

PASCHASII QUESNELLI VARIAE
LECTIONES, NOTAE, ET
OBSERVATIONES, IN EPISTOLAS S.
LEONIS MAGNI, AD CALCULOS IN
SUBJECTIS ANNOTATIONIBUS
REVOCATAE.

1279 AD EPISTOLAM I. APUD
QUESNELLUM VI. *Episcopo Aquileiensi.*

1. Quo tempore et ad quem data fuerit haec epistola, nulla ratione quae certa sit manifestum est. Conjecturis igitur nobis est agendum. Et tempus quidem quod attinet, ad nullum aliud potius referenda mihi videtur quam ad 444. Nam cum testetur auctor libri *de Promissionibus et Praedictionibus dimidii temporis*, inter Prosperi Opera cap. 6, eodem tempore quo Manichaeos subvertebat S. Leo apud Campaniam, Pelagianos quoque et maxime Julianum ibidem ab illo fuisse contritos; Manichaeos autem subversos a Leone fuisse eodem illo anno constet ex ejus epistola 8 ad episcopos Italiae, vix dubium relinquitur quin ad eam Pelagianorum cladem pertineat haec epistola, ac proinde anno 444 scripta sit. Etsi enim jam ab anno 439 Pelagiani communionem Ecclesiae subripere simulata erroris sui ejuratione tentarint, jam tamen aliquot annos in episcopatu egisse Leonem oportet, cum haec scripsit, siquidem testatur nonnulla disciplinae ecclesiasticae capita

saepe a se fuisse decreta. Nec serius emissam esse crediderim epistolam in qua significat non ita pridem detectam quadam ex parte esse Pelagianorum hypocrisim: *Nunc saltem*, inquit cap. 2, *posteaquam hypocrisis eorum ex quadam parte detegitur*. Jam enim ab anno 439, ut testatur Prosper, detegi coeperat a Leone haereticorum istorum simulatio.

Quod si verum est editam fuisse hanc epistolam anno 444, certum est pariter eam ad Nicetam scriptam non esse, ejusque nomen fuisse per errorem huic epistolae affixum ab **1280** imperito scriba, aliam Leonis epistolam ad Nicetam ob oculos habente. Enim vero ex epistola 129 (**nunc 159**) a Leone nostro ad Nicetam scripta ann. 458, et epist. 14 (**nunc 18**) ejusdem ad Januarium Aquileiensem quoque episcopum, manifestum est an. 447, quo haec ultima data est, Nicetam nondum ad urbis illius episcopatum evectum fuisse. Nec hujus epistolae, vel consularis, quam habet, notae fides vacillat, cum et Dionysius Exiguus, qui scripsit paulo post Leonis obitum, et Cresconius, et antiqui codd. mss., eam ita notatam nobis repraesentent. E contra vero Nicetae nomen in hac epistola quam nunc tractamus, non exhibent antiqui codices aliquot excusi, ut Crabbi, Sicardi, Isidori, Coloniensis an. 1551, omnesque quotquot vidimus mss. Barb. duo, Thuanei tres, Cantabrig., Cisterciens. et Trecopithoean., Autissiodorensis S. Mariani, Hero vallianus Isidori, etc., qui habent tantum: *Ad Aquileiensem episcopum*: exceptis Cisterciensi et Isidoriano. In illo enim ita legitur: *Ad metropolitanum episcopum provinciae Venetiae*, quod ad marginem priorum editionum adjectum reperitur; quasi alter esset titulus epistolae encyclicae a pari scriptae; cum idem esset Aquileiensis episcopus et Venetiae metropolitanus, qui in epistola sequenti

hujus nomine dignitatis designatur; unde et nostrae opinioni suffragantur, quotquot excusi vel mss. codices hunc eundem titulum prae se ferunt. In editione Conciliorum Merlini seu collectionis Isidorianae, et in ejusdem codice ms., haec pro titulo leguntur: *Item ejusdem ad eundem*, scilicet Altinum episcopum: qui titulus genuinus esse non potest, cum ad ejusdem Altini episcopi relationem scriptam dicat Leo epistolam.

Ex dictis corrigendus nobis venit auctor Italiae sacrae, ubi de Aquileiensibus episcopis **1281** scribit, ipsaque Aquileiensis historia emendanda. Primum enim cum ille asserit Januarium successisse Nicetae, eum, inquam, ad quem Leo scribit anno 447, quam manifeste hallucinatur, cum potius dicere debuerit Nicetam Januario fuisse subrogatum. Erroris pariter convincitur Aquileiensis historia, eamque secuti Baronius, Ughellus et alii, cum ab iis Nicetas immediate post Chromatium numeratur. Chromatius enim, a quo Rufinus *signaculum fidei consecutum se* profitetur, ante an. 400 episcopus fuit, proindeque inter hunc et Nicetam medius fuit, saltem unus Januarius. Immo Augustinum et Adelphum Aquileienses pariter episcopos inter Chromatium et Januarium collocat Palladius rerum Aquileiensium scriptor, teste H. de Noris Hist. Pelag. lib. II, c. 12. Tertio, si conjectura nostra de epocha hujus epistolae vana non est, non ad Nicetam, sed potius vel ad Januarium vel ad Adelphum datam esse necesse est. Januario inscriptam eam putat H. de Noris, et quidem missam anno 447, quo alia data legitur a Leone ad eundem Januarium. Facile assentior quoad Januarii personam: jam enim anno 444 sedisse eum in cathedra Aquileiensi, innuere videntur prima verba epistolae anno 447

datae: *Vigorem* *fidei* **1282** *tuae*,
quam OLIM noveramus; quae indicant eum jam ab aliquot
annis Ecclesiam Aquileiensem rexisse, et aliquod
habuisse litterarum cum Leone commercium. Nec temerarie
forsan suspiceris Leonem tunc in mente habuisse negotium
illud circa Pelagianos, ex quo nata est Leoni occasio ad
Aquileiensem episcopum scribendi, vigoremque fidei ejus
explorandi. Quae conjectura nostram de anno datae epistolae
opinionem confirmat, probatque potius circa ann. 444
scriptam esse quam ann. 447, ut autumat Norisius.
Probationem opinioni suae arcessit ex similitudine epistolae
14 (**nunc 18**) ad Januarium cum epistola ad Septimium
Altinum, et alteram alterius exemplum esse, et ad utrumque
episcopum a pari eodem tempore scriptam. Sed ex utriusque
discrimine, quod in notis ad sequentem epistolam statuemus,
conjecturae huic robur omne detrahetur.

2. *Damnent superbi erroris auctores*; auditos
scilicet, discussos, damnatos, tam in conciliis Africanis et
Orientalibus, quam in Romano iudicio, et in Ephesina synodo
oecumenica, errorisque sui damnatum sensum palam
confitentes, propugnantes, disseminantes.

3. *Decreta synodalia*. Africanae in primis **1283** Ecclesiae
Milevi et Carthagine pluries congregatae. Quae decreta
primum a pontificibus Romanis Innocentio, Zosimo,
Bonifacio et Coelestino approbata sunt; deinde ab oecumenica
synodo Ephesina irretractabili decreto firmata, una cum
gestis a Coelestino papa in eorundem haereticorum
damnationem. Sic enim scribunt Patres in epistola synodali ad
Coelestinum: *Caeterum ubi lecti sunt in sancta synodo
commentarii de depositione impiorum Pelagianorum*

Coelestii, Pelagii, Juliani, Perfidii, Flori, Marcellini, Orontii, et reliquorum eadem cum illis sentientium, judicavimus et nos solida et firma permanere debere, quae a pietate tua sunt decreta, sumusque omnes ejusdem sententiae. Vide etiam canones 1 et 4 ejusdem synodi.

4. *Ut in quacumque particula dogmatis exsecrandi, quam a damnandorum (dogmatum) soliditate discreverint.* Ita emendavimus hunc locum ex mss. codd. Barb. duob., Trecopithoeano, Thuaneis et Cantabr. et editione Nicolini, licet non omni mendo carerent posteriores codices. Sic antea lectum in editis: *Ut in quacumque particula dogmatis exsecrandi, qua se a damnatorum societate discreverint*, etc. Quo sensu? Nescio: quomodo enim quis se a damnatorum societate discernat per exsecrandum dogma? Porro dubium non est quin Semipelagianos hoc loco indicet S. Leo, quos iisdem ferme verbis depingit auctor epistolae ad Demetriadem cap. 11, ubi illos pariter Pelagianorum surculos esse docet, eorundemque consilia callida, simulatam confessionem, unicum dogmatis Pelagiani portionem, quae totum illius virus tegat, ab illis servatam commemorat.

5. *Ad subrependi facilitatem.* Ita Barb. 2, Trecopith. et Thuaneus Cod. ed. Rom. 1591, et Nicolini, cum in vulg. ed. *ad tantam facilitatem* habeatur, et in tribus mss., *ad subrepentem facilitatem*; quod et in editis aliquot legitur.

6. *Omnis itaque bonorum operum donatio, divina praeparatio est: quia non prius quisquam justificatur virtute, quam gratia, quae unicuique*, etc. Hanc hujus loci lectionem, quam nobis exhibent edit. Rom. ad marg. et mss. Cod. Barb., duo Cantabrig., Trecopith. et Thuanei tres, alteri praetulimus,

quae in vulg. edit. Isidoriana et ms. Vict. sic se habet: *Omnis itaque bonorum operum devotio, divina praeparatio est; nec propria quisquam justificatur virtute, quoniam gratia unicuique*, etc.; praetulimus, inquam, quia verbis Apostoli, ex quibus argumentatur S. Leo, magis congruit. Edit. Canisii et Paris. an. 1568 habent ad marg., *divina operatio est: 1284* quamcumque lectionem elegeris, nihil catholicae doctrinae interest, quam omnes continent; sed ea praesertim quam retinuimus, quamque S. Fulgentius lib. de Fide ad Petrum c. 35, iisdem verbis exprimit, ut fide firmissima tenendam. *Praedestinatio enim illa*, inquit, *gratitae donationis est praeparatio qua nos Apostolus, ait (Ephes. I, 5), praedestinos in adoptionem filiorum Dei per Jesum Christum in ipsum*. Augustinum sequebatur Fulgentius: haec enim ille lib. de Praed. sanct. c. 20: *Praedestinatio est gratiae praeparatio; gratia vero jam ipsa donatio*.

7. *Salvare quod perierat*. Post haec verba in omnibus editionibus, quas quidem vidi, in ms. cod. Vict. et altero insertus est pannus ex pluribus locis Enchiridii sancti Augustini consutus, capp. scilicet 45, 46 et 47, excepta prima panni particula, cujus fontem nondum retegere potui. Quoniam vero in mss. pluribus, et longe melioris notae codicibus, pannum istum non invenimus, in tribus scilicet Thuaneis, Barb. duob., Cantabrig. ac Trecopithoeano, expungendum putavimus a contextu epistolae. Ne quis tamen illum subreptum sibi possit conqueri, eundem hic repraesentamus. Sic igitur se habet:

«Ideo etiam parvulos dicunt, si sine baptismo hinc de saeculo exierint, non posse damnari, neque reos in peccato Adae

teneri, sed ad regnum Dei, vel ad vitam aeternam, sine ulla cunctatione venire, cum Apostolus dicat: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit* (**Rom. V, 12**): propter quod et ipsi parvuli baptizantur.»

«Quamvis in illo uno possint intelligi plura peccata, si unum ipsum in sua quasi membra singula dividatur. Nam et superbia est illic, quia in sua homo potius esse quam in Dei potestate dilexit; et sacrilegium, quia Deo non credidit; et homicidium, quia se praecipitavit in mortem; et fornicatio spiritualis, quia integritas mentis humanae serpentina suasionem corrupta est; et furtum, quia prohibitus usurpatus est cibus; et avaritia, quia plus quam sufficere illi debuit, appetivit; et si quid aliud in hoc uno admissio diligenti consideratione poterit inveniri (**S. Aug. Enchirid. cap. 45**).»

«Parentum quoque peccatis parvulos obligari, non solum primorum hominum, sed etiam suorum, de quibus ipsi nati sunt, non improbabiler dicitur. Illa quippe sententia, *Reddam peccata patrum in filios*, tenet eos utique, antequam per regenerationem ad testamentum novum incipiant pertinere: quod testamentum prophetabatur, cum dicebatur per Ezechielem, **1285** non accepturos filios peccata patrum suorum, nec ulterius futuram in Israel parabolam illam: *Patres manducaverunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt* (**Ezech. XVIII, 2, 20; Jerem. XXXI, 29**). Ideo enim quisque renascitur, ut solvatur in eo quidquid peccati est cum quo nascitur. Nam peccata quae male agendo postea committuntur, possunt et poenitendo sanari, sicut etiam post baptismum fieri videmus. Ac per hoc non ob aliud est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio, usque adeo ut

etiam de legitimo matrimonio procreatus dicat: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis mater mea in utero me aluit* (**Ps. L, 5**) Neque hic dixit, In iniquitate, vel in peccato, cum hoc recte dici posset, sed iniquitates et peccata dicere maluit; quia et in illo uno, quod in omnes homines pertransivit, quodque tam magnum est, ut eo mutaretur et converteretur in necessitatem mortis humana natura (sicut supra disserui) reperiuntur plura peccata, et alia parentum, quae licet non ita possunt mutare naturam, reatu tamen obligant filios, nisi gratuita gratia et misericordia divina subveniat (**S. Aug. Enchir. cap. 46**).»

«A parvulo enim recens nato, usque ad decrepitum senem, quamlibet corporis aetatem gerant, sicut nullus prohibendus est a baptismo, ita nullus est qui non peccato moriatur in baptismo. Sed parvuli tantum originali, majores autem etiam his omnibus moriuntur peccatis, quaecumque male vivendo addiderunt ad illud quod nascendo traxerunt (**S. Aug. Enchir. cap. 43**).

8. *A nobis saepe decretum est.* Vide notam nostram ad cap. 8 epistolae 12 (**nunc 14**) et cap. 9 ejusdem consule etiam, si lubet, conc. Antioch. can. 3, et caeteros canones a Cresconio abunde relatos collectionis suae tit. 17.

AD EPISTOLAM II. APUD QUESNELLUM VII. *Septimio Altinensi episcopo.*

Quid de hujus epistolae ἀθεντία pronuntiarem, diu anceps fui: neque tum adhuc quo inclinarem certus eram, cum typis mandata est in prima nostra editione. Suppositionem tamen statim deprehendimus, et in notis jam tunc exposuimus. At loco tamen movendam epistolam non censuimus, ne caeterarum ordo numerusque jam fixi non sine lectoris incommodo immutarentur. Ad suppositionis argumenta jam venio.

Ac primo quidem ita similis est alteri **1286** Leonis nostri epistolae ad Januarium Aquileiensem scriptae (quae alias 3, nunc 14 [**In hac eait. epist. 18**] numeratur) ut alterutram ad alterius exemplum transcriptam esse dubitari non possit. Non certe ab ipso Leone: quis enim vero crediderit facundissimi fecundissimique sermonis pontificem ad hanc verborum penuriam redactum, ut epistolam ad unum olim scriptam episcopum, ad alium mittendam integram descripserit, praesertim vero cum uterque intra eandem provinciam episcopatum gereret? Eam porro quae est ad Januarium genuinum esse Leonis opus non est ambignum, cum ab antiquissimo collectore Dionysio Exigno inter germanas Leonis epistolas descripta fuerit, et postea a Cresconio Africano episcopo, et insuper inventa sit a nobis in mss. codicibus Thuan. duobus, Pithoeano, Victorino et aliis. Antiqua etiam Ecclesiae Aquileiensis monumenta testantur, auctore Ughello in Italia sacra, ad Januarium Aquileiensem scriptam fuisse a sancto Leone epistolam. Νοθείας igitur notanda est altera, etsi in aliquibus mss. exstet, sed ex Isidoriana collectione transcripta.

2. Haec verba epistolae ad Septimium inserta: *Ad metropolitanum episcopum provinciae Venetiae scripta*

direximus, fraudem impostoris arguunt. Numquam enim, ni fallor, ante divisionem metropoleos Aquileiensis, *metropolitanum provinciae Venetiae* legimus apud scriptores ecclesiasticos, sed potius *Istriae metropolitanum et episcopos* saepe saepius scriptum habemus. Plerumque in civilibus Venetiae et Istriae nomina junguntur; in ecclesiasticis non memini Venetiae provinciae mentionem solitarie haberi; nec Venetiae metropolitanum dictum esse putem ante constitutam Venetiis episcopalem sedem. Hinc Pelagii papae epistolae tres inscribuntur *Eliae Aquileiensi episcopo et universis Istriae episcopis*; quo nomine procul dubio omnes Istriae et Venetiae episcopos significat. Gregorius quoque Magnus scribit *Petro et Prudentio episcopis de Istria*; item, *ad Firminum episcopum Istriae*. Idem pontifex *Istricorum schisma* appellat, *Istricos episcopos, et Istriae partes* de eadem causa lib. VII, epist. 94, 95, 96, 97, 98 et 99, licet certum sit Venetiae quoque episcopos in eodem schismate tum versatos esse. Mauritius etiam imperator ad Gregorium M. scribens, vocat episcopos *Istriae seu Venetiarum*; ex quo patet sub Istriae nomine Venetiam quoque comprehendi. In synodo Romana subscribit *Agatho episcopus sanctae Ecclesiae Aquileiensis provinciae Istriae*, litteris ad imperatores scriptis recitatisque act. 4 concilii sexti; subscribunt eidem epistolae episcopi Patavinus, Altinus, aliique, qui sine controversia ex Venetiae provincia **1287** erant, consequenter hoc loco sub Istriae nomine intelligenda.

Recentioris igitur styli est nomenclatio illa metropolitani provinciae Venetiae; quae forte post institutam Venetiarum

metropolim ecclesiasticam adinventam est. Forte etiam eo consilio hic conficta, ut ex antiquo monumento illi constituendae color quaereretur; quod certe ante nonum saeculum factum esse non existimabit qui cum Sabellico primum episcopum Venetiis datum anno 772 asseruerit.

3. Haec verba epistolae inserta: *Quibus ad status sui periculum cognosceret pertinere*, etc., nec aetatem nec stylum sancti Leonis redolent. Huiusmodi enim minis non crediderim eum uti vel consuevisse vel voluisse in metropolitanos episcopos, multo minus erga Aquileiensem, qui ad synodum Romanam tunc non pertinebat, nec a pontifice Romano ordinabatur sed a Mediolanensi. In epistola quidem superiori ad Aquileiensem episcopum, minitatur se *vehementius commovendum*, si pro canonum custodia et fidei integritate negligentius se haberent episcopi; sed neque ad unum metropolitanum spectant minae huiusmodi, nec eum e sua sede deijciendum minitatur. Quamobrem in epist. 14 (**nunc 18**) genuina, unde haec verba subrepta sunt. Aquileiensem episcopum, non de status, sed de animae periculo monet pontifex: *Insinuantes, inquit, ad animae periculum pertinere*.

4. Licet Photius Bibliothecae lib. I, cod. 54, epistolae Septimii ad Leonem PP. meminerit, silet tamen de Leonis ad Septimum rescripto. Haec sunt ejus verba: EXEMPLAR, inquit, ACTORUM AB OCCIDENTIS EPISCOPIS ADVERSUS NESTRIANA DOGMATA (hoc etiam nomine Pelagiana intelligit), *ubi haec habentur: Cum temporis deinde progressu sectae hujus homines per haeresis suae abjuramentum Ecclesiae restituti essent, iterum malum ab ipsis principium sumpsit: ut Septimo episcopo renascens eadem lues, antequam longius serperet, fuerit reprimenda, datis ad*

Leonem Romae tunc sedem apostolicam tenentem litteris; qui Leo ferventi zelo contra impios depugnavit. Si tunc responsum sancti Leonis ad Septimium exstisset, cum scribebat Photius, vel potius cum acta illa a Photio recensita eoque antiquiora descripta sunt, non omissa fuisset illius memoria. Et certe nulla necessitas fuit ut peculiarem ad eum faceret epistolam, qui ex epistola ad Aquileiensem scripta de Leonis consilio certior fieri poterat.

5. Suppositionis argumento est quod **1288** utraque epistola diversis temporibus et contra diversos haereticos (ut probabimus) emissa, eadem tamen contineat quae difficile est in diversis negotiis simul contigisse: ut quod Leo acceperit litteras ab episcopo reviviscentis haereseos indices, quod ab episcopo in quo fides vigeret, quod eum vigorem jam olim cognitum Leo habuerit, quod diversi illi haeretici sine professione legitimae satisfactionis recepti sint in Ecclesiae communionem; quod eorum clerici proprias reliquerint Ecclesias, et ad loca sibi non deputata transierint: haec et alia ejusmodi ita quasi ex condicto simul contigisse in diversis occasionibus diversisque erroribus, ut una utrisque epistola mitti potuerit, vix ac ne vix fidem inveniet.

Quod porro vir eruditus Henricus de Noris binas epistolas ejusdem exempli esse putat, quas de eodem Pelagianorum negotio eodem tempore miserit ad Januarium Aquileiensem et ad Septimium Altinensem, pace viri optimi dixerim, verum esse non potest. Si enim essent unius unulus epistolae exempla, non recisa essent ex altera nonnullae voces, quae necessariae viderentur, quales sunt istae *de Pelagianorum et Coelestianorum consortio*. Deinde de redeuntibus ab haeresi clericis aliqua decernuntur in epistola ad Januarium, quae in

altera non apparent: ne videlicet ad superiorem ordinem promoveantur, sed in eo quem adepti sunt perseverare sinantur, si tamen iterata tinctione non fuerint maculati. Multa etiam alia omittuntur in epistola ad Septimium, quae ex encyclica epistola sublata non fuissent.

Sed quod observatione dignissimum est, litemque dirimit, de diversis distinctisque prorsus haereticis sermo est in epistola utraque. De Pelagianis et Coelestianis tota est epistola ad Septimium; de iisdem altum in alia silentium; sed potius de Donatistis. Hoc clarissime innuit conditionalis haec clausula: *Si tamen iterata tinctione non fuerint maculati*: numquam enim Pelagiani rebaptizasse dicti sunt; immo vero cum peccati originalis contagium non agnoscerent, baptismum vel semel recipere non valde necessarium arbitrabantur. A Donatistis vero certum est rebaptizatum esse. Certum etiam eosdem ad catholicam reversos suo ordine potiri esse permissos. Certum denique, si qui ab iis rebaptizati essent, ad clerum admissos non fuisse. Nihil igitur in ea epistola 14 (**nunc 18**) quod in Donatistas non quadret; qui adhuc designantur voce *schismaticorum* huic inserta; a schismate enim **1289** ad haeresim deflexerant, et contra unitatem Ecclesiae pugnabant ex professo.

Cum haec ita sint, notitia episcopalis sedis Septimi aequae obscura manet ac si numquam haec epistola innotuisset. Impostor enim qui epistolae artifex fuit. Septimio eam sedem attribuit quae in mentem venit, ac prout fraudis suae consilio melius conducere putavit. Revera nihil ab Ughello de Altinensi hujus nominis episcopo in antiquis monumentis inventum, quando quidem de eo nihil in Italia sacra legitur.

AD EPISTOLAM III. *Paschasini Lilybaei*
episcopi ad S. Leonem, de Paschate. APUD
QUESNELLUM POST EPISTOLAM II.

Hanc epistolam in anterioribus editionibus truncam et mutilam, modo integram et emendatam damus ex Mariano Scoto et ex Petavii et Bucherii Operibus *de Doctrina temporum*; in quibus ille nonnulla castigavit ad mss. codd. Jac. Sirmondi, hic totam descripsit multis auctiorem ac elimatiorem ex mss. aliis codicibus. Hujus mentionem faciunt Ado Viennensis in Chronico, et venerabilis Beda lib. de Temporibus. Eamdem Marianus Scotus non laudat modo, sed et refert integram in Chronico lib. II, ad an 445, ubi eam male in duas secat epistolas. Eamdem quoque epistolae clausulam quam addidit Bucherius, habet Marianus. Ante illos omnes Dionysius Exiguus in epistola de Ratione Paschae ad Bonifacium primicerium notariorum et Bonum secundicerium, quam Bucherius et Petavius in lucem ediderunt. *Quoniam, inquit, sanctitas vestra, orta rei hujus quaestione, de archivo Romanae Ecclesiae Paschasini venerabilis episcopi scripta, quem constat pro persona beatissimi papae Leonis sancto Chalcedonensi praesedissee concilio, ad eundem papam per idem tempus directa nunc protulit, quae sanctis Patribus evidenti ratione consentiunt, huic praesenti indidimus operi: ut hujus etiam viri testimonio niteremur, qui manifesto miraculo venerabilium pontificum paschalia decreta confirmat.* Ubi quod tanta cura in archivo sedis apostolicae servata sit, manifestum facit plurimi semper

fecisse Romanos pontifices aliorum episcoporum rescripta. Eamdem autem esse hanc quam habemus in manibus epistolam, et miraculi mentio demonstrat, et annorum in communes et embolismales divisio, quorum explicationi unice incumbit Dionysius in hac sua epistola, quam vice commentarii adibis, lector, si voles, apud Bucherium pag. 489.

Scrupulum tamen alicui forsitan injicient haec epistolae verba, *per idem tempus*, scilicet concilii Chalcedonensis, persuadebuntque Dionysio magis sermonem esse de scriptis **1290** missis ad sanctum Leonem de controversia paschali anni 455 quam anni 444. Constat enim eo ipso anno quo synodus convocabatur, scripsisse Leonem nostrum ad Paschasinum de Paschate, ab eoque exspectasse responsum; illam publici nunc juris facimus, istud nondum e tenebris erutum est, si tamen umquam datum. Sed, ut jam diximus, et miraculi et embolismorum communiumque annorum explicatio evincunt, non de alia quam de hao ipsa Dionysium intelligendum esse: quam ad anni 455 difficultatem pertinere qui Dionysium existimasse crediderit, injuriam profecto fecerit viro erudito totiusque hujusmodi disciplinae peritissimo, ac Paschasini epistolam ex professo commentanti Benigne igitur interpretamur haec verba, *per idem tempus*. Etsi enim integri octennii sit intervallum ab anno 443, quo data est Paschasini epistola, ad concilium Chalcedonense, non est tamen insolens loquendi modus homini post centum fere annos ista scribenti, et S. Leonis tempora hoc loquendi modo indicanti.

Emendandi igitur Annales ecclesiastici (**Baron. ad an. 453, num. 34**), qui inter utramque de Paschate controversiam non

discernentes, hanc epistolam ad posteriorem referunt; quod ex ipsis Paschasini verbis refellitur. Scribit enim annum de cujus Paschate contentio nata erat fuisse sexagesimum tertium supputationis Romanae, quae a consulatu Antonii et Syagrii coepit. Horum porro consulatus incurrit in annum Christi 382, a quo si tres et sexaginta numerentur, calculus desinet in annum 444. Ex quo priores hujus epistolae editiones corrigendae, et pro *sexagesimus quartus*, legendum *sexagesimus tertius*, uti emendarunt Petavius ex Sirmondiano codice, et Bucherius ex suo, et in suis quoque Marianus Scotus legerat. Ex quo corrigas eundem Marianum, qui post haec verba, *A consulatu Antonii et Syagrii*, addit, *anno quarto Gratiani*. Legendum enim Theodosii, cujus revera quartus annus erat, Gratiani vero decimus sextus; vel illud omnino expungendum.

Praeterea dicit Paschasinus VII kalend. Aprilis hujus anni Dominicam fuisse diem et lunam 21, et iterum IV kalend. Maias Dominicam diem et lunam 19, quod alteri anno quam 444 quadrare non potest. Addit etiam ogdoadem quae coss. Aetio et Sigesvulto coeperat, illo ipso anno terminatam de quo quaesitum fuerat. Anno Christi 437, quo consulatum isti gesserunt, cyclus fuit lunae 1, atque adeo ogdoadis initium, cujus ultimus annus incidit in annum 444, Theodosio XVIII et Albino coss. Haec ex Petavio delibavimus.

Baronius errandi occasionem forsitan ex Jordane sumpsit, qui pariter circa utriusque Paschatis negotium hallucinatus est in Annalibus, cum ait de anni 444 Paschate ad Leonem papam scripsisse Proterium et Paschasinum. De Paschasino quidem verum est, at de Proterio falsissimum; qui anno solum 452 ordinatus Alexandrinorum episcopus. **1291** Cyrillum dicere

debut Jordanis; qui Cyrillus anno eodem, mense Junio obiit, et ante scripserat ad Leonem litteras de Paschate, quas Paschasinus ipse commemorat. Baronio et Jordani etsi errasse commune est, unius tamen error alteri contrarius est: cum enim epistolarum Paschasini et Proterii altera ad annum 444, altera ad ann. 455 pertineat, utriusque epistolam priori anno ascripsit Jordanis, utramque posteriori Baronius attribuit.

Ex quo errore in alium ruit idem auctor (**Ad ann. 454, num. 22**), dum Siciliae populationem, quam Paschasinus in sua epistola recenset, ad annum 454 revocat; arguitque Adonem Viennensem, quasi captivitati Carthaginensi male conjungat Siciliae cladem his verbis: *Wandali, Carthagine capta, Siciliam quoque deleverunt; cujus captivitatis Paschasinus Lilybaetanus antistes in epistola quam de Ratione Paschatis papae Leoni scripsit, meminit*. Haec optime, et Prospero concinunt, qui in auctiori Chronico sub consulatu Valentiniani Aug. V et Anatolii, hoc est an. Chr. 440, Siciliam a Genserico graviter afflictam narrat, cum superiori anno Carthaginem dolo pacis captam dixisset. Recte igitur Ado alteram alteri connexuit; nec Baronius Siciliae cladem, de qua Paschasinus, ad an. 454 referre potuit, nisi tredecim aut quatuordecim annorum metachronismo.

Plurima porro emendavimus addidimusque in hac epistola, partim ex mss. codd., partim ex Petavii Bucherique editionibus, apud quos doctrinam temporum accurate edisserentes, illustratam Paschasini epistolam reperiēs.

Miraculum quod idem narrat, de baptisterio aqua divinitus immissa repleri ac vacuari solito, qui aliis non absimilibus confirmari voluerit, adeat Pratum spirituale (cujus Sophronius

auctor praedicatur) cap. 214 et 215, et Gregorium Turonensem, de Gloria mart. lib. I, cap. 24.

Hebraeorum seu legalem supputationem, de qua Lilybaetanus episcopus mentionem facit, et cujus ignorantia Romanos in errorem dicit inductos, si quem videre curiositas incessit, apud Bucherium inveniet, ejusque insuper locupletem de hujusmodi Judaeorum cyclo disquisitionem. Illum sine castigatione ulla primis Christianis usui fuisse, saltem usque ad annum Christi 222, idem probat cap. 6 Commentarii in Victorii Aquitani Canonem Paschalem, circa quem annum ab Hippolyto Portuensi episcopo prolatus est non felici successu, Canon Paschalis. Qui cum Judaico deterior facile deprehensus esset, ea causa fuit ut legalis de novo interpolatus in usum reductus **1292** fuerit circa annum Christi vulgarem 382, isque cyclus est qui a Paschasino ROMANA SUPPUTATIO appellatur, de qua etiam et Prosper Aquitanus in prolixiore Chronico ad annum mundi Eusebianum 5583, Christi 382. et Leo noster (**Epist. 104, nunc 130, et 150, nunc 134**): quo vivente perseverabat illius usus in Romana et in tota etiam Occidentali Ecclesia. De hujusmodi cyclo, qui 84 annorum erat, vide eundem Bucherium in tractatu de Paschali Judaeorum cyclo cap. 9, et toto passim opere.

AD EPISTOLAM IV. APUD QUESNELLUM
III. *Episcopis per Campaniam, Picenum,
Tusciam et universas provincias constitutis.*

1. *Per dissimulationem compago non congruat.* Ita corrigendum putavimus ex editione Epistolarum S. Leonis, quae prodiit Parisiis ann. 1568, cum operibus S. Clementis Romani et aliorum pontificum Romanorum epistolis, quae ad Victorinorum codicum fidem emendatae dicuntur. Ita etiam habent Conciliorum editiones Petri Crabbe, Nicolini, Merliniana Isidori, in textu, et aliquae recentiores ad marginem. Omnes porro codices mss. hujus epistolae quibus usi sumus, Thuanei sex, Victorinus, Corbeiensis, Bellovacus, Trecopithoeanus, Cantabrigensis, Herovallianus Isidori, collectiones Donysii, Cresconii et aliorum constanter habent *dissimulationem*. Romana editio ad marg., *dissimilitudinem*, ex conjectura, ut opinor.

2. *Qui aut origini, aut alicui conditioni obligati sunt.* Sic legendum exhibent mss. Thuan. duo, Corb. et Trecopith., quod constructioni magis congruit et sensui quam alia haec lectio, ORIGINALI, quae Dionysii et Cresconii est, et editorum passim exemplarium. Gratianus distinct. 54, cap. 21: *Admittuntur passim*; ita legit: *Sed etiam ab aliis originariis, vel qui alicui conditioni obligati sunt*; quod a jure civili mutuatus esse videtur collector. Dicebatur porro *origini obligatus, seu colonus originarius*, qui coloni conditionalis filius erat: ex eo quod originaliter conditioni colonariae erat subjectus. Colonus autem conditionalis, seu, ut Leo, conditioni obligatus, is erat qui ex conditione sua praedia seu agros colendos accipiebat a suo domino: quod et ipse dum viveret, et ejus post ipsum filii praestare tenebantur. Potest et S. Leo intelligi de servis cuivis conditioni ascriptis; de quibus Tertullianus lib. de Idololatria cap. 12 **1293** varias persequens causationes eorum Christianorum qui victitandi

gratia iis vacabant artibus quae idololatriae inserviebant, haec habet: *Sed conditionalis eram*, inquit artifex. *Nemo*, repoit Tertullianus, *duobus dominis servire potest*, etc. Porro, si conditionarii iidem sunt qui et ascriptitii, quod jurisperitis reservamus diligentius excutiendum, dicendum est eos quos ordinari vetant S. Leo hic, et Gelasius papa epist. 9 ad episcopos per Lucaniam, et Brutios, et Siciliam constitutos, postmodum *in ipsis possessionibus clericos etiam praeter voluntatem dominorum fieri permisisse* Justinianum imperatorem relatum a Gratiano dist. 54, cap. 20. *Ita tamen ut clerici facti impositam sibi agriculturam implerent*. Observandum insuper hanc S. Leonis legem de servis a clero removendis primam omnium ecclesiasticarum constitutionum esse, nisi me fallit memoria, sed tamen ad apostolicae constitutionis instar esse conditam. Vide de iisdem concilium Aurelianense I, cap. 8.

3. *Qualis vero cum unicuique constiterit natalium honestas et morum, esse debeat sacri altaris ministerio sociandus*, etc. Locus in prioribus editionibus adeo mendosus, ut a nemine intellectum putem. Ita legebatur: *Qualis vero unicuique natalium honestas et morum esse debeat qui sacri altaris ministerio est sociandus, et Apostolo nos docente, et divina praeceptione didicimus et canonum regulis*.

Ex duarum vocularum omissione, *cum constiterit*, et prava interpunctione, sensus et a Leonis mente alienus, et omnino falsus exurgit: nimirum de servis non ordinandis, deque natalium honestate ad clericatum necessaria edictum esse divino, apostolico canonicoque praecepto, quod nec usquam, ni fallor, invenias, nec intendit auctor noster; sed solum docere qualem praeterea velint esse Scripturae et Canones

virum ecclesiasticum, de cuius natalibus morumque honestate jam constat. Mss. Bellovacensis Ecclesiae codex sic habet ut restituimus, Cresconius et Isidorus excusus (non item ms.), si commatum vitia excipias ad quos plerique alii codices mss. accedunt.

4. *Viduarum maritos*. Canonem apostolicum 18 non commemorat, quod argumento est nondum tunc eos canones plene **1294** auctoratos fuisse. Non meminit quoque epistolae Siricii ad Himerium Tarrac. cap. 8, nec epist. Innocentii ad Victricium, ad Felicem Nucerianum, ad episcopos Macedoniae, etc., nec Coelestini ad episcopos provinciarum Viennens. et Narbonens., ubi viduae maritos et digamos a clero arcent. Sed eosdem in fine epistolae indicat. Hujus constitutionis rationem vide supra in epist. 1 (**nunc 12**), cap. 3, et apud Innocentium III, epist. ad Metensem episcopum. Haud poenitebit libellum quoque Gallicum D. Leschasserii de Digamis legisse, tametsi a communi sententia recedat.

5. *Nec sibi poterunt vindicare*. Editi codices habent, *pro arbitrio vindicare*: ex recentiori procul dubio consuetudine adjectum, qua plerumque non *pro arbitrio* digami, sed tamen cum dispensatione ac venia pontificis clero se addicunt. At aurea illa aetate nulli ministerium ecclesiasticum vel capessere licuit, vel servare, qui si transisset prius ad nuptias, non esset *unus unius*, vel cuius uxor non *unica unici*, ut loquitur Innocentius III. Quod ita religiose observari voluit S. Leo, ut nec in summa ministrorum ecclesiasticorum penuria, qua Mauritaniae Caesariensis Ecclesiae laborabant, bigamos ordinatos gradu suo gaudere passus sit, ut ex epist. 1 (**nunc 12**) manifestum est. Immo duodecimo jam exeunte saeculo, Lucius III pontifex Romanus dispensari posse non censuit

cum bigamo ordinato, ut in presbyterali gradu permaneret: si quidem germana est ejusdem epistola, quae refertur *c. super eo, de Bigamis*. Recte igitur verba illa in omnibus codicibus mss. omittuntur, necnon et apud Dionysium Exig. et Cresconium. Leguntur in excusa Isidori collectione; non tamen in ejusdem mss. codice Herovalliano, aliisque.

6. *Hujus discussionis curam nobis specialiter vindicantes*. Nec mirum, cum Ecclesiae ad quas in primis scribebat, ad Romanam synodum pertinerent, utpote quae ex urbicariis provinciis essent. Haec porro decreta non a solo Leone, sed a synodo etiam Romana profecta crediderim, ex qua et cujus decreto tres episcopi Innocentius, Legitimus et Segetius directi, qui Leonis episcopi litteras perferrent. Tempus synodi et litterarum congruit: sexto enim **1295** idus Octobris hae datae sunt, et ex epistola 16 constat ad III kalendas Octobris synodum Romae solitam esse convenire.

7. *Usurariam exercere pecuniam*. Ante Leoninam hanc sententiam, vix ecclesiasticam legem invenias quae laicis usura interdicat; si canonem 20 Eliberitani concilii excipias, quod tamen nec lucrum fenore contractum reddi jubet, nec usurae reos ulla poena afficit, sed tantum deinceps exerceri prohibet. Non quod primis saeculis approbarit Ecclesia improbum usurae quaestum; absit: sed quia usuras *etiam ipsae leges et judices reddi jubent*, inquit Augustinus (**Epist. 54, sub finem**). Tunc temporis non audebant episcopi palam et publice damnare quod saeculi leges et principes auctoritate sua sanciebant: et eamobrem circumspecte loquuntur. Audet tamen Augustinus Macedonium Caesareum judicem alloquens in epistola citata ita scribere: *Haec et hujusmodi*, inquit, *male utique*

possidentur, et vellem ut restituerentur; sed non est quo iudice repetantur. Ita S. Leo hoc non solum in eos qui sunt in clericali officio constituti, *sed in laicos cadere qui Christiani se dici cupiunt*, condolet. Sed neque hic, quamvis majori utens fiducia, usurarios laicos condemnat. neque ulli fere ante ipsum poenam ullam laicis infligere ausi sunt: solos clericos, ut suae jurisdictioni magis subjectos, poena indicta detertere a turpi huiusmodi lucro aggressi sunt sancti Patres Arelatensis concilii I, can. 12, Nicaeni can. 17, Laodicensi can. 4. Carthaginensis I, sub Aurelio, can. 5, Leo, Gelasius et alii. *Primus imperatorum Leo.* inquit Grotius in sextum caput S. Lucae, *ut idem Hermenopulus notat, existimans omne fenus Christiano interdictum, lege id ipsum communi sanxit; cum ante ipsae Ecclesiae solerent pecunias sumere sub trientalibus usuris.*

8. *Omnia decretalia constituta, tam beatae recordationis Innocentii, quam omnium decessorum nostrorum; quae de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis.* **1296** Ita scribitur in Thuaneis codicibus mss. quinque, in Herovalliano Isidori, in Bellovacensi, Corbeiensi, Victorino et Cantabrig. apud Dionysium Exig. Nicolaum I PP., utrumque Hincmarum Remensem et Laudunensem, et in edit. Canisii ad marginem, Nicolini, etc. Aliquae edit. pro *ordinibus* leg. *ordinationibus*, et pro *promulgata* leg. *ordinata*. Prior lectio procul dubio praeferenda Codicem decretalium constitutorum a pontificibus Romanis promulgatorum indicare mihi videntur verba ista, ut fusius annotavimus in dissertatione de Codice Romano. Haec eadem Hincmarus Laudunensis episcopus inseruit collectioni ex antiquis pontificum Romanorum

epistolis ad Hincmarum Remensem missae, ut probaret iisdem epistolis neminem obedientiam sine temeritatis nota detrectare posse. His dum respondet Hincmarus Remensis in opusculo capitulorum 55 pluribus prosequitur verba illa capitulo 10 et sequentibus, fusius etiam de vocis etymol. disserens. Itaque *Promulgo* ita dictum putat, quasi *promo vulgo*, sive *primum in vulgus edo*. Unde, inquit, Paulus in Glossis suis dicit hoc modo: *Promulgari leges dicuntur, cum in vulgus eduntur* Isidorus quoque, ut ipse dicit, auctore Tullio, exposuit dicens: *Promulgatum est foras prolatum; ut lex dicitur promulgata: promulgatum autem ad omnium notitiam et totius vulgi intimatum.*

Postea quid voluerit his verbis Leo, discutit Hincmarus: *Primum, inquit, nobis sciendum est aliud esse promulgare sacros ordines et canonum disciplinas, aliud promulgare de sacris ordinibus et canonum disciplinis; sicut aliud est promulgare leges, et aliud promulgare de legibus. Promulgare autem leges, est leges condere; promulgare vero de legibus, est de illis judicia sumere, et secundum illas judicare, earumque observationem et judicia omnibus intimare. Sic sacros ordines promulgare, est a Domino constituere episcopos, presbyteros, etc., eorum ministerio qui a Domino ad hoc constituti sunt. 1297 Domino quod suum est exsequente. De sacris autem ordinibus promulgare est, qui et quot sint et quales ac qualiter, et a quibus vel quando sint ordinandi, et quomodo ac quantum in singulis gradibus debeant ministrare, etc.* Similiter, subjungit Hincmarus post pauca, *aliud est sacros canones promulgare, et aliud est de sacrorum canonum disciplinis constituta decretalia promulgare. Qui namque sint canones, de quorum disciplinis*

promulgata adeo conservari a S. Leone papa jubentur, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi deinceps noverit denegari, memoratus ab eo beatus Innocentius in disciplina ex eisdem sacris canonibus decreta ad Victricium Rotomagensem episcopum patenter ostendit: «Si quae, inquit, causae vel contentiones inter clericos tam superioris ordinis quam etiam inferioris fuerint exortae, ut secundum synodum Nicaenam congregatis ejusdem provinciae episcopis, jurgium terminetur,» et reliqua.

Denique longe pluribus sanctorum Patrum pontificumque testimoniis in medium adductis, ex his concludit Hincmarus Leonem nihil nisi sacrorum canonum observationem praecipere; immo praecipuorum Leonis praedecessorum successorumque auctoritate ostendit nullum robur obtinere decretalia constituta, quae contra canonum disciplinam fuerint promulgata, Leone ita scribente: *Si quid usquam aliter quam illi (Nicaeni Patres) statuerunt, praesumitur, sine cunctatione cessatur (Leo ep. 80, nunc 106, cap. 4).* Et alibi: *Omni penitus auctoritate sit vacuum quidquid ab illorum fuerit constitutione diversum (Ibid., c. 27)* Haec ex prolixiore Hincmari tractatione delibata et Leonis mentem aperiunt, et Hincmari circa decretalia pontificum decreta.

1298 AD EPISTOLAM V. *Metropolitanis per Illyricum episcopis.*

Hanc pariter epistolam cum superiore (*nunc sequenti*) publici juris fecit Holstenius. Cui manum medicam necesse fuit alicubi adhibere; in quo ne propriis conjecturis plus aequo indulsisse videamur, emendationum hic reddenda ratio.

1. *Fidei suae remuneratione*. Apud Holstenium legebatur *sui*; quod in constructione textus sensum vix aliquem habere potest.

2. *In fundamenti ipsius soliditate*. Suspicionem legendum *istius*, nempe fidei, cujus ante mentionem fecit: ita enim alibi idem pontifex interpretatur petram illam super quam Christus Ecclesiam suam aedificavit, ut epist. 92 (**nunc 119**) ad Maximum Antiochenum cap. 2, epist. 132 (**nunc 162**) cap. 1, epist. 10, cap. 1, et serm. 3 (**nunc 4**) in annivers. assumptionis suae cap. 2. In quo a caeterorum Patrum traditione non recessit, qui verba Christi ex cap. 16 S. Matthaei, quae explicat S. Leo, eodem ut plurimum modo interpretantur. Consule, si placet, Joannis Launoii theologi Parisiensis epistolas, parte II, epist. ad Adr. Vallantium, et parte IV, epist. 1, ubi abunde SS. Patrum de hac re testimonia congerit.

3. *Acceperint*. Holstenius legit *Accipiant*; sed tum ex sequentibus verbis. tum ex superiori epistola, in qua eadem fere in hunc modum leguntur: *Ut unius uxoris vir sit, et hanc virginem, ut auctoritas divinae legis cavet, acceperit*; inde constat inquam, ita corrigi debuisse. Sensus enim quem prae se 1299 fert necessario mendosa illa lectio, auctoritate antiquorum canonum, ecclesiasticaeque numquam interruptae consuetudinis proscribitur, cujus discutiendae locus opportunior infra occurret.

4. *Ipsum vero secundum definita canonum, etc.* Totus hic locus subobscurus est. Hoc tamen videtur asserere, jus illud relationis, quod sedi apostolicae competebat, sanctorum conciliorum auctoritate pro reverentia principis apostolorum illi esse collatum. Quod diserte Innocentius asserit epist ad Victricium Rotomagensem cap. 3, qui jus illud ex veteri quoque consuetudine repetit. *Si quae autem causae. inquit, vel contentiones inter clericos tam superioris ordinis quam etiam inferioris fuerint exortae, ut secundum synodum Nicaenam congregatis ejusdem provinciae episcopis jurgium terminetur, nec alicui liceat (sine praejudicio tamen Romanae Ecclesiae, cui debet in omnibus causis reverentia custodiri) relictis his sacerdotibus, qui in eadem provincia Dei Ecclesiam nutu divino gubernant, ad alias convolare provincias. Si vero majores causae in medio fuerint devolutae, ad sedem apostolicam, sicut synodus statuit, et vetus consuetudo exigit, post judicium episcopale referantur.* Gelasius item papa Commonitorio ad Faustum: *Ipsi sunt, inquit, canones qui appellationes totius Ecclesiae ad hujus sedis examen deferri voluere.* Quin eandem synodum eosdemque canones, Gelasius, Leo et Innocentius pontifices Romani in mente habuerint, dubitari vix posse existimo. Sed quinam canones illi fuerint, disceptatur ab eruditis. Totus ille papae Innocentii textus mox transcriptus ad Nicaenos referendus videtur illustrissimo Petro de Marca lib. I Concordiae sacerdot. et imp. cap. 10. Aliter olim intellexit Hincmarus Remensis epist. 9, cap. 12, et duo priora capita ad synodum Nicaenam pertinere, postremum vero ad Sardicensem existimavit. Diversam ab utroque sententiam inire me cogunt rationes inferius exponendae, et totum illud Sardicensi concilio tribuere, cujus

canones sub Nicaenae synodi nomine priscis illis temporibus a Romanis episcopis laudatos fuisse, testes sunt Innocentius ipse, Zosimus, et noster Leo epist. 40 (**nunc 44**). In quem errorem qua ratione inciderint, Codex Romanus, quo publicum beamus, manifestum facit. Non, inquam, Nicaenos, sed sub Nicaeni concilii nomine Sardicenses adducere mihi videtur Innocentius I **1300** quia agit de clericis tam superioris quam inferioris ordinis inter se litigantibus, de quibus synodus Nicaena sermonem non habet cap. 5, quem ab Innocentio notatum putant; sed tantum de iis qui a proprio episcopo sunt excommunicati, sive sint ex laico ordine, sive ex clero: quod ad clericos superioris ordinis, qui depositioni, non excommunicationi, subjacebant, minime pertinet, nec cum jurgiis eorundem inter se, de quibus loquitur Innocentius, ullatenus convenit. Conveniunt vero quam maxime ejusdem pontificis verba cum canone 3 Sardicensi, cujus hic titulus apud Dionysium Exiguum: *Ut inter discordes episcopos comprovinciales antistites audiant: quod si damnatus appellaverit Romanum pontificem, id observandum quod ipse censuerit*. Deinde de his qui, relictis provinciae suae sacerdotibus, ad alias judicandi convolant, ne verbum quidem in Nicaeno; in Sardicensi autem plura reperiuntur. Denique de relatione ad apostolicam sedem post episcopale judicium facienda in causis majoribus, prorsus tacent Nicaeni Patres; ex professo autem Sardicenses agunt can. 3, 4 et 7. Quare argumentum illustrissimi Petri de Marca assumens, sententiam oppositam sic confirmo. De eadem synodo hic intelligendus est Innocentii textus quantuscumque est; at in posteriori loco Sardicensis intelligenda, non Nicaena: in prioribus ergo pariter ad Sardicenses animum advertibat Innocentius.

AD EPISTOLAM VI. APUD QUESNELLUM IV. *Anastasio episcopo Thessalonicensi.*

Hanc epistolam acceptam referimus doctissimo viro, deque ecclesiastica antiquitate bene merito Lucae Holstenio Vaticanae et Basilicae canonico et bibliothecae praefecto. Eam in collectione Romana inter acta synodi Romanae sub Bonifacio papa II habitae insertam publicavit Romae an. 1662, editionem ab illo coeptam procurante post ejus obitum eminentissimo doctissimoque cardinale Francisco Barberino. Ejusdem fragmenta anno 1648 jam emiserat in lucem in opere de Eccles. Orient. et Occid. consensione, in addendis p. 1368 Leo Allatius; sed plurimis mendis scatentia.

1301 1. *Cum nostra vice*, etc. Ne erudite jam tractata retractemus, consule clarissimum virum Stephanum Baluzium in appendice libri V illustriss. Petri de Marca de Concord. sacerdot. et imperii, cap. 22, ubi ex hac epistola et aliis arguit vicariatum Thessalonicensem huic Ecclesiae fuisse tributum, nec personale tantum privilegium fuisse. Vide etiam, si lubet, Frinciscum Florentem tract. 6, ad tit. de Electione et Electi potestate; Petrum Franciscum Chiffletium in notis ad Vigilium Tapsensem, ubi contra Lucae Helstenii sententiam disputat.

2. *Propter custodiam regularum*. Sicut partes hae sunt potissimae Romani pontificis tamquam in Ecclesia universa capitis, divinae legis esse vindicem, propugnatorem traditionis, canonum custodem, paternarumque

constitutionum exsecutorem assiduum; ita his quos per varias partes orbis Christiani vice sua delegat, haec maxime et unice cura incumbit, regularum seu canonum custodiam invigilare, et in speculis esse: *Ne quid illicitum*, ut Leo loquitur epistola sequenti (nunc antecedenti) a quoquam praesumatur adversus canones. Qui si ubique et ab omnibus rite servantur, jam pene otiosa est delegata vicariorum in aliis Ecclesiis potestas. De propria quid sentiret sanctissimus papa Gregorius I aperit ipse lib. VII, epist. 65, ad Joannem Syracusanum episcopum.

3. *Certa tum primum ratione commisit.* Quo sensu vicariatus Thessalonicensis initia sua Siricio debeat (quae Damaso tribuuntur ab Innocentio I, Nicolao I, et Joanne III, Romanis pontificibus, quod et manifestum est ex epistola Damasi ad Acholium Thessalonicensem ab Holstenio edita in Romana collectione) vide in appendice lib. V Petri de Marca cap. 23, ubi supra laudatus Baluzius primum hujus dignitatis velut crepusculum, quod sub Damaso coepit illucescere, a majoribus ejusdem incrementis *certa quadam ratione* a Siricio primum **1302** firmatis, recte distinguit, ut facile sit utramque opinionem conciliare.

4. *Sicut enim peccata et quae*, etc. Has duas voces, *sicut enim*, supplevimus; et *abolentur* pro *abolebuntur* reposuimus ex conjectura, non temeraria, ut puto, sed quam complendi sensus necessitas confirmat. Caeterum haec verba de bigamia etiam post baptismum remanente a Leone transcripta videntur ex cap. 3 epist. Innocentii I, Rufo, Eusebio, etc. Episcopis Macedoniae circa cujus tempora contrariam sententiam tenebat Hieronymus scribens ad Oceanum epist. 83, quem S. Augustinus tacito nomine reprehendere videtur

lib. I de Bono conjugali cap. 18. ubi veram opinionem tuetur: opinionem dico, quia nullum ea de re canonem seu constitutum videtur ob oculos habuisse.

5. *Quisquis vero a metropolitanis episcopus*, etc. Ita corrigendum censuimus Holstenii exemplar Vaticanum [**Leg. Barberinum**], quod habet, si tamen habet: *Quisquis vero de metropolitanis episcopis*; quod manifeste contra mentem Leonis est. Non enim hic agit de ordinatione metropolitanorum, quam post aliquot lineas a tingit, sed de provincialibus tantum, qui inconsulto vicario Illyrici a metropolitanis ordinabantur episcopis; quod et ex epistola subsequente (*nunc praecedente*) comprobatur cap. 5, et ex 12 (**nunc 14**) ad eundem Anastasium cap. 6. Latum revera inter utramque ordinationem discrimen ponit: omnes enim metropolitanos non modo consulto vicario Illyrici, sed ab ipso consecrari vult: alios provinciales episcopos, non a vicario, sed a propriis metropolitanis, qui de ordinatione ad vicarium Illyrici referant, ordinari praecipit. Contra istos poenam non edicit, quoniam metuebat ne minis offensi metropolitani vicariatus a se jugum abjicere tentarent, quod ab illis aegre susceptum ipsae Leonis litterae indicant; at episcopis, inconsulto Thessalonicensi ordinatis, denuntiat **1303** nullam ab eo status sui habituros esse firmitatem.

6. *Vocem appellationis*. Ratio exceptionis est, quod Illyricianae provinciae, ut Occidentalium partium quaedam portio, ad Romanum pontificem jure peculiari pertinebant. Caeterum quod hic de appellationibus scribit S. Leo, id ex Sardicensibus canonibus asserit, ut veteris instituti et reverentiae sedis apostolicae mentio testatur: qui canones Orientalibus ignoti erant tunc temporis.

7. *Circa quos par consecratio fieri debet.* Procul abest ut sententiae, quae S. Hieronymo tribuitur, obsecundet Leo noster, dum parem consecrationem presbytero, immo et diacono cum episcopo tribuit. In multis quidem tres hi gradus conveniunt, servata tamen ubique episcopis et presbyteris dignitatis suae praerogativa. Id porro, in quo paritatem suggerit S. Leo inter triplicis illius ordinis viros, procul dubio impositio manuum est, qua tam diaconi quam sacerdotes consecrantur. Unde quod ait auctor Commentariorum in Epistolas Pauli, qui Damaso papae aequalis fuit, et Ambrosius dicitur: *Episcopi et presbyteri una ordinatio est*; idem et de diacono potest asseri. Qua de causa non dubitavit Optatus lib. I, diaconos sacerdotii nomine ornare, cum lapsos in persecutione recensens: *Quid. inquit, commemorem laicos, qui tunc in Ecclesia nulla fuerant dignitate suffulti? Quid ministros plurimos? Quid diaconos in tertio? Quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? ipsi apices et principes omnium, aliqui episcopi, etc.* Immo et subdiaconum Epiphanius sacerdotem esse aliquo sensu insinuat, cum lib. III advers. haereses in Exposit. fidei num. 21, ait subdiaconum, sicut et alios superiorum ordinum clericos. ab uxoribus se abstinere, non vero lectorem: *Quippe lector, inquit, non sacerdos est*, καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἱερεὺς ὁ ἀναγνώστης. Nam presbyteri, inquit Innocentius PP. epist. ad Decentium Eugu., *licet sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent.* Hinc porro aliter de sacerdotio disserere cogimur, quam solet a plerisque disseri, qui presbyteratum primum sub oculis habentes, episcopatum aliud nihil quam presbyteratus extensionem et ampliationem quamdam existimant; cum potius primo conspectu intuendus sit

episcopatus tamquam sacerdotii apex summus, plenitudo, ac perfecta, ut ita dicam, totalitas; a pontificatu vero caeteri gradus veluti **1304** portiones quaedam delibantur, ac certis quibusdam officiis et ministeriis pro Ecclesiae necessitate circumscribuntur. *Nam in episcopo, inquit commentator anonymus jam laudatus, omnes ordines sunt: quia primus sacerdos est, hoc est, princeps est sacerdotum, et propheta, et evangelista, et caetera adimplenda officia Ecclesiae in ministerio fidelium; tamen postquam omnibus locis Ecclesiae sunt constitutae, et officia ordinata, aliter composita res est quam coeperat.* Intelligit autem auctor ille per evangelistam, diaconum, et per caetera officia, lectores et exorcistas. His bene intellectis, intelliget quisque pariter quid sibi velit sanctus pontifex cum hic asserit *presbyteros et diaconos dignitatem officii sacerdotalis accipere* (quamquam non *sacerdotium*, sed *officium sacerdotale*, dicit), et quantopere discrepet saltem in loquendi modo a canone qui dicitur esse concilii Carthaginensis IV, negatque diaconos sacerdotii vim et consecrationem consequi: *Diaconus cum ordinatur, solus episcopus, qui eum benedicit, manum super caput ejus ponit: quia non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur.*

8. *Contra canones et traditionem Patrum.* De traditione apostolica, cujus oblitus vel nescius Anatolius episcopus CP. Aetium in presbyterum sexta sabbati ordinarat, meminit sanctus Leo epist. 84 (**nunc 111**), cap. 2. Eamdem allegat in epist. 11 (**nunc 9**) ad Dioscorum; sed in neutra canones commemorat, nec revera ullos habemus ante ejus tempora, quibus scilicet ejusmodi ordinationes qualibet die celebrari prohibeantur: forte quia nullus contra traditionem et

consuetudinem abiens, condendo canoni occasionem dederat. Per *canones* igitur nihil aliud Leonem velle arbitror, quam regulam ecclesiasticam solo usu et traditione ecclesiastica firmatam, quomodo saepe saepius usurpare videtur.

AD EPISTOLAM VII. APUD QUESNELLUM VIII. *Episcopis per Italiam constitutis.*

Septem codd. mss. ad quos relegimus hanc epistolam, inter se non conveniunt de titulo. Corb. et Thuan. 1 sic habent: *Universis episcopis per diversas provincias constitutis.* Bellovac., *Universis Ecclesiis per Italiae provincias constitutis.* Thuaneus unus, **1305** *Universis episcopis per Siciliam constitutis.* Thuan. tres, Dionys., Exig. et Isidorus, *Universis episcopis per Italiae provincias.* Edit. vulg., *per Italiam.* Qui sciunt magnas saepe difficultates ex huiusmodi titulis vel emergere vel dissolvi, non mirabuntur ista a nobis adeo scrupulose annotata.

Ex huius maxime epistolae verbis conflatae sunt commentitiae litterae Anastasii papae I ad omnes Germaniae et Burgundiae episcopos; finis etiam epistolae Lucii papae ad Gallos et Hispanos, et rescripti Marci papae ad Anastasium de canonibus Nicaenis, ex huius pariter fine coalescit.

AD EPISTOLAM IX. APUD QUESNELLUM XI. *Dioscoro episcopo Alexandrino.*

1. Haec epistola extra suum hactenus locum vaga, hic reponenda mihi videtur. Certum est enim ex ipsiusmet initio scriptam fuisse a S. Leone ad Dioscorum cum hic Alexandrinae Ecclesiae praeesse inciperet. *Tua, inquit, firmitus fundare desideramus initia.* Quorum initiorum seu ordinationis nuntius Possidonius presbyter adhuc tunc Romae versabatur. Constat autem ad hanc sedem evectum esse anno 444, tum quia hujus anni mense vel Februario secundum Latinos, vel Junio secundum Graecos, decessit ex hac vita illius praedecessor Cyrillus; tum quia Dioscorus depositus est ab episcopatu septimo ordinationis suae anno, ut testatur Liberatus diaconus cap. 13; hoc autem mense Octobri an. D. 431 contigit, ac proinde ejus ordinatio cadit in annum 444. Non potuit vero eodem anno scribi epistola quo creatus est Dioscorus, cum ad tantae sedis episcopi electionem et consecrationem plures menses necessarii fuerint, nec nisi post alios plures Possidonius ordinationis nuntius mitti potuerit ad Romanum pontificem, et ab eodem litteras ad Dioscorum accipere perferendas, unde nec citius nec tardius scripta est quam kalendis Julii anni 445. Quis porro fuerit Dioscorus tota clamat ecclesiastica saeculi quinti historia, testanturque ejus nomine ad hanc usque diem dicti haeretici. Ejus electioni suffragata erant *spiritalis vel specialis gratiae merita*, ut eodem praefationis loco habet Leo noster: *Velox siquidem fama*, ut loquitur Theodoretus ad ipsum Dioscorum scribens (**Epist. 60**), *quaquaversum discurrens omnium aures gloria ejus repleverat; maxime autem 1306 omnes praedicabant ejus animi modestiam.* Quantopere utrumque fama fefellerit, quartus post annus in latrocinio Ephesino edocuit.

2. *Exordia deligantur.* Post ista verba, nescio quo pacto haec alia irrepserunt in omnia excusa exemplaria: *Hoc est sub lege divini officii substituantur*; quae nos expungenda censuimus, tum quia desiderantur in mss. codd. Grim., Vict., Cantabr. et Thuaneo, immo et apud Gratianum, et Isidorum tam excusum quam manuscriptum, tum propterea quod sensum omnem huius loci subvertunt. Agitur enim de delectu diei et horae conferendae benedictionis sacerdotalis et leviticae, pro qua *eius noctis quae in prima sabbati lucescit, exordia deligi* praecipit S. Leo; non autem de delectu ministrorum consecrandorum, ut imperitus ille glossator intellexit: cui forsitan imposuere codices mss. similes Thuaneo et Cantabrig., in quibus legitur: *Exordiis consecrandi deligantur.*

3. Ex his porro et adjacentibus verbis nascitur apud nonnullos duplex difficultas: una, an quodlibet sabbatum vel quaelibet Dominica per annum occurrens designetur a S. Leone tamquam ordinationi sacerdotali et leviticae constituta; an vero solum sabbatum sanctum et anniversaria Dominicae Resurrectionis solemnitatis? Altera difficultas est, utrum nox sabbatum consequens ad hanc consecrationem delecta fuerit, ut pars sabbati antecedentis, an ut pars instantis Dominicae? Uterque nodus facile solvitur, si paulo attentius Leonis verba considerentur, et redeant in mentem temporis illius mores et disciplina. Tantum enim abest ut sabbato solum sancto ministrorum Ecclesiae consecratio fieret, ut potius numquam illa die facta mihi fuisse videatur, non Leonis tantummodo, sed plurimorum etiam successorum eius temporibus: unde titulus huic epistolae hactenus praefixus merito a nobis expungendus fuit, qui ordinationem sacerdotalem sabbato sancto celebrandam asserebat. Ut autem hoc fieri non potuisse

credam, facit solemnitas baptismi, cui conferendo paschalis dies consecratus erat, ita ut dies sanctam hanc solemnitatem antecedentes, toti insumerentur scrutiniis, exorcismis, catechismis, aliisque conferendo baptismo praevis caeremoniis; et ipsa octava Paschae, octava Neophytorum appellaretur. Hinc est quod Gelasius I PP., qui ordinationes certis temporibus fieri praecipit, scribens episcopis per Lucaniam et Brutios constitutis, de sabbato sancto mentionem non facit, quamvis de quatuor solitis anni temporibus **1307** exacte

meminerit. *Ordinationes, inquit, presbyterorum et diaconorum, nisi certis temporibus et diebus exerceri non debent, id est quarti mensis jejunio, septimi et decimi, sed etiam quadragesimalis initii, ac medianae hebdomadae et sabbati jejunio circa vesperam noverint celebrandas.* De sabbato sancto itidem silent, dum alios dies praedictos numerant, synodus Romana sub Zacharia PP. an. Dom. 743, c. 2, Lemovicensis sub Benedicto an. 1034, Claromontana sub Urbano II, an. 1095, IX, etc. Quamvis autem hoc non constaret, ut certe constat, manifestum tamen esset nihil de sabbato sancto haberi in hoc Leonis loco quod ad ordinationem spectet. Cum enim inquirat ad quam diem noctis sabbatum excipientis initia pertineant, concludit ad diem Resurrectionis, id est, ad diem Dominicam pertinere, atque id evincit adducto sabbati sancti exemplo, ejus noctis initia ex solemnitate officii ecclesiastici et baptismi collatione, certum est ad diem Dominicam pertinere. Hoc semel constituto, restat examinandum an certi aliqui dies Dominici ordinationi deputarentur, an vero quemlibet ad id eligere permetteretur. Quod postremum apud me certissimum est: ° quia nullum in particulari designat Leo noster, nullumque proinde excludit,

uti nec ante ipsum factum fuisse deprehendimus. 2º Ex hodierna etiam consuetudine cognoscimus Dominicum quemlibet diem ex auctoritate consuetudinis antiquae, traditionis apostolicae, et sacrarum Scripturarum, ex quibus arguit S. Leo, ad episcoporum consecrationem assumptam fuisse. Si autem episcoporum, procul dubio et presbyterorum ac diaconorum: nullum enim discrimen, quo ad diem ordinationis, inter utrosque ponit S. Leo in praesenti epistola. 3º Mos iste vigeat aureis illis temporibus, ut quo citius fieri poterat, Ecclesiae pastore suo viduatae per alterius pontificis electionem subveniretur; sicut vidimus etiam Chalcedonensi decreto tantum fuisse.

Alteri demum quaestioni satisfiet sine ullo negotio; satis enim ex hac sola epistola perspicuum est noctem illam quae celebrandis ordinationibus eligebatur ad Dominicam pertinuisse. Primum enim S. Leo expresse asserit satagendum esse Dioscoro, *ut his qui consecrandi sunt numquam benedictio nisi in die Resurrectionis Dominicae tribuatur, cui a vespera sabbati initium constat ascribi*. Deinde dum recenset illustriora mysteria quae die Dominica contigerunt ex divina ordinatione satis innuit, et per diem Dominicae Resurrectionis eam intelligi debere quam nunc Dominicam absolute vocitamus; nec sabbatum, sed ipsam Dominicam ex apostolorum instituto consecrationi **1308** sacerdotum fuisse dedicatam. Denique, ut alia multa missa faciamus, illud indicat Urbanus secundus in concilio Claromontano citato, cum praecipiens ut ordines sabbato quatuor temporum celebrarentur, addit: *Et tunc protrahatur jejunium usque ad vespertas, et si fieri potest usque ad crastinum, ut magis appareat in die Dominico ordines fieri*. Nihil enim magis

evincit hanc sacratissimam diem ordinibus conferendis destinatum fuisse, quam quod ne tunc quidem ejus consuetudinis memoriam penitus aboleri voluerunt sancti pontifices, cum rationes magni, ut credere par est, momenti ad illam mutandam eos impulere. Cujus mutationis varii per succedentes sibi aetates fuere gradus. Primum enim extra dubitationem omnem esse videtur hanc caeremoniam ipso die Dominico inter sacras synaxes celebratam fuisse ab apostolis et apostolicorum temporum episcopis; idque hora diei tertia; quae sacris mysteriis agendis semper assignata fuit.

Postmodum ingruente persecutione gentilium, cum iidem coetus antelucanis horis agi coeperunt a Christianis, ut videlicet diurnam hostium fidei diligentiam eluderent, eadem quoque hora ordinationes celebratas fuisse verisimillimum est. Quod postea etiam reddita Ecclesiae pace continuatum: unde inductae sabbati vigiliae, de quibus Leo noster: tum ne consuetudinis sanguine martyrum veluti consecratae memoria aboleretur; tum ut Resurrectionis Dominicae, quae summo mane contigit, honor eadem hora exhiberetur; tum denique ne sabbati jejunium ad ulteriorem Dominicae partem continuatam, tam consecrantem episcopum quam consecratos nimium fatigaret. Quae ratio, opinor, in causa fuit ut sensim a mane Dominico ad initia noctis, deinde a noctis exordio ad antecedentis sabbati vesperam, ut ex Gelasio supra citato patet; post a vespera ad meridiem; denique a meridie ad matutinas horas, ut fit hodie, ordinatio retrogrediens, tandem revocata sit.

Quod autem quidam aiunt ob eam rationem circa noctis initia celebratas esse ordinationes, ne officium Dominicae per occurrentem hujus consecrationis solemnitatem impediretur,

verum esse non existimo: quemadmodum enim in ipso Resurrectionis die, immo et per totam octavam Paschae totum officium Ecclesiae neophytos attinebat, ita nullam erat aliud Dominicae officium, nulla sacrificii oblatio in die ordinationis quam quae ipsius gratia celebrabatur. Quod ita verum est, ut cum ad diem sabbati revocata est ordinationis solemnitas, in eundem quoque diem translatum sit missae officium, et Dominica sequens proprio caruerit; **1309** unde et Dominicae vacantes ad hunc usque diem appellatae sunt illae quae sabbatum ordinationis subsequuntur, quae hodie quidem officio suo gaudent, sed ex praecedentium dierum officiis composito. Vide Micrologum cap. 29.

4. *Ut quoties basilicam in qua agitur praesentia novae plebis impleverit, toties sacrificium subsequens offeratur*, etc. Plurima disciplinae antiquae capita notanda hic tibi veniunt tam in his verbis quam in aliis annexis.

Primo enim docemur hanc tunc temporis Romanae Ecclesiae consuetudinem fuisse, ut quoties populi numerosioris concursus exigeret, sacrificii oblatio iteraretur. Hoc enim ab Alexandrinis observari similiter postulat: *Ut, inquit Leo, in omnibus observantia nostra concordet*. Quod in Africanis provinciis eadem Leonis nostri aetate pro minoris etiam momenti causis factitatum esse legimus lib. de Prom. et Praed. dimidii temporis cap. 6, nimirum cum peracto matutino sacrificio puella quaedam de potestate daemonii eruta esset, *oblatio RURSUM gratiarum actionis pro ea fit, sacrificiique percipiens certam partem puella, prisco est reddita usui*. Immo ex concilio Carthaginensi anni 397, can. 8, qui codicis Africani 41, liquet iteratam fuisse missae celebrationem, oblatumque etiam pomeridiano

tempore **1310** sacrificium pro mortuis: *Si aliquorum, inquit, pomeridiano tempore defunctorum, sive episcoporum, sive caeterorum commendatio facienda est, solis orationibus fiat, si illi qui faciunt jam pransi inveniuntur.* Igitur si jejuni inveniuntur nihil prohibet quin etiam pomeridiano tempore celebretur; etiamsi matutinis horis jam celebratum esset.

Secundo S. Leo sacrificii iteratam oblationem non novellae consuetudinis esse ait in Romana Ecclesia, sed antiquae institutionis, quae *ex forma paternae traditionis insederat.*

Tertium inde consequitur: scilicet non canone, non lege aliqua ecclesiastica, sed sola consuetudine istud invecum in Ecclesiam Romanam sive etiam in Africanam, ubi ex arbitrio pontificis repetitionem sacrificii e vestigio ac pro re nata decerni videmus.

Quarto licentiam istam non extendit Leo ad quamlibet Dominicam diem (quae sola mysteriis celebrandis Romae deputabatur), sed ad solemniorem festivitatem tantummodo, hocque solo casu ac conditione, cum populus solito numerosior concurreret ad basilicam.

Quinto non semel tantum et iterum offerri potuisse, sed *toties quoties basilicam in qua agitur praesentia novae plebis impleverit.*

Inde natam puto consuetudinem bis vel ter celebrandi in aliquot solemnitatibus, **1311** puta in Nativitate Domini, in Paschate, in Nativitate S. Joannis, in Natali apostolorum, etc., ita ut non modo in eadem basilica eodemque altari, sed et ab eodem sacerdote sacrificii repeteretur oblatio. De Paschate

tamen dubitaverim antiquitus usurpatum, tum quia testem veterem non habeo, tum quia solemnis baptismi collatio, proluxaeque circa baptizandos ac baptizatos caeremoniae missarum repetitioni obstabant.

Antiquae tamen consuetudinis saltem Anglicanae vestigium esse potest, quod a Stephano Laugton archiepiscopo Cantuariensi statuitur in concilio Oxoniensi anni 1222. can. 6: *Ad haec duximus statuendum, districtius inhibentes ne sacerdos quispiam missarum solemnia celebret bis in die, extra diem Natalis Domini et Resurrectionis Dominicae.* Idem legitur in Constitutionibus Anglicanis tom. II Coll. Angl. circiter an. 1237, *vel in exsequiis mortuorum, videlicet cum corpus alicujus eodem die fuerit tumulandum.* (In collectione Conciliorum legitur in *Ecclesia*, quod merito in provinciali Cantuariensi non legitur.) *Et tunc prima missa de die, posterior vero pro defuncto celebretur.* Ita refert in provinciali Anglicano Guillelmus Lindewode, qui et alias causas repetendi eadem die ab eodem sacerdote sacrificii enumerat, hisque versibus exhibet:

Una dies missam tantum expostulat unam:
Excipitur defunctus certe cum peregrino,
Infirmus, commeans, Domini Natalis, et hospes,
Et mulier nubens, cum tempus labitur illi.

Sexto sequitur non matutinis tantum horis celebrata esse sacra mysteria, etiam in festis solemnioribus, sed etiam vespertinis. Cum enim hora fere tertia, seu, ut nostro more loquamur, hora nona matutina sacrificium celebrari solitum esset, proluxioresque essent ritus precesque sacrificio immixtae, multoties peragi nequibant mysteria matutino tempore, sed ad vespertinum usque protrahi spatium necesse erat. Ad quod

forte referenda mentio missarum vespertinarum, quae habetur in Concil. Agath. can. 30, et in Aurelianens. III, can. 29, tametsi de jejuniorum diebus intelligi possit. Nisi ex necessitate pluries offerendi mutata fuerit hora, quod non improbabile videtur; et confirmari videtur his Leonis verbis: *Si unius tantum missae more servato, sacrificium offerre non possint, nisi qui PRIMA 1312 DIEI PARTE convenerint.* Ubi vix prima illa diei pars de hora tertia seu nona hodierna intelligi potest. Quod cum repugnare videatur consuetudini quam modo commemoravimus, hora nona celebrandi, hoc modo conciliari posse mihi videtur, si dixerimus promiscuis Dominicis hora tertia seu nona celebratum esse: in solemnioribus vero festivitatibus, de quibus hic Leoni sermo est, prima diei parte, hoc est summo mane peractum esse missae sacrificium. Ratio discriminis haec est, quod vigilis nocturnis gaudebant istae solemnitates, quibus peractis convenientissimum erat ut populus jejunio ac vigilia fatigatus ad proprias domos, nec nisi post celebrata sumptaque mysteria, dimitteretur. Ita fiebat ut aliis fidelium turmis basilicam de novo implentibus, repetendae oblationi sufficiens tempus haberetur. Haec ipsa epistola testatur persaepe nonam horam praeventam esse sacrificio, cum scilicet mane ipso Dominico die, a quo tempore praecedentis noctis initia non recedunt, consecrationis sacerdotalis benedictio conferebatur, haud dubie inter sacrae oblationis mysteria.

7° Cognoscimus hinc sufficientem sancto Leoni causam fuisse repetendi sacrificii, populi devotionem, quam votis suis ac expectatione non privari, plenum pietatis atque rationis esse existimavit.

8° Notanda haec loquendi ratio: *In qua agitur*, qua sacrificium missae significatur: *Agere* enim et sacrificare idem sunt, unde et *actio* dicitur ipsa consecratio in canone: *infra actionem*, et *agenda* saepe usurpatur pro missa. Conc. Carthag. II dictum, Lectionarium Hieronymi nomen praeferens, Regula S. Benedicti, Beda, et Capitularia Caroli Magni. Plura videsis lib. I, cap. 3 Rerum liturgicarum eminentissimi doctissimique cardinalis Bonae, heu! nuper Ecclesiae militanti praematura morte erepti, non sine acerbissimo bonorum eruditorumque omnium dolore. Sed et priorem lege hujus epistolae synopsis, cui etsi aliam subrogaverimus, quia et falsa et barbara continebat, non erit tamen incongruum eam hic exscribere. Sic se habet:

De ordinatione presbyteri aut diaconi, ut sabbato sancto celebretur, id est, die Dominico I. De festivitibus, ut si una AGENDA, id est, missae celebratio populis non suffecerit, nulla sit dubitatio iterari sacrificium II.

9° Intelligimus consuetudinem, quam in Romana et Africana Ecclesiis usurpari vidimus, in Alexandrina non viguisse tunc **1313** temporis. An post Leonis admonitionem recepta sit, mihi non liquet. Antiquum in illa ritum, Romano posthabito, observatum esse, persuadet quod de recentioribus Graecis, Syris, aliisque Orientalibus viri docti referunt. *Maronitae Syri*, inquit Morinus (*Praef. in ordin. Syrorum Maronitarum*), *consuetudines Graecorum ut plerumque sequuntur . . . semel tantum singulis diebus missam in ecclesia celebrant; nec sine urgente necessitate et episcopi licentia bis in die super uno et eodem altari sacrificant*. Hoc, puto, Morinus ex epistola Abrahami Echellensis Maronitae, quam ad eum Roma scripsit anno 1654. Hunc eundem morem

inviolatum ad nos usque conservasse Orientales omnes, Graecos, Moscovitas, Aethiopes, alibi etiam asserit idem Morinus; atque adeo unicum in eorum ecclesiis altare esse collocatum.

10° Animadverte *offerendi* verbum etiam laicis attributum, quod sexcentis exemplis probare in promptu esset. Et revera ab universa Ecclesia sacrificium Deo offertur, etsi ab uno soloque sacerdote consecratur. Hinc in sacra Liturgia: *Orate, fratres, ut meum ac vestrum sacrificium*; et, *Omnium circumstantium qui tibi offerunt*, etc.

11° Ex his verbis: *Quam recipere basilica simul una non possit*, videor mihi colligere unicam fuisse illic basilicam in qua offerretur. De basilicis nihil hoc loco annotamus, quia de hujusmodi basilicarum Orientalium forma ac capacitate plura et exquisite docta habebit aliquando lector eruditus in amplissimo tractatu de Basilicis auctore Joanne Morino Oratorii Gallicani presbytero, quem cum ejusdem materiae epistola ad Allatum ab eodem scripta in lucem publicam edemus propediem.

5. *Familiariter admonemus*. Tria epistolarum genera distinguere mihi Leo noster **1314** videtur. Primum est earum quas synodicas dicimus, e synodo nimirum et synodi nomine scriptas; tales sunt epistolae 40, 41, 45, 47 (**nunc 44, 45, 50, 51**), et aliae, quarum haec inscriptio: *Leo et sancta synodus*, etc. Sunt aliae decretales, quas et constituta decretalia appellat, quae nimirum de disciplinae ecclesiasticae capitibus ad eas Ecclesias vel provincias ab eo dabantur, quas metropolitana vel exarchica auctoritate regebat Urbis episcopus, et ad quarum executionem delegabat aliquos ex

iisdem provinciis episcopos; tales sunt epistolae 2, 3, 8 (**nunc 167, 4, 7**) et aliae plurimae. Tertii generis epistolae familiares dicuntur, quae ad aliarum dioceseon episcopos scriptae erant, vel de disciplinae ecclesiasticae observantia, vel de rebus ecclesiasticis occurrentibus, aut episcopalis necessitudinis significandae gratia. Talis esse mihi videtur haec ad Dioscorum epistola, qua *studiose et FAMILIARITER* eum admonet, quamque *paternam et fraternam collationem* dicit in praefatione. Ita familiarem Turribii Asturicensis epistolam discernere videtur a commonitorio, tam in praefatione quam in capite 17. Denique Innocentii papae I epistola una ad quinque Africanos episcopos familiaris dicitur in Codice canonum Ecclesiae Romanae, et alibi, ut discernatur ab aliis, quibus ad synodicas Africanorum antistitum ex synodo pariter rescribebat.

6. *Possidonio presbytero*. Episcopos ordinationis nuntios nonnumquam videmus missos a primariis illis sedibus, cum nimirum eorum aliqui Romanam profectionem ambibant: aliquando presbyteri vel minorum etiam ordinum clerici directi sunt cum litteris: nonnumquam utrumque omissum, ut de Basilio Antiocheno queritur Leo **1315** noster epist. 118 (**nunc 149**). Porro Possidomus presbyter idem est, opinor, ac diaconus ille qui Romam olim missus est a Cyrillo Dioscori praedecessore ad Coelestinum papam a. 430, nascente tum Nestoriana haeresi; quam ob causam multoties Romam missum dicit Leo.

7. *Apostolicae auctoritatis*. Ita mss. Codd. Grim. et Victor. necnon edit. P. Canisii, Nicolini, Crabbi, Surii, Sichardi, Merliniana Isidori, etc. Hoc etiam modo legit Baronius: ut merito corrigi debeant Romana editio et aliae quae

habent: *Apostolicae sedis auctoritatis*, et postrema Conciliorum editio, quae hanc subditiā lectionem in textu habet, et aliam hanc margini inscribit, *Apostolicae sedis auctoritas tenet*. Non enim ad apostolicae sedis auctoritatem attinent haec verba, sed ad traditionem apostolicam, seu ad *Consuetudinem* Romanae Ecclesiae *ex forma paternae traditionis* derivatam, ut paucis ante lineis loquitur, seu, ut cap. 1, *ad auctoritatem consuetudinis quam ex apostolica*, inquit, *novimus venire doctrina*; quam eodem loco *apostolica instituta* appellat.

AD EPISTOLAM X. *Episcopis Gallicanis Viennensis provinciae.*

1. Mirari subit hanc tam celebrem tantique momenti epistolam, quam exscribere ac posteritati tradere multorum intererat, vix in aliquot mss. codd. a nobis esse repertam. Jacet in ms. Corbeiensi bibliothecae S. Germani a Pratis non spernendae antiquitatis, et in altero Thuaneo, sed qui Corbeiensi ita similis est, ut ex eo transcriptum eum existimem. Habetur etiam **1316** in Victorino omnium Epistolarum et Sermonum sancti Leonis codice non admodum antiquo, vix in aliis mss. codicibus apparet. Habetur in Isidoriana collectione. Apud Yvonem et Gratianum exstat ejusdem memoria: hic enim, *dist. 19, c. Ita Dominus*, hujus epistolae primum caput fere totum describit: ille vero parte quinta cap. 6. Hanc vere Leonis esse, et stylus et tota epistolae series arguunt.

2. *Per Viennensem*, etc. In veteri scheda, inquit Jacobus Sirmondus, haec epistola Leonis non ad Viennensis tantum provinciae, sed etiam ad Maximae Sequanorum episcopos missa inscribitur hoc modo: *Dilectissimis universis episcopis per provincias Maximam Sequanorum et Viennensium constitutis Leo*. Quae res et probabilem de loco synodi (nimirum Vesontione) conjecturam facit, et Celidonium Vesontionis, quae Maximae Sequanorum est metropolis, episcopum fuisse confirmat. Haec Sirmondus, de quibus quid sentiendum nobis videatur jam dictum est in dissert. 5. Hoc solum dico, illam incertae antiquitatis ac fidei schedam omnium codicum seu mss. seu excusorum testimonio praeponderare non posse: nihil enim tale exhibent quotquot videre nobis contigit, et insuper ab his confictum esse titulum, qui Celidonio sedem Vesontione posuere: quod omni probabilitate carere ostendimus.

3. PRINCIPALITER COLLOCARIT, *et ab ipso quasi quodam capite dona sua velit in omne corpus manare*. Ita Corb. et Thuan. cod., pro quo prius legebatur: *Collocaret, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in omne corpus diffunderet*. Erit forsitan qui has voces, *principaliter collocarit*, sic interpretabitur, ut ex illis apostolicam **1317** sacerdotalemque dignitatem in Petro ejusque successoribus plenam perfectamque cogitet, in caeteris vero apostolis eorumque successoribus episcopis, eandem non aequalem, sed quasi diminutam somniabit. Verum *numquidnam reliqui sancti et beati apostoli*, inquit Gelasius PP., *non erant simili virtute succincti? Quis hoc audeat affirmare? Sed ut capite constituto schismatis tolleretur occasio, et una monstraretur compago corporis*

Christi . . . Duodecim certe fuerunt apostoli, paribus meritis parique dignitate suffulti; cumque omnes aequaliter spiritali luce fulgerent, unum tamen principem esse ex illis voluit Christus (Gelas. I, Tract. adv. Graecos, apud Sirmond. in app. Cod. Theodos. pag. 184 et 187). Quid igitur est principaliter? Non idem quod magis complete magisque perfecte, sed primum quidem hoc potest significare quod habet Gelasius PP., Petrum videlicet inter caeteros apostolos paribus meritis parique dignitate suffultos, et aequaliter spiritali luce fulgentes, principem esse constitutum. Quis enim hoc neget nisi antiquitatis ignarus, vel unitatis infensus? Deinde principaliter idem etiam potest esse ac originaliter, ut ita loquar, et in ipsa apostolicae pontificalisque dignitatis institutione atque principio. Quo sensu idem sanctus Leo epist. 93 (nunc 120) ad Theodorum ait: Solem justitiae in Occidente culmen suum in apostolis et doctoribus PRINCIPALITER collocasse; et in epist. 12 (nunc 14), ad Anastasium Thessal. cap. 1, se curam universis Ecclesiis PRINCIPALITER ex divina institutione debere; et serm. 83 (nunc 85) de S. Laur., animi fortitudo de Christi principaliter amore concepta. Et in epistola ad Demetriadem, quam illi modo asserimus, ait, Naturam nostram in Adam PRINCIPALITER esse institutam, hoc est, in ipso creationis principio. Ad eundem sensum revocandus est Cyprianus, cum epist. 54 Ecclesiam Romanam principalem nuncupat, id est, ut statim explicat, unde unitas sacerdotalis exorta; et 1318 Irenaeus cum lib. III, cap. 3, scribit: Ad Romanum Ecclesiam propter potentiores principalitatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam; quia videlicet inter Ecclesias apostolicas, matrices, et originales fidei, ut Tertullianus loquitur, a quibus

traducem fidei, et semina doctrinae caeterae exinde Ecclesiae mutuatae sunt, et quotidie mutantur ut Ecclesiae fiant (De Praescript. adv. haeret. c. 20). Romana potentior, fecundior, inter Occidentales antiquior, et propter principis apostolorum, a quo unitatis origo incipit, auctoritatem ac praerogativam, omnium Ecclesiarum caput. Atque ut is *principalitatis* sensus apud Irenaeum esse credatur, licet aliquibus non arrideat, facit tum loci ipsius contextus, tum alter libri IV, cap. 75, ubi haec habet de rerum omnium quae a Deo trahitur origine. *Et sic, inquit, principalitatem quidem habebit in omnibus Deus: quoniam, et solus infectus, et prior omnium, et omnibus, ut sint, ipse est causa.* Eadem est principalitatis acceptio apud Tertullian. lib. de Praescript. haeret., cap. 31, cum ait: *Sed ab excessu revertar ad principalitatem veritati, et posteritatem mendacitati deputandam.* Eodem sensu Facundus Hermianensis l. IX, sub finem, asserit *quod antiqui doctores Ecclesiae dixerunt quoniam Deus Verbum sit principaliter, et secundum essentiam unigenitus Filius Dei; homo vero assumptus ex unitate personae ejus accepit ut unigenitus filius semper esset ac diceretur.* Denique alius non est verborum Leonis sensus, quam qui istorum Innocentii papae I, epist. ad Victricium Rotomag.: *Incipiam, inquit, adjuvante sancto apostolo Petro, per quem et apostolatus, et episcopatus in Christo coepit exordium.* Nec tamen animus est quidquam hoc loco pontificis Romani auctoritati detrahere, qui procul dubio principalem cathedram tenet, ac ratione primatus apostolici singulos Christiani orbis episcopos splendore, auctoritate ac jurisdictione longe antecellit.

1319 4. *In consortium individuae unitatis assumptum.* Vuhittakerus, teste Andrea Riveto Critici sacri lib. IV, cap. 22, legit *individuae Trinitatis*. Unde istud hauserit, nescio: hoc scio, nihil his verbis inesse quod stomachum illi movere debuerit, ut haec canino dente carperet, quasi elatiorem animum spirantia. Quasi vero elationis ambitionisque reum ipsum sanctum Petrum quis dixerit, qui se Christianosque omnes *divinae consortes factos naturae* praedicat. Miror etiam Isaacum Casaubonum liberalioris ingenii virum scripsisse (**Exerc. 15, ad Annal. Eccles. Baronii**), *magnam haec verba desiderare aequi lectoris ἀνεξικακίαν*. Nam si verba spectentur, inquit, videtur praecclusa omnis sanae interpretationis via. Quid enim est, assumi in consortium individuae unitatis, nisi transcribi in numerum personarum sacrosanctae et ὑπερῷου Trinitatis? Sed huiusmodi sententiae adeo manifeste impiae et blasphemae, vel venisse umquam sancto viro in mentem, credat per me qui volet, ego numquam in animum inducam ut vel de eo suspicer. Tum verba sancti Leonis interpretatur de conjunctione Petri pastoris Ecclesiae cum Christo, non quatenus una est e tribus sacrosanctae Trinitatis personis, sed quatenus etiam ipse, licet diverso modo, est Ecclesiae pastor. Haec quidem vere, quamquam timide nimis, dicta sunt a Gasaubono. Sed aliquanto explicatius proponenda sunt. Haec est sancti Leonis mens atque consilium. Christus Dominus, inquit, Dei cultum, qui antea intra Judaeam concludebatur, per omnes gentes voluit diffundi: hoc **1320** per apostolorum praedicationem, quorum sonos in omnem terram exiret, ad effectum perducendum esse statuit. Sed quoniam omnia Dei omnipotentis opera ab unitate ducunt exordium, et ad

unitatem tendunt, sic omnibus apostolis Evangelii praedicandi commune officium esse voluit, ut unum inter omnes deligeret, cui uni prae omnibus et pro omnibus illud commendaret, in quo omnes illud acciperent, ad quem omnes velut ad communis dignitatis exordium concurrerent: id est, ut ipse Leo serm. 3 (**nunc 4**) in Assumpt.: *Uni commendatur quod omnibus intimetur; et Petro hoc singulariter creditur, quia cunctis Ecclesiae rectoribus Petri forma praeponitur; vel, ut sanctus Cyprianus (Lib. de Unitate Ecclesiae): Ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit . . . Exordium ab unitate proficiscitur, ut Ecclesia una monstretur.* Hoc est sacramentum unitatis, ut ibidem loquitur sanctus Cyprianus, cujus principium et origo, exemplar et finis, suprema et individua Trinitatis unitas est, quam illa imitatur atque participat, ut de Christiana unitate Patrem Christus alloquens testatur (**Joan. XVII**): *Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te; ut et ipsi in nobis unum sint: ut sint unum, sicut et nos unum sumus.* In hoc ergo unitatis sacramento episcopus est in Ecclesia, et Ecclesia in episcopo. Et rursus tunc cum Christus Petrum instituit, omnes apostoli atque episcopi, et Ecclesia ipsa erant in Petro. Petrus denique cum omnibus erat in Christo, **1321** *ita in consortium individuae unitatis assumptus, ut id quod ipse erat, Petrum voluerit nominari dicendo: Tu es Petrus, etc.; id est, quemadmodum ipse sanctus Leo explicat sermone citato: Cum ego inviolabilis petra, ego lapis angularis, qui facio utraque unum, ego fundamentum, praeter quod nemo potest aliud ponere; tamen tu quoque Petra es, quia mea virtute solidaris, ut quae mihi potestate sunt propria sint tibi mecum participatione communia, etc.* Unitas igitur et omnium

pastorum inter se, et ipsorum cum Ecclesia, individuum unitatem imitatur tum Christi Domini cum suo corpore, tum ejusdem aliarumque personarum Trinitatis ad invicem. *Ad Trinitatis instar*, inquit Symmachus papa (**Epist. 1, ad Aeonium Arelat.**), *cujus una est atque individua potestas, unum est per diversos antistites sacerdotium*. Nisi heterodoxi oculos fascino impeditos haberent, viderent facile nihil verbis Leonis contineri in quo non Cyprianum, non Petrum apostolum, non ipsum Christum praeceuntem secutus fuerit; nec illum hoc loco reprehensione digniorem esse quam cum serm. 3 (**nunc 4**) in Assumpt. sua cap. 2, dixit: *Magnum et mirabile huic viro (Petro) consortium potentiae suae tribuit divina dignatio*, etc.

5. *Salubriter custoditum*. Codices omnes mss., Corb., Thuan., Victor., quibus solis uti licuit, ita legendum exhibent; non vero, ut alias, *salubriter constitutum*: quae **1322** duo lato discrimine differunt. Illud enim solam indicat consuetudinem, hoc vero vel divinam vel ecclesiasticam legem significat, quam Leo in mente habuisse hoc loco non existimaverim.

6. *Ordinationes sibi omnium per Gallias Ecclesiarum vindicans*. Si usitatiorem vocum acceptionem spectes, nihil prius menti occurrit quam ut ex his verbis existimes sanctum Hilarium Arelatensem omnium Gallicanorum episcoporum consecrationem sibi asserere voluisse. Aliter tamen intelligenda esse Leonis verba probavimus in dissertationis apologeticae pro sancto Hilario parte III, cap. 1, ubi non de consecratione antistitum, sed de administratione, seu exarchica, seu metropolitana Ecclesiarum interpretamur: nec

per omnes Gallias, sed per eas provincias Galliarum quae antiquam Narbonensem olim conflaverant.

7. *Cui cum prae caeteris solvendi et ligandi tradita sit potestas, pascendarum tamen ovium cura specialius mandata est.* Nemo nisi emotae mentis aut haereticae pervicaciae sancti Petri successorumque ejus primatui detrahere velit, quem cum ipso Leone *prae caeteris ordinatum* credimus. Hoc tamen loco *prae caeteris* legendum esse non puto; sed potius *pro caeteris*. Particula adversativa *tamen*, ut docent grammatici, aliam particulam adversativam, vel membrum oppositum supponit in **1323** eadem periodo, ut cum serm. 1 (**nunc 2**) Leo noster: *Et si necessarium est trepidare de merito, religiosum est tamen gaudere de dono.* Et serm. 3 (**nunc 4**) cap. 1: *Quod cum omnibus commune sit factum, religiosum tamen est quasi de proprio honore gaudere;* et cap. 2: *Cum de consortio istius muneris magna nobis materia sit communium gaudiorum, verior tamen, etc.,* ubi et particula *cum* adversative, pro *licet*, non secus atque hic sumitur. At unum ejus periodi quam discutimus membrum alteri nullatenus adversatur: *prae caeteris* enim traditam esse Petro ligandi solvendique potestatem, et de curandis ovibus specialius mandatum ei esse quam *caeteris*, sensu inter se non differunt; aliquatenus autem opponuntur, quod Petrus specialem ovium curam acceperit, et tamen non sibi soli, sed etiam pro aliis potestatem acceperit. Hoc igitur modo corrigendum, salvo eruditiorum judicio, putarem: *Cui cum pro caeteris solvendi et ligandi tradita sit potestas, pascendarum tamen ovium cura specialius mandata est.* Conjectura ex ipso Leone confirmatur, qui passim docet quod cum Petro dictum est, *Tibi dabo claves, et Quaecumque ligaveris, etc., transivit etiam in alios apostolos jus potestatis*

istius, et ad omnes Ecclesiae principes decreti hujus constitutio commeavit, ita ut quod uni commendatur, omnibus intimetur (S. Leo serm. 3 nunc 4, cap. 3). Penuria mss. codd. hujus epistolae non sinit ullorum auctoritate firmare nostram conjecturam, quam aliorum iudicio relinquimus.

8. *Quod tamquam viduae maritus sacerdotium tenere non posset; quod nos quidem servantes legalia constituta sollicitius volumus custodiri, etc.* Bigamos a sacerdotio excludi, et canones ubique clamitant, et pronuntiat per apostolum Paulum Spiritus sanctus. Unde dubitandi locus non fuit ut qui duas uxores vel haberet, vel habuisset, ad ecclesiasticum gradum ei aditus omnis praecluderetur. At ut eidem poenae subjicerentur, qui unicam uxorem, sed viduam et non virginem habuissent, neque edicit Apostolus, neque canones ante Leonem nostrum sanciunt. Unum Valentini I concilii canonem 1 excipio, qui *de digamis aut internuptarum maritis ordinari clericum non posse* statuit; *nihil tamen de eorum statu qui prius ordinati sunt, revolvi* decernens. Est quidem et canon 17 apostolicus, qui expressis verbis viduarum ejectarumque maritos arcet a clero. Sed neutrum eorum Leonem in mente habuisse existimo: cum nec aliarum Ecclesiarum canones, nisi forte Africanos, quos approbando suos fecerat, usurpare tunc soleret Ecclesia Romana: nec tum apostolici **1324** canones ab ea recepti essent; inter apocrypha enim relegantur a Gelasio papa: nec paulo post a Dionysio Exiguo Collectioni canonum praefixi sunt, nisi cum hujus admonitionis cautela: *Quibus quia plurimi consensum non praebuere facilem, hoc ipsum vestram nolimus ignorare sanctitatem.* Istud nihilominus non statuisset sanctus Leo, nisi quod a praedecessoribus suis Coelestino, Zosimo, Innocentio,

et Siricio praeceptum, observatumque legebat, a traditione apostolica descendere persuasum habuisset. Et sane quemadmodum ipsi apostolici canones ex consuetudinibus regulisque ab apostolis virisque apostolicis velut per manum traditis et acceptis conflati fuerant ab Orientalibus: ita certum est, complures regulas ecclesiasticas in Romana Ecclesia viguisse primis temporibus, non aliunde acceptas quam ex consuetudine antiqua et ex traditione sanctorum apostolorum Petri et Pauli: has porro cum aliquibus canonibus apostolicis convenire quis miretur? cum una esset omnium apostolorum fides, una plerumque disciplina ex unius magistri schola descendens. Hinc factum est ut *quaedam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur*, ut loquitur Dionysius Exiguus in praefatione canonum, cum potius ex communi traditionis fonte tam constituta fluerent, quam canones apostolici. Quamquam non gravate fatebor innuere aliquomodo Leonem se ad canonem apostolicum hoc loco respexisse: etsi enim pluribus in locis solius apostoli auctoritatem proferat, ut bigamos removeat ab ordine ecclesiastico, solumque legis praeceptum, quo pariter viduarum ac internuptarum maritos in clerum admitti vetet, ut in epist. 3 (**nunc 4**) ad episcopos Campaniae, etc., in hac ipsa ad Viennenses, et 12 (**nunc 14**) ad Anastasium Thessalon., tamen in epistola 5 (**nunc 5**) ad episcopos Illyricianos videtur aliquorum canonum meminisse, quos ecclesiasticos vocat. *Volumus, inquit, tales fieri Domino sacerdotes, quibus cuncta convenient quae sunt ecclesiasticis canonibus definita, ut episcopi, presbyteri, atque diaconi, unius uxoris viri sint, secundum beati Apostoli sententiam; et hanc secundum legis praecepta virginem acceperint, non viduam, non repudiatam, sicut legis Scriptura testatur.* Ubi nihilominus notandum, et

ad prius solummodo membrum canones illos ecclesiasticos referri posse, et si quidem apostolicos respexerit Leo, apostolicos tamen ab eo non esse nuncupatos: ne dubiis et nondum receptis canonibus auctoritas inde accederet. In epist. 1 (**nunc 12**) ad Africanos (**Cap. 3**) innuit auctor noster hanc de bigamia uxorum sacerdotum regulam velut **1325** extensionem esse et explicationem apostolici praecepti, quod semper ita fuerit in Ecclesia intellectum: *Dicente Apostolo, UNIUS UXORIS VIRUM, tam sacra habita est ista praeceptio, ut etiam de muliere sacerdotis eligendi eadem intelligeretur servanda conditio*, etc.

9. *Et armati praesidii praesumptione suffulto*, etc. Totum hunc locum mss. codicum ope restituimus, qui antea perturbatus erat et mancus, in hunc modum: *Et armatis praesumptione suffultum ad inv. P. tum fam. Eccl. quae proprios amiserint. Traduntur ordinandi ad hoc officium, his quibus praeficiendi sunt civitatibus ignoti.*

10. *Qui praefuturus est omnibus, ab omnibus eligatur.* Familiare istud ac multoties a SS. Patribus decantatum: in quo ad vulgare effatum, quod in Pliniano Trajani panegyrico legitur, eos alluisse puto. *Imperaturus omnibus*, inquit ille, *eligi debet ex omnibus.*

11. *Leontium.* Forojuliensem in secunda Narbonensi episcopum fuisse valde probabile est. Celeberrimum, inquam, Leontium, quem laudat ipse Hilarius Arelatensis in Vita S. Honorati decessoris sui, qui Lirinensem insulam petiit: *Praeter secreti opportunitatem sancti ac beatissimi in Christo viri Leontii episcopi oblectatus vicinia*

et charitate constrictus. Ad eundem Bonifacius et Coelestinus pontifices Romani scribunt. Collationes suas Joannes Cassianus consecrat. Plura qui volet, adeat Galliam Christ. Caveat tamen ne illum cum alio Leontio **1326** confundat, cui Apoll. Sidonius scribit, lib. VI, epist. 3, quem et togatorum illic perorantium, et advocationis consultae, et privilegii loci mentio Arelatensem episcopum innuit. Ex hujus praeterea initio docemur Sidonium, cum scribebat, jam tum episcopali infula insignitum fuisse, ac proinde epistolam scriptam non esse ante annum 472, quo in locum Eparchii Arvernensis episcopi defuncti suffectus est. Leontium autem Forojuliensem constat, et ipsi clarissimi Galliae Christianae auctores fatentur, obiisse ante annum 455, quo Theodorus ejus successor cum Fausto Lirinensi abbate de jurisdictione decertabat; immo ante annum 452. Hoc enim anno scripsit ad Theodorum Leo noster epistolam 83 (**nunc 108**), quod nec Gall. Chr. auctores satis attenderunt, nec Joannes Savaro, nec eminentiss. Baronius, quippe qui inter utrumque non discernunt.

Jam vero quod Leontium Forojuliensem prae caeteris elegerit S. Leo, cui honorem primatus in quinque provincias deferret, non sine consilio ac summa prudentia actum est. Noverat Gallicanorum episcoporum ingenium ac mores, quos aegre eo adducendos praevidebat, ut novae disciplinae manus darent, antiquae nimirum tenaces. Eam ob causam novitatis odium et invidiam abs se deprecatur (*Non nova instituentes, sed vetera renovantes*) nihil nisi *communicato cum ipsis labore* faciendum spondet, de sedis apostolicae gratia semper Gallis impensa memoriam refricat, rem illorum potius agi **1327** quam suam, protestatur, consensum denique eorum

enixe precatur: *Si placet*; quem facilius dandum speravit, si Leontium jam aetate, sacerdotio ac morum probitate facile primatem, honoris etiam ac potestatis primatu ornaret. Honorandam semper antiquitatem quod suggerit, spem dabat plerisque Galliarum episcopis ad hanc dignitatem aliquando veniendi, si primatus non amplius sedis excellentiae, sed sacerdotii antiquitati annexus esset. Denique Africanæ Ecclesiæ exemplum, cujus disciplinam aemulabatur Gallicana, faciliorem rei exitum promittebat: in illa quippe, ut norunt omnes, honor primatus, non sedis splendorem, sed pontificatus antiquitatem sequebatur, si Carthaginensem sedem excipias. Aliter sese res habuit. Moribus antiquis stetit Gallia, manseruntque semper penes Arelatensem Ecclesiam et jus convocandæ majoris synodi, et aliæ primatus præerogativæ. Hoc sane magis ecclesiasticæ rei congruebat, ut penes certam aliquam sedem resideret hujusmodi potestas, cui ferendæ par episcopus eligeretur, quam ut per unamquamque civitatem pro consecrationis vetustate erraret: cum enim non nisi senibus ac decrepitis obveniret, quibus non minus vigor mentis fatiscere consuevit quam vires corporis, iners plerumque et otiosa mansisset hujusmodi potestas, aliarumque potestatum conatibus facilius patuisset. Sensit hoc diu post Leonem Gregorius PP. I, qui, lib. I, epist. 72, ad Gennadium exarchum Africae scribens, hortatur: *Ut concilium catholicorum episcoporum admoneri præcipiat ut primatem non ex ordine loci, postpositis vitæ meritis, faciat: quoniam apud Deum non gradus elegantior, sed vitæ melioris actio comprobatur. Ipse vero primas non passim, sicut moris est, per villas; sed in una juxta eorum electionem civitate permaneat: quatenus adeptæ dignitatis meliori ingenio resistendi Donatistis possibilitas disponatur.*

AD EPISTOLAM XII. APUD QUESNELLUM I. *Episcopis Africanis Mauritaniae Caesariensis*

Antequam de hujus epistolae aetate, interpolationibus, et emendatione disseramus, operae pretium est integram eam lectoris oculis subicere, qualem omnes a centum et amplius annis editiones una excepta repraesentant: ut et notae observationesque nostrae facilius intelligantur, nec aliquid ex ea sibi surreptum quisquam possit conqueri. Primam tamen partem, seu **1328** caput primum, brevitatis causa omittimus: quoniam de eo omnes excusi manuque exarati codices conveniunt, variis lectionibus exceptis, quas in margine ipsius epistolae videre est.

EPISTOLA LXXXVII.

Leo episcopus universis episcopis per Caesariensem Mauritaniam in Africa constitutis, in Domino salutem.

Cap. I. Cum de ordinationibus sacerdotum quaedam apud vos illicite usurpata crebrior ad nos commeantium sermo perferret, *et caetera, ut habentur tom. I, pag. 195 (nunc supra 645) usque ad caput 6 nostrae edit. pag. 197 (nunc supra 653) exclusive.*

CAP. II. Cum itaque de omnibus fere quae fratris nostri Potentii relatio continebat, plenissime dilectionem vestram per David fratrem et coepiscopum nostrum, qui et sacerdotii

merito nobis est probatus et moribus, videatis instructam, superest, fratres, ut concordi obedientia [*Corrige* concorditer], salubres suscipiatis hortatus, et nihil per contentionem agentes, sed ad omne studium devotionis unanimes, divinis et apostolicis constitutionibus pareatis; et in nullo patiamini providentissima canonum decreta violari. Quae enim nunc certarum remisimus consideratione causarum, antiquis deinceps custodienda sunt regulis: ne quod ad tempus pia lenitate concessimus, justa post haec ultione plectamus. In eos specialius et propensius commovendi, qui in episcopis ordinandis sanctorum Patrum statuta neglexerint, et quos refutare debuerant consecrarint. Unde si qui episcopi talem consecraverint sacerdotem, qualem esse non liceat, etiamsi aliquo modo damnum proprii honoris evaserint, ordinationis tamen jus ulterius **1329** non habebunt, nec umquam ei sacramento intererunt, quod neglecto divino iudicio immerito praestiterunt. Illud sane, quod ad sacerdotalem pertinet dignitatem, inter omnia volumus canonum statuta servari: ut non in quibuslibet locis, neque in quibuslibet castellis, et ubi ante non fuerunt, episcopi consecrentur: cum ubi minores sunt plebes minoresque conventus, presbyterorum cura sufficiat; episcopalia autem gubernacula non nisi majoribus populis et frequentioribus civitatibus oporteat praesidere: ne, quod sanctorum Patrum divinitus inspirata decreta vetuerant, viculis et possessionibus, vel obscuris et solitariis municipiis tribuatur sacerdotale fastigium; et honor cui debent excellentiora committi, ipsa sui numerositate vilescat. Quod nunc in sua dioecesi Restitutus episcopus factum esse causatus est, et rationabiliter postulavit ut si episcopi eorum locorum in quibus non debuerant ordinari humana conditione decesserint, loca ipsa ad jus ejus antistitis

redigantur, cujus fuerant ante priora. Et inutile est ut sacerdotalis dignitas inconsiderata ordinantis facilitate superflua multiplicatione minuatur.

De his autem quae in sacro virginitatis proposito constitutae barbaricam pertulere violentiam, et integritatem pudoris non animo, sed corpore perdiderunt, ea nobis servanda videtur moderatio, ut neque in viduarum dejiciantur gradum, neque in sacrarum et perseverantium virginum numero censeantur. Quibus, si in omnibus virginalibus perseverant, et castimoniae soliditatem mente custodiunt, sacramentorum non est neganda communio, quia injustum est eas in eo vel argui vel notari, quod non voluntas amisit, sed vis hostilis eripuit. Causam quoque Lupicini episcopi illic jubemus audiri, cui multum et saepius postulanti communionem hac ratione reddidimus, quoniam cum ad nostrum iudicium provocasset, immerito eum, **1330** pendente negotio, a communione videbamus fuisse suspensum. Adjectum etiam illud est, quod huic temere superordinatus esse cognoscitur, qui non debuit ordinari antequam Lupicinus in praesenti positus aut confutatus, aut certe confessus, justae posset subjacere sententiae: ut vacantem locum, quemadmodum disciplina ecclesiastica exigit, is qui consecratur exciperet.

Sequuntur deinceps in vulgatis editionibus capite 3, 4 et 5 (quae in nostra sunt cap. 6, 7 et 8). Quintum vero illud caput totamque epistolam claudunt haec verba.

Si vero aliae emergerint causae quae ad statum Ecclesiarum et ad concordiam pertineant sacerdotum, illic sub timore Domini volumus ventilentur, et de componendis atque compositis omnibus ad nos relatio plena mittatur, ut ea quae juxta

ecclesiasticum morem juste et rationabiliter fuerint definita, nostra quoque sententia roborentur. Data quarto idus Augusti. *Hactenus epistola.*

Diutissime torsit me, fateor, haec epistola: cum enim tum excusi codices, tum mss. variis eam vel partibus diminutam vel assumptam amplificatam repraesentarent, in quam partem inclinari me sinerem in tanta perturbatione vix tandem aliquando perspicere potui. Hoc unum primo fere intuitu certum fuit, non talem nobis in postremis exemplaribus editis exhiberi, qualem eam emisit in lucem S. Leo: sed qua ratione restitui posset pristinae integritati, non statim intellexi. Videbam enim una ex parte Collectioni Dionysii Exigui, qui decretales, ut vocant, epistolas Romanorum pontificum suo canonum codici attexuit circa quinquagesimum post mortem Leonis nostri annum, hanc ejus epistolam ad Mauros Caesarienses fuisse insertam: cui collector defuisse authenticos codices suspicari, in ipsa videlicet urbe Roma scribenti, et omnia apostolicae sedis scrinia excutienti, vel recentiora eidem anteferre exemplaria, summae videbatur esse temeritatis. Porro Dionysii Collectio primum et secundum caput hujus epistolae habet eo modo quo in recentioribus editionibus leguntur; sed alia aliqua desiderat, scilicet tertium, quartum, et quinti partem dimidiam, **1331** quae sunt de Donato, Maximo, Aggaro, Tyberiano, et de virginibus sacris oppressione barbarica violatis. Quo inspecto nemo est qui continuo haec ut adjectitia procul amandanda non pronuntiet, illa vero omnia genuina non existimet et germana: praesertim cum Dionysio suffragentur nonnulli manuscripti codices, quorum duo Thuanei eadem desiderant quae Dionysius; alii duo item

Thuanei cum Cantabrigensi uno habent quidem, sed extra epistolae contextum, et post finem clausulamque ipsius, instar appendiculae.

Sed altera ex parte sex alii longe melioris aetatis et notae mss. Thuaneus, Trecopithoeanus, Victorinus, Herovallianus, et Barber. duo 77 et 2888, ea quae desunt in codicibus supra citatis, continent, scilicet 9 et 4 caput cum parte quinti dimidia; non habent autem secundum illud caput (exceptis novem primis lineis) nec finem quinti. Et inter codices excusos his mss. succinit editio Parisiensis Conciliorum, quae anno 1524 in-folio, et anno 1535 in-octavo prodiit, procurante Jacobo Merlino, doctore theologo: quorum actis epistolae Leonis insertae reperiuntur, et eodem modo habetur haec ad Mauros epistola, quo jacet in sex laudatis mss. codicibus; quibus accedunt alii duo, unus Regniacensis monasterii ordinis Cisterciensis prope Autissiodorum, alter S. Mariani Autissiodorensis ordinis Praemonstratensis: in his enim eadem habentur quae in sex superioribus.

Demum ex utraque hac notata editione conflata est tertia, quae nunc omnium versatur manibus, et sola meruit prelis saepe saepius repetitis hactenus a plerisque pro genuina recipi. Hanc tamen interpolatam fuisse certum habeo, tum propterea quod nulli manu exarati codices eam nobis hoc modo repraesentant, tum ex iis quae jamjam de aliis duabus dicturi sumus, quarum alteram, alterea posthabita, eligendam esse, mihi omnino persuasum.

Licet vero utrobique valida videantur certare argumenta, eorum tamen codicum auctoritati cedere coacti sumus, qui

caput secundum omittunt, servantque tertium, quartum et quinti partem ab aliis reprobata.

1. Quia codices mss. qui posteriori parti favent, numero et antiquitate eos antecellunt, quibus prior pars fulcitur. E Thuaneis enim quatuor, qui Dionysianae **1332** lectioni consentiunt, duo sunt recentiori manu exarati, nec nisi extra epistolae contextum habent, quae rejicimus: alii duo sunt ipsa Dionysii Collectio, ac proinde majorem codicibus excusis auctoritatem non habent; Cantabrigensem denique quem habere praesentem non potui, in locis longe plurimis depravatum esse, excerptae lectiones variae demonstrant, quas ad nos Oxonio transmisit vir clarissimus Eduardus Bernardus. Quid ad Dionysii auctoritatem sit reponendum, inferius dicemus. E contra vero optimae notae sunt alii codices Barberini duo, Victorinus, Trecopithoeanus, Herovallianus, et in primis Thuaneus, qui subjectas habet codici Romano Leonis epistolas, quarum indicem excudi curavimus: cujus collectionis epistolarum antiquitatem commendat plurimum ejus cum codice canonum nexus, diligentiam vero scribae aliorumque antiquorum codicum consensum indicat vox *contuli*, quae in calce epistolae hujus et aliquot aliarum legitur.

2. Cum capita illa, tertium, quartum, et quinti dimidium optime cohaereant initio hujus epistolae usque ad secundum asteriscum capitis 2, supra descripti, par est credere omnia illa ad eandem epistolam pertinere, antiquis id mss. codicibus attestatione sua confirmantibus. In ipso siquidem exordio apparet de provincia Caesariensi Africana agere Leonem nostrum; cui pariter provinciae conveniunt tria posteriora capita, in quibus de Novatianorum et Donatistarum aliquot

episcoporum conversione vel ordinatione disseritur, et de barbarica oppressione, quae omnia prorsus statui Africanæ regionis competunt, qualis erat per eam qua scribit Leo tempestatem, quam impacatam fuisse asserit.

3. E contra vero totum illud, quod post secundum asteriscum capitis 2 ad finem usque ejusdem capitis extenditur, omnino alienum esse intelligitur tum ab eo statu in quo Afrinana tunc Ecclesia versabatur, tum a S. Leonis stylo, tum denique ab Africanorum episcoporum moribus et consuetudine. Quam enim supervacaneum erat nostro pontifici prohibere ne in Africana regione in quibuslibet locis, neque in quibuslibet castellis, et ubi ante non fuerant, episcopi consecrarentur, sed majoribus tantum populis et frequentioribus civitatibus? Quænam erat Leoni causa timendi ne per id temporis episcopale fastigium ipsa sui numerositate **1333** vilesceret apud Africanos, et superflua multiplicatione ex ordinandi facilitate minueretur? Quis existimet hæc et alia hujusmodi in aliquibus regionis illius Ecclesiis attentata, ut Restitutus quidam episcopus conquestus esse dicitur, cum per ea tempora Vandalis totam Africam occupantibus, Ecclesias omnes barbarorum exercitus depopularetur, vixque episcopi aliqui superessent in insignioribus civitatibus, nec in decedentium locum alii nisi furtim et clanculum subrogari possent? Tantum abest ut obscuris viculis et solitariis municipiis episcopos deputare cuiquam in mentem venire posset. Immo vero tanta Leonis ætate ecclesiasticorum, ministrorum, sacerdotumve penuria laborabant Africanæ Ecclesiæ, ut cum Vandalorum plures captivi regi cuidam Maurorum in eremi parte manenti in munus traditi essent, et ingentem populorum multitudinem ad notitiam Domini Jesu

Christi adduxissent, testis sit Victor Vitensis lib. I de Persecutione Africana, legatos Romam per itinera distenta deserti missos fuisse rogatuos pontificem ut presbyterum ac ministros credenti populo destinaret: quod cum gaudio expletum esse ibidem testatum habetur. Quis vero credat tanto labore, tanto temporis et animarum etiam dispendio decretam fuisse legationem ad pontificem Romanum, nisi ita exhaustae essent ministris ecclesiasticis omnes vicinae provinciae, ut ad transmarinas confugere cogerentur?

4. Cum in ea parte epistolae legimus: *Quod nunc in sua dioecesi Restitutus episcopus factum esse causatus est*, etc., facile illius auctor alius esse a S. Leone convincitur: apud quem certum est numquam vocem illam *dioecesis* inveniri, immo vix illis temporibus usu probatam a Romanis, vel Orientalium partium episcopis, pro parochia provinciali alicui episcopo subjecta. Scio esse hoc Africanis familiare; scio et Gallicanis esse post Leonis tempora, sed ab Italis numquam meminisse me usurpatum legere. Unicus est, ni fallor, Innocentii I locus in epistola ad Florentium Tiburtinum episcopum, ubi habet, *parochiam ad suam dioecesim pertinentem*; sed videtur hoc loco **1334** voc *dioecesis* sumi pro administratione, quae propria vocis hujus potestas est, quo sensu universim usurpari potuit ab exarchis, metropolitibus et quibusvis aliis antistitibus: si hanc vocem *administrationem* alteri substitueris, nihil sequetur incommodi in Innocentii sermone; ut si dixerit, *parochiam ad suam administrationem pertinentem*. In ea vero epistolae hujus quam discutimus parte, ita sumitur pro locis ipsis ditioni Restituti illius episcopi subjectis, ut nullatenus ejus loco *administrationis* vox subrogari queat,

nisi obscure et barbare loqui velis, hoc pacto: *Quod nunc in sua administratione Restitutus episcopus factum esse causatus est.* etc.

5. Quod de Lupicini causa ibidem legitur, quam perturbatis persecutionis Africanæ temporibus, quam illius Ecclesiæ moribus et disciplinae contrarium est! Norunt enim omnes quantopere abhorrebant Africani ab appellationibus transmarinis, qui in concilio Carthaginensi, quod sextum vocant, et in epistola posterioris etiam concilii ad Coelestinum papam, ignotæ sibi huic disciplinae subjicere se recusarunt: cujus negotii recens adhuc erat memoria, triginta vix ab illa annis elapsis. Quid quod tunc temporis ita omnes illas provincias bellorum tumultus aut persecutionis aestus vastabat, ut nullus vel instruendo episcopali iudicio, vel synodo congregandæ locus esse posset: cum tamen Lupicini causam illic jubeat audiri auctor epistolæ. Addo hunc Leonem nostrum non esse vel ex eo persuasum me habere, quod vir sagacissimus vel ad se causam traxisset episcopi Romanum tribunal appellantis, vel saltem aliquem e suis delegasset, qui interesset iudicio, et ex ejus auctoritate totum negotium cum aliis discuteret; nec contentus esset scribere, ut illic causa audiretur, nulla vel loci, vel iudicis, vel legati facta mentione.

6. Genuinam non esse editionem hujus epistolæ, quam collectio dionysiana exhibet, germanam vero esse quam habent et conciliorum editio Merliniana et sex citati codices mss., qui capitibus tertio et quarto cum quinti parte reservatis, secundum pene totum exscindunt, inde conjicio. **1335** Initium capitis 2 tale est, ut potius finem et clausulam epistolæ esse appareat, sicut revera est in aliis

meliores notae codicibus. Claudenti enim similis auctor epistolae testatur se omnibus, quae Potentii relatio continebat, satisfecisse (illud enim *fere*, quod in vulgatis legitur, adjectitum esse comprobant mss. codices, credendumque ab iis insertum fuisse qui epistolae ordinem mutare et alienis fragmentis amplificare moliti sunt), tum id unum superesse ait, ut concorditer ejus monitis et apostolicis constitutionibus obtemperarent, cum tamen statim sequantur maximi momenti decreta, de episcopis illicite ordinatis vel ordinantibus, de iisdem minoribus viculis non praeficiendis, de Restituti querelis, de virginibus barbarica oppressione violatis, de Lupicini causa et appellatione ad sedem apostolicam, et de altero in ejus locum superordinato. Ex quibus perspicuum est priora capitis verba nullo modo posterioribus cohaerere, et extra nativum suum locum esse posita. Praeterea nonnulla importuna repetitione regeruntur in illa epistolae parte quae jam iterum et tertio in priori capite scripta fuerant, puta de indulgentia, qua usum se esse protestatur, et de majori poena qua posthac in sacrorum canonum contemptores animadversurum se minitatur. Quin et de virginibus barbarica violentia oppressis quid faciendum sit duobus distinctis epistolae locis statuit, nec uno modo. Capite enim 8 nostrae editionis hoc decernit, vel potius hoc dat consilium: *Laudabiliores erunt, si se incontaminatis non audeant comparare virginibus*. In parte vero illa quam rejicimus, quasi nihil de virginibus illis antea scripsisset, quid sentiat, statuit: *Ut neque in viduarum dejiciantur gradum, nec in sacrarum et perseverantium virginum numero censeantur*. Tum eisdem nisi probatis communionem dandam non esse decernit. Haec certe, si Leonis sunt, non ejusdem esse epistolae oculatus quisque facile perspicit.

7. Hujus partis stylus a Leonis stylo **1336** abhorrere mihi videtur. Vix enim mihi persuadeo haec a disertissimo nostro praesule fuisse usurpanda: *specialius et propensius commoveri, damnum proprii honoris evadere, episcopalia gubernacula praesidere, pendente negotio*, etc., quod ultimum non nisi recentioribus pontificibus vel canonistis familiare fuisse mihi videtur.

8. Magni momenti est hoc in negotio Isidorianae collectionis suffragium, tum propter antiquitatem, nongentis enim fere annis antiquior videtur; tum propter mss. ejusdem codicum consensum: tum denique quia Riculfo Moguntinus episcopus, a quo publicatam eam collectionem aiunt, ac forte interpolatam, sive quis alius antiquorum Romae pontificum epistolas illas consarcinavit, collectionique isti inseruit, alienissimus erat a minuenda ista epistolae parte, in qua Romanae sedis auctoritas per appellationem Lupicini Africani episcopi elucebat mirum in modum; cum e contra tot epistolas non alio consilio supposuerit, aut interpolaverit, quam ut Romanae sedis auctoritatem fulciret ampliaretque. Talem igitur invenit epistolam in antiquis quibus usus est codicibus, qualem eam in sua collectione exhibuit.

9. Multum elevatur auctoritas manuscriptorum codicum qui Dionysianae collectioni concinunt, ex eo quod in omnibus aliis locis secum invicem et cum illa conveniunt; ut prorsus appareat unum ex altero transcriptum fuisse, et proinde unici testis instar esse debere. Titulus hic omnibus communis est: *In causa Lupicini episcopi*, qui et ipse totum illud caput secundum vel suppositionis merito suspectum mihi reddit, vel aliunde huc translatum fuisse significat. Cum enim prolixissima sit haec epistola, et longe gravioris momenti

decreta complectatur, quae effusioris tituli et plurium capitulorum materies esse debuerant, dum soli huic capitulo auctor intentus, ubi de Lupicini nescio cujus appellatione ad sedem apostolicam fit mentio, caetera praetermissa facit, suspicandi locum **1337** merito praebet depravatam et interpolatam de industria fuisse epistolam hanc ab aliquo transmarinis hujusmodi appellationibus patrocinium inde arcessere volente. Omitto recensere decem fere loca, in quibus recentiores illi Thuanei codices mss. et Dionysiana editio in vitiosa et corrupta lectione consentiunt. Unum et alterum referre sufficiet, ex quo de aliis judicetur. Haec habet in omnibus editis exemplis et in mss. Barber. Thuan. Victorino, Herovall. et Trecopith. caput 1 (**nobis 4**) epistolae: *Quorum omnis aetas a puerilibus exordiis usque ad provectiores annos per disciplinae ecclesiasticae stipendia cucurrisset; ut unicuique testimonium prior vita praeberet: nec posset de ejus provectione dubitari, cui pro laboribus multis, pro castis moribus, pro actibus strenuis celsioris loci praemium deberetur.* Nihil hic omnino quod Leonis stylum, disciplinam, ingeniumque non spiret: pro quibus haec solummodo leguntur, tam apud Dionysium, quam in duobus mss. eidem consentientibus: *Qui multo tempore per singulos officiorum gradus provecti, experimentum sui probabile praebuissent; ut unicuique testimonium vitae suae actuum suorum ratio perhiberet.* Et sub finem ejusdem cap. 1 (**nobis 5**) ita in editis et melioris notae mss.: *Non praejudicantes apostolicae sedis statutis, nec praedecessorum nostrorum, nostrisque decretis, quibus salubriter statutum est, ne, etc.;* apud Dionys. et in duobus illis mss.: *Non praejud. apost. sed. stat., nec beatorum Patrum regulas resolventes, quibus salubriter constitutum est, ne, etc.* Quis porro non videat priorem praesertim hunc locum

a novellis hominibus truncatum, et ad recentioris disciplinae usum esse accommodatum, tamque evidentem corruptelam mss. illis codicibus et editioni pseudo-Dionysianae omnem omnino detrahare auctoritatem?

Pseudo-Dionysianam dico, quoniam etsi nihil fere sit inter huiusmodi scripta Dionysiana collectione antiquius, nullaue auctoritas huius auctoritati praeponenda videatur, nihilominus existimo posthabendam esse hoc in negotio collectionis illius fidem, quia hac integra epistola amplificatam illam esse **1338** auctioremque factam asserere non dubito, idque non levibus argumentis.

1. Ex titulis decretorum qui simul omnes collectioni toti Dionysianae praefiguntur. Leonis quidem decreta quadraginta novem numerantur indicanturque: verum patet illum quadragesimum nonum et ultimum aliena et recentiori manu caeteris fuisse annexum; a quibus in hoc discrepat, quod illi solam canonis materiem designant, hic vero Leonis nomen in fronte habet, hoc modo: *Leo episcopis Mauris de conservatione et disciplina canonum, ne indebite et inordinate ad clericatum aliquis praesumat accedere*: quod nec in Leonis, nec in aliorum pontificum decretorum titulis factum a Dionysio fuisse invenimus; et eo magis inutile erat in hoc postremo capitulo seu decreto apponere, quam in prioribus, quod jam quadraginta et octo ejusdem pontificis tituli praecessissent, qui auctorem satis superque indicabant.

2. Decretorum 48 Leonis aliorumque item pontificum tituli, in fronte totius huius collectionis in unum collecti, omnimode concinunt titulis qui singulis decretis praefiguntur in corpore Dionysiani codicis; unicus vero huius epistolae titulus, qui in

indice diversus est ab eo qui epistolae praemittitur. Sic enim legitur in fronte epistolae: *In causa Lupicini episcopi, Leo universis episcopis per Caesariensem Mauritaniam constitutis*; qui titulus ab altero quem supra descripsimus prorsus discrepat: unde manifestum est non a Dionysio compositum, sed ab alio esse confictum.

3. Si a Dionysio suae collectioni inserta fuisset haec epistola, non eam nobis sub unico titulo repraesentasset, sed in plures dissecuisset partes, suum cuique titulum affigens, quemadmodum in aliis omnibus epistolis ab eo praestitum fuisse videmus, quamvis illae longe ista breviores essent. Haec enim nullis distincta titulis quinque integras columnas occupat in Justelliana editione; epistola vero ad Nicetam Aquileiensem, quae immediate praemittitur (ut de aliis sileam), cum tres columnas non impleat, in octo tamen partes distributa cum prolixioribus titulis invenitur.

1339 4. Dionysius abbas Romanus et Romae scribens non omisisset ea in titulis annotare, quae Romani pontificis auctoritati et amplitudini plurimum conferre videbantur: qualis est appellatio Lupicini Africani, ut vult epistolae fragmentum, episcopi: quod exemplum ex Africana Ecclesia singulare omnino est Leonis temporibus.

5. Sed nullius sint ponderis momenta haec, quae jam expendimus; palmare enim argumentum, et quod sexcentorum instar est, nobis suppeditant Cresconii episcopi Africani opuscula duo, quae supersunt, alterum quod *Breviarium Canonicum* nuncupatur, capitula vel potius indicem continens capitulorum tam canonum synodaliū quam decretorum pontificiorum, quae Dionysiana collectio

complectitur; alterum vero *Collectio seu Liber Canonum* dicitur, in quo integros conciliorum canones et pontificum decreta eo ordine quo in Breviario allegantur, descripsit: non ordinem scilicet conciliorum et canonum sequens, sed materiae solius habens rationem. Porro quod ad rem nostram facit, Cresconius Dionysii Exigui collectionem per omnia (si appositos ad Africanos canones numeros excipias) sectatus est, eosdem canones, eadem decreta, ex ejusdem editione, iisdem verbis et numeris exhibet, ut evidens sit episcopum hunc Africanum Dionysii collectionem secundum materiae ordinem digerendam suscepisse: quod et eruditi quique codicum canonicorum collectores ac studiosi ultro fatentur.

Quantacumque vero diligentia evolveris lustraverisque Cresconii Breviarium et Collectionem, ne verbum quidem ex hac Leonis ad Mauros Caesarienses epistola excerptum invenies: quam nefas est credere a Cresconio fuisse praetermittendam, si sub finem septimi, quo vivebat, saeculi, eam in Dionysiana collectione invenisset. Leonis enim auctoritas, rerum quae in epistola tractantur utilitas et momentum, ipsum etiam erga suos Africanos studium, rescripto illi majorem commendationem apud Cresconium conciliassent. Igitur Dionysiana epistolarum pontificiarum collectio, qua aetate vivebat scribebatque Cresconius, nec epistolam Leonis ad Africanos complectebatur, nec Hilari, Simplicii, Felicis, Symmachi, Hormisdave decreta: vivebat autem Cresconius, ut ex Baronio colligunt Bibliothecae 1340 juris canonici antiqui clarissimi editores, circa finem septimi saeculi, seu circa annum 690. Quamobrem pro certo habeo non fuisse hanc epistolam a Dionysio ipso

suae collectioni appositam, sed ab alio superadditam: et fortasse ab eodem illo incerto auctore, qui eandem collectionem auxit epistolis Romanorum pontificum Hilari, Simplicii, Felicis, Symmachi, Hormisdæ, et Gregorii junioris: cumque hic ultimus adhuc esset in vivis trigesimo octavi saeculi anno, et decreta ipsius in concilio Romano circa annum Christi 720 condita ad calcem hujus additionis legantur, circa eadem quoque tempora additam esse Leonis epistolam de qua agimus, suspicari licet.

Suspicionem de tempore hujus additionis auget consensus omnium quos quidem vidi codicum mss. collectionis Dionysianae antiquissimorum, et qui Carolo Magno imperatori aequales aut suppare videantur. Eam enim epistolam omnes repraesentant: ut indubitatum appareat illud quoque exemplar quod Adrianus papa I Carolo imperatori dono dedit, et ex quo omnia forte apographa quae in Gallicanis nunc bibliothecis asservantur, descripta sunt, eandem pariter epistolam esse complexum: ac proinde illam antequam Roma in Gallias asportaretur, truncatam, interpolatam, et Dionysiano codici insertam fuisse intra Gregorii junioris et Adriani I tempora, seu intra annos fere sexaginta. Hujusmodi codices plures videri possunt in bibliotheca regia, duo in Thuanea, totidem in Segueriana, unus praeclarissimus in celeberrimo Sancti Germani Parisiensis monasterio, quibus adde venerandae antiquitatis codicem e monasterio sancti Galli, quem eruditi Baluzii beneficio vidimus. Eandem interpolationis antiquitatem probat Hincmari Remensis opusculum 53 capitulorum adversus Hincmarum Laudunensem cap. 5, ubi ex epistola ad Mauros referuntur et causa Lupicini, et (quae in Dionysiana

appendice non leguntur) causae Donati Salicinensis, Maximi, Aggari et Tyberiani, episcoporum.

Porro mirum videri non debet epistolam hanc post tot annorum a Dionysio intervallum depravatam fuisse, cum ipse Leo eam quam ad Flavianum scripsit, etiam se adhuc superstitis corruptam fuisse saepius sit conquestus. **1341** Qua autem ratione ea corruptio contigerit, etsi divinare velle otiosi hominis esse videtur, dicam tamen quod in mentem venit. Pars illa epistolae quae caput 2 conflata est ab aliquo studioso, Leonis nomine decorata; quam cum in suum codicem vellet referre, eam vel ad marginem vel ad calcem epistolae Leonis I ad Mauros apposuit, sive propter materiae, sive propter nominis affinitatem; et revera adhuc habetur ad calcem epistolae in aliquibus mss. codicibus, quos servat Thuanea bibliotheca. Sciunt porro viri eruditi quantis erroribus locum dederit nominum similitudo, quae effecit etiam ut Leonis Bituricensis episcopi epistola Leoni papae ascripta sit ad nostram usque aetatem. Sciunt qui antiquis manu exaratis codicibus versandis assueverunt, quam multi huiusmodi reperiantur, in quibus antiquitatis ecclesiasticae omnis generis monumenta promiscue collecta sunt, nullo servato nisi materiae qualicumque ordine. Multa porro inter epistolam genuinam et fragmentum illud conveniunt. Utrobique enim agitur de ordinationibus illicitis, utrobique de virginibus barbarica oppressione corruptis consultus pontifex respondet. Facile autem fuit ut e latere vel e calce epistolae in ipsam epistolam imperiti scribae vitio irrepserit. Certe ut credam pannum istum ex aliqua collectione canonum et decretalium sumptum esse, fere persuadet Gratiani collectio, cujus decreto quaedam ex hoc capite 2 inserta leguntur non

tamquam ex epistola ad Mauros decerpta, neque inscripta Leonis primi nomine, sed simpliciter et absolute Leoni attributa, hoc modo: *Item Leo episcopus*, vel *Item Leo*, cum alia, quae ex capitibus 1, 3, 4 et 5 ibidem adducuntur, ex epistola ad Mauros desumpta esse dicantur. Quod discrimen non ex posterioribus quidem Gratiani editionibus deprehenditur, in quibus plura a Romanis correctoribus male correctata sunt, sed tum ex mss. codic., tum ex editione quae Parisiis anno 1531, Theodorico quodam Minimitano procurante, prodiit, et editione Lugdun. Hug. a porta an. 1548, **1342** quas videsis (**1, q. 1, cap. 44, et 15, qu. 11, cap. 24, Si qui episcopi talem; et dist. 80, Illud sane quod ad, cap. 4, et 32, q. 5**). Legimus etiam in additione quarta capitulorum Caroli Magni et Ludovici Pii imperatorum partem hujus panni, sed, quae est hujusmodi interpolatorum vafrities, plurimis adhuc additamentis intertextam, titulus ita se habet: *In causa Lupicini episcopi ex epistola Leonis papae Africanis episcopis directa*. Sequitur deinde capitulum: *Causam Lupicini episcopi*, **QUIA SIC NOBIS PLACUIT, illic jubemus audiri**, et caetera, ut apud Dionysium, usque ad haec ultima verba: *Nostra quoque sententia roborentur*, quae hic ultima non sunt, ut in Dionysii codice; haec quippe alia sequuntur: *Ex his enim possumus cognoscere qualiter de caeteris agatur, qualiter nos nihil contra statuta majorum egisse poeniteat*. *Data IV id. Aug.*

Ex quibus intelligis, lector, quam intemperans fuerit interpolandi libido, quamque impune in hanc epistolam quam discutimus grassata sit.

Primum enim consilium fuit, augendam esse hac ad Africanos epistola Dionysianam collectionem, ut delata in

Africam pontificis Romani decreta, majorem ex codice auctoritatem sumerent, nec aliter recipi posset, sive a Gallicanis, sive ab aliis Ecclesiis Dionysiana collectio, quin simul Romanam circa appellationes aliaque hujusmodi disciplinae capita potestatem amplecterentur. Sed quia parum erat mandata pontificis illuc transmissa esse, nisi obediendi necessitas, et exemplum appareret; haec ob eam causam verba supposuerunt initio cap. 2, *Superest, fratres, ut CONCORDI OBEDIENTIA salubres suscipiatis hortatus*, etc., quorum loco mss. codices habent solummodo *concorditer*. Quid postea? Manebat adhuc alta mente repositum concilii Africani responsum ad Zosimum, Bonifacium, Coelestinumque Leonis praedecessores, quo ex Africa ad Romanum pontificem causas ecclesiasticas per libellum appellationis deferri non posse invicte contenderunt: opus itaque fuit ut appellatio alicujus episcopi **1343** Africani ad sanctum Leonem, Africanos illos episcopos facti sui poenitentes appellationumque juri succumbentes exhiberet. Hinc assutus de Lupicini causa et appellatione pannus, cui et alia quoque annexa decreta de illicitis ordinationibus deque aliis negotiis, ut et consilium magis tegeretur, et supremum fuisse Romani pontificis in Ecclesiam Africanam dominium innueretur.

Nec istud satis fuit. Ut enim plenum jus pontificis in omnibus causis Africanae Ecclesiae clarius emicaret, placuit ut quaecumque emersissent ad statum ecclesiasticum et ad concordiam sacerdotum pertinentes, de his omnibus componendis atque compositis plena ad Romanum episcopum relatio mitteretur, ut ex illius vel infirmarentur, vel *roborarentur sententia*. Ipsa sunt verba clausulae superadditae.

Sed nec hic quievit interpolatorum audacia. Hi enim certum habere voluerunt post interpositam appellationem, causam non modo in ea Africae provincia, in qua nata esset, terminari posse per iudices in partibus, ut aiunt, a pontifice datos; sed ad Romanum etiam tribunal transferendam esse; et si aliter aliquando fieri contingeret, id ex indulgentia et voluntate pontificis concessum. Eo consilio posteriores corruptae jam epistolae vitiatores, his verbis, *causam Lupicini illic jubemus audiri*, alia isthaec inseruerunt: QUIA SIC NOBIS PLACUIT; quasi omnium rationum omniumque canonum instar deberet esse voluntas pontificis, quod a mente pontificis ipsius alienissimum puto.

Denique omnem Romanorum episcoporum agendi rationem solis praedecessorum statutis innixam videri vult ultimum additamentum, quod in additione quarta Capitulorum Caroli Magni et Ludovici Pii legitur, habeturque superius descriptum.

Absit autem ut huiusmodi corruptelarum vel artifices, vel participes fuisse putem sanctissimos primariae sedis episcopos. Nihil tale ab iis tentatum esse et persuademur, et adversus novatores qui huiusmodi occasiones avide captant ut sedem apostolicam diris proscindant conviciis, toto animo profitemur. Istud omne palponum opus est, *et hominum mente corruptorum, qui veritate privati sunt, existimantium quaestum esse et pietatem (I Tim. VI, 5)*, et traditionem apostolicam, et quidquid sanctius habet Christiana religio.

Unum adhuc est de quo lectorem monitum velim, videlicet pannum istum integrum, quem ex hac epistola eliminavimus, in Merliniana Epistolarum S. Leonis editione reperiri, non

huic insertum, sed illigatum fictitiae epistolae ad episcopos Galliae et Germaniae de chorepiscopis: dignum scilicet **1344** patella operculum. Quo pacto quove id consilio factum, inquirat qui hujusmodi quisquiliis delectatur.

Hoc certe ostendit manifeste pannum istum lacerum variis olim sedibus jactatum, nunc uni epistolae, nunc alteri illigatum fuisse: donec tandem placuit impostori sedem illi in epistola ad Africanos figere.

Haec omnia si accurate legisset ac perpendisset clarissimus Baluzius, de suppositione panni non dubitasset, nec dissimulasset invicta argumenta quae ex mss. codicibus et ex Cresconii Breviario et Collectione protulimus adversus interpolatorem Dionysii Exigui, et epistolae Leoninae, praeter alia interpolationis indicia quae ex situ, titulis et ipso conspectu epistolae, ut jacent apud collectorem, eruuntur. Caetera quae hanc in rem annotat ad 4 additionem Capitul. p. 1249, infirma sunt nec responsione indigent.

Ex hujus epistolae restitutione, interpolationisque posteriorum editionum notitia, ruunt observationes omnes quas illi superstruxerat Joannes David. Ex hujus enim jam resectis pannis asserebat, 1° Sardicenses canones a S. Leone plurimi factos fuisse, quod et si nemo inficias ierit, quam infirmo tamen id fundamento a Davide asseratur, modo perspicuum est. 2° Ex eorum pluribus confectam esse ait magnam epistolae hujus partem. 3° Canonem praesertim tertium, quo appellationes episcopo Romano vindicantur, ab eodem esse allegatum in causa Lupicini. 4° Canonis 4 auctoritate prohibitum, ne appellanti Romanam sedem episcopo alter superordinetur. 5° Sexti pariter, qui episcopos

in villis ordinari prohibet, mentionem esse factam. 6° Observari quam maxime cupit hanc epistolam ad Africanos missam, atque ex Sardicensibus canonibus contextam, argumentum esse validissimum, totam illam camarinam in Carthaginensi concilio VI adversus appellationes motam, tandem in apostolicae sedis emolumentum quievisse; siquidem vidimus, inquit, Coelestini successorem eodem jure potitum de quo tunc contentio erat, non modo legatos in Africam misisse, sed et canones Sardicenses, quorum occasione lis mota erat Africanis tamquam receptas ab eis disciplinae regulas ob oculos posuisse. 7° Penes pontificem unum fuisse de appellantium episcoporum Africae causis judicare. 8° Penes eundem unum fuisse episcopos etiam Africanos, prout conducere judicasset, communioni ecclesiasticae restituere, a qua provinciali decreto fuerant abstenti. Haec et alia hujusmodi cum astruit scriptor ille ex epistolae hujus fragmento, jam ex superioribus observationibus discere potest, quam caduco et ruinoso fundamento opinionem suam substruere tentaverit.

1345 1. Quod attinet autem ad annum quo scripta tuit haec epistola, nihil certi habemus. Eam anno Dom. 456 assignant eminentiss. cardin. Baronius in Annalibus, et Blondellus in Apologia pro sententia S. Hieronymi de presbyteris; ille occasione legationis ad Romanum pontificem missae a captivis catholicis pro institutione novellae Ecclesiae, quae in cujusdam Maurorum regis ditioe enascebatur; hic vero Baronii ductum in re obscura incaute secutus. Hoc tamen mihi persuadere non possum. Primum enim anno superiori, Christi scilicet 455, constat captam fuisse a Vandalis Romanam urbem: cujus clades et direptio ita Leonem nostrum pastorem

optimum occupavit, ut de longin quarum Ecclesiarum cura et sollicitudine nonnihil intermittere coactus fuerit, quae causa est cur nullam habemus ab eo scriptam epistolam a quinto idus Maii anni 455 ad quintum idus Junii anni 457, ita ut per biennium integrum litterarum commercium interruptum fuisse videatur. Totus quippe erat sanctus Leo post cladem Vandalicam, ut liber de Romanis pontificibus testatur, in renovandis sacris ministeriis, totus in reparanda urbis ruina, resarciendisque damnis quae barbarorum exercitus civitati intulerat.

Praeterea nec statim post istam cladem, nec sequentibus etiam annis quidquam potuisse Leonem nostrum circa Africanas Ecclesias statuere et ordinare, satis perspicuum esse mihi videtur ex Victoris Vitensis narratione. Nempe lib. I de Africana Persecutione commemorat Geisericum, ut primum Carthaginensi urbe potitus est, *singulas quasque Africanas provincias disposuisse, sibi que reservatis Bizacena, Abaritana, Getulia, et parte Numidiae, exercitui funiculo, ut ait, haereditatis divisisse Zeugitanam vel proconsularem, Valentiniano adhuc imperatore reliquas licet jam exterminatas provincias defendente. Post cujus mortem*, quae illi anno 455 ferro illata est, *totius Africae ambitum obtinuit*. Ex quibus patet nihil fere amplius commercii inter Africanas **1346** Ecclesias et Leonem intercedere potuisse post mortem Valentiniani, Vandalis universam Africam occupantibus et vastantibus: nec ullam ibi iudiciorum formam, ullum consecrationum sacerdotalium ordinem constitui potuisse; ut necesse sit hujus epistolae epocham intra illos quidecim annos statuere qui ab episcopatus sancti Leonis exordiis ad mortem usque Valentiniani interfluunt, hoc est ab

anno 440 ad 455 inchoatum. Et quidem ex ipso Leone, qui tempus illud solummodo impacatum appellat, apparet tunc temporis scriptam fuisse epistolam cum adhuc Mauritanii potiretur Valentinianus; quo etsi impacata essent omnia propter vicinas barbarorum acies his Africae reliquiis imminentes, et multa hac occasione perturbatio in Ecclesias inducta esset, nondum tamen ordinationum libertas adempta erat episcopis.

Et certe valde Leonis nostri solertiae et ingenio consentaneum mihi videtur, ut temporis opportunitatem captaverit ad confirmandam sedis suae auctoritatem in Africanas Ecclesias. Nemo est qui nesciat quoties quantisque conatibus id tentaverint Leonis praedecessores: quantumque Leonis ipsius aetate Bonifacius et Coelestinus in eam rem laboraverint, Africanis consuetudinem Ecclesiarum suarum invicte semper propugnantibus. Expectanda tum illis fuerat opportunior occasio, quae ut sese Leoni obtulit, eam vir cordatissimus sibi elabi non est passus.

Perierat cum Africana libertate pristinus ille disciplinae vigor quem tum sanctus Cyprianus, tum illarum regionum concilia nobis exhibent. Innumerae jam Ecclesiae suis orbatae pastoribus et ministris, sub Vandalica gemebant tyrannide. Ipsa omnium Afric. Eccl. mater, totius regionis caput, Carthago, miseranda strage jacebat prostrata, suo senatu, suo clero, suo pastore destituta. Carthaginensem enim episcopum nomine *Quodvultdeum* cum maxima clericorum turba navibus fractis impositum maris fluctibus committi praecepit Geisericus, quos Deus miseratione bonitatis suae

prospera **1347** navigatione Neapolim Campaniae perducere dignatus est. Et ut nihil deesset quod pontificis consilium juvare posset, ad Leonis nutum et voluntatem movebatur Valentinianus imperator; cujus potestate adversus Gallicanarum Ecclesiarum primatem quam pro suis votis usus fuerit testatur ejusdem imperatoris constitutio adversus S. Hilarium Arelatensem anno 445 emissa.

His ita se habentibus, praesidioque Augusti ad Leonis vota semper parato, de Africanarum Ecclesiarum rebus ad sedis suae notitiam et iudicium pertrahendis serio cogitavit. Non earum quidem regionum quae sub Vandali imperio jacebant oppressae, sed earum quae adhuc Valentiniano parebant, quas inter praecipua erat Caesariensis Mauritania.

Ad hujus igitur provinciae episcopos legatum vice sua acturum destinat Potentium, qui et litteras ad eosdem dedit, ut de ordinationibus illicite celebratis, de violatis canonum regulis, et aliis hujusmodi diligentius inquireret, et ad apostolicam sedem, cujus auctoritatem gerebat, referret plenissime. Cum Potentii relationibus instructus fuisset S. Leo, hanc alteram prolixiorem epistolam scripsit ad Africanos: in qua et moderationem eam servat quae congruebat tempori, et eum exerit vigorem qui rescindendis corruptelis suaeque potestati stabiliendae necessarius videbatur. Istud omne porro sponte propria nulloque ex Africanis episcopis invitante actum est a Leone, quemadmodum ipsum hujus epistolae exordium testatur: ubi asserit se *commeantium* tantummodo sermone instructum fuisse de illicite usurpatis circa ordinationes Africanas; se solius pietatis ratione exigente ad legatum mittendum

commotum fuisse, illiusque sollicitudinis instinctu quam universae Ecclesiae ex divina institutione impendere debebat.

Dum haec scribo, videor mihi hinc catholicorum nonnullos submurmurantes audire, illinc sectarios utraque applaudentes manu; quasi pontificem Romanum mali ambitus alienique juris imminuti notare videamur. Utrisque satisfaciam unius Casauboni verbis, cui non assentiri nec acatholici audeant, nec debeant hac in re catholici.

Sic igitur vir doctissimus, utinam et catholicus, exercitatione
15 ad Annales ecclesiasticos cardinalis Baronii: *Non ignoramus, inquit, quantus hic Leo fuerit sinceræ fidei defensor, et pro recta fide quantos labores sustinuerit, quamque Ecclesiae Dei utiles. Neque vero dubium mihi est tantum illud studium, quod videmus ab eo adhibitum, ut sedes Romana in majus extenderetur, a bono principio fuisse profectum, et ad finem optimum spectasse. Vastabant illa aetate Ecclesias perditissimi haeretici, qui magnas quotidie strages, ut apri vineam ingressi, edebant: neque erat qui progressibus eorum sese opponeret, qui quidem causam bonam posset adjuvare, praeter Romanum episcopum. Nemo autem peritus rerum Ecclesiae ignorat, opera Romanorum pontificum per multa saecula* **1348** *Deum esse usum in conservanda sartatecta rectae fidei doctrina. Hoc intelligens Leo magnus, et quotidiana experientia edoctus, quantum verae fidei interesset ut paratum illi semper esset in sede Romana praesidium firmissimum, modis omnibus ut ita esset procuravit: quod quidem minus videri mirum debet, quia sic Ecclesiae Dei expedire optimus quisque tum credebat, et erat ita revera illis temporibus. Neminem esse puto qui his libentissime non subscribat.*

Per illud ergo tempus scripta est epistola, quod ab electione Leonis ad mortem usque Valentiniani effluxit; sed quo praecise anno, decernere difficile est. Ad initia tamen episcopatus Leonis pertinere non obscurum ex dictis, et eam ob rem illam primo omnium loco ponendam esse existimavimus. Nullius enim epocham, quae certa sit, habemus antiquiorem decima die Octobris annis 443, ad quem usque anni jam quatuor elapsi erant ab expugnata Carthagine, et hujus civitatis antistite et clero ad transmarina relegatis.

Unum est quod adversus hanc epistolae istius epocham objici possit: nempe ex capite 5, quod primi pars est postrema in superioribus editionibus, intelligi eam primam non esse epistolarum pontificis nostri, aliaque praecessisse ejus decreta, quae ipse his verbis allegat: *Non praejudicantes, inquit, apostolicae sedis statutis, nec praecessorum nostrorum nostrisque decretis, quibus salubriter statutum est ne primum, vel secundum, aut tertium in Ecclesia gradum quisquam laicorum quibuslibet suffragiis fultus ascendat, priusquam ad hoc meritum per legitima augmenta perveniat.* Quae verba indicare videntur epistolam 12 (**nunc 14**) ad Anastasium Thessalonicensem, ubi cap. 3 decernitur: *Ut is qui ordinandus est, etiamsi bonae vitae testimonio fulciatur, non laicus, non neophytus, nec secundae conjugis sit maritus.* Verum hoc opinioni nostrae non nocet: potuit enim Leo intra primum pontificatus sui triennium nonnulla decreta emittere, quibus eam quam commemorat disciplinam statuerit. Porro non mihi innuere videtur illud epistolae ad Anastasium decretum, in quo nulla secundi vel tertii gradus mentio, nec variorum augmentorum, per quae laici ad sacerdotium deberent pervenire. Caeterum etsi serius

dari epistolam forte contigerit, primus tamen ei locus commodius assignatus est, vacuum scilicet triennium impleturae, quam si ad inferiorem reservata, certae aetatis epistolarum ordinem interrumpat.

Quae ad textus reliqui emendationem pertinent, seu lectiones varias, vel ad marginem rejecta reperiunt, vel hic breviter annotata.

2. *Contra divinae legis praecepta*. Ita quatuor mss. codices Thuanei cum Cantabrigensi, necnon et Dionysius Exiguus, epistola 3 Adriani papae II, ad Basilium imperatorem, Gratianus dist. 61. Horum porro verborum loco tum vulg. editiones, tum mss. cod. Trecopithoeanus et Thuaneus unus habent: *De praevaricatione*.

1349 3. De huiusmodi virginibus vi barbarica oppressis aliter decernendum putat Gregorius Neocaesar. in epist. canonica, cap. 1, ubi ex anteacta huiusmodi virginis vita iudicandum existimat: quae si fuerit ab omni suspitione pura, oppressam virginem absolvit; sin minus, cum eiusmodi non facile orationibus communicandum opinatur.

4. *Concorditer*. Ita legitur in codd. mss. septem et apud Dionys. Exig. Ita etiam in pseudo-epistolis Isidorianis, quae ex pannis compactae sunt huius epistolae. In posterioribus porro edit., pro *concorditer*, legimus *concordi obedientia*, quod ita a Leone scriptum non esse evincunt mss. codd.

AD EPISTOLAM XIII. *Episcopis metropolitanis Achaiae. (Lege Illyrici.)*

Praesentem epistolam restituit nobis Romana Lucae Holstenii collectio. Ex illa cum intelligamus serius rescriptum fuisse ad sanctum Leonem a metropolitanis Illyricianis (totum enim biennium intercesserat), discimus pariter non paucos ex illis restitisse, nec se nisi aegre submisisse potestati, quam Anastasio pontifex et confirmaverat et auctiorem fecerat non mediocribus incrementis. Contra Petrum Corinthi seu Achaiae metropolitanum ejusque illicitas ordinationes, conjicit Lucas Holstenius; eum certe tangit epistolae caput 3. Senecionem fuisse episcopum Scodrensem, Lucam Dyrrachii, Vigilantium Larissae, asserit idem vir clarissimus. Suspiciatur insuper pro *Antiocho* legendum esse *Attico*, qui fuit Epiri veteris metropolita Nicopolitanus; de quo epist. 12 (**nunc 14**) cap. 1.

1. *Majores inter episcopos causae.* Ejusmodi causas non ad se trahit Romae judicandas, sed ad Anastasium vult referri: non tamen omnes, sed *quae in provinciis* eidem subjectis nequeant terminari. Eas denique non tam ab eo tamquam judice discuti finiri que mandat, quam ab eodem, *ut arbitro, sub divini timore judicii componi cupit.* Eadem fere habentur in epistola 4 (**nunc 6**) ad Anastasium, et 5 ad eosdem metropolitanos, quae supra editae sunt ex Holstenio: nisi quod aliquid minus sibi assumere mihi videtur in hac quam in praecedentibus **1350** epistolis. Et in epist. 12 (**nunc 14**), quam eidem Anastasio scripsit in causa Attici veteris Epiri metropolitani, non ait illi necessarium, *sed liberum fuisse majora negotia et difficiliore exitus sub ejusdam sententiae expectatione suspendere.* Unde et illud elicitur

majorum causarum judicia, ad majores sedes non ex defectu potestatis in metropoliticeis episcopis, sed ex difficultate incurrentium quaestionum, quae dum saepius et a pluribus examinantur, tandem ex sapientiorum consilio componuntur. Et revera saltem aliquas illarum ad consultationem, magis quam ad iudicium, evocat sanctus Leo: ut ex his verbis epistolae prioris seu 4 (**nunc 6**) ad Anastasium cap. 5 fit manifestum. *Si qua, inquit, causa major evenerit, quae a tua fraternitate illic praesidente non potuerit definiri, relatio tua missa nos consulat: ut revelante Domino, cujus misericordiae profitemur esse quod possumus, quod ipse nobis aspiraverit rescribamus.*

2. *Invitati fratres in causis maximis*, etc. Hinc quoque disce causas majores maximasque, quae in provinciis terminari nequibant, non e solius exarchi nutu pependisse, sed easdem in concilio episcoporum e diversis provinciis evocatorum discussas finitasque fuisse.

3. *Quoniam hoc et canonum definivit auctoritas, et ipsa servandae unitatis ratio.* Canon scilicet Nicaenus 16, Sardicenses 18 et 19. Immo et ad Carthaginensis I can. 5 respicere mihi videtur sanctus Leo, non minus quam ad illos: unitatis enim servandae ratio quam commemorat, et consensus scripto traditi mentio, nec ad Nicaenum, nec ad Sardicense pertinent. Nicaenum enim neutrum continet; Sardicense de unitatis ratione habet nonnihil; sed Carthaginense utrumque disertis verbis expressum habet hoc modo: *Privatus episcopus Vegeselitanus dixit: Suggero sanctitati vestrae ut statuatis non licere clericum alienam ab aliquo suscipi sine litteris episcopi sui, neque apud se retinere nec laicum usurpare sibi de plebe aliena, ut eum ordinet sine*

conscientia ejus episcopi de cujus plebe est. Gratus episcopus dixit: Haec observantia pacem custodit: nam et meminisse in sanctissimo concilio Sardicensi statutum ut nemo alterius plebis hominem usurpet; 1351 sed si forte erit necessarius, petat a collega suo, et per consensum habeat. Vide et superiorem epistolam 12 (nunc 14) sancti Leonis ad Anastasium in causa Attici, cap. 9.

Mirantur porro nonnulli quod Gratus Sardicensem potius quam Nicaenam synodum in confirmationem sententiae Privati adduxerit, magnumque inde suffragium arcessunt illi synodo. Verum non est quod tanti hoc faciant, nec ullum latet hic mysterium: scilicet Gratus interloquentem audiens Privatum contra alienorum clericorum subreptionem, hoc primum aliegarit, quod magis memoriae insederat. Sardicensis autem potius quam Nicaenae synodi meminit, quia et illa recentior, et illius pars ipse fuerat cum plurimis Africanæ dioecesis episcopis: hæc enim est hominum indoles, ut ea potius in medium proferant quæ ipsis vel testibus, vel suffragantibus, vel actoribus contingere, quam quæ ex aliorum relatione perceperunt; ob id etiam quod pacis et concordiae ratio, cujus mentionem fecerat, in Sardicensi consilio fuerat prolata, non item in Nicaeno. Denique hoc ad conciliandam Sardicensibus canonibus auctoritatem, eorumque usum in Africa comprobandum, infirmum esse inde patet, quod nec proferuntur ipsa canonum verba, nec ab aliis laudantur, nec citantur 1352 nisi ex recenti forte rerum illic actarum memoria, non vero ex archivis Ecclesiæ Carthaginensis, in quibus asservata non fuisse, tum hæc, tum Africanorum Patrum sub Aurelio congregatorum epistola ad Coelestinum P. R. abunde testantur.

AD EPISTOLAM XIV. APUD QUESNELLUM XII. *Anastasio Thessalonicensi episcopo.*

1. Nulla est consularis nota huic epistolae ascripta, cujus ope , quo anno data sit, possit intelligi. Non temere tamen hanc assignamus quadringentesimo quadragésimo quinto. Superiori quippe anno commissae sunt Anastasio vices apostolicae sedis per Illyricum aliasque annexas provincias, ac proinde non potest prius esse scripta. Quae enim acta sunt et praesumpta a Thessalonicensi episcopo ex vicaria illa auctoritate Leonis, adversus Atticum veteris Epiri Metropolitanum, ipsius Attici comprovincialiumque ejus Romam usque proficiscentium iter diuturnum, causae illorum omnium ventilatio in Romano judicio habita, unius saltem anni spatium consumpsere, ut ante medium sequentis anni scribi non potuerit epistola: quod insuper confirmant **1353** haec Leonis verba, cap. 1: *Abundant enim apud te, inquit, monitorum scripta nostrorum, quibus te de omnium actionum temperantia frequenter instruximus*, etc. Scriptam autem esse ante quadringentesimum quadragésimum sextum ex epistola sequenti (*nunc praecedenti*) quae die 6 Januarii data est, certo eruere mihi videor. Primo enim, totum illud dissidium Anastasii cum provinciarum illarum metropolitanis contigisse probabile est occasione vicariatus a Leone dati, et intra illud biennium quod intercessit a prima Leonis ad illos epistola usque ad eorundem consensum, quem indicat epistola posterior (*nunc*

praecedens); nec tantae dilationis causa alia apparet, quam idem dissidium; quo composito, manus dedere. 2° Plura revera habet posterior (*nunc praecedens*) seu 13 epistola, quae pacem et concordiam non multo ante resariam indicant. 3° Cum capite 2 ejusdem monet metropolitanos ne se conciliis denegent ab Anastasio indicendis, haec addit: *Maxime cum moderatio nostra providerit ut non frequens, neque pro levibus causis conveniendi necessitas indicatur, et binos ternosve episcopos de singulis provinciis adesse sufficiat: ut leve fiat paucis quod multis esset onerosum.* Quibus verbis quis non videat indicari a Leone caput 10 hujus epistolae, in qua Leo haec verba habet: *In evocandis autem ad te episcopis moderatissimum te esse volumus: ne per majoris diligentiae speciem fraternis videaris gloriari injuriis. Unde si causa major aliqua exstiterit ob quam necessarium sit fraternum advocare conventum, binos de singulis provinciis episcopos . . . ad fraternitatem tuam venire sufficiat, etc.* 4° Quod sancit Leo hujus epist. cap. 5: *Ut nullus invitis et non petentibus ordinetur, nec sine cleri plebisque consensu,* decretum est propter ordinationem episcopi *Thespiensibus invitis et repugnantibus consecrati,* de quo retulerat Anastasius, ut ex posterioris (*nunc prioris*) seu 13 epistolae cap. 3 habetur. 5° De alieno clerico, invito episcopo ipsius, non suscipiendo utraque statuit: haec cap. 9, sequens (*nunc praecedens*) cap. 4. 6° Denique hanc ad Anastasium epistolam vel eodem die vel paulo ante scriptam designat Leo in calce subsequentis: *Plenius vero, inquit, observari debent, quae caveri ad ipsum fratrem et coepiscopum nostrum Anastasium scripsimus, eaque in vestram notitiam litteris ipsius volumus pervenire.* Haec de anno datae epistolae. Caeterum subit mirari in dissidio, quod anno 517 inter Thessalonicensem et

Nicopolitani episcopus ortum est, praesentis epistolae mentionem factam non fuisse, cum Thessalonicensis Ecclesiae juribus lucis affunderet plurimum.

2. *Auctoritate*. Ita plerique codices **1354** ac etiam Dionysius Exiguus et Isidori cod. Ms. Corbeiensis tamen, Victorinus, Thuanus unus, et Tretepithoeanus, et edit. ad marginem, habent *sede*. Nullum in sensu discrimen.

3. *A nobis*. Ita codices Thuanei quinque, Corbeiensis, Cantabrigiensis, Tretepithoeanus, Isidor. mss. et Dionysius Exiguus, pro quo alias legebatur, *Ab apostolica sede*.

4. *Sed ab his qui quae*, etc. Hunc locum restituimus ex Dionys. et Cresconio et mss. codd. Corbeiensi, Cantabrigiensi, Tretepithoeano, et Thuaneis quinque; veterem tamen lectionem exhibemus: *Sed qui quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi, facile ab hac lege discernuntur; et dum dominari magis quam consulere subditis quaerunt, placet honor, inflat superbia*, etc. Quis haec intelligat?

5. *Metropolitanus*. Crab., Nicol., Canisius, Sichardus, Surius legunt *Nicopolitanus*. Certum est, vel ex subscriptionibus Chalcedonensis concilii Nicopolitanum episcopum reapse veteris Epiri metropolitanum fuisse, et ex contentione quae inter Nicopolis antistitem et Thessalonicae episcopum orta est temporibus Hormisdæ PP. apparet illum Epiri metropolitanum avide arripuisse occasionem sese a potestate Thessalonicensis eximendi, quam ex Acaciano schismate, cui adhaerebat Thessalonicensis tunc antistes, nactus fuerat; quod etiam ante S. Leonis tempora tentatum erat, ut testantur epistolae Bonifacii papae ad Rufum et ad episcopos

Illyricianos apud Holstenium, vel tom. IV concil. Labbei p. 1702; ex quibus colligitur plurimos illarum regionum episcopos statutis sedis Romanae pro vicariatu Thessalonicensi emissis non acquievisse, aegreque admodum passos esse Thessalonicensi episcopo se subjici. Unde suspicor totam illam controversiam, quae hac epistola ventilatur, inde natam esse, quod Atticus synodo Thessalonicae ab Anastasio indictae praesentem se sistere seu distulisset, seu renuisset, excusationem infirmitatis, ut querebatur Anastasius, obtendens. Hoc enim inter caetera privilegium erat Thessalonicensis episcopi, velut sedis apostolicae per illas regiones vice fungentis. *Ut* (verba sunt Innocentii ad Rufum) *cum aliqua ecclesiastica ratio vel in tua, vel in memoratis provinciis agitanda cognoscendaque fuerit, quos velis episcoporum socios quibuscumque de Ecclesiis assumas tecum; quorum et fide et moderatione quidquid necessitas causave flagitaverit, optimus dirigas arbiter, et praecipuus, quippe a nobis lectus, definias intercessor.*

Huic praesertim ordinationi saepe restiterunt; ita ut Sixtus et Leo hoc imprimis sollicitius commendare coacti sint, ut evocatus **1355** ad synodum metropolitanorum nemo venire contemneret, nec congregationi sanctae, ad quam festinare debebat, se denegaret. Vide Stephani Baluzii appendicem ad librum XV Petri de Marca. Lege et epistolam Sixti papae in collectione Romana Holstenii, vel tom. IV recentioris editionis Conciliorum, et sequentem (*nunc praecedentem*) epistolam Leonis, cap. 2, quam cum hujus cap. primo si contuleris, judicabis eam fuisse quam diximus epistolae occasionem Atticique causam.

6. *Astrictione*. Ita edit. Merlini, Crabbi, Nicolini, Surii et ms. cod. Victor. in aliis plerumque leg. *afflictione*, quae minus convenit. Vox ista antiquis familiaris, et ea Leo ipse non semel utitur.

7. *In exhibitionem insontis antistitis*. *Exhibere*, in jure civili, est praesentiam corporis praebere: unde et exhibitio est alicujus, ut ita dicam, praesentatio; de qua in Cod. lib. IX, tit. 3, *de Exhibendis et transmittendis reis*. Recte Leo noster objurgat Anastasium quod exhiberi fecerit *insontem antistitem et nullo vel falso insimulatum crimine*; in eodem enim, tit. 3, edictum est imp. Grat., Valent. et Theodos. Aug. quo jubent *ex longinquo si quis est acciendus, non prius insimulanti*, id est accusatori, *accomodetur assensus, quam solemni lege se vinxerit, et in poenam reciproci stylo trepidante recaverit*. Adierat igitur, id est, per libellum convenerat Anastasius praefectum Illyrici, ut Atticum litteris tractoriis ad synodum parere renuentem, exhibendum pronuntiaret: *Neminem enim exhibendum esse in judicio* praecipiunt imperat. Valent. Theodos. et Arcad., *nisi de cujus exhibitione judex pronuntiaverit*. Praefectus Thessalonica Nicopolim *exsecutionem*, ut Leo vocat, *terribilem* mittit, id est exsecutorum publicorum turmam seu ministrorum quorum officii est mandata et sententias ad effectum perducere, l. *Exsecutorem*, c. *de Exsecutoribus* tit. 61. *Quae exsecutio*, inquit Leo, *omnia sibi officia publica ad effectum praeceptionis*, praefecti videlicet, *adjungeret*. Officia publica dicit officiales ipsos et ministros magistratuum ac praesidium, quorum plures eodem tit. 61 nominantur: compulsor, exactor, admonitor, portitor praecepti, agens in rebus, vel palatinus, vel apparitores

illustrium potestatum, etc. Horum ministerio Atticus *a sacris Ecclesiae adytis* extractus dicitur, vel quod relicta Ecclesia sua Thessalonicam statim proficisci coactus sit praetoriana praeceptione, vel etiam quod violenta manu extractus e sacrario, in quo ab exsecutoribus inventus erat. *Cui non ob molestiam aegritudinis, non ob saevitiam hiemis darentur induciae*: has rationes particulares communi legi subjungit. Nam Grat., Valent. et Theodos. imp. in Cod. lib. IX, tit. 3 *de Exhibendis, spatium sufficientium dierum, non minus tamen triginta* tribui jubet exhibendis. Patet ex his et quam diserte injuriam Attico illatam describat Leo noster, et quam propriis atque ex ipso jure desumptis **1356** vocabulis utatur: adire praefecturam, exhibitio, exsecutio, officia publica, insimulatus, induciae, civilia, etc., quae tironum gratia annotare operae pretium duxi.

8. *Civilia*. *Civile*, apud jurisperitos, *praetorio* opponitur. Unde forsitan S. Leo hac voce a foro assumpta innuit, non se praefecturae potestatem, quemadmodum fecerat Anastasius, aditurum, sed ex propria sedis suae auctoritate acturum fuisse et responsurum. *Civilia* quoque ea verba dicuntur in jure, quae legitima et imperativa; Papin. in Digest. l. VII, et passim, *civile* pro justo, aequo, legitimo accipi solet: quo sensu et a Leone acceptum puto. E diverso *incivile* dicitur inhonestum, illicitum, iniquum, et contra juris ordinem. BRISSONIUS.

9. *Aut qui unam quidem habeat vel habuerit, sed quam sibi viduam copularit*. Caveant qui prioribus editionibus utentur, ne in errorem incurrant, quem mendosa haec Romanae editionis aliarumque posteriorum lectio praesefert: *Aut qui vel*

unam quidem habeat, vel habuerit, sed nec qui sibi viduam copularit; numquam enim Ecclesia removet ab ecclesiasticis officiis unius uxoris viros, sive adhuc viventis, sive jam mortuae, juxta Apostoli doctrinam. Necessaria ergo imprimis erat correctio, quam nobis collectiones Dionysii et Cresconii, edit. Surii, Nicolini, Merlini et mss. codd. Corb., Cantabrig., Victor., Thuan. et Trecopith. suppeditarunt.

10. *Clericorum.* Strictius usurpat clerici nomen pro iis qui majoribus ordinibus erant initiati. Lectores enim, qui enim, qui inferioris ordinis clerici plerumque nominantur, uxores ducere et filios procreare poterant, ut expresse ait ipse Leo epist. 2 (**nunc 167**) ad Rusticum Narbonensem, cap. 3.

11. *Nec subdiaconis connubium carnale conceditur.* Haec disciplina, cujus testis et assertor est S. Leo tam hic quam in epist. 2 (**nunc 167**) ad Rusticum Narbonensem c. 3, si cum superiorum posteriorumque temporum usu conferatur, non leves patitur difficultates. Tam enim certo et indubitanter de continentiae praecepto quasi passim et ubique subdiaconis praescripto loquitur, ut ex eo argumentum a minori (ut aiunt) ad majus eliciat pro asserenda lege continentiae superioribus gradibus indicta: cum tamen Gregorii Magni tempore, qui centum et quinquaginta post Leonem annis vivebat, nondum lex illa plene obtinuisset, saltem in Siciliae provincia ad Romani episcopi synodum seu ordinationem pertinente; licet observaretur Romae. *Ante triennium, inquit (Lib. I Registr. epist. 42), subdiaconi omnium Ecclesiarum Siciliae prohibiti fuerant, ut more Romanae Ecclesiae nullatenus suis uxoribus miscerentur: quod mihi durum atque incompetens videtur, ut qui usum ejusdem continentiae non invenit, neque castitatem ante promisit, compellatur a sua uxore separari, etc.* Quod

durum tunc videbatur Gregorio, tale eidem non est visum, cum scribebat Leoni episcopo Catanensi; ibi enim (**Lib. IV epist. 34**) prohibet **1357** *ne subdiaconi cum suis uxoribus miscendi se licentia potiantur, sed ad similitudinem sedis apostolicae abstineant*. Cum ergo in provinciis a Romana urbe non multum dissitis ista continentiae lex nondum vigeret Gregorii I aetate, miror quod ex subdiaconorum continentia ut ubique introducta suo tempore arguat S. Leo. Fatendum interim (quod recentiorum Graecorum ignorantiam corruptelamque prodit) antiquiorum Graecorum Ecclesiam praevenisse Latinam in imponenda subdiaconis continentiae necessitate ac coelibatu. Testis est enim Epiphanius, qui vix saeculi quinti initium attigit, quod sacrosancta Dei Ecclesia eum qui adhuc in matrimonio degit ac liberis dat operam, tametsi unius sit uxoris vir, nequaquam tamen ad diaconi, presbyteri, episcopi aut hypodiaconi ordinem admittit, sed eum dumtaxat, qui ab unius uxoris consuetudine sese continuerit, aut ea sit orbatus, quod in illis locis praecipue fit, ubi ecclesiastici canones accurate servantur. Quodque nonnullis in locis presbyteri, diaconi et hypodiaconi liberos suscipiunt, id contra canones fieri asserit, seu propter necessitatem, seu propter hominum ignaviam. Loca Epiphanii sunt lib. II advers. haereses, contra Catharos haeresi 39 vel 59, et lib. III Exposit. fidei cathol. num. 21. Qui porro sint canones quos Epiphanius commemorat ignoramus. Dicendum autem, vel ipsum consuetudinem ab omnibus Ecclesiis receptam, ipsoque usu vim canonis obtinentum intelligere, vel canones illos periisse, et a Graecis oblivione damnatos. Illorum tamen vestigium nonnullum deprehendimus in can. 14 concil. Chalcedonensis.

13. *Cleri plebisque consensus postularit.* Vide S. Cypriani epistolam 68 ad cler. et pleb. Emeritae in Hispania, ubi asserit *potestatem vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi*, quam canones passim conciliorum pontificumque decreta plebi tribuunt, et *ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur, et dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur, de divina auctoritate et traditione, et apostolica observatione descendere.* Nec tamen creari a plebe sacerdotes putandi sunt: *Electio enim episcopi*, ut scribit episcopalis ordinis vindex strenuus, *non est episcopi creatio, sed creationis inchoatio.* Obvia sunt omnibus plura alia Coelestini, Leonis, aliorumque pontificum de cleri plebisque consensu testimonia et decreta, quibus recensendis abstinemus.

14. *Ejusdem Ecclesiae.* Ab hac lege discedere majoribus sedibus semper licitum **1358** fuit. De Romana plurimis exemplis constat. De Carthaginensi testatur Aurelius in conc. Carthag. cap. 55 Codic. can. Eccl. Afr., in quo et Numidius episcopus haec ait: *Fuit semper haec licentia huic sedi, ut unde vellet, et de cujus nomine fuisset conventus, pro desiderio cujusque Ecclesiae ordinaret episcopum.* Eamdem quoque praerogativam sibi assumpsisse videtur in Galliis nostris Arelatensis episcopus, qui majores sedes per omnia aemulabatur. Multi enim ex Lirinensi monasterio, quod Forojuliensis episcopi ditioni subjectum erat, vel ex aliis monasteriis in aliis provinciis episcopi constituti sunt, ut Honoratus et Hilarius ad Arelatensem, Faustus ad Regiensem, Honoratus alter Hilarii Arelatensis discipulus ad Massiliensem. Rusticus ad Narbonensem: quod Coelestinus PP. moleste tulisse mihi videtur, quem scribentem ad

episcopos per Viennensem et Narbonensem provincias constitutos ad Lirinense monasterium oculos convertisse existimo: *Alter in alterius provincia nihil praesumat, nec emeritis in suis Ecclesiis clericis peregrini et extranei, et qui ante ignorati sunt ad exclusionem eorum qui bene de suorum civium merentur testimonio, praeponantur: ne novum quoddam, de quo episcopi fiant, institutum videatur esse collegium.* Ubi etiam vide quamobrem ex ejusdem Ecclesiae sinu clericos assumi ad ordines sacros statuunt sacri canones.

15. *Vel de diaconis.* Plerumque diaconos, atque inter diaconos primum, magis quam presbyteros in locum decedentium pontificum eligere consueverant, quia apud archidiaconum *dispensationem totius causae et curae ecclesiasticae* deponere mos erat, ut haec sancti Leonis verba epist. 84 (**nunc 111**) declarant; qui proinde pontificio oneri ferendo magis quam quisquam alius idoneus erat. Exemplum habemus (ne extra Leonis tempora excurramus) in Hilario diacono, qui Leoni successit, et in Leone qui Sixto suffectus est. Sixtus tamen presbyter erat, cum electus est in pontificem: ut vel numquam invaluisse, vel tunc in desuetudinem abiisse oporteat morem illum Ecclesiae Romanae, cujus testis est Photius CP. lib. I, cod. 182, post Eulogium Alexandrinum antistitem. *Eulogius, inquit, archiepiscopus Alexandrinus lib. contra Novatum de administratione ecclesiastica, seu potestate Ecclesiae in recipiendis lapsis* (Graece περί οἰκονομίας)) *refert Novatum, Cornelio pontifice, Romanae esse Ecclesiae archidiaconum creatum, ad quem ipsum pontificium, pro ejus temporis more, decedente e vita pontifice, deferebatur; archidiaconum enim succedere summo pontifici statutum erat.* **1359** *Verum hunc, ait*

Eulogius, *superbia laborantem Cornelius, et in suam mortem imminentem cum cognovisset, presbyterum ordinat, omnes sic illi ad supremam cathedram perveniendi spes praecidens.*

16. *Sancti Patres.* Nicaenos intelligit, qui can. 5 unum concilium ante quadragesimam Paschae, alterum circa tempus autumnii celebrandum esse statuunt. In quo quidem majores etiam causas discuti ac finiri posse satis indicat sanctus Leo, si inter hujusmodi causas episcoporum depositiones numerari placet, quandoquidem episcopos de majoribus criminibus postulatos, quos convictos depositio manebat, illic judicari statuit, nec ad suam cognitionem transferri, si Thessalonicensis episcopi sopita fuerit causa iudicio: quanto minus ergo Orientalium causae, quae pari ac Thessalonicensis vicariatus jure ad Occidentalem patriarcham non pertinebant.

17. *Si quis episcopus,* etc. Duo hic notanda veniunt: unum est, non omnem episcoporum ad alias sedes translationem a Leone nostro damnari, sed eas solummodo quae ex ambitu vel avaritia fiunt. Procli enim CP. ex Cizyci episcopo creati migrationem approbavit Coelestinus Leonis praedecessor litteris antea scriptis Cyrillo Alexandr., Joanni Antiocheno et Rufo Thessalonicensi; ex Socrate, lib. VII, cap. 40.

Alterum, longe graviolem poenam contra episcopos sedem cupiditatis solum explendae causa mutantes a sancto Leone decerni, dum illos utraque cathedra privari jubet, quam quae a sanctis Patribus decreta fuerat ante ipsum. Synodus enim Nicaena can. 15 vult tantum *ut si quis tale quid agere tentaverit, hoc factum prorsus in irritum mittatur, et restituatur Ecclesiae cui fuit episcopus.* Chalcedonense concilium, post hanc epistolam scriptam habitum, hoc sancti

Leonis decretum reformasse videtur, cum can. 5 decrevit: *De his qui transmigrant de civitate in civitatem episcopis aut clericis, placuit ut canones qui de hac re a sanctis Patribus statuti sunt, habeant propriam firmitatem.* Quamobrem cum Hilarus Leonis successor epist. 1 ad episcopos Tarraconensis provinciae de Irenaeo quodam episcopo ab Ecclesia sua ad Barcinonensem translato quereretur, non utraque eum spoliari, juxta Leonis decretum, sed ad primam remitti jubet, juxta statutum Nicaenum. Quamquam et Leonis severitas astipulatores habeat Sardicenses Patres, qui can. 1 et 2 laica etiam communione privari jubent episcopos qui de sua civitate in aliam transierint; atque hoc etiam in exitu seu morte, si ad occultandum suum ambitum litteras aut suffragia populorum pecunia redemerint.

1360 18. *Alienum clericum*, etc. Eamdem fere exceptionem, quam majoribus Ecclesiis tribui supra notavimus, ut eis liceret ex quacumque Ecclesia episcopum sumere, hic quoque intellige. De Constantinopolitana et Carthaginensi testantur Balsamo ad can. 17 concilii sexti, et ad Nomocan. Photii tit. 1, cap. 26,

19. *Quibus et si dignitas communis, non est tamen ordo generalis*. Hic locus ad depressionem episcoporum olim depravatus fuit; ita enim hactenus in editis codd. legebatur: *Quibus etsi dignitas non sit communis, est tamen ordo generalis*. Secundum hanc enim mendosam lectionem intra generalem clericorum ordinem episcopos agnoscit, sed non ejusdem omnes dignitatis consortes, contra unanimem sanctorum Patrum sententiam, quibus, ut verbis utar Cypriani, *episcopatus unus est atque indivisus episcoporum multorum concordi numerositate diffusus, cujus a singulis in*

solidum pars tenetur (**Epist. 52, seu lib. de Unitate Eccl. cath.**). *Apud nos enim*, inquit sanctus Hieronymus (**Epist. 54**), *Apostolorum locum episcopi tenent. Omnes*, scribit idem (**Epist. 85, ad Evagrium**), *Apostolorum successores sunt, Romanus Petri, caeteri episcopi aliorum apostolorum. Porro hoc erant caeteri apostoli quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis* (**Cypr., lib. de Unitate Eccles.**). *Cuncti*, ait Hieronymus (**Lib. I contra Pelag.**), *claves regni coelorum accipiunt, et ex aequo super eos Ecclesiae fortitudo solidatur. Quod et auctor noster hic agnoscit, cum in omnibus et similitudinem honoris, et paritatem electionis confitetur. Vide et Gelasium papam supra laudatum ad epist. 10. Igitur episcoporum omnium dignitas communis, non est tamen ordo generalis, quia omnium caput Petrus, et unitatis originem ab uno* (**Petro**) *incipientem* *sua* *auctoritate* (Christus) *disposuit* (**Cypr. lib. de Unit. Eccl.**); et ut hoc ipso loco loquitur sanctus Leo, *uni datum est, ut caeteris praeemineret. Quod egregio sancti Augustini testimonio illustrare juvat ex cap. 1 libri I contra epistolas Pelagianorum ad Bonifacium PP., quem sic alloquitur: Cum communis sit omnibus nobis, qui fungimur episcopatus officio* (*quamvis ipse in eo praeemineas celsiore fastigio*), *specula pastoralis, facio quod possum pro mei particula* *muneris.* *Male* *in* *vulg.* *leg. speculae pro specula; quod mendum cum prava interpunctione conjunctum perturbat sensum hujus loci, auctorisque mentem obscurat. Leonem emendamus ex fide mss. codd. Corbeiensis, Trecopithoeani et quatuor Thuan., quibus clarius aliquid et cavillationi minus obvium habent cod. Victor. ms. et edit. Surii, Merlini et Nicolini, cum sic*

legunt: *Quibus cum dignitas sit communis, non est tamen ordo generalis.* **1361** Antiquam nihilominus fatemur hujus loci depravationem: Hincmarus enim Remensis in 32 opusculo Capitulorum 55 ad Hincmarum Laudunensem, eodem modo legit, capite scilicet 13, cujus etiam titulus hoc mendo nititur: *Cap. 13: Quod si ordo generalis est omnibus episcopis, non tamen communis est dignitas omnibus.* Deinde Leonis verba in ipso contextu capitis refert. Ab altiore adhuc fonte haustus error est, nempe a Dionysio Exiguo, qui eandem quam rejicimus lectionem exhibet. Ex illa porro Dionysii collectione accipit Hincmarus quidquid decretorum pontificiorum allegat: quod et de hac ipsa epistola liquet ex opusc. 45, de Translationibus, cap. 14, ut mirum non sit parem in utroque errorem reperiri: ideoque pro unico teste uterque habendus est. Magna quidem Dionysii auctoritas, si constaret talem esse missam in Gallias ejus collectionem, qualem eam ipse concinnavit; at contra certum ex inspectione omnium codicum mss. quibus abundant bibliothecae Gallicanae, prima omnium exemplaria Dionysiani codicis, quae huc advecta sunt, pluribus aucta, interpolata, ac vitata fuisse supra (**in epist. 12**) probavimus. Unum in praesenti asseram, in collectione Epistolarum sancti Leonis, quae ad calcem jacet codicis Romani Dionysiano antiquioris lectionem nostram haberi: hoc de Thuaneo ms. codice spondeo; de Oxoniensi, cujus hanc partem videre non contigit, idem opinandum.

20. *Ne omnes sibi omnia vindicarent.* Ad unitatem conspirant varii distinctique sacerdotum gradus in Ecclesia: *Propterea enim inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto schismatis tollatur occasio,* ait

Hieronymus (**Lib. I cont. Pel.**). Quem transcripsit Gelasius PP. in tractatu ad Graecos in Sirmondi appendice Cod. Theod. pag. 184. Iterum *de illa forma, episcoporum quoque*, inquit sanctus Leo, *est orta distinctio, ne omnes sibi omnia vindicarent*. Denique, *olim idem erat presbyter qui et episcopus* (verba sunt Hieronymi [**In cap. I Epist. ad Titum**]), *et antequam diaboli instinctu studia in Ecclesia fierent . . . communi presbyterorum consilio Ecclesiae gubernabantur*. Non quod pares tunc fuerint episcopi et presbyteri, sed quia nullus presbyter constituebatur, qui sacerdotio pleno et perfecto, quale est in episcopis, non simul ornaretur; isque tunc presbyteri nomine, *quod aetatis est*, magis gaudebat, quam episcopi, *quod nomen est dignitatis*.

1362 AD EPISTOLAM XV. *Turribio* *Asturicensi episcopo.*

1. *Ad Turribium*, etc. Mirum est quanta varietate scriptum reperiatur hujus episcopi nomen. Grim. cod. habet: *Ad Toruvium Asturigensem*; Thuanei tres et Trecopith. cum Surio: *Turbio Asturiensi*; cod. Regius: *Tubirio et Tuberio Asturicensi*; Corbeien. et Thuan. 1: *Torebio Asthoracensi*; Isidorus Merc.: *Tornulo Austorigensi*; Montanus episcopus Toletanus in epistola ad fratres territorii Palentini ad calcem concilii Toletani II: *Theoribius*. Aliis denique vel *Turibius Asturiensis*, ut Surio; vel *Turribius Asturicensis*, ut vulgo legitur, et nos

retinuimus: eadem est vox ac illa quae hodiernis Hispanis *Torrez*, nobis Gallis *de la Tour*.

Hunc Turribium constat fuisse episcopum Asturicae, vulgo *Astorga* in Galliciae provincia, olim sub Bracarensi metropoli, nunc sub Compostellano archiepiscopo pietate, doctrina et zelo religionis insignem fuisse clamant tum ecclesiasticae tabulae, in quibus inter vindicatos coelites connumeratus habetur 16 die Aprilis, tum etiam epistolae, quas et ad Leonem nostrum dedit, et ad episcopos Hispanos Idacium et Ceponium: quas ultimas habent Ambrosius Moralez, *Historiae Hispan.* lib. II cap. 26; Bivarus, in *Commentariis ad Pseudo-Chronicon Dextri*; et cardinalis Baronius, ad an. 447. Has etiam Leonis ad ipsum epistolae subdidimus: quoniam et illi cognatae sunt, et in editione Conciliorum Hispaniae a Garsia Loaysa, et in ultima omnium Conciliorum collectione praetermissae sunt, quasi lucem publicam nondum aspexissent.

Locus est in concilio Bracarensi I, cujus occasione quaestionem movent Baronius ejusque pedissequus Binius, quaestionem vix serio excutiendam. Verba haec sunt Lucretii episcopi in illa synodo proloquentis: *Credo autem vestrae beatitudinis fraternitatem nosse, quia eo tempore quo in his regionibus nefandissimae Priscillianae sectae venena serpebant, beatissimus papa urbis Romae, Leo, qui quadragesimus fere apostoli Petri successor exstitit, per Turribium notarium sedis suae ad synodum Galliciae contra impiam Priscillianae haeresis sectam scripta sua direxit. Cujus etiam praecepto Tarraconenses et Carthaginenses episcopi, Lusitaniae quoque et Boeticae, facto inter se concilio, Regulam fidei contra Priscillianam haeresim cum*

aliquibus capitulis conscribentes, ad Balconium tunc hujus Bracarensis Ecclesiae praesulem direxerunt. Vult ergo eminentissimus cardinalis **1363** unicum esse Turribium, qui et Asturicensis episcopus fuerit, et eodem tempore Notarius Romanae sedis, suggillatque tamquam a veritate abhorrentem Ambrosii Moralez sententiam, qui duos Turribios distinxit, alterum ad quem Leo scribit, eumque Asturicae episcopum; alterum per quem scripsit ad Hispaniae episcopos, qui Roma missus est a Leone in Hispanias, ut ejus litteras deferret. Duplex argumentum profert Annalium conditor pro sua sententia, tenue utrumque et exile admodum. *Si litteras, inquit, tum ad Turribium episcopum, tum ad synodum celebrandam notario suo, Turribio item dicto, dedisset, utique in litteris ad episcopum scriptis ejus mentionem fecisset. Hoc enim solemne erat,* etc. Esto solemne fuerit ut in quibusque litteris ejus mentio fieret per quem deferebantur (hoc enim ex abundantia juris concedimus, tametsi nullo nixum fundamento). Hoc etiam ipse praestitum fuisse fatetur. Sed ut idem nuntius ad synodum totius provinciae missus in epistola ad Turribium scripta nominaretur, nulla necessitas fuit. Ad istum enim rescripsit per eundem diaconum, a quo ejus litteras acceperat, et ejusdem in suo rescripto mentionem habet: ad synodum vero seu provinciam illam episcoporum Hispanorum, a quibus nullas habuerat litteras nullumque nuntium, per Turribium e latere suo directum litteras misit. Hoc enim est, quod solemnissimum esse assero, ut cum Romani pontifices ad synodum vel ad episcopos aliquos pro alicujus momenti negotio scribebant, per aliquem e suis ad hoc imprimis destinatum id facerent, non vero per alienum clericum: quod si commisisset Leo, hoc ex aliquo contemptu descendisse proculdubio suspicati essent Hispani

antistites. Deinde ut adhuc rationem Baronii in ipsum retorqueamus, hujus nomen litteris inscribi solebat, qui litteras ipsas deferendas accipiebat, et revera deferebat, sive diaconus ille esset, sive notarius; non vero nomen ejus cui perlator ipse commendabatur. At nec Turribius Asturicensis has Leonis ad Hispanos episcopos litteras Roma detulisse dici potest, nec easdem ipse a diacono suo accepisse deferendas; quis enim hanc episcopo provinciam demandari velit? Unde ex eo quod omnia, quae in hoc negotio tractanda erant, Turribii episcopi curae ac sollicitudini commissa sunt a sancto Leone, cum argumentum secundum deducit Baronius, ut probet litteras per eundem latas esse ad episcopos Hispanos, videtur oblitus esse quidnam sit discriminis inter episcopum rebus Ecclesiae sacerdotali sollicitudine incumbentem, et diaconum, vel notarium episcopi mandata ex praescripto exsequentem, et huc illucque litteras bajuli instar deferentem. Mitto quod notarii vox numquam in ecclesiasticis **1364** monumentis in eo significato usurpatur quem ei affingit auctor ille, ut scilicet eum notarium dicas, qui quod agitur in provinciis ad Romanam sedem referre ac notum facere satagit.

Praeterea cum tres epistolas Leonis omnino distinctas agnoscere cogamur, partim ex ipso Leone, partim ex Lucretii Bracarensis interlocutione, non item cogimur eodem tempore missas existimare. Ita enim sese res, ut ego quidem reor, habuit. Monitus a sancto Turribio Asturicensi Leo noster de progressu Priscillianae haereseos quae per Hispanias grassabatur, statim quibus remediis tam nefandae pesti occurreretur cogitare coepit. Nec aliud promptius occurrit, quam ut generalis Hispanorum episcoporum coetus congregaretur, qui de statu rerum inquirerent decernerentque.

Quamobrem litteras ad Turribium Asturicensem ejusdem diacono Pervinco, ut habet Idatii Chonicon, tradidit perferendas, in quibus eum de congreganda generali synodo monet: *Habeatur ergo, inquit, inter vos episcopale concilium, et ad eum locum qui omnibus opportunus sit, vicinarum provinciarum convenient sacerdotes.* Verum cum ad ejusmodi convocationem faciendam nulla inesset Turribio auctoritas, quippe qui metropolitanus non erat; sed potius inter Galliciae comprovinciales episcopos ultimus, necesse fuit ut de toto hoc negotio Hispani monerentur episcopi. Itaque ad Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitanos, atque Gallicos scripsit sanctus Leo, eosque ad concilium synodi generalis rite celebrandum hortatus est. De quibus litteris ipsum Turribium monuit, ut ejus cura omnibus episcopis redderetur, totumque negotium ad optatum finem perduceretur. Sed cum per illam tempestatem sub diversa ditione jacerent Hispanicae illae provinciae, Galliciam occupante Rechila Suevorum rege, caeteris sub Gothorum imperio degentibus, non potuit Leonis desiderio satisfieri: quoniam Galliciae episcopi cum episcopis aliarum provinciarum convenire permissi non sunt. Et id quidem jam tum augurabatur sanctus Leo, cum ad Turribium scribebat. *Si autem, inquit, aliquid (quod absit) obstiterit quominus possit celebrari generale concilium, Galliciae saltem in unum convenient sacerdotes, quibus congregandis fratres nostri Idatius et Ceponius imminebunt, conjuncta cum eis instantia tua.* Dubium autem non est quin plures menses post receptam Leonis epistolam a Turribio intercesserint, antequam ad singulos Hispaniarum episcopos litterae Leonis transmitterentur, ut de hoc negotio deliberarent, inter se illarum Ecclesiarum primates, ut principum voluntatem explorarent, licentiamque ad concilii plenarii

congregationem **1365** conarentur obtinere; quod cum frustra demum tentari a se perspexerunt, renitentibus principibus, tum de Galliciae synodo habenda initum est ab illius provinciae episcopis consilium. Hoc rescivit sanctus Leo, vel scribente iterum Turribio, vel redeunte nuntio, quem ad quatuor illarum provinciarum antistites cum litteris delegarat, esseque e re Ecclesiae existimavit, ut ad synodum quae parabatur, vel jam etiam coacta erat, scriberet; et haec sunt scripta, quae per Turribium notarium Romanae sedis ad synodum Galliciae contra impiam Priscillianae haeresis sectam directa esse a Leone commemoravit Lucretius in Bracarensi concilio.

Porro dum pararetur concilium Galliciae, vel eo jam soluto, aliarum quoque provinciarum episcopi conventum inter se fecerunt, eodem Lucretio teste, secuti hac in re consilium Leonis; in quo regulam fidei cum aliquibus capitulis describentes ad Balconium tunc Bracarensis Ecclesiae praesulem direxerunt. Eam, inquam, regulam fidei, quae male concilio Toletano I ad an. Christi 400 attexitur, cum revera sit huius Hispanici quatuor provinciarum concilii, ut vel ex titulo regulae subjunctorumque capitulorum arguitur, qui eadem habet quae Lucretius in sua interlocutione; sed imprimis ex Bracar. I concilio, quod utrumque Hispanicae illi synodo Leonis tempore et praecepto congregatae asserit. De hac fidei regula plura in dissertatione 14.

Ex dictis patet non simul missam esse epistolam hanc ad Turribium nostrum, et alteram, quam ad synodum Galliciae scriptam testatur Lucretius: haec enim nondum erat congregata, nec tam cito coactam fuisse videor mihi in hoc ratiocinio certo evincere.

1366 Eodem fere tempore habitas esse duas illas synodos, unam Galliciae, alteram quatuor provinciarum, et Baronius fatetur, et Lucretii interlocutio manifeste declarat. Cum autem postrema haec coacta est, tunc Balconius Bracarensis erat episcopus: non videtur autem idem hujus civitatis Ecclesiam rexisse cum scribebat sanctus Leo ad Turribium aliosque Hispanos episcopos; sed probabile est admodum vel Idatium, vel Ceponium in hac sede fuisse collocatum. 1° enim hoc videtur probari ex epistola quam Turribius scripsit ad utrumque illum episcopum, cum primum Priscillianae sectae impium dogma grassari animadvertit: cur enim ad illos episcopos, caeteris praetermissis, querelas suas direxisset, nisi quia metropolitana auctoritate supra caeteros eminebant, atque ideo eosdem hujus nefandae haeresis compescendae cura ac sollicitudo spectabat? 2° Eosdem metropolitanos fuisse provinciae Galliciae satis indicat sanctus Leo, cum penes eos curam congregandorum episcoporum intra illam provinciam residere asserit: *Quibus congregandis fratres nostri Idatius et Ceponius imminebunt*. 3° Eundem Idatium legimus gesta episcopalia habuisse in urbe Asturicensi, cum hujus civitatis episcopo adversus latentes Manichaeos, quos suo judicio damnarunt, dirigentes ejusmodi gesta ad Antoninum Emeritensem episcopum: hoc enim testatur Idatius ipse in suo Chronico ad olymp. 306. Tale porro iudicium habere in aliena Ecclesia nequaquam potuit, nisi jure metropolitico potitus esset in Galliciae provincia.

Si porro conjecturis licet in re obscurissima indulgere, facile crediderim jus metropicum jam per illa tempora fuisse penes **1367** duos episcopos in provincia Galliciae; cujus assertionis istae sunt rationes.

1. Cum Turribius de Priscillianistarum redivivis erroribus eos monere vellet, quorum officium et potestas erat errores huiusmodi in provincia Galliciae exstinguere, non unicum, sed duos episcopos Idatium et Ceponium conjunctim adiit, velut dignitate et auctoritate pares, ut testis est epistola ad eos scripta.

2. Eosdem cogendae Galliciae synodo praesidere debere significat sanctus Leo; quod jus proculdubio metropolitica arguit dignitatem: nisi enim uterque ea praefulsisset, fuissetque liberum sancto Leoni praesidem huius concilii ex arbitrio constituere, non alium quam Turribium hoc munere ornasset, cuius sollicitudinem industriamque perspectam habebat.

3. Hoc etiam persuadet provinciae huius immensa amplitudo: quae Lucensem synodum anni 569 coegit, ut ex praecepto principis in duas eam provincias ecclesiasticas scinderet, attributis Ecclesiae Lucensi metropolitica iuribus; quae non tam nova institutio mihi videtur, quam pristinae instauratio: quae tumultuum bellicorum occasione, antiquitate posthabita, immutata erat, ut in unum episcopum omnia metropolitana jura tunc confluerent.

4. Confirmatur ex eorum sententia qui in hac causa Lucense ponunt concilium in Celenis municipio Lucensis dioecesis eodem tempore collectum; hoc enim si verum est, jus metropolitica Lucensi episcopo inesse pene necesse fuit, qui dum Bracarenensis in eadem provincia metropolitanus synodum habet Bracari, alteram in eadem provincia propria auctoritate coegerit. Vide quae in praefatione Toletani I concilii an. 400 referuntur de hoc Celenensi seu Lucensi concilio, quae male

illic inserta, ad Leonis tempora rejicienda esse videntur: tametsi ad propositum nostrum nihil intersit an hujus an superiori aetate Lucensis illa synodus coacta fuerit.

5. In praefatione concilii Bracarenis I, quod prius fuit illo Lucensi, in quo primum divisa dicitur provincia Galliciae in duos metropolitanos, aliquod mihi videor vestigium deprehendere divisionis jam antea factae: Bracarenis quippe Ecclesia dicitur *Bracarenis provinciae metropolitana*, cum dicere debuisset provinciae Galliciae, si unica fuisset ecclesiastica provincia. Deinde huic concilio octo tantummodo episcopi adfuerunt, cum quindecim ad minus essent Gallicianae provinciae episcopi: ut suspicari liceat eos tantum convenisse qui Bracarenis suberant, non eos qui Lucensi. Quod vero primum in Lucensi synodo facta divisio legitur, facile ita interpretor, ut tum primum synodali statuto ac regio praecepto denuo instauratum sit, quod jam ab antiquo in usu fuerat, et per aliquod forsan tempus interruptum, ambitione Bracarenis metropolitanorum. Demum in illo concilio contentioni quae inter utrumque metropolitanum **1368** fuerat, finis est impositus decreto peremptorio, quod Lucensi metropolitica dignitatem asseruit.

6. Idatius in Chronico, olympiade 303 circa annum 430, haec narrat accidisse: *In conventu, inquit, Lucensi contra voluntatem Agrestii Lucensis episcopi Pastor et Syagrius episcopi ordinantur*. Vides in his verbis plura metropoliticae dignitatis argumenta pro Lucensi episcopo. Cur enim apud Lucum conveniunt episcopi, nisi quia metropolis erat? Cur in illa urbe ordinationes episcoporum factae, nisi quia metropolitani sedes erat? solemne enim antiquitus fuit ut

episcopus vel in propria cui praeficiebatur Ecclesia, vel in metropolitana civitate ordinaretur. Cur denique ordinatos illos episcopos fuisse notat contra voluntatem Lucensis episcopi, nisi quia hic erat manifestus canonum contemptus, qui toties vetant ne episcopus citra metropolitani episcopi voluntatem et conscientiam consecratur?

Quae superius dixi jam paucis colligo. Ac 1° duos fuisse in Galliciae provincia metropolitanos; 2° unum eorum Bracarensem episcopum fuisse, extra omne dubium esse; 3° alterutrum e nominatis episcopis, Ceponium dico et Idatium, Bracarensem metropolitanum fuisse; 4° videri Ceponium hoc anno 447 Bracarensem Ecclesiam rexisse potius quam Idatium. Oportet enim eum, qui tunc Bracarensibus praeerat, decessisse ante synodum Galliciae, cum hujus tempore Balconius Bracarensem Ecclesiam regeret; at Idatius tunc adhuc in vivis erat, si fides libello de duodecim Scriptoribus ecclesiasticis, qui Isidoro et Ildephonso subjici solet: *Decessit enim, inquit ille, sub Leone principe ultima jam pene senectute, sicut etiam praefationis suae demonstrat initio.* Quod etiam patet ex ipso Chronico, quod ultra Leonis papae tempora ab eo extenditur. 5° Igitur Lucensis metropolitanus fuisse videtur Idatius, quamvis Sigebertus eum Lemicae episcopum faciat. Sed videtur confundere duos Idatios, quorum unus tempore Leonis, et Chronici auctor fuit; alter Priscilliani olim accusator, qui revera Lemicae episcopus fuit. Errandi praeterea Sigeberto occasio fuit, quod recentior Idatius in praefatione sui Chronici natum se in Lemica civitate affirmat: qui si ejusdem civitatis episcopus fuisset, hoc non omisisset eo loco commemorare, ubi et Lemicae et suae in ea nativitatis mentionem faciebat.

Melius dixeris videri eum metropolitanam suam dignitatem indicare, cum ibidem se *summi praesulem officii creatum* dicit: summum est enim inter episcopos provinciae metropolitani officium, et in fine ejusdem praefationis, ita gemebundus deformem luget ecclesiastici ordinis statum in provincia Galliciae, ac si ad eum praecipue pertinuisset, velut provinciae caput; *creationibus indiscretis*, quas notat, et *universae propemodum in divina disciplina religionis occasui* ex officio occurrere ac subvenire.

Denique vix locum dubitandi relinquit **1369** Idatius, cum olympiade 310 Gallicianae provinciae populationem describit, Suevosque apud Lucum direptos narrat. Statim enim haec subjicit: *Capto Idatio episcopo septimo kalendas Augusti in Aquae flaviensi Ecclesia, eundem conventum grandi evertit excidio*. Manifestum est non de alio eum quam de seipso sermonem habere, nec de alio conventu, quam de Lucensi, de cujus vastatione narrationem inierat; nec aliam ejus episcopalem sedem quam Lucum indicari; Aquaflaviensis enim Ecclesia, quam commemorat, episcopalis sedes non erat, sed particularis aliqua Lucensis parochiae ecclesia.

Jam quod idem Idatius frequenter appellat conventum Bracarensem et conventum Lucensem, suspicor partitionem provinciae Gallicianae his verbis indicare. Provinciam scilicet amplissimam in duas partes divisas puto, quas placuit conventus nomine discernere, et utrique suam metropolim, uni Bracaram, alteri Lucum attribuere, cum juribus metropoliticiis tam in civilibus, quam in ecclesiasticis. Eodem fere loquendi modo in antiquis praesertimque Africanis

monumentis unaquaeque provincia concilium appellatur, quod idem est atque conventus.

2. *Epistolae sermo, et commonitorii series, et libelli tui textus.* Tria manifeste distinguit: Epistolam, commonitorium et libellum. *Epistolam* familiarem appellat ipse cap. 17. *Commonitorium*, quod nos vulgo memoriale dicimus, scriptum illud est sexdecim capitulis comprehensum, quod damnatas olim Priscillianistarum opiniones continebat, cuique totidem capitibus respondet hac epistola S. Leo. *Libellus* denique sexdecim pariter capitulis constans aliud a priori scripti genus est, quo Turribius haereticorum istorum blasphemias confutavit, ut ipse testis est in fine suae ad Idatium et Ceponium epistolae. *Libros* vocat additio ad Isidori libr. de Viris Illustribus superius laudata, *quibus eadem Priscillianorum haeresis detestata, convicta, atque decenter abdicata* fuisse ibidem dicitur. De eodem libello intelligenda videntur, quae habet Montanus episcopus Toletanus in epistola ad Palentinos, concilio Toletano II annexa: *Hunc, inquit, Priscillianum talem fuisse plenius discet, qui beatissimi ac religiosissimi viri Theoribii episcopi ad sanctum papam urbis Romae Leonem libros editos legit. In quibus hanc sordidam haeresim explanavit, aperuit, et occultam tenebris suis perfidiaequae nube velatam in propatulo misit. Ex ipsis etenim LIBRIS qualiter cavere, quid respondere contra sacrilegos possit, pius lector inveniet.*

1370 3. *Priscillianistarum foetidissimam apud vos recaluisse sentinam.* Haec ex Augustino, lib. de Haeresib. ad Quodvultdeum, haeresi 79, mutuatus esse videtur S. Leo. Hujus turpissimae sectae cunabula et progressus qui scire volet, adeat Sulpitium Severum lib. II Histor. in fine. Videat

etiam Hieronymum in Daniel. XL, et ad Ctesiphontem contra Pelagianos; Idatii Chron. olymp. 291, concilia Toletan. I et Bracar. I. De hac haeresi nihil apud Epiphanium, qui forte eam a Gnosticorum. Manichaeorum aliorumque sectis, quibuscum pleraque habebant Priscillianistae communia, non distinxit. Est et apud Augustinum tom. VI consultatio Orosii Hispani ad ipsum, et Augustini ad Orosium responsio, seu liber adversus Priscillianistas et Origenistas. Superiorem lectionem *foetidissimam sentinam* exhibent omnes excus codices et aliquot mss. Plerique tamen *sententiam*: Corbeiens. duo, Cantabrig., Thuan. 1. Ita et Grimanic., sed alio atramento correctum, etsi eadem, ut puto, manu: prius enim *sentinam* legebatur. Pro *foetidissimam* quoque manu et atramento iisdem repositum *foetidissimam*, quod et Corbeien. 1 habet et Thuan. 1.

4. *Ut auctorem ejus cum plerisque discipulis legum publicarum ense prosternerent mundi principes. Quid loquar de Priscilliano* (inquit Hieronymus ad Ctesiphontem adversus Pelagium scribens), *qui et saeculi gladio et totius orbis auctoritate damnatus est?* Idem habes apud Sulpitium Severum. Sed neque hic, neque ille, nec quisquam alius sanctorum Patrum, qui illo Priscilliani aevo vixerunt, cruenta hujusmodi consilia ita approbarunt. Sanctus enim Martinus omni studio egit apud Maximum, ut sanguine infelicium abstineret, non desinens increpare Idatium, ut ab accusatione desisteret; novum et inauditum nefas asserens ut causam Ecclesiae judex saeculi judicaret: satis superque sufficere, ut episcopali sententia haeretici judicati Ecclesiis pellerentur. Severus ipse, qui haec refert lib. II Hist., Priscillianistas parum sanis consiliis, pertinacibus studiis, pessimo exemplo necatos

aut exsiliis mulctatos esse testatur; Ithaciumque eam ob rem et coepiscoporum communione, et episcopatu fuisse privatum, non est qui nesciat. Quae causa fuit ut Hieronymus in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum Priscilliani necem factioni Hylatii (*forte* Idatii) et Ithacii tribuat. Quo tamen loco, ut verum fatear, valde suspicor depravatum esse et interpolatum hunc Hieronymi librum; illudque omne quod **1371** de Priscilliano habet, ab aliquo ejus assecla olim esse insertum. Vix enim conciliare possis quae alibi habet seu ad Ctesiphontem contra Pelagium scribens, seu Danielelem commentans, cum his quae in isto Catalogo leguntur de Priscilliano. Hic enim Abilae eum episcopum vocat; cum a paucis discipulis suis episcopus ibidem constitutus, numquam pro episcopo habitus sit a catholicis, numquam episcopus nominatus, numquam ut talis accusatus vel damnatus reperiatur. Nullam praeterea ei notam affingit, nec haereticum appellat: e contra vero ejus accusatores episcopos, ne episcopos quidem nominat, sed potius ut homines factiosos infamat. Denique insignem haeresiarcham, seu potius omnium haeresum antiquarum instauratorem satis habet, si sparsis rumoribus haereseos a nonnullis accusatum esse indicet, a pluribus eundem simul defensum ita asserens, ut in quam partem sese inclinet lector anceps remanere cogatur. *Hic, inquit, usque hodie a nonnullis Gnosticae, id est Basilidis et Marcionis, de quibus Irenaeus scripsit, haereseos accusatur, defendentibus aliis non ita eum sensisse ut arguitur.* Ita anno Theodosii 14, id est, Christi 392, scribit Hieronymus, vir nihil eorum quae in Ecclesia gerebantur ignarus, post Caesaraugustanam synodum, post Burdigalensem, post *damnatum totius orbis*, ut ipse ait, *auctoritate* Priscillianum, post Damasi, cui ipse aderat,

repulsam, talem ut ne in conspectu quidem pontificis admissi sint Priscillianus et socii se illi purgare cupientes. Quin et libro laudato ad Ctesiphontem, Priscillianum vocat *partem Manichaei*, asserit eum habere *partem Gnosticae haereseos de Basilidis impietate venientem*, et ibidem ac alibi adversus ejus turpitudinem stylum acriter exerit.

5. *Sexdecim capitulis*. Ita mss. codic. Barb. 1, Thuan. quatuor, Corb. duo, Trecopith., Cantabrig., Herovallianus Isidori Merc., editiones Crabbi, Canisii, Sichardi, Nicolini, Surii, etc., et recte quidem; revera enim sexdecim tantum capitula commonitorium et libellus Turribii complectebatur, ut ex his capituli 16 verbis patet: *Decursis itaque omnibus quae libelli series comprehendit, et a quibus commonitorii forma non discrepat*, etc. Vulgo tamen in excusis legitur: *Decem et septem capitulis*, quibus Griman. ms. suffragatur.

Notatu porro dignum est, ex sexdecim horum Leonis capitum seu responsionum non modo sententiis, sed et ipsis verbis, conflata fere esse illa capitula quae a concilio Bracarense I condita sunt ad clariorem catholicae veritatis expositionem. Relectis enim approbatisque tam regula fidei, quam subjectis capitulis quae edita olim fuerant a concilio Tarraconensis, Carthaginensis, Lusitanae, et Boeticae provinciarum ex suggestione Leonis coacto, visum est illis Bracarensis synodi Patribus aliqua etiam proponere capitula, quae ut magis simplicia **1372** evidentiaque a minus eruditis intelligi facile possent. Quod aptius a se praestari non posse existimarunt, quam si Leonis responsa directa olim ad Turribium ob oculos sibi ponerent et, in compendium missa, sub anathematis poena suscipienda populis praeciperent. Quod feliciter quidem impletum est, ut legenti liquido

apparebit. Nullum enim fere verbum est quod a Leone non sint mutuati, nulla Leonis capitula quae suis non comprehenderint. Priores enim quinque concilii articuli quinque prioribus Leonis capitibus ex ordine respondent; alii cum aliis, etsi nec ordine servato eodem, nec numero, omnino conveniunt. Unicum est Leonis capitulum, quod illi intactum reliquerunt; nonum videlicet, quo refellitur Priscillianistarum sententia dicentium: *Filios promissionis ex mulieribus quidem natos, sed ex Spiritu sancto esse conceptos*. Quam ideo praetermiserunt, vel quia talia non sentire Priscillianistas suo tempore animadverterunt, vel quia ambigua illa propositio catholico sensu defendi poterat, si de solo regenerationis sacramento intelligeretur, quo forte defendebatur ab illis haereticis; nec enim omnia haereticorum dicta haeretica sunt.

6. *Sed omnis mali ipse sit principium atque substantia*. Ita omnes codices, exceptis Thuaneo uno, qui habet: *Omnibus malis ipse sit*, etc., et Griman. ac Barb. 1, in quibus sic legitur: *Sed omnibus ipse sit principium atque substantia*, etc.; quam lectionem confirmare videtur S. Augustinus, qui libro de Haeresibus ad Quodvultdeum, cap. 70, inter Priscillianistarum dogmata hoc recenset, quod *a maligno principe istum mundum factum fuisse* asserunt, et *opificium omnis carnis, non Deo bono et vero, sed malignis angelis tribuunt*: quod et de totius mundi creatione eosdem sensisse cap. 14 hujus epist. testatur Leo. Judicet lector et eligat.

7. *Sine corpore*. Ita e Thuaneis codic. unicus cum Trecopithoeano, quem ex illo transcriptum dixeris, ita in omnibus ei concinit; ita etiam Herovallianus Isidori Merc. cod. ms. Caeteri tam exarati manu, quam excusi etiam

Isidorianae Merlini collectionis, habent: *In corpore*. Sed huic lectioni priorem quam reposuimus anteponendam esse nemo est qui non intelligat, tam ex sermonis contextu, quo animas corporibus postmodum inclusas fuisse a daemonibus asserit, quam ex Augustini verbis de haeresibus cap. 70, quae auctori nostro ob oculos fuisse et sensus et verborum similitudo arguunt. *Hi, inquit, animas dicunt ejusdem naturae atque substantiae cujus est Deus, ad agonem quemdam spontaneum in terris exercendum per septem coelos et per quosdam gradatim descendere principatus, et in malignum principem incurrere, a quo istum mundum factum volunt, atque ab hoc principe per diversa carnis corpora seminari.*

1373 8. *Dictinii tractatus*. Dictinium fuisse aiunt Asturicensem episcopum, in cujus decedentis locum Turribius ipse, cujus epistolam in manibus habemus, fuerit subrogatus. Hunc patrem habuisse Symphosium seu Symposium episcopum, indicat Dictinii **1374** ipsius professio fidei in Toletano I emissa in hunc modum: *Sequor sententiam Domini mei et patris mei et genitoris et doctoris mei Symphosii*. Ab eodem porro Priscillianae haeresis venenum hausit, a quo et vitam. De qua haeresi infamatus uterque fuit **1375** in Caesaraugustana synodo anni 381 ad versus Priscillianum congregata: cujus iudicium declinasse dicitur Symphosius in sententia Toletanae I synodo se subducens. Unde postmodum cum pacem sibi reddi cum aliis postularet, vix obtinuit ut audiretur, nisi **1376** intercessisset litteris suis S. Ambrosius, tam pro Symphosio episcopo, et Dictinio presbytero, quam pro caeteris de eodem errore accusatis; qui Mediolanum se contulisse videntur, ut apud S. Ambrosium de reconciliatione sua agerent, cum eo praesente et **1377** audiente sibi ipsi certas

pacis condiciones imposuisse dicantur; inter quas haec una erat, ut Dictinius *bonae pacis locum teneret presbyterii, non acciperet honoris augmentum*; altera vero, ut quod perperam egerant, ipsi damnarent. Neutrum praestiterunt. Nam et **1378** in sua sententia diu perseveraverunt, et Dictimum Symphosius episcopum consecravit. De quibus ut rationem redderent, evocati ab Hispaniarum episcopis ad concilium Toletanum, eidem se praesentes sistere renuerunt, ejusque subterfugerunt iudicium, **1379** donec ad saniores mentes reversi, alteri huic Toletano anni 400 se repraesentarunt, in quo et praevalentes omnes sensus abiecerunt, et ultro damnare Priscillianum cum scriptis ejus. Cujus concilii indulgentia in sede uterque sua consistere permissus est; suspensa tamen communione, prius eis non impertienda, quam in Romani et Mediolanensis pontificum communionem recepti esse per illorum litteras probarentur; inde *expectantes communionem, unde prius spem futurae pacis acceperant*. Interim tamen ab episcoporum, presbyterorum et diaconorum ordinandorum facultate remonentur.

Ex dictis patet plures fuisse Toletanas synodos quam huc usque creditum sit: unicam illam anni 400 statuerat cardinalis Baronius **1380** alios secutus. Alteram in posterioribus Annalium editionibus agnovit et probat ad an. Christi 405, num. 43. Tertiam modo asserimus utraque illa aetate superiorem, quae videlicet inter Caesaraugustanam anni 381 et Toletanam anni 400 collocanda veniat. Arguuntur enim in hac ultima haeretici, quod *prius indictum in Toletana urbe concilium declinarunt, ad quod*, inquiunt Patres, *illos evocaveramus, et audissemus cur non implessent condiciones quas sibi ipsi sancto Ambrosio praesente et audiente*

posuissent. Nec est quod indictum tantummodo concilium causetur quis non coactum; cum illud declinasse dici non potuerint quod congregatum non fuisset. Sed et quartam addere possumus, quae Leonis nostri tempore **1381** celebrata sit ex Tarraconensibus, Carthaginensibus, Lusitanis atque Gallicianis episcopis, quam ipse cogendam esse monet in fine hujus epistolae, quam revera coactam testatur concilium primum Bracarense, quod et regulam fidei ab eodem illo conditam narrat; cujus denique locum indigitat ejusdem regulae fidei illi synodo male assutae titulus. De Dictinii scriptis seu tractatibus, quorum lectionem prohibet hoc capite S. Leo, habes Bracarensis concilii I capitulum 17, quod eosdem sub anathematis poena a quoquam legi vetat.

Quod de Dictinio retulimus ex concilii Toletani I sententia, nimirum suam illi sedem servatam fuisse post ejuratam Priscilliani sectam, vix conciliari posse mihi videtur cum his quae refert Idatius hoc in negotio testis fide dignissimus: *Dictinius Asturicensis episcopus*, inquit ille, *cui ob Priscilliani haeresim, quam profitebatur, ejecto, cum aliis ejusdem sectae episcopis, successit Turribius.* Lapsum memoriae, seu allucinationem, quam hoc loco passus sum in prima editione, fateri ac publicare non erubescam. Istam de Dictinio narrationem, quam sub Idatii nomine bona fide laudavi ac retuli, apud Idatium non invenio, nec cujus sit illa prorsus dicere ullatenus possum. Hoc testari et sancte possum affirmare, illam a me confictam non fuisse, sed ex aliquo libro descriptam, cujus alta me nunc tenet oblivio. Historicum istud fragmentum, parente modo orbatum, ex hoc loco abradere animus fuerat cum iis omnibus quae illi substructa sunt; verum hoc consilium postea abjeci, spem hanc concipiens, id

quod ad meam nunc memoriam non recurrit alicujus eruditi oculis inter legendum posse aliquando occurrere, et ad typographum deferri huic loco inserendum. Si enim sede sua ejectus est Dictinius, et ejus loco successit statim Turribius, non video qua ratione Asturicensem ille cathedram recipere potuerit in concilio Toletano anni 400, cum canonicis legibus vetitum esset ne duo simul episcopi unam Ecclesiam administrarent. His adde quod si ante annum 400 Turribius Asturicensium erat episcopus, ut esse debuit, si vera sunt simul et Acta Toletani concilii et Idatii narratio, annum fere octogesimum attigerat, cum scripsit ad sanctum Leonem hanc epistolam, et alteram ad Idatium et Ceponium. Eodem enim tempore scriptas esse clamat utriusque hujus mentio, quam habet Leo noster in sua, et eadem querelae, quas ad Hispanos episcopos et ad Romanum contra eandem haeresim reviviscentem detulit Turribius. Illas autem scripsit cum jam novissime ad suam ecclesiam rediisset post diuturnam molestamque peregrinationem, quam per Hispanias lustrandarum Ecclesiarum gratia obierat, cujus duris molestiis, ut loquitur, lacrymabilibusque necessitatibus curis, tam protracta aetas omnino inepta erat: ut verisimile non sit eam a Turribio umquam suscipiendam fuisse, si ad **1382** eam senectutem tunc temporis pervenisset, quam eum assecutum fuisse necessario evincitur, si ante illam Dictinii resipiscentiam episcopatum gessit.

His ex angustiis ut evadere possimus vix ulla patet via. Certe non potest mihi non esse suspecta illa de Dictinii restitutione narratio: 1° quia cum in illius propter haeresim dejecti locum subrogatum esse Turribium asserat Idatius, nec de hujus cessione vel illius restitutione quidquam habeat, non est quod

tantae fidei auctori praeponderare queat, qui eadem aetate inter illius provinciae episcopos emicuit et Turribii familiaris fuit, quicum, ut ipse narrat, latentes in Asturicensi urbe Manichaeos gestis episcopalibus detexit, ad iudicium traxit, damnatosque per Hispanias publicavit: ubi Manichaeorum nomine Priscillianistas videtur intelligere, quod et faciunt sancti Leo et Hieronymus. 2° Etsi aliis episcopis post lapsum poenitentibus quacumque de causa indultum voluerunt Toletanae synodi Patres, erant gravissima momenta propter quae ab illis secerni deberet Dictinius, et ab indulgentiae gratia arceri. Non solum enim haereticorum dogmati adhaeserat, sed et scriptis hoc libris propugnauerat, multosque hac ratione induverat in errorem: quae quidem scripta tantam creavere perniciem, ut illorum virus etiam post ipsius auctoris ejurationem necaret plurimos, ut ex Turribii ad Leonem querelis, Leonisque ad Turribium rescripto manifestum est; sed et ex concilii Bracarenensis I cap. 17, post centum fere annos condito, quo Dictinii scripta denuo proscripta sunt, adeo pestis illa longe lateque serpebat. 3° Hoc adversus Dictinii restitutionem pugnat, quod post haeresim susceptam ordinatus fuerat; quod a parente et ipso in haeresim prolapso; quod is tumultuante populo fuerat postulatus, et per vim ad sedem episcopalem evectus; quod contra S. Ambrosii decretum, quo presbyterali honore contentum eum esse debere sanciverat. Haec enim omnia Actorum Toletanorum citata excerpta continent: quorum fidem qui in dubium vocare metuerit, his se difficultatum nexibus involvat necesse est; qui vero spuria censuerit vel adulterata, is et omnibus se istis expediet, et id quod veritati simillimum est amplectetur. Fateor enim illorum excerptorum fidem videri mihi plurimum vacillare: ex unico enim codice ms. non ita pridem publico

innotuerunt opera Ambrosii Moralez, nec usquam illorum apparet vestigium in aliis mss. codicibus, iisque praesertim, quorum ope duplex canonum Toletanorum jam olim prodiit editio.

Praeterea confictas esse illas professiones ab aliquo Priscillianarum partium studioso, non sine ratione suspicor. Primum enim sanctae memoriae episcopos appellat Symposium et Dictinium, quod etsi alias tolerabile esset, in ea tamen professione, qua haeresim abdicant, absurdum videtur. Deinde errores Priscilliani et asseclarum ejus vix attigit. **1383** de sola Filii innascibilitate loquens, et de duobus principiis, et animae cum Patre consubstantialitate; quas sententias ita condemnant, ut fucum facere videantur, sibi que suas professiones explicandi reservare facultatem. Ex tertio enim S. Leonis capitulo patet illos aliquo sensu nascibilem Filium dixisse. Ex quinto non illos contendisse disertis verbis, *unam Dei et hominis esse naturam*, quod in se solummodo reprehendit Dictinius in illa professione; sed *animam hominis divinae esse substantiae*, quae diversa esse apparet. Duo denique illos agnovisse principia non legimus, omnem enim carnis et corporum creationem tribuebant diabolo; animas autem fuisse aliquid divinum et increatum somniasse videntur. Ita igitur conditae sunt illae professiones, ut totae ad fraudem confictae esse appareant. Quam suspicionem augent caetera: cum enim sua scripta damnat Dictinius, id verbis magnopere obscuris praestat: *In priori, inquit, comprehensione mea, et in principiis conversionis meae quaecumque conscripsi omnia me toto corde respuere*; postea: *Omnia quae inveniuntur contra fidem*. Quibus non omnia, sed quaedam tantum scripta

rejicere videtur, et cum ea restrictione, si contra fidem esse convincantur. Similiter et Symposius non omnes Priscilliani libros respuit et damnat, sed eos solummodo *ubi innascibilem Filium scripsisse dicitur*; ubi et illud *dicitur* et sola *innascibilis* mentio, hominis vel scriptoris subdolam mentem. meo quidem iudicio, arguit, sicut et illud quod in posteriori professionis parte legitur: *Si quos male condidit libros, cum ipso auctore condemno*.

In definitivae sententiae excerpto aliqua sunt etiam quae illius fidem infirmant. Ita enim utriusque illius episcopi culpam minuit, ut vix eos in errorem lapsos fuisse dixeris. *Symphosium* (inquiunt Patres) *deceptum tentumque per plurimos secus aliqua gessisse reperimus, nullis libris apocryphis, aut novis scientiis, quas Priscillianus composuerat, involutum; Dictinium epistolis aliquantis pene lapsum*, etc.: quae omnia parum conveniunt cum his quae de Dictinio sociisque tam ab Idatio quam ab aliis referuntur, aut certe aliis ea concilianda relinquimus.

Si tamen alteram adhuc tentare licet exeundi viam, et conjecturis agere permittitur, non duos quidem fingemus Dictinios (qui conciliationis modus, ut omnino facilis est, et expeditus, ita temeritate plenis simus), sed duos Dictinii lapsus non abs re forsitan erit distinguere. Quo posito, dicendum esset Dictinium a primo lapsu resurgentem ex indulgentia Toletani concilii I sedem suam recepisse. Eundem autem post aliquantos annos relapsum, merito a sacerdotali dignitate repulsum Turribio locum cecidisse. Hanc viam necesse est eum inire, qui receptam Toletani concilii epocham retinere voluerit; illius Actorum excerptam partem non rejicere, et utramque cum Idatio **1384** Chronographo

conciliare. Nec deest in illo excerpto unde nostram de gemino Dictinii lapsu conjecturam firmare possimus; id enim innuunt haec ipsius verba professionis: *In priori comprehensione mea, in principiis conversionis meae quaecumque conscripsi.* Inde etiam forsitan descendit, quod in excerpto sententiae tantum *pene lapsus* dicitur Dictinius; in excerpto professionis semet ipse erroris accusat, praesumptionem suam arguit, corrigi se postulat, precatur sibi non inferorum, sed coeli januam aperiri, ea quae ante scripserat, anathemate percellit, etc. Symposium et Dictinium aliquando, et quidem Innocentii papae temporibus, sedibus suis esse restitutos, videor mihi ex ipsius Innocentii PP. epistola ad synodum Toletanam elicere, cap. 3, ex quo liquet aliquos moleste tulisse receptionem utriusque illius episcopi; quam videlicet contra canones esse contendebant. At si soli communioni ecclesiasticae, et non etiam suis sedibus restituti essent, probabile non est id episcopo Joanni, et aliis fortasse, ita molestum futurum, cum nemini umquam ab haeresi vel schismate revertenti negata communionis ecclesiasticae gratia fuerit. Caeterum haec exemplaria professionis resipiscentium episcoporum, et definitivae concilii sententiae, vel ab homine imperito excepta, vel etiam ab haeretico truncata et interpolata fuisse videntur, qui forsitan ex diversis conciliis male consutos pannos nobis exhibuerit: quibus tamen aliquid veri interseruisse, quo magis fraudem faceret, non est admodum creditu difficile. Quidquid tandem sit, conjecturas exponimus, rem integram doctiorum iudicio relinquimus.

9. *Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitanos, atque Gallicos.* Ita *Gallicos* habetur in codd. mss. Griman., Corbeiens., Victor., Cantabrig., Thuan.; idem habent editiones

omnes, exceptis recentioribus duabus collectionibus Conciliorum, et edit. Nicolini, quae habent Gallaecos, sive Gallicos vel Gallicianos ad marg.: sed in hoc difficultas posita non est, cum tot mss. excusis codicibus qui ita exhibent, reluctari temeritatis sit. Hoc autem quaeritur, utrum de Galliarum episcopis haec vox intelligenda sit; an vero de his qui in Hispana Galliciae provincia constituti erant. Priori sententiae favet, quod Priscillianus ejusque asseclae per Gallicanas Aquitaniae provincias suae perfidiae semina sparserant, ut narrat Severus Sulpitius lib. II, et pravis praedicationibus suis Elusanam maxime plebem perverterant. Facit etiam quod Gallicani antistites Caesaraugustano concilio contra Priscillianistas congregato circa annum 381 interfuerunt: quod apud Burdigalam alia synodus coacta est adversus eosdem haereticos, cui dubium non est Hispanos pariter adfuisse. Constat etiam sancti Leonis aetate magnum inter Gallicanas Hispanasque Ecclesias commercium fuisse, cujus rei duae epistolae pontificis nostri testes sunt, una qua per Gallicanos antistites **1385** certiores reddi vult Hispanos de rebus quae tunc temporis agebantur in Oriente, et maxime de synodi Chalcedonensis prospero exitu (**Epist. 77, ad episc. Gall. c. 1**); altera, quam ad utrarumque provinciarum episcopos conjunctim scripsit de Paschate. Priori epistolae succinit Idatii Chronicon: *De Galliis, inquit, deferuntur Flaviani epistolae ad Leonem episcopum missae, cum scriptis Cyrilli Alexandrini ad Nestorium CP. de Eutychete Ebionita haeretico, et Leonis episcopi ad eum responsa: quae cum aliorum episcoporum et gestis et scriptis per Ecclesias diriguntur.* Adde quod cum Hispaniarum Ecclesiae in magna tunc ignorantia ac perturbatione versarentur, plurimis earum episcopis vel errore infectis, vel de Ecclesiae doctrina non

satis instructis, admodum conveniens erat ut earum synodis ex Gallicanorum antistitum fide ac doctrina robur accederet, in quibus videlicet Leo noverat *coelestem*, ut ipse loquitur, *ex sancti Spiritus eruditione vigere doctrinam*. Alteri tamen sententiae libentius accedimus: 1° quia etsi olim Priscilliana peste laborassent Ecclesiae Gallicanae, tunc tamen temporis ab illa penitus liberae erant, ut ex silentio synodorum manifestum est. 2° Deinde numquam memini me legere vocem *Gallicos* pro Gallicanis vel regionibus, vel hominibus usurpatam saltem a Leone auctoribusque ecclesiasticis supparibus; semper enim vel Galliae, vel Galliarum, vel Gallicanae regiones appellantur. 3° Cum generale concilium congregari vellet S. Leo ex omnibus Hispaniarum provinciis, quis credat omissam esse Galliciae provinciam, quae amplissima et nobilissima omnium videtur fuisse; in qua Turribius, Idatius, et Ceponius episcopi erant; quae etiam maxime medica synodi manu indigebat, cum in illa potissimum Priscillianus morbus exarsisset; ex cujus denique episcopis praesertim concilium congregari cupiebat S. Leo, etsi aliarum provinciarum episcopi convenire non possent: quis, inquam, existimet ad Gallicos episcopos non scripsisse S. Leonem? Quorum quidem loco Boeticos nominat Lucretius Toletanus in Bracarensi I concilio, cujus verba supra retulimus; sed quia jam de Galliciae episcopis, qui in synodum provinciae suae seorsim congregati erant, sermonem habuerat, nec alteri quatuor provinciarum **1386** concilio interesse permissi fuerant a suis principibus. Haec de re minime obscura dicere visum est: quoniam nonnullos in eam sententiam propendere videmus, ut de Gallicanis nostris antistitibus eam vocem interpretentur.

AD EPISTOLAM XVI. *Universis episcopis per Siciliam constitutis.*

1. *Si unde consecrationem honoris accipitis, inde legem totius observantiae sumeretis.* Controvertitur inter viros eruditos utrum in regionibus urbicariis singulae provinciae suos haberent metropolitas a quibus ipsae regerentur, consecrarentur episcopi provinciales, congregarentur synodi, et alia metropolitana munia implerentur. Plurimi affirmant, negant nonnulli. Metropolitanos quidem, si qui fuerint, titulum sine re habuisse, Leonis saltem tempore pro certo habendum puto: omnes enim metropolitanae dignitatis praerogativas atque officia ad se traxerant Romani pontifices, annitentibus Augustis, provincialibus episcopis conniventibus, qui magno honori ducebant a primae sedis episcopo omniumque episcoporum apice pontificiam dignitatem sumere; non reluctantibus etiam metropolitans, qui a pontificibus Urbis sacerdotii honorem adepti, ab iisdem toti pendebant.

Aliquod itaque discrimen deprehendere mihi videor inter ordinandi morem a Romano pontifice sibi in urbicariis regionibus vindicatum, et eum quem caeteri exarchi seu patriarchae usurpabant. Hi enim ita exarchatus sui concilium convocabant, ut metropolitans quibusque provinciae suae synodum pro jure suo canonibus indulto indicare esset liberum; ita in episcoporum provincialium ordinationibus decretum suum interponebant, ut metropolitani primum accederet auctoritas, nec nisi ejus relatione cleri electionem

plebisque consensum rescirent; sic totam exarchiam suam administrabant ut metropolitanis jura sua muniaque illibata servarentur. Nihil tale in regionibus urbicariis. Primum enim nullam metropolitanis suum provinciale concilium convocandi **1387** facultatem fuisse permissam reperimus, nec revera ulla exstant hujusmodi synodorum acta, saltem, ni fallor, ante X vel XII saeculum, nec ulla earum mentio apud auctores ecclesiasticos celebratur. E contra vero jubebantur etiam remotissimarum provinciarum episcopi Romae ad synodum se sistere singulis annis, ut ex ipsius hujus epistolae cap. 7 palam fit, quod cum se ex auctoritate canonis Nicaeni praecipere testetur S. Leo (**Can. 5 Nicaen.**), manifestum est illum ad suam sedem eas synodos traxisse quae ad singularum provinciarum metropolim convocandae erant secundum mentem Nicaenorum canonum. De solis enim provincialibus synodis agit can. 5 jam laudatus: *Bene placuit, inquit, annis singulis per unamquamque provinciam bis in anno concilia celebrari, ut communiter omnibus simul episcopis provinciae congregatis discutiantur hujusmodi quaestiones.*

2. In electionibus et ordinationibus episcoporum nullas partes egisse deprehenduntur metropolitani; sed cujusque civitatis clerum populumque electioni incubuisse, par est credere: de qua cum ad pontificem Romanum retulissent, vel ad electi consecrationem delegabat pontifex, vel (quod saepe saepius fiebat) Romam consecrandus accersebatur, aut sponte sua veniebat. Id autem inde conjicimus, quod nullae in praesenti occurrunt epistolae, vel metropolitanorum ad Urbis antistitem, vel hujus ad metropolitanos sive electionis episcoporum indices, sive quid aliud circa consecrationis

negotium continentes; quod numquam de aliquibus episcopis male ordinatis, numquam de metropolitanis urbicariis conqueruntur pontifices; numquam de iisdem querelae ad illos deferuntur a provincialibus: etsi plurimae sint quibus contra episcopos qui clericos contra canones ordinaverant sedis apostolicae pulsatur auctoritas; et aliae quibus episcopos arguit pontifex Romanus de quibusdam contra canonum dispositionem in clerum ascitis. Demum executionem constitutionum suarum non metropolitanarum curae ac sollicitudini commendat, sed ad eam rem aliquos e provincialibus episcopis pro arbitrio deligit, nunc hos, nunc illos, nulla metropolitanarum facta mentione. Mitto Coelestini PP. auctoritatem ab aliis saepe adductam, qui quidem epistola ad Apuliae et Calabriae episcopos scripta, eorum sibi ordinationes vindicat. Mitto etiam libri pontificalis testimonium, qui plures ab episcopis Romanis antistites consecratos commemorat, quam ut ad solam metropolitanam Romae provinciam pertinuisse credi possint. Sixtus enim tertius Leonis praedecessor quinquaginta et duos ordinasse dicitur per octo ad summum pontificatus annos, et Leo ipse centum et octoginta quatuor creavit, qui si e sola metropoli assumpti essent, ter ad minus vacasse cujuslibet civitatis sedes dicenda est per viginti annorum decursum, quod fidem facile non invenerit.

1388 3. Quod spectat ad diversas consultationes, relationes et alia negotia quae inter administrandam provinciam solent plerumque occurrere, nullum superest vestigium ex quo ea per metropolitanos urbicariae regionis praestita fuisse appareat; sed quae in aliis dioecesibus exarchiisque metropolitanorum interventu ac relatione ad patriarcham deferri solent, ea per

singularum civitatum vel episcopos, vel clericos, vel etiam cives ad Romanam sedem videmus esse delata. Consuluit episcopus Nucerinus Innocentium I de variis disciplinae ecclesiasticae capitulis non interposito metropolitano. Hoc laudat Innocentius: *Mirari, inquit, non possumus dilectionem tuam sequi instituta majorum, omniaque quae possunt aliquam recipere dubitationem, ad nos quasi ad caput atque ad apicem episcopatus referre*, etc. (**Epist. 4, ad Felic. episc. Nuc.**) Scribit idem Innocentius Maximo et Severo episcopis per Brutios constitutis, cum a Maximiliano quodam laico agente in rebus querelam accepisset de indignis presbyteris: nec conqueritur pontifex de metropolitani negligentia, ut fieri solet cum tale aliquid contra canones in aliis provinciis perpetratur. Idem observandum de ejusdem epistola 6, ad episcopos Apuliae Agapitum, Macedonium, et Maurianum. Horum nullum ad metropolitanos remittit, contra id quod in aliis dioecesibus usurpari solebat. Testis est epistola 83 (**nunc 108**), ad Theodorum Forojuliensem in Gallicana provincia episcopum, qui cum S. Leonem consulisset de nonnullis quaestionibus, ita eum objurgat sanctus pontifex: *Sollicitudinis quidem tuae is ordo esse debuerat, ut cum metropolitano tuo primitus de eo quod quaerendum videbatur esse conferres; ac si id quod ignorabat dilectio tua, etiam ipse nesciret, instrui vos pariter posceretis: quia in causis quae ad generalem observantiam pertinent omnium Domini sacerdotum, nihil sine primatibus oportet inquiri*. Haec confer cum Innocentii verbis ad Felicem Nucerinum.

Praeterea cum rescribit S. Leo ad provinciarum urbicariarum episcopos, vel eos monitis suis adire cupit, non ad

metropolitanum, et per eum ad caeteros provinciales litteras dirigit, sed aliquem alium episcopum ad id delegat; quod argumento est vix ac ne vix quidem aliquod munus ab ejusmodi metropolitae esse usurpatum: ita in praesenti epistola per Paschasium Lilybaei in eadem Siciliae provincia, et Baccillum alterius civitatis episcopos, hanc ad omnium sacerdotum notitiam voluit pervenire, cum ad Syracusanum debuisset transmitti, nisi omnia metropolitana munia quae ad se transtulerat, modo huic, modo illi episcopo per vices conferri a se posse existimasset. Eadem ratione ad Dorum Beneventanum scribens executionem praeceptionis suae, non metropolitano, sed Julio cuidam (forte Puteolano) episcopo committit.

Longe aliter se gessit, cum ad episcopos **1389** non modo remotiorum dioeceseon, puta Gallicanae, Hispanicae, Illyricianae litterae fuerunt dirigendae; sed etiam Italicae quae Urbi adjacebat. Metropolitani enim provinciarum hujus dioecesis liberam habuerunt provincialium suorum antistitum ordinandorum potestatem; synodos suas citra Romani pontificis indictionem convocaverunt; si quae dubia in provinciis ejusmodi oriri contigit, quae ad apostolicam primariamque Occidentis sedem pro more deferri par esset, ea per metropolitani consultationem transmissa sunt: quidquid denique ad provinciae cujusque administrationem spectare potuit, penes metropolitanos semper fuit. Exempla exstant apud S. Leonem (extra quem vagari modo non convenit); epistolae enim quas ad tres illos metropolitae Italicae dioeceseos scripsit, Mediolanensem, scil., Aquileiensem et Ravennensem, disciplinae, de qua sermonem mox habuimus, clarissimam mentionem faciunt. Septimius, seu Altini seu

alterius civitatis in Istria provincia, episcopus, litteris suis monet S. Leonem de reviviscentibus Pelagianorum reliquiis: statim metropolitanum provinciae litteris suis Leo sollicitat ut pastorali cura invigilet custodiendis sacrorum canonum decretis, Ecclesiaeque adversus vipeream haereticorum fallaciam protegendae, eidemque totam hujus negotii sollicitudinem commendat. Cum item anno 458 aliquot annis post cladem Attilanam, Adeodatus Romanae sedis diaconus ab Aquileiensi regione regressus retulisset ad S. Leonem non scripto, sed viva solum voce, Nicetam Aquileiensem episcopum difficultatem pati circa nonnulla disciplinae capita, quae occasione bellicae cladis versabantur, sedisque apostolicae de his sententiam poscere, ad solum metropolitanum, nec ad alios episcopos nisi per ipsum dirigit epistolam 129 (**nunc 159**). *Hanc autem, inquit, epistolam quam ad consultationem tuae fraternitatis emisimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos facies pervenire.*

De Ravennensi non minus clarum est: cum enim eadem occasione gravis orta esset controversia circa baptismi sacramentum, tam iis conferendum qui ab haereticis baptizati erant, quam parvulis qui utrum baptizati ante captivitatem barbaricam fuissent ignorabant, res primum in concilio Romano disceptata: inde transmittendam esse censuerunt Patres concilii Leonis nomine encyclicam epistolam ad omnes Italicarum regionum provincias, quae hostiles incursus passae fuerant, ut quid agendum esset agnoscerent. Quam quidem ad singulos metropolitanos directam esse testatur finis ejus epistolae 135 (**nunc 166**) Leonis ad Neonam vel Leonem episcopum Ravennensem. *Quam rem, inquit, frater*

charissime, ideo generaliter ad omnium volumus pervenire notitiam, ne dum plus justo metuitur, misericordia Dei salvari cupientibus denegetur. Quibus verbis rem insolitam quasi excusat S. Leo, quia cum ad concilium dioecesis urticae non pertineret **1390** Aemiliensis provincia, cujus metropolita erat Neonas, ad eam quoque synodi illius decreta transmitti non consueverant. Nec observare omittam, Ravennensem episcopum Petrum Chrysologum, cum ad Eutychis litteras responderet, quibus ejus opem ille implorabat, nihil se posse reposuisse sine Romani pontificis nutu, quia non de Ecclesiae suae vel provinciae disciplina agebatur, sed de fide: *Nos enim pro studio pacis et fidei, inquit, extra consensum Romanae civitatis episcopi causas fidei audire non possumus.* Alias non item.

De Mediolanensi quoque probat epistola S. Leonis ad Eusebium Mediolani antistitem, quam ex hujus rescripto dignoscimus. Patet enim quod peculiarem synodum habuit Eusebius episcoporum suae provinciae: quorum ordinationem pariter habuisse, sicut Ravennensis et Aquileiensis suorum provincialium praeter caetera argumenta, intelligitur ex eo praesertim solemni effato, quo *pertinere ad alicujus concilium vel pertinere ad ejus consecrationem*, vel ordinationem, pro eodem prorsus habentur.

Ex dictis eruimus latum fuisse discrimen inter patriarchalis jurisdictionis usum, quem sibi pontifex Romanus in Occidentis Ecclesias vindicabat, et eum qui caeteris patriarchis pro jure competeat. Si enim Italicam dioecesim caeterasque transalpinas spectes, vel transmarinas, nec earum episcopos ad suam synodum vocabat, nec per se vel decreto

suo ordinabat. Si regiones illas urbicarias consideres, ita et electos ordinabat et ad suum concilium cogebat, ut metropolitaram jurisdictio in iis regionibus omnino iners et otiosa esset; cum nec ad suum concilium, nec ad consecrationem suam accire iis licitum esset suos provinciales, sed totum jus penes se haberet Urbis pontifex.

Haec paulo fusius observare non piguit occasione horum verborum: *Si unde consecrationem honoris accipitis, inde legem totius observantiae sumeretis*, etc., quae ultima verba id etiam quod supra diximus confirmant: illae enim partes erant metropolitani, ut episcopum, cui consecrationis honorem contulerat, legibus ecclesiasticae disciplinae primum imbueret, atque in dubiis subinde occurrentibus instrueret consulentem, ut primarius provinciae suae doctor ac magister. Egrege huic consuetudini ac legi suffragatur concilium Tarraconense, can. 5. *Si quis, inquit, in metropolitana civitate non fuerit episcopus ordinatus, postquam suscepta benedictione per metropolitani litteras, honorem fuerit episcopi adeptus, id optimum esse decernimus, ut postmodum statuto tempore, id est, impletis duobus mensibus, se metropolitani sui repraesentet aspectibus, ut ab illo monitis ecclesiasticis instructus, plenius quid observare debeat recognoscat.* Ad idem redit quod supra ex epist. Leonis nostri ad Theodorum Forojuliensem retulimus. Consulendae etiam episcopalium promotionum formulae a Jacobo Sirmondo **1391** Conciliis Gallicanis insertae, et a Baluzio tom. II Capitular. recusae. Consulendi Pontificales libri antiquiores. Ex quibus omnibus intelligitur quanta cura ordinandi vel recens ordinati a suis consecratoribus vel metropolitanis instruerentur, scripto etiam accipientes

regularum ecclesiasticarum codicem,
quem *decretum* appellabant.

2. *Mystica et rationabilis exemplatio*. Tot fere hujus loci diversae lectiones quot codices. Cantabr. et Thuan. unus habent: *Mysticae traditionis rationabilis exceptio*. Alter Thuan. et Trecopith., *Mysticae*, vel *mystice rationalis exceptio*. Edit. omnes ad marginem: *Mystica et rationabilis exceptio*. Isidorus Merc., *Mysticae rationis exceptio*. Dionysii Exigui et Cresconii lectionem retinuimus in textu (quamquam Crescon. legit *rationalis*), tum propter certam utriusque antiquitatem et auctoritatem, tum quia mentem auctoris nostri attingere propius mihi videntur. Ideo enim S. Leo *principalis et maximi sacramenti*, id est baptismi, *mysticam et rationabilem exemplationem* dicit, cum in Paschate confertur: quia *apparet*, ut loquitur cap. 3, *regenerandis filiis hominum et in Dei filios adoptandis, illum diem esse et tempus electum, in quo per similitudinem formamque mysterii ea quae geruntur in membris his quae in ipso sunt capite gesta congruerent*, quippe cui commoriuntur, consepeliuntur et conresuscitantur in baptismo.

3. *Quidam putant quod in eadem die Dominus ad baptismum*, etc. Vides nondum illo saeculo certum fuisse quo die baptizatus fuit Dominus Jesus, cum quorundam tantum opinione ad VIII id. Januarii referri pronuntiet S. Leo: Epiphanius autem, qui initio hujus quinti saeculi adhuc in vivis erat, VI id. Novembris baptizatum fuisse ait lib. II advers. Haereses, haer. 5, sect. 24.

4. *Diversa sacrificia unam hostiam reformarunt*. Libenter retinuissem *praeformarunt*, quod vulgo legitur, nisi Dionysii,

Cresconii et quinque codd. mss. superius laudatorum concentu reprobaretur haec lectio. Hoc porro sibi vult auctor noster: non uno legali sacrificio unam sacrificii nostri hostiam esse figuratam, sed plurima eaque diversa fuisse olim instituta sacrificia, ut multifariam multisque modis Christianum delinearetur ac figuraretur sacrificium. Haec in praesenti loco potestas est hujus vocis *reformare*, hoc est, iterum iterumque formare, seu figurare et adumbrare.

5. *Secundum apostolicam regulam.* Quatenam haec apostolica regula? an regula per traditionem ab apostolis descendens, quae exorcismos, scrutinia, jejuniaque a baptizandis subeunda praescribat? Ita forte, nescio tamen an a sanctis Patribus asseratur. *Antiquissimam Ecclesiae traditionem* Augustinus lib. II de Nupt. et Concup. cap. 29 ad finem, eam consuetudinem appellat, qua exorcisantur et exsufflantur parvuli. Hoc ipsum *circa baptizandos in universo mundo* **1392** *sancta Ecclesia uniformiter agit*, inquit Leo noster in capitulis Coelestino olim attributis: ac proinde secundum S. Augustini regulam, cum id nec in Scripturis, nec in conciliorum decretis reperiatur, ab apostolica traditione descendere dicendum est. Potuit et Leo ad illam apostolicam praeceptionem attendere, quae est in epist. I ad Cor. cap. V, quamque indigitavit Siricius papa epist. ad Himerium Tarracon. cap. 2, quae Leonis oculis procul dubio observabatur, cum haec scribebat tam de tempore baptismatis, quam de his caeremoniis; sic autem loquitur: *His dumtaxat electis* (quibus baptismi tradatur sacramentum) *qui ante quadraginta vel eo amplius dies nomen dederint, et exorcismis quotidianisque orationibus atque jejuniis fuerint expiati, quatenus apostolica illa impleatur praeceptio, ut,*

expurgato fermento veteri, nova incipiat esse conspersio. De jejuniis totaque catechumenorum poenitentia, vide, si lubet, Gabrielis Albaspinei Aurelian. episcopi luculentam observationem, quae est prima libri II Observationum.

6. *Duo tantum tempora, Pascha et Pentecosten.* Ante sanctum Leonem, nullus canon, nullum decretum, praeter Siricianum mox citatum, tempus baptismati conferendo praefixit. Siricius solam suae sedis auctoritatem omniumque Ecclesiarum consuetudinem in medium adducit. Sanctus Leo apostolicae institutionis consuetudinem, apostolicas regulas, sedis suae instituta solummodo commemorat. Frustra ergo canones aliquos ea de re conditos notatosque a sancto Leone somniavit auctor Gallici operis de episcopis canonice judicandis, pag. 78, ut aliud somnium de codice canonum Ecclesiae universae utcumque defenderet. Canonum enim mentio, quam capite sequenti injicit sanctus Leo, ad generalem canonum custodiam spectat, ut quisque vel cursim legens perspiciet. Post sanctum Leonem de Paschate et Pentecoste similiter decreverunt Gelasius papa, epist. ad episcopos Lucaniae, etc., cap. 10, ann. 494, Gerundense concilium, an. 517; Autissiodor., can. 18, an. 578; Matiscon. II, an. 585, can. 3; Gregorius PP. II, an. 723, epist. ad Turingiae clerum et plebem, etc.

7. *Indissimulanter occurrant.* Ita Dionysius et omnes mss. codices, qui haec verba, quae sequuntur in plerisque codicibus excusis, *et haec a vobis consuetudo servetur*, non habent, exceptis Thuaneo uno et Trecopith., quorum unus ad alterum exscriptus est. Editio Nicolini, in textu, et Surii, Crabbi, Sichardi, atque Canisii ad marginem sic legendum exhibent: *Indissimulanter concurrant, quod utique*

laboriosum non est, si vicissim inter vos haec consuetudo servetur.

1393 AD EPISTOLAM XVII. *Episcopis per Siciliam constitutis.*

1. Hanc ad Siciliae episcopos epistolam, cujus nullum exemplar manuscriptum nancisci potuimus, primus evulgavit Gerardus Vossius, doctor catholicus, quam ex antiquo cardinalis Sirleti ms. codice acceptam, ex consulari nota et ex ipsius Leonis phrasi ac dictione, quam spirare eidem visa est, Leonis Magni esse non suspicatur modo, sed plane et indubitanter asseverat. Mihi vero Leonis non esse pene certum est, vel unius styli inspectione, quem a Leonino abhorreere quivis facile deprehenderit. Praeterquam quod jejuna in omnibus et exilis admodum est totius epistolae dictio.

2. Haec epistola data ad Siciliae episcopos significatur XI kalendas Novembris, Alypio seu Calepio consule; alteram autem habemus eamque indubitatae fidei Leonis nostri epistolam ad eosdem Siciliae episcopos scriptam XII kalendas Novembris sub eodem consule, id est pridie quam haec scriberetur, si Deo placet. Quis porro sibi persuadeat duas eodem fere tempore epistolas a Leone scriptas esse ad episcopos in remotissima regione constitutos? cum si de bonorum alienatione scribendum habuisset iisdem episcopis, id facillime potuisset praestare in illa epistola, quam de tempore baptismatis celebrandi, in Siciliam scribebat per illos

dies, aut si qua de novo querela ad geminandam epistolam coegisset pontificem, posterior prioris mentionem nonnullam haberet.

3. Non erat tanta Leonis tempore ecclesiasticae disciplinae perturbatio, ut in provincia Romanae sedi subjecta, in qua praesules erant vigilantissimi, inter quos Paschasinus Lilybaetanus, *omnia alicujus Ecclesiae praedia vendendo, donando, et diversis modis alienando episcopus dissiparet*; immo tanta corruptela, ut plures qui id agerent invenirentur, quod epistola diserte asserit. Quamobrem ad posteriora saecula rejiciendam esse hujusmodi depraedationem existimo: siquidem fictitiam omnino esse hanc epistolam asserere quis noluerit?

4. Mentio fit in eadem epistola duplicis decreti quo a Leone *ordinatum erat, quemadmodum utriusque Ecclesiae utilitatibus consuleretur*, adversus hujusmodi ecclesiasticorum bonorum praedones. Quae decreta si vere a Leone emissa essent, non facile eorum memoria excidisset. Etsi enim plurimae Leonis aliorumque pontificum familiares epistolae vel omnino perierint, vel ad tempus ab hominum **1394** notitia subtractae sint, longe difficilius id potuit contingere circa decretales et constituta quae plurimum Ecclesiarum negotia et ordinationem attinent, et multo minus si ad totius provinciae amplissimaeque insulae episcopos et Ecclesias fuerint directae; cujus generis esse debuerant tam haec, si genuina esset, quam illae de quibus mentionem facit. Sed hoc etiam maxime pensandum est, nullarum epistolarum plura exstare exemplaria manu exarata, quam earum quae ad Italiae aliarumque adjacentium provinciarum episcopos scriptae sunt. Id vero inde factum est quod cum ad Romani

pontificis curam et sollicitudinem propius spectarent, ad ejus synodum convenirent saepe saepius, et ab ejus nutu et ore penderent, illius quoque decretis parendi necessitas incumbebat, quae propterea diligentius exscribi par erat ab omnium illarum Ecclesiarum episcopis et clero; immo vel ab ipso Leone, vel a metropolitae ad singulos provinciarum episcopos epistolarum hujusmodi exemplaria a pari, ut aiebant, mitti consueverant. Vix ergo divinare possis qua ratione tanti momenti decretorum memoria tot saeculorum spatio intercepta fuisset.

5. Si Leonis nostri essent haec decreta, numquam ea recensere omisissent ejus successores, quibus de rebus ecclesiasticis non distrahendis seu alienandis constitutiones emitte contigit: quod fecit Hilarus proximus Leonis successor scribens ad plures Galliarum episcopos, Symmachus eadem tractans in concilio Romano, Agapetus scribens ad Caesarium Arelatensem, Gregorius Magnus ad eosdem Siciliae episcopos, etc. At de his ne verbum quidem habent laudati pontifices. Posteriores quidem Hilario ad ejus decretum respiciunt, et ejus etiam verba mutuuntur, ut vel hinc decerni possit nullum Hilario decreto antiquius innotuisse, quod ad bonorum Ecclesiae conservationem pertineret.

6. Decernit haec epistola: *Ne quis episcopus de Ecclesiae suae rebus audeat quidquam vel donare, vel commutare, vel vendere, nisi forte ita aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat, et cum totius cleri tractatu atque consensu id eligat, quod non sit dubium Ecclesiae profuturum.* At istud recentioris et remissioris disciplinae est, ut ex unius Ecclesiae cleri nutu et consensu rerum ecclesiasticarum distractio pendere permittatur, cum Hilarus papa easdem *in alienum jus*

transferri vetet, nisi prius apud concilium alienationis ipsius causa doceatur, ut quid fieri debeat communi omnium deliberatione tractetur.

7. Cum sui decreti transgressores vult auctor epistolae *ordine et communione privari*, **1395** satis se recentiore Leone nostro prodit, cujus aetate duplex haec poena clericis non infligebatur, nisi forte, quod nonnullis placet, propter gravissima omnium facinora.

His perpensis in hanc sententiam facile adducor, ut vel hanc epistolam existimem supposititiam esse, eo scilicet consilio confictam ut alicui illarum Ecclesiarum praedia distracta denuo vindicarentur: quod saepe factum esse notum est, ut germanorum monimentorum loco fictitia substituerentur asserendis Ecclesiarum juribus vel privilegiis quoquomodo accommodata; vel saltem credam alterius esse Leonis quam nostri, secundi puta, vel tertii, vel etiam posterioris. Et facile potuit consulis nomen irrepere, vel data opera inseri, cum etiam et Aypii dubia lectio et Ardaburis ejus collegae omissa mentio aliquam fraudis vel erroris injiciat suspicionem.

Ut tamen fictitiam epistolam non existimem facit quod pannus ejus legitur apud Gratianum 12, qu. 2, cap 52, *Sine exceptione*. ubi et Leoni tribuitur, et missa inscribitur *universis episcopis per Siciliam constitutis*. Sed cujus Leonis sit, an primi an secundi, nec antiquae editiones Gratiani aperiunt, nec recentiores. Aliqua etiam apud Gratianum assuuntur, tamquam ejusdem epistolae pars, quae in epistola tamen non leguntur, sed leguntur pro canone 31 et 32 concilii, seu veri seu fictitii, quod Carthaginense quartum nuncupatur 31. *Ut episcopus rebus Ecclesiae*

tamquam commendatis, non tamquam propriis utatur. 32. Irrita erit donatio episcoporum, vel venditio, vel commutatio rei ecclesiasticae absque conniventia et subscriptione clericorum. Forte margini inscripti canones in textum irrepserant codicis quo Gratianus utebatur. Ex istis iudicet lector quid de tota epistola sit decernendum. Nos eam, qualiscumque est, repraesentavimus.

AD EPISTOLAM XVIII. APUD QUESNELLUM XIV. *Januario Aquileiensi episcopo.*

Ad Januarium. Editi codices habent *Julianum*, quibus repugnant Dionys. Exiguus, Cresc. Hincmarus, mss. cod. Barb. 1, Thuan. quinque, Cantabrig. et Victorin., qui legunt, *Januarium*, quod etiam ad marginem edit. legitur. Conferenda haec epistola cum 7 (**nunc 2**), quae est ad Septimium, cum notis de ejus suppositione.

1396 2. *Si tamen iterata tinctione non fuerint maculati.* Hanc exceptionem addit forte attendens canones Africanos, cujus 27 collectionis Africanæ ita legitur: *Neque permittendum ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.* Vide et Felic. 3 P. R. in synod. Romana an. D. 487, tam inter acta concilii quam in epistola synodica ad universos episcopos. Canonis illius Africani exceptio quaedam legitur in gratiam parvulorum can. 47, et altera can. 68, pro clericis apud Donatistas ordinatis, in suo honore suscipiendis.

3. *Ad totius Ecclesiae incolumitatem ordinata.* Miror supinitatem scriptoris, duplici istius et quartae epistolae loco abutentis. Canones, inquit, de non promovendis ad superiorem clericatus gradum his qui ab haeresi ad communionem catholicam revertuntur, pro universa ubique Ecclesia conditos fuisse testantur haec Leonis verba: *Det operam ut circumspecte atque velociter impleantur, quae ad totius Ecclesiae incolumitatem et laudabiliter suggesta sunt, et salubriter ordinata.* At, urget ille, nec inter Nicaenos canones ejusmodi numerantur, nec in toto Justelli codice reperiuntur. Erant igitur praeter Nicaena decreta alia quaedam quibus et Januarium astringi volebat sanctus Leo, quaeque universae Ecclesiae in disceptandis rebus ecclesiasticis in usu erant. Quaenam haec hominis oscitantia, ut de canonibus verba haec interpretetur? Nonne sole meridiano clarius est legenti, ea *quae laudabiliter suggesta esse dicuntur*, de litteris vigore fidei plenis, quas scripserat Januarius ad sanctum Leonem, esse intelligenda; *quae vero salubriter ordinata*, de hoc ipso sancti Leonis rescripto, quo canonum constitutiones praecipit custodiri? Quod animadvertere facile poterat scriptor ille, nisi verba proxime textum laudatum antecedentia ad obscurandam veritatem reseculisset. *Proinde*, inquit sanctus Leo, *dilectio tua, cujus devotione gaudemus, jungat curam suam* DISPOSITIONIBUS NOSTRIS, *et det operam ut circumspecte*, etc.

Quod vero subdit nullum canonem aut Nicaeno concilio aut Justelliano codice contineri, qui clericos ad superiorem ministerii ecclesiastici ordinem evehi prohibeat, cum ab haeretica vel schismatica communione ad catholicam revertuntur, lapsus memoriae est. Si enim canonem 8

Nicaenum adiisset, haec in eo legisset verba: *De his qui se Catharos, id est puros, nominant, si aliquando ad catholicam et apostolicam Ecclesiam redierint, visum est sanctae et magnae synodo ut accepta manuum 1397 impositione, SIC IN CLERO MANEANT. Prae omnibus autem eos scripto profiteri oportet quod consentient et sequentur dogmata Ecclesiae catholicae et apostolicae, etc. Ubicumque autem sive in vicis, sive in civitatibus ipsi soli inventi fuerint ordinati, qui inveniuntur in clero, IN EODEM ORDINE PERMANEANT.* Ita concilium Nicaenum in codice Justelliano. Quibus verbis nihil clarius est, ut mihi quidem videtur: qui enim *sic in clero manere, et in eodem ordine permanere jubentur*, iis proculdubio ad superiora ministeria aditus omnis praeccluditur. Cumque sancti Leonis verba verbis canonis illius maxime concinant, facile mihi persuadeo ad illa oculos coniecisse sanctum pontificem. Licet enim de Catharis solis agatur in Nicaeno, nihil tamen vetat ad alios haereticos ea verba extendi. Et revera hic ipsius loquendi modus CIRCA QUOS ETIAM *illam canonum constitutionem praecipimus custodiri, etc.*, extensionem canonis sonare mihi videtur. Quod eo potiori jure ab illo potuit praestari, quod non de quibuslibet haereticis agit haec Leonis epistola, sed, ut reor, de Donatistis. Primum enim schismatis mentio hoc ipsum indicat: vix quippe tunc temporis alia vigeat haeresis quae a schismate ortum duxisset. Deinde quod addit de repetitione baptismatis: *Si tamen, inquit, iterata tinctione non fuerint maculati*; hoc enim familiare fuit Donatistis, eos qui a catholicis ad ipsos desciscebant iterato tingere; ab aliis nusquam fere usurpatum. Porro *Donatistae commune cum Novatianis seu Catharis jugum trahunt*, ut sentit et loquitur sanctus Epiphanius, *eadem cum illis sentientes, eamdemque*

ob cansam rebellantes. Quocirca, inquit, necesse non habuimus privatim de illis amplius aliquid tractare; sed illos cum suis similibus conjungendos putavimus (Adv. Haeres., lib. II, tom. I, Haer. 59, in fine). Quare mirum non est si tela adversus Catharos vibrata a Nicaenis Patribus contra Donatistas contorserit sanctus Leo. Sed et nihil vetat quin contra ipsos Novatianos haec scripsisse credatur sanctus Leo, cum ex epistola Innocentii papae ad Victricium Rothomag., cap. 8, palam fiat, repetitum etiam ab illis haereticis fuisse baptismum circa eos qui a catholicis ad ipsos deficiebant; cum enim *venientes a Novatianis et Montensibus per manus tantum impositionem suscipi decrevisset*, addit: *Praeter eos, si qui forte a nobis ad illos transeuntes rebaptizati sunt.* Quo amplius detegitur allucinatio scriptoris, qui decretum illud S. Leonis nullis canonibus contineri asserere non dubitavit. Jam vero quod Leo subjicit: *Ad totius Ecclesiae incolumitatem et suggesta, et ordinata* esse illa, quis negaverit ad totius corporis incolumitatem pertinere, quidquid a quolibet episcopo contra **1398** haereticos vel suggeritur, vel statuitur: maxime vero, ac prae aliis omnibus, quaecumque adversus haereses, vel morum ac disciplinae corruptelas ab apostolica sede decernuntur?

4. *III kalend. Januarii.* Ita Dionys. Exig. et Crescon., quos ut antiquissimos secuti sumus, astipulantibus codd. mss. uno Bellovacen. et tribus Thuaneis. *Kalendis* vel *III kalend. Julii* habent Thuaneus unus, Trecopithoeanus, et Victor., quod ideo scrupulose annotamus, quia saepe ex hujusmodi notis temporariis pendet difficiliorum quaestionum enodatio.

Ex hujus epistolae exordio consarcinatum est initium fictitii rescripti Marci papae ad Athanasium et alios Aegypti

episcopos, de Nicaenis capitulis, necnon et epistolae Pelagii 2 ad Benignum.

AD EPISTOLAM XIX. APUD QUESNELLUM XVIII. *Doro Beneventano episcopo.*

1. *Minorque se fieret.* Ita codd. Thuan., tres Cantabrig., et Trecopith., et edit. Nicolini, quam postrema secuta est; antea sic: *Miror quis fieret.* Totum hoc membrum libenter ita legerem ac interpungerem: *Ne is, quem sacerdotali propere provehebas honore, ab injuria eorum quibus sociabatur inciperet, minorque se fieret.*

2. *Sed elationis vitium roboraretur.* Ita in vulgatis edit., pro quo sic habent codd. mss. Thuanei duo, Victorinus et Trecopith.: *Sed fortioris vitium roboraretur.* Cantabrigensis vero et Thuaneus alter, sic: *Sed furoris vitium superaret.*

3. *Neque enim ignorabas dixisse,* etc. Totum hunc locum priores editiones et Hincmarus, opusc. 44, de Jure metropolit., cap. 17, sic legunt: *Neque enim ignorabas dixisse Dominum, quod qui se humiliat, exaltabitur; qui vero se exaltat, humiliabitur; eundemque dixisse: Quicumque vult inter vos major fieri, sit vester minister; et quicumque voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. Vos autem quaeritis de pusillo crescere, et de honore majores esse.* Sed cum posterior Evangelii textus: *Quicumque vult,* etc., desideretur in omnibus quos vidi mss. codd. tribus, scilicet Thuaneis, Cantabrigensi et Victorino, et in editione Suriana, eundem

expungendum censuimus. Caetera ad eosdem codices emendavimus: ubi advertendum, haec sancti Leonis verba, *Vos autem quaeritis de pusillo crescere*, opponi prioribus illis Evangelii verbis, *Qui se humiliat, exaltabitur*: **1399** illa vero, *Et de majore minores esse*, respondere sequentibus his *Qui vero se exaltat, humiliabitur*: quod cum ab antiquis Operum sancti Leonis editoribus non animadverteretur, hoc in causa fuit ut textum adulteraverint. Duo enim haec sibi invicem opponi debere testantur sequentia haec auctoris verba: *Utrumque enim inordinatum, utrumque praeposterum*, etc. Quod non fiet, si hoc modo legatur: *De pusillo crescere et de honore majores esse*, quae non opponuntur.

Post primam meam Leonis editionem prodierunt in lucem *Novae Observationes* (Gallicae) *ad textum et versiones novi Testamenti per R. S. P.* id est, Ricardum Simonem presb., ubi auctor, cap. 21, p. 458, hanc nostram Leonini textus emendationem vellicat. Ac primum quidem contendit haec verba epistolae ad Dorum: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere et de majore minores esse*, assumpta esse ex Evangelii secundum Matthaeum exemplari quod penes se habebat Leo: quae verba eadem fere habentur in celebri Evangeliorum codice ms. Graeco, qui olim Theodori Bezae fuit, nunc in universitate Cantabrigensi servatur. Sed, quod mirere, lectionem hanc, *de majore minores esse*, male suppositam a me fuisse queritur, etsi pravae lectioni *de minore majores esse*; et tamen fatetur priorem illam meam lectionem conformem esse ms. codici Bezae. 2° Quatuor alios laudat ipse qui Bezae codici succinunt. 3° Versiones item Saxones quae, inquit, ad antiqua exemplaria conditae sunt. 4° Quinque

mss. codices, id est, quotquot mihi adfuerunt ad hanc epistolam relegendam, correctioni suffragantur. 5° Alios procul dubio habuit Labbeus qui eandem lectionem exhiberent, cum eam margini ascripserit in volumine III Conciliorum generalium. 6° Suriana editio excusa eandem repraesentat. 7° Favet metrica versio Juvenci, quam ipse Simon allegat. 8° Hanc lectionem ter ipse *ordinariam* appellat. 9° Ipse Leonis textum corrigit legendo *minore* pro *honore* sine ullius ope ms. codicis, contra omnium editorum fidem. 10° Lectionem quam praetuli, talem fuisse in antiqua Vulgata fatetur idem Simon. 11° In sequenti pagina scribit lectionem hanc ordinariam, etsi obscuram, et vix boni sensus capacem, mutandam tamen non esse. Bene igitur fuit restituta. 12° Carpit audaculos quosdam criticos, quod has voces *de majore minores* abraserint, et in eorum locum has alias substituerint, *de minore majores*, quorum infelicem conjecturam ex Graeco textu suggillat, cujus, inquit, voces non eandem inter se similitudinem habent, quam inter se voces Latinae. 13° Credere amat R. Simon additionem illam fuisse in antiqua Vulgata, ejusque exemplaria Romae superfuisse, Leone papa Ecclesiam Romanam regente. Atqui si ad eam allusit pontifex, non potuit ob aliam id rationem facere, quam quia plerisque nota erat, et propter abundantiam codicum vulgatissima. Quis vero **1400** sibi persuadeat pontifici praesto non fuisse nisi codices depravatos?

Demum ultro profitetur unum tantummodo obstare quominus nostram lectionem, quam ordinariam vocat, retinendam censeat, quod nimirum se ipse Leo explicuit in epistola 79 (**nunc 105**) quae est ad Pulcheriam Augustam, ubi eandem vulgatae antiquae additionem his iterum verbis

referre videtur: *Et tamen haec illis insinuabantur, qui de pusillo volebant crescere, et de infimis ad summa transire.* Verum nescio an cuiquam persuadere possit vir eruditus, haec ultima verba *de infimis ad summa transire*, esse explicationem illorum *de minore majores esse*: certum potius mihi est nihil aliud esse quam priorum repetitionem aliis verbis conceptam. Nimirum hoc unum in ea epistola Leonis menti insidebat consilium, ut Anatolii ambitum culparet, ac odiosum Pulcheriae redderet, auctoritate verborum quibus duorum apostolorum ambitionem Christus represserat. At vero apostoli non volebant *de majore minores esse*, et eam ob causam ab his describendis verbis abstinuit Leo; et eorum loco antecedentia sub aliis terminis inculcavit, *et de infimis ad summa transire*. Quae certe non ex proprio penu deprompsisset pontifex, spretis his nativis verbis quae in eodem loco legebantur, *et de minore majores esse*, si revera in Vulgata haec tunc habebantur. Et quod iis non usus fuerit pontifex, certum mihi argumentum est ea in codice quo ille utebatur lecta non fuisse, sed potius *de majore minores esse*.

In epistola vero ad Dorum non modo haec ultima verba vel resecandi, vel in alia mutandi necessitatem non habuit, sed contra haec pontifici ita necessaria fuerunt, ut sine illis sua ipsius verbis veritas non constet. Duo enim redarguit in Beneventana Ecclesia: 1° *immaturam* presbyteri novissimi *provectionem*; 2° eorum *dejectionem quorum aetas ordinem commendabat, et nulla culpa minuebat . . . qui illum cum sui dedecore poscebant honorari . . . qui proprio se judicio dejiciebant . . . qui primatus suos deformi et ignava dejectione in alterum transferentes subsequentium suorum minuebant dignitatem . . . qui ultimum sibi anteposuerant . . .*

qui indignos se honoris sui ordine sunt professi . . . qui novello et immature ordinato inferiores fieri delegerunt. Ecce verba *de majore minores* aliis verbis sexies ab ipso Leone reddita. Duobus vero hujusmodi vitiis quod se episcopus non opposuisset vehementer a pontifice redarguitur, utrumque Christi verbis contrarium esse sic demonstrante. *Neque enim ignorabas, inquit, dixisse Dominum quod QUI SE HUMILIAT EXALTABITUR; eundemque dixisse: QUI VERO SE EXALTAT HUMILIABITUR.* En ut brevissimam Domini sententiam in duas scindit pontifex, ut cuique vitio suam particulam ascribat, et utrumque a Christo proscriptum fuisse ostendat, ut mox subjicit his verbis: *Vos autem quaeritis de pusillo crescere, 1401 et de majore minores esse; utrumque enim inordinatum, utrumque praeposterum est.* Potuitne diserte magis aperire Leo duo opposita vitia se illis verbis arguere, unum his *de pusillo crescere*, alterum istis, *de majore minores esse*; in quorum ultimorum loco si haec supposueris, *de minore majores esse*, jam non duo inordinata ac praepostera, sed unicum; nullus denique subest Leonis sermoni sensus.

Jam, opinor, intelligit Simonius quae intelligi a quoquam posse antea desperabat, nec amplius *insuperabilem* objecturus est difficultatem, qua se a recipienda lectione nostra deterreri scribebat. Arguit enim Dorum pontifex, quod *injusta petentium desideria rationabili auctoritate non cohibuerit*, impediendo ne novellus presbyter exaltaretur, nec antiquiores humiliarentur, *ac proprio se judicio dejicerent, et de majore minores fierent*; sic facile intelligenda venit haec particula, cum emeritis et antiquis presbyteris illis addicitur. Nec tamen novello applicata, suo etiam carebit sensu, quem

Leo ipse explicat his verbis: *Ne quem sacerdotali propere provehebas honore, ab injuria eorum quibus sociabatur inciperet*, MINORQUE SE FIERET *dum in illo non humilitatis virtus, sed elationis vitium roboraretur*. Hoc sensu humiliari quaerit, et de majore minor esse qui exaltari ambit, et de pusillo crescere: coram Deo enim se ipse dejicit, qui per elationis vitium caeteris vult praeeminere ac dominari.

Quod rursus objicit Simonius de lectione Hincmari Remensis, nullius est momenti. Primum enim gratis asserit scripta illius manuscriptis nostris codicibus esse antiquitate superiora. Deinde lectionis Hincmarianae mendositatem prodit ipse Simonius dum vocem *honore*, quam habet illa, rejicit ac vocem *minore* propria auctoritate illi supponit. Denique quod vel Hincmarus, vel quivis alius, totum hunc locum epistolae Leoninae adulteraverit, alia verba loco suo moverit, alia de suo addiderit, patet ex collatione lectionis illius quam supra retuli, cum ea quam omnes manuscripti codices ac contextus ipsius series genuinam esse clamant. Maneat itaque bene emendata lectio, et cum bona Simonii venia in hac etiam posteriori editione perseverabit.

AD EPISTOLAM XXII APUD
QUESNELLUM POST EPISTOLAM
XXXIII. *Flaviani episcopi Constantinopolitani
ad Leonem.*

Notam Quesnelli integram dedimus annot. 10 (Col. 725, II. ^a) in hanc epistolam, ibique etiam nostras observationes exhibuimus.

1402 AD EPISTOLAM XXIV. APUD QUESNELLOM XXI. *Theodosio Augusto.*

1. *Eusebii.* De eodem in sequenti pariter epistola et aliquot aliis meminit S. Leo. Episcopus fuit Dorylaei, civitatis provinciae Phrygiae Salutaris. Libellus supplex quem adversus Eutychen obtulit concilio Constantinopolitano, quemque hic commemorat pontifex noster, habetur in conc. Constantinopol. actione 1, inter Acta Chalcedon. actione item prima, sicut et alius libellus, ad Valentinianum et Marcianum Augustos adversus eundem Eutychen et Dioscorum, a quo depositus fuerat in depraedatoria synodo Ephesina. Haec porro illius viri singularis et vix cum alio communis laus est, quod contra duas contrarias haereses suo tempore emergentes primus in Ecclesia CP. insurrexerit. Contra monachum Eutychen libellum obtulit jam episcopus; contra Nestorium vero episcopum adhuc laicus vexillum erexit. *Cum enim Nestorius* (inquit sanctus Cyrillus lib. I contra Nestorium) *in media ecclesia profanis uteretur vocum novitatibus, quibus et Θεοτόκον et geminam Christi nativitatem insectabatur, vir quidam sane probus, qui adhuc inter laicos erat, sed tamen admirabilem sibi collegerat eruditionem, ferventi et religioso zelo permotus, et contentiori voce inclamans, «Ipsum, inquit, ante saecula Verbum etiam secundam subiisse generationem.»*

2. *Quamvis et ipse episcopus Nicaenae synodi profiteatur se inhaerere decretis: propter quod non habuimus unde aliquid diceremus.* Haec emendavimus ad codic. Griman. qui solus adfuit: prius ita legebatur: *Quamvis et ipse episcopus Nicaenae synodi profiteatur in hac re se esse decretis: propter quod non habuimus unde aliud disceremus.*

3. *Ad I kalendas Martii.* Ita cod. Grim. et edit. omnes, pro quo in I parte Act. concil. Chalcedonens. legitur: *Ad kalendas Maii*, et in 20 (**nunc 23**) epistola: *XII kalendas Maii*. At in utraque legendum esse *Martii* existimamus. Ex actione enim habita Constantinopoli post depositionem Eutychis, certum est jam tum cum haberetur, pervenisse in eam urbem epistolam sancti Leonis ad Flavianum; habita est autem actio illa V idus Aprilis. Non potuit igitur Roma mitti Leonis epistola mense Maio, sed potius Martio. *Ante paucos dies*, inquit Seleucus episcopus, *litterae sanctissimi archiepiscopi Romanorum Leonis insinuatae sunt nobis, continentes quia questus est 1403 reverendissimus archimandrita Eutyches, et appellavit in tempore examinationis nostram audientiam per dationem libelli*, etc. Idem statuendum de epistola 20 (**nunc 23**) ad Flavianum.

AD EPISTOLAM XXV. S. PETRI
CHRYSOLOGI *Episcopi Ravennatis ad*
Eutychen archimandritam. APUD
QUESNELLUM POST EPISTOLAM XXIII.

Triplicem hujus epistolae editionem invenio: unam, quam habent posteriores sancti Leonis editiones, ubi ex ms. cod. Thuaneae bibliothecae descripta legitur epistola; alteram, quam ex mss. codicibus Vaticanis num. 2574 et 2580, et cardinalis Sirleti procuravit Gerardus Vossius doctor catholicus; tertia denique ea est quae in prima parte Actorum Chalcedonensis concilii legitur cum Graeca versione. Prima editio primum tantummodo caput continet, alterum integrum desiderat: reliquae duae utrumque caput complectuntur. Unde ista diversitas fluxerit certo asserere non ausim; verisimile tamen est vel editorem illum incidisse in mutilum codicem, vel ipsum codicem ab editore fuisse mutilatum. In apostolicam scilicet sedem male affectus, plus ei juris quam par erat a Petro Chrysologo tribui existimavit. Quasi vero Leoni Magno evangelicam apostolicamque de incarnatione Domini doctrinam tam pie, tam catholice explananti in epistolis suis ad Orientales missis, *obedienter attendere*, crimen in Eutyche fuisset, vel in Petro ad id Eutychen ipsum hortari: cum potius summae huic fuerit dementiae, quod sancti pontificis monitis non obtemperarit; illi vero sacerdotalis officii et charitatis, quod presbyterum ab apostolica doctrina recedentem, seque ultro dantem praecipitio avertere conatus sit.

Jam vero ad id quod asserit Petrus Raven. , se non posse causas fidei extra consensum Romani pontificis audire, primo notandum diligenter non de omnibus causis sermonem esse, sed prudenter et caute secerni ab eo fidei causas ab aliis quae disciplinam **1404** ecclesiasticam vel propriae provinciae administrationem spectarent. Secundo non de iis iterum fidei

causis quae in ejus provincia moverentur se excusat, sed de iis quae aliunde ad ejus sedem deferri possent, quod cum aliter quam per appellationis libellum fieri non soleret, vel Occidentalem synodum ejusque primatem Romanum pontificem illae attinebant, vel propriae dioecesis exarchum; nec par erat ut illic citra sedis apostolicae conscientiam communis fidei causa tractaretur. Tertio addit Petrus aliquid quod sententiam plurimum restringit: *Pro studio*, inquit, *pacis et fidei non possumus*. PACIS quidem, quoniam noverat numquam permissurum pontificem Romanum, ac praesertim Leonem, ut citra Romanae synodi conscientiam causa fidei intra Italiam ageretur; FIDEI vero, quia tantis apud Orientem praesidiis muniebatur Eutyches, in cujus patrocinium imperatorem Chrysaphius eunuchus inclinarat, ut solus pontifex Romanus, qui Valentinianum ad nutum movebat, causae istius posset curam utiliter in se suscipere.

Nihil igitur vetat quin integra illa epistola sit episcopi Ravennensis. Unde quo fato decurtata habeatur in vulgatis sancti Leonis editionibus, non assequor. Codicem quidem Thuaneum commemorant, ex quo deprompta fuerit ab editore. An hoc ita sit nescio; hoc scio, unicum in catalogo Thuaneorum mss. codicem a me repertum, qui epistolam sancti Petri Chrysologi contineat cum aliis nonnullis ad synodum Chalcedonensem pertinentibus; in hoc vero codice integram haberi epistolam. Cui si mss. Vaticanos et card. Sirleti codices, antiquasque ac recentiores Baronii et Conciliorum editiones adjunxeris, vix restat dubitandi locus quin vel in editoris illius, si non malam fidem, saltem

oscitantiam, vel in codicis vitium refundenda sit epistolae diminutio.

Integram porro vel non vidit, vel non attendit, vir doctissimus Henricus de Noris inter primos sancti Augustini discipulos et defensores, etsi scriptorum tempore postremus merito numerandus, cum Historiae Pelagianae lib. II, cap. 11, haec habeat: *Anno 448 idem Chrysologus litteras ad Eutychem male jam ob haeresim audientem dedit.* Si enim vidisset, intellexisset ex posteriori **1405** epistolae capite litteras ab episcopo Ravennensi ad Eutychem datas non fuisse, nisi post acceptas ab eodem querimonias de iudicio Constantinopolitano, quod 22 die Novembris an. 448 prolatum est, nec ab illo rescribi potuisse ante sequentis anni 449 initium, immo nec ante diem 18 Februarii. Hac enim die scriptae sunt primae sancti Leonis de Eutychiano negotio litterae, quas datas jam esse cum suas Petrus exaravit, haec istarum verba testantur: *In omnibus autem hortamur te, frater honorabilis, ut his quae a beatissimo papa Romanae civitatis scripta sunt obedienter attendas.* Quae si intelligas de fusiori illa ad Flavianum epistola, quam cum septem aliis die 13 Junii in Orientem direxit, ut certe intelligenda videntur, jam non ineunte an. 449, sed eodem media jam fere parte elapso scripsit ad Eutychem Chrysologus. Quae causa est cur ejus epistolam fusiori Leonis epistolae ad Flavianum praefixerim, quoniam cum ea aliisque septem missam fuisse in Orientem probabile est.

Hanc unicam vidi ego Petri Ravennatis epistolam: quam ubi recensuit Philippus Labbe scriptor fecundissimus in dissertatione theologica de Scriptoribus Ecclesiasticis, haec subjicit: *Altera quoque ejusdem epistola legitur inter eas quae*

concilio Chalcedonensi praemittuntur. In quo proculdubio vel memoria lapsus est vir eruditus, vel epistolam Graeco-Latinam et Latinum ejusdem fragmentum pro duabus integris distinctisque accepit epistolis. Eidem similiter assentiri non possum, cum has Petri episcopi litteras datas esse scribit ante celeberrimam sancti Leonis ad Flavianum CP. epistolam; hanc enim proculdubio commemorat Chrysologus, cum duae aliae breviores quae praecesserunt nihil prorsus decernant, nihilque exigant, cui *obedienter attendere* potuisset Eutyches.

1. Ex ista porro S. Petri Ravennatis epistola docemur, non apud solum pontificem Romanum querelas suas deposuisse Eutychen (**quod dissertat. 7 fusius expendimus**), sed et apud alios Occidentis metropolitanos de judicio Constantinopolitano esse conquestum, libellumque iisdem dedisse: et forsitan aliorum aliquot episcoporum litterae, vel alia monumenta latent in bibliothecis, sicut haec Petri mille et ducentis annis delituit, quibus manifestum fieret, si prodirent in lucem, Eutychen aliorum Occidentalium pariter judicium postulasse; sicut nunc ex Ravennensis episcopi litteris patet ejus tribunal ab Eutyche pulsatum fuisse. Constat enim ex ista epistola datas fuisse ab Eutyche litteras ad Petrum Ravennatem. *Tristis*, inquit hic, *legi tristes litteras tuas* *Haec 1406 breviter respondi litteris tuis*, etc.

2. Apparet Eutychen de sententia synodi Constantinopolitanae conquestum esse tamquam a corruptis et male affectis iudicibus prolata. *Si enim*, inquit Ravennensis episcopus, *tibi displicet, quoniam scripsisti, electum judicium*, hoc est, conductos et affectatos iudices episcopos: ubi notare mihi videtur synodum ἐνδημοῦσαν, a qua sententiam exceperat: quae quidem canonica stricto jure non

erat, cum nec a primate dioecesis, nec a metropolitano ex una provincia cogeretur, sed ex episcopis promiscuis variarum dioeceseon in Urbe tunc forte commorantibus coalesceret, auctoritate Constantinopolitani episcopi, quam sola recensque consuetudo firmabat.

3. Certum ex eadem epistola videtur Eutychem Ravennatis episcopi iudicium postulasse, cum hoc non semel neget dari a se posse multiplicem ob causam. Prima est quod cum a proprio episcopo damnationis sententiam excepisset Eutyches, nullus metropolitanus iudicii istius retractandi jus habebat, nisi forte ex consensu et concessione proprii episcopi. Rationem hanc aliquomodo innuit Petrus verbis istis: *Haec breviter respondi, frater, litteris tuis, plura rescripturus, si ad me frater et coepiscopus noster Flavianus aliqua de hac causa scripta misisset.* Secunda est, quod aequitati adversum erat partis unius causam altera parte non audita, vel discutere, vel etiam audire. Nos, inquit, *quomodo de his judicare poterimus, quos neque vidimus propter absentiam, et quid intellexerunt eorum taciturnitate nescimus? Justus mediator (Al. judex) non est, qui sic unam partem audit, ut nihil alteri parti reservet.* Tertia ratio est, quod cum ad sedem apostolicam scripta misisset, et ab ea vicissim scripta in Orientem missa essent, satius erat ut his obedienter attenderet, et fidei veritatem, quam a Romana sede quaesiisse videbatur, a beato Petro in propria sede et viventem et praesidentem audiret. *In omnibus, inquit, hortamur te, frater honorabilis, ut his quae a beatissimo papa Romanae civitatis scripta sunt, obedienter attendas: quoniam beatus Petrus, qui in propria sede et vivit et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem.* Quarta denique ratio

erat studium pacis et fidei. *Nos, inquit, pro studio pacis et fidei, extra consensum Romanae civitatis episcopi causas fidei audire non possumus.* Causas quippe in aliqua parte Ecclesiae natas audire, vel proprii episcopi est ejus Ecclesiae, in qua orta causa, vel ejus ad quem a proprio episcopo appellatur: cum porro ad **1407** Occidentales episcopos appellabatur, Romani procul dubio episcopi omnium aliorum principis consensus explorandus erat, qui et synodi Occidentalis peculiari nomine caput et universalis Ecclesiae, in causa maxime fidei, procurator erat et exsecutor praecipuus canonum, qui a conciliis oecumenicis adversus haereticos olim conditi erant.

4. Igitur evidens est judicium Ravennensis episcopi postulari ab Eutyche non potuisse, nisi per appellationis libellum, seu verum, seu fictitium. Ex quo constat quod superius asserebamus, ad synodum Occidentalem appellasse Eutychen, et ad praecipuos propterea aliquot metropolitanos litteras scripsisse, maxime autem ad Romanum totius synodi omniumque episcoporum principem.

AD EPISTOLAM XXVIII. APUD QUESNELLUM XXIV. *Flaviano episcopo CP.*

1. Celeberrimam hanc sanctissimi pontificis epistolam, quia multum intererat rei christianae ut castigatissima ederetur, accuratissime relegimus ad mss. codd. Barberinos duos, Thuaneos septem, Regios duos, Victorinum, Corbeiensem, Trecopithoeanum, Oratorianum, Remensem sancti Remigii,

ad omnes editiones, et Graecam versionem, etc. Quibus adungere licet tres alios probatae notae et adorandae vetustatis codd. mss., ad quos eandem hanc epistolam a se recensitam fuisse testatur Petrus Franciscus Chiffletius in notis suis ad Vigilium Tapsensem, ad cujus calcem illam edidit, scholiisque illustravit. Trium porro memoratorum codicum primus est, Actorum concilii Chalcedonensis collectore Rustico diacono, ex bibliotheca D. Joannis Bouhierii Divionensis viri senatorii; alter ex libro Sacrarum Lectionum sancti Benigni ejusdem urbis; tertius Chiffletii ipsius est, continetque fidei dogmata ex Ambrosio, Augustino, Fulgentio, variisque conciliorum ac pontificum decretis excerpta. Quibus omnibus nefas non est conjungere Josiam Simlerum Zuiuglianum, et Joannem Leunclavium Calvinistam, quorum fides hoc loco non debet esse suspecta, cum lustratos a se codices mss. referunt, variasque ex eis lectiones excerptas repraesentant. Quod praestitit ille in collectione veterum de duabus in Christo naturis scriptorum; hic vero post legationem Manuelis Comneni Augusti ad Armenios, ubi Graeco-Latinam epistolam edidit Basileae an. 1578. Cum autem hujus epistolae textum *usque ad unum iota venerabiliter recipere* quisque catholicus teneatur sub poena anathematis auctoritate concilii Romani sub Gelasio PP. ab universali Ecclesia **1408** recepti, omnes omnino variantes lectiones, quae in mss. codd. occurrerunt, scrupulosius annotare non piguit, ne vel tantillum quid proprio ingenio a nobis mutatum fuisse credatur.

2. *Quid apud vos scandalum contra*, etc. Duas voces superfluas addunt vulgatae editiones in hunc modum: *Quid apud vos*

scandali contigerit atque contra; desunt tam in Graeca versione quam in omnibus codicibus mss.

3. *Imprudens*. Non *impudens*, ut aliqui codices. Graece ἀσύνετος. Quam lectionem potius sequaris, parum refert; utraque enim Eutychis moribus convenit.

4. *Cedere*. Ita codex Chiffletii, nec non e Thuaneis unus; et Graecae dictioni εἴκειν respondet: caeteri tam mss. quam excusi codices habent *credere*.

5. *Obscuro*. Ita Thuan. duo, tres Chiffletiani, Trecopithoeanus, et Regii duo, Simleri edit. Graece, κατά τι μὲν ἐμπόδιον ἀσαφείας, *per aliquod obscuritatis impedimentum*: unde liquet hanc lectionem anteponendam alteri, quae ad vulgatarum et Surianae editionum marginem, et in quatuor Thuaneis et Barb. duob. mss. reperitur in hunc modum, *aliquo impediuntur obstaculo*, quod procul abest a mente auctoris.

6. *Regenerandorum*. In vulgatis, *regeneratorum*, Graece ἀναγεινωμένων, *eorum qui regenerantur*. Lectionem quam in vulgatae locum substituimus retinendam esse probant mss. omnes, edit. Merlin. et totus hujus loci contextus: ex quo patet sanctum Leonem de catechumenis sermonem habere, non iis qui *inter auditorum tirocinia*, ut Tertullianus loquitur, sed iis quos *competentes* vocant Ambrosius, Hieronymus, Augustinus et concilium Agathense, can. 13. His enim tradebatur Symbolum, quod memoriter reddere tenebantur *feria quinta ultimae septimanae quadragesimalis*, ex concilio Laedicensi, can. 46; Agathensi,

can. 13; Bracarensi II, can. 1. Vide etiam Isidorum Hispal., de Divin. Offic.; Fulgentium, epist. de Duabus Quaest.; et Ordinem Romanum.

7. *Recepisset*. Ita Barb. 2, Corb., Thuanei duo, Trecopith., Remensis et tres alii apud Chiffletium; non vero *apprehendisset*, ut in vulgatis.

8. *De Spiritu sancto et Maria Virgine*. Ita Barb. 2, quinque Thuanei codices, tres Chiffletiani, Victorinus, Remensis, Trecopithoeanus, edit. Merlini, Sichardi, Canisii, Crabbi, quod et apud sanctum Augustinum sexcentis locis, et apud antiquiores scriptores ecclesiasticos, nec non in exemplaribus antiquis tam Graecis quam Latinis Symboli Constantinopolitani, atque inter alia in Breviario coenobii montis Cassini a sexcentis fere annis exarato, quod asservatur in bibliotheca domus Institutionis **1409** Oratorii D. Jesu ad suburbium Parisiense S Michaelis. Concinit Graeca versio habens, καὶ Μαρίας; quod et legitur etiam in recentioribus Graecorum symbolorum exemplaribus, ut patet ex libello Gabrielis Philadelphiae metropolitanae de Sacramento poenitentiae, ad calcem Commentarii Jo. Morini de Poenitent. In vulgatis vero legitur, *ex Maria Virgine*. An haec tantula varietas aliquam pariat in sensu diversitatem, theologis relinquo examinandum.

9. *Et omnipotens et aeternus creditur Pater*. Parum abfuit ut vocem illam *aeternus* expungerem, quod a Chiffletio factum est; deest enim in duobus ejus mss. necnon in Barber. duob., Thuaneis quatuor, Trecopithoeano, Remensi, Victorino, et insuper in Graecae versionis textu. Eam tamen visum est mihi retinere, tum quia in aliis mss. reperitur, puta Thuaneis

tribus, Regiis duobus, Corbeiensi et aliis, praeter excusa omnia exemplaria; tum quia vocem illam exigere videtur contextus series, qua ex aeternitate Patris aeternitas Filii arguitur, ac perfecta ejusdem per omnia cum Patre aequalitas demonstratur.

10. *Instructum*. Ita codd. omnes. Ad margin. edit., *instrumentum* Graece εἰσήγησιν, *institutionem*.

11. *Piam sollicitudinem contulisset*. Corbeiens. et nonnulli alii mss. cod., *Pia sollicitudine se contulisset*.

12. *Et inveniens*. Ita mss. omnes et Graeca versio, εὕρισκων; vulg., *et invenisset*.

13. *In utero accipiet*. Ita Barber., Thuanei quatuor, Remensis, Trecopithoeanus et Victorinus cod. De suis silet Chiffletius, vulgatam lectionem *concupiet* retinens.

14. *Vocabunt*. Ita codd. mox laudati cum Chiffletianis, quibus concordat Graecum καλέσουσι. In vulgatis: *Et vocabitur*.

15. *Super humerum*. Vict., Trecopith. et alii quidam, *super humeros*.

16. *Vocabunt*. Ita cod. Remen., Trecopith., Victorin. et Thuan. quatuor, et Graec. ad marginem.

17. *Frustratorie loquens*. Cod. Trecopith. et Thuan. tres, *frustratoria eloquens*.

18. *Spiritus vitae*. Surius ad marginem, Canisius, Merlinus, Sicardus et Crabbus in texta et ms. Victorin. legunt, *Spiritu vitae*; et forte melius; Graece, πνεύματι.

19. *Et substantiae*. Geminam hanc vocem addidimus ex mss. codd. Barber., Rem., Trecopith., Corb. et duobus Thuan.

20. *Praevaricatoris*. Codd. mss. Remensis, Victorinus, e Thuaneis unus, et e Chiffletianis duo, *Praevaricationis*.

21. *Dispositionem*. Ita Thuan. tres cum Remensi, et textus epistolae inter Acta Chalced. concil. editae. Graeca versio, θιοίκησιν, vulg., *dispensationem*.

22. *Assumpta est igitur*. Hanc ultimam voculam expunximus, quod ea careant cum mss. omnes, tum Graeca versio.

23. *Nostri est natura dissimilis*. Sic Chiffletii tres codd., totidem Thuan., Remensis et Trecopith. Hoc quoque modo refertur **1410** a Fulgentio in emendationibus codicibus responsionis ad secundam Ferrandi quaestionem. Favet Graeca versio, ἡμῶν. Vulg., *nostrae est naturae dissimilis*; alias, *nostrae est natura dissimilis*.

24. *Recedit relinquit*. Ita mss. plerique et Graeca versio; antea, *recessit reliquit*.

25. *Desidentibus*. Ita Barber. 1, Corbeiens., Remens., Trecopith., quatuor Thuanei et Chiffletiani duo. Vulg. *subsidentibus*; Graece, τῶν ποδῶν οὐ βαπτιζομένων.

26. *Fidem discipulorum suis interrogationibus erudiret*. Ita mss. omnes. In vulg., *fidem discipulorum suorum suis interrogationibus audiret*.

27. *Veri corporis*. Sic in omnibus mss. Graece, σώματος; in vulgatis, *veri hominis*.

28. *Non alter est resuscitatus.* Ita mss. omnes, quibus Graeca concinunt. Vulgat., *aliter non est resuscitatus.*

29. *Sacramentum per quod unum salv.* Vulg., *Sacramentum fidei per quod salv.* Mss. omnes priorem exhibent lectionem, quae Graeco concinit.

30. *Fluxerit.* Sic omnes, pro quo antea, *effluxerint.*

31. *Spiritus est veritas.* Sic habent omnes mss. cod.; sic quoque legit Augustinus lib. de Bono perseverant., cap. 22, et Fulgent. lib. X contra Fabianum, etc. Graecus textus tum epistolae sancti Joannis, tum sancti Leonis habent: Τὸ πνεῦμα ἐστὶν ἡ ἀλήθεια; idemque exhibet Syriaca Joannis versio; unde dubium esse nequit quin ita legerit sanctus Leo; non vero, ut in vulgatis, *Christus est veritas.*

32. *Interlocutionem.* Ita mss. omnes cum Graeca versione, διαλαλίας. In vulg., *Interrogationem.*

33. *Nimisue blasphemum.* Hae voces desiderantur in Thuan. duobus et apud Facundum.

34. *Ita omissum, quasi nihil quod offenderet esset auditum.* Cod. Corb. et Facundus lib. II. cap. 6, sic habent: *Ita emissum, quasi nihil offenderet, esse auditum.*

35. *Ante incarnationem.* Solus Facundus, *Ante adunationem.*

36. *Sollicitudinis tuae.* Cod. Bouhierii, Thuan. quatuor, edit aliquot: *Dilectionis tuae.*

37. *Ab hac sensus sui peste purgetur.* Ita mss. omnes cum Facundo, quibus et Graeca versio respondet; alias in vulg., *ab hac sensus sui macula per te purgetur.*

38. *Fratres nostros.* Ita plerique codd. mss. et omnes excusi cum Graeca versione, et congruit illius aevi moribus, cum episcopi presbyteros fratres vocitabant. Quatuor codd. mss. habent, *fratrem nostrum*, quam lectionem Chiffletius exhibet, de suis mss. codd. nihil asserens.

39. *Julium.* Ita legendum esse tam in hac epistola quam in aliis, quae eosdem legatos ad Ephesinam synodum missos recensent, evincunt mss. codd. Griman., Barb. duo, Thuanei duo, Trecopith., etc., et Graeca **1411** versio epistolarum 26, 29, 30 et 31 (**nunc 38, 33, 30 et 34**), quae habentur in prima parte Actorum Chalcedonensis concilii. In sola hujus epistolae 24 (**nunc 28**) ad Flavianum Graeca versione legitur Ἰουλιανός, et in Latina ejusdem editione, quae in collatione sexta synodi V habetur, legitur *Julianus*, quod scribarum oscitantiae imputandum esse conjicio ex ms. codice Actorum concilii Chalcedon. ex bibliotheca Joannis Bouhierii Divionensis, quem ut probae notae et adorandae vetustatis codicem laudat Chiffletius: in eo enim legit *Julium*, non *Julianum*. Julium pariter habent Evagrius lib. I cap. 10, Nicephorus Call. lib. XIV cap. 47, Prosperi Chronicon, Breviculus historiae Eutychianistarum praefixus epistolis sancti Leonis in editione Romana, adeoque non primum a Sirmondo editus, liber de Romanis Pontificibus, Marianus Scotus, etc. Ex quibus postremis quatuor docemur Julium fuisse episcopum Puteolanum. Unde hallucinatum constat doctissimum Morinum, cum lib. I, exercitatione 20, scribit Julianum Coensem ad synodum Ephesinam II missum

a Leone, *ut ex ejus, inquit, epistolis* 15, 18, 19 (**nunc 15, 19 et 20**) *aliisque constat*. Erravit similiter Christianus Lupus in dissertatione de Latrocinio Ephesino cap. 5, cum legatum quem Leo in epistolis scribit ad synodum hanc missum, Julianum episcopum Coensem fuisse contendit, suggillans Chronicon Prosperi, qui *Julianum Coensem*, inquit, *male permutat in Julium episcopum Puteolanum*. Quasi vero quis qualisve fuerit legatus iste latere potuerit Prosperum, tunc Romae versantem, **1412** Leoni familiarissimum, eique a secretis, a consiliis, ab epistolis; ita ut non modo haec, sed et aliae omnes adversus Eutychen de vera Christi incarnatione ab ipso dictatae crederentur, testibus Marcellino comite in Chronico, et Gennadio in Catalogo illustrium virorum. Morino et Lupo imposuit tum nominis affinitas, tum quod is qui vices Leonis agebat in synodo Julianus fere ubique dicatur. At vero, ut probabile mihi videtur Julianum Coensem Leonis nomine interfuisse synodo, ita certissimum est Julianum Coensem non eum esse qui Roma missus est ad synodum, et in Epistolis S. Leonis toties cum aliis legatis commemoratur. Hoc posterius etsi satis probatum jam auctoritate codicum plurimorumque illius aevi scriptorum, adhuc ex abundanti manifestum fit duplici hoc argumento.

1. Julianus Coensis episcopus interfuit et subscripsit tam concilio Constantinopolitano, in quo primum damnatus Eutyches a Flaviano, quam conventui episcoporum, qui anno sequenti in eadem urbe jussu imperatoris habitus est. Porro, cum hic conventus habitus sit mense Aprili, quis facile credat eundem Roma missum mense Junio ejusdem anni quo datae leguntur epistolae pontificis?

2. Scribit Leo ad Julianum Coensem in Oriente versantem epistolas 25 et 31 (**nunc 35 et 34**), eodem die scriptas quo et aliae in quibus legatos missos recenset. Immo in posteriori eosdem nominat, et inter eos Julium episcopum; quod certe cum illorum opinione cohaerere non potest.

Quod vero non Julius Puteolanus, sed **1413** Julianus Coensis interfuerit vice Leonis synodo Ephesinae, etsi nolim ut certum asserere, sunt tamen plura quae probabile efficiant. Quod ultimum si verum est, hoc ea ratione contigisse puto, quod vel Julius vita functus est antequam pseudosynodus inchoaretur, **1414** vel aliud quid impedimento fuit ne Ephesum accederet. Quoniam vero multum intererat ut qui vices pontificis Romani in eo concilio habiturus erat episcopali dignitate fulgeret, substitutus est in locum Julii Julianus, prout in mandatis procul dubio **1415** habebant reliqui legati. Atque ut hoc verisimile existimem, sequentibus conjecturis adducor.

1° Quoties de legato sedis apostolicae mentio habetur in synodo Ephesina, Julianus semper appellatur in Latina versione; in textu Graeco ter Julianus, bis tantummodo Julius dicitur: ut mirum sit qua ratione a clarissimo Baluzio scriptum in I tomo novae collectionis Concil. praef. in Chalced., *constanter vocari Julium in omnibus antiquis codicibus mss.* Quod argumento est de alio sermonem esse quam de illo Roma misso, qui in Epistolarum S. Leonis Graeca versione, I parte concilii Chalcedonensis semper Ιούλιος dicitur, sola 24 (**nunc 28**) excepta. Non igitur Julius in synodo vices pontificis egit, sed Julianus, nec alius quam Coensis episcopus. 2° Nisi supremum obiisset diem in Oriente Julius, aliqua post infaustam synodum de eo mentio

haberetur: vel enim ejus reditus notaretur, vel mors ejus inter latrocinialis illius conventiculi improbus ausus recenseretur: idem ipse ad Pulcheriam scripsisset, ipse ad Leonem retulisset de gestis synodi, ipse a Leone vel de consensu exhibito vituperaretur, vel laudaretur de recusato: at nihil tale legitur. 3° Julianum Coensem multis magnisque tribulationibus vexatum fuisse per impotentem Dioscori saevitiam testatur Leo ad ipsum scribens epistola 44 (**nunc 18**) 13 die Octobris ejusdem anni data, et 61 (**nunc 81**), 13 Aprilis sequentis anni: quod non aliam ob causam accidisse credendum est, quam quod ut legatus Romani pontificis fidei justitiaeque partes constanti animo tutatus fuerat, impiique Dioscori nefandis molitionibus palam contradixerat. 4° Ex eadem epist. 61 (**nunc 81**) liquet aliquo modo Julianum S. Leonis personam seu vices etiam ante Chalcedonensem synodum gessisse: siquidem eum exhortans *ut contra falsitatis astutias perseverantem diligentiam teneret*, addit: *Cum ad hoc et tuus animus et NOSTRA AUCTORITAS suffragetur*. Et postea: *Ad quam rem nostros post diem venerabilem 1416 Paschae dirigemus, qui tecum participato consilio, ea quae a nobis constituta fuerint, exsequantur*. Immo et in ipsa epist. 25 (**nunc 35**) ad eundem scripta per legatos ad Ephesinam synodum missos, testatur has ad eum litteras ideo scribere, *ut*, inquit, *UNANIMITER atque constanter his qui Evangelium Christi corrumpere cupiunt resistatis*. In epistola etiam 60 (**nunc 80**) Julianum sollicite commendat Anatolio CP. et huic illum vult adhaerere: quod innuit ipsum Leonis partes egisse in synodo, cui propterea timendum erat ne Eutychis sequaces molestiam facerent. 5° Vix dubitare licet Julianum Coensem episcopum pseudosynodo interfuisse, cum et eam

ob causam mandata S. Leonis acceperit ante synodum, ut *unanimiter* cum aliis legatis resisteret adversariis veritatis, et ad eundem de rebus male et in synodo gestis litteras scripserit pontifex, et secretioribus etiam mandatis monuerit de suis eodem in negotio consiliis. At nusquam Juliani Coensis nomen habetur in gestis pseudosynodi, si Julianus vel Julius, qui vices pontificis ibidem gessisse legitur, alius fuit a Coensi Juliano.

6. Narrat Breviculus historiae Eutychianistarum unum legatorum a Romana sede missorum ad synodum Ephesinam, illuc non pervenisse, morte scilicet praeventum in Delo insula. *Interfuerunt etiam, inquit, vicarii ab apostolica sede directi, Julius Puteolanus episcopus, Hilarus archidiaconus, quia presbyter Renatus in Delo insula morte praeventus est: adfuit etiam Dulcitus notarius, etc.* Julium quidem concilio interfuisse ait, mortuum vero Renatum; sed vereor plurimum ne memoriae lapsum passus sit auctor Breviculi, aut incertis rumoribus scriptisve deceptus: ut potius interfuisse synodo dicendas sit Renatus, morteque praeventus Julius. Cum enim scribit unum esse mortuum in Delo insula, vix errori locus esse potuit, non enim hoc somnavit auctor ille; at cum Julium interfuisse dicit synodo, decipi potuit nominis similitudine. Cum legeret enim in epistola S. Leonis **1417** missum esse Julium qui vices pontificis ageret, nominatumque reperisset in actis Ephesinis Julianum, vel Julium, iisdem fungentem vicibus S. Leonis, facile fuit in eam opinionem ire, unum eundemque esse, ac proinde de alio e tribus legatis intelligendum esse quod scriptum reperit de unius illorum morte. Non certe de Hilario, cujus frequens memoria in synodo et post synodum. Igitur, conclusit ille, de Renato verum fuit.

At, repono ego, de Renato verum esse non potest, ad quem nimirum litteras post synodum dedit Theodoritus. Cum enim a sede sua dejectus esset sententia pseudosynodi, querelas suas detulit tum ad S. Leonem, tum ad ejus legatos ad Renatum presbyterum et Hilarum diaconum. Ex quo et duplex robur conjecturae nostrae accedit. Quod enim scripserit ad Renatum, arguit errorem auctoris incerti, qui mortuum ante synodum scripsit; quod vero ad Julium non scripsit, aliquatenus probat eum tunc non superfuisse in vivis, nec praesentem synodo fuisse. Alioquin eum in primis conveniebat adire, qui primas habuisset in synodo pontificis vices, ut per eum S. Leonis mentem moveret excitaretque ad suscipiendam depositi episcopi defensionem. Quod enim ad Julianum Coensem non scripserit, ratio in promptu est: is enim in Orientalibus partibus remanens, idoneus non erat qui Theodoriti res apud Romanum pontificem coram ageret. Jam vero si Julius mortuus erat, Julianus episcopus Coensis is est procul dubio quem legimus in actis Ephesini latrocinii egisse vices Romani pontificis. Qui Breviculum historiae Eutychanistarum edendum denuo curarunt, ex hujus verbis de morte Renati presbyteri arguunt epistolam Theodoriti ad illum presbyterum scriptam non esse, sed potius ad Hilarum. At superest etiamnum ejusdem epistola ad Hilarum; ac praeterea si quis error in alterutro auctore isto agnoscendus est, satius est minusque incommodum a Breviculi auctore commissum fateri, quam a Theodorito. Quid enim? An Theodoritus quid de Renato factum esset ignoravit? nemo id dixerit. An librariorum error est, qui pro Hilario Renatum supposuerint? At non tam erudita esse solet operarum oscitantia, ut pro uno legatorum alterum scribere cogitaverint. Adde quod in omnibus mss. excusisque

Theodoriti exemplaribus eadem epigraphe constanter reperitur; nec solent epistolarum inscriptiones ab aliis quam ab auctoribus ipsarum componi, cum de aliis opusculorum generibus aliter persaepe fieri contingat. Auctor porro Breviculi ignotus, auctoritas incerta, fides vacillans, rari codices mss. excusi centum annis juniores. Quid igitur habet unde cum Theodorito in hac controversia contendat?

Si haec vera sunt, a scriptoribus variis varie hoc loco erratum. Errarunt qui Julium Puteolanum et Roma missum esse, et synodo interfuisse asseruerunt. Errant pariter qui utrumque de Juliano Coensi contendunt. **1418** Nam missus quidem est Julius ut interesset synodo, sed non interfuit. Non missus est Julianus Coensis, qui in Oriente tunc residebat, et tamen vice Leonis interfuit, in locum, ut dixi, Julii suffectus. Hinc corrige Evagrium Scholasticum Eccl. Histor. lib. I, cap. 10: Καὶ μὴν καὶ Ἰούλιος (συνῆν) τόπον πληρῶν Λέοντος τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐπισκόπου: *Julius item episcopus* (aderat) *qui Leonis episcopi Romani vices gerebat.* Corrige item Nicephorum lib. XIV Hist. Eccl. cap. 47: Παρῆσαν δὲ τῇ συνόδῳ . . . πλὴν Λέοντος τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ποιμένος, τούτου γὰρ τὸν τόπον ἐπίσκοπος Ἰούλιος πεμφθεὶς ἀνεπλήρου: *Adfuerunt concilio . . . Leone veteris Romae pastore excepto, cujus locum Julius episcopus eo missus obtinuit.* Corrigenda, inquam, utriusque hujus auctoris narratio, quia uterque male Julii Puteolani missionem a Leone, cum Juliani Coensis praesentia in synodo confundit. At non corrigendus textus, ut vult doctissimus Henr. Valesius annotat. in hunc Evagrii locum, ubi corrupte legi putat in utroque Ἰούλιος pro Ἰουλιανός; cum certum sit ita scripsisse auctores illos, discrimen, quod supra

observavimus, non attendentes, et cum plerisque aliis scriptoribus existimantes eum adfuisse synodo Leonis nomine, qui eo consilio missus fuerat; quod discrimen nec ab eodem Valesio animadversum puto.

Contrariam opinionem, quae Julium interfuisse synodo contendit, Renato in Delo insula prius mortuo, non spernendis argumentis tuentur viri docti. Primum est quod Renati mentio nulla prorsus habetur in actis Ephesini latrocinii, ex quo silentio confirmatur narratio Breviculi de eodem morte praevento, ut scribit illius auctor, antequam Ephesum potuisset accedere. Nodus certe difficilis, nisi quis dixerit vix locum fuisse loquendi legatis in pseudosynodo, praesertim vero Renato; cum et Julianus pro episcopali dignitate vocem arriperet, et Hilarus pro suo archidiaconi ac specialis Ecclesiae Romanae legati munere praecipuas haberet legationis partes. Is enim et prolixioribus semper verbis synodum alloquitur; ipse solus epistolam S. Leonis legi postulat semel et iterum; solus adversus latrocinale decretum intercedit.

2. Prosperi silentium de Renato, ac ejusdem de Julio misso testimonium urgent. At missum Julium, seu *destinatum*, ut Prosperi affectata voce utar, non negamus. Silet quidem de Renato, sed aequae de Dulcitio, quem synodo praesentem fuisse liquet ex actis, ut nihil inde confici possit.

3. Breviculi Historiae Nestorianae et Eutychianae gravis et ineluctabilis videtur auctoritatis narratio. Ejus enim auctor Romae, ut apparet, scripsit quadragésimo circiter post synodum anno. Neque tamen deerit forsitan qui reponat incertam hujus Breviculi auctoritatem, quia incertus auctor et

incertae etiam fidei scriptum ipsum censi potest. Conflatum enim illud videtur ex pluribus pannis qui aliis et aliis temporibus **1419** consuti fuerunt. Pannus omnium antiquissimus esse mihi videtur ille qui capitulum 43 codicis mei Romani conflat, et de rebus in Alexandrina Ecclesia gestis a damnatione Dioscori usque ad Acacii damnationem unice tractat; quae enim breviora, plerumque sunt et antiquiora. Ex eo plura suo Breviario inseruit Liberatus diaconus cap. 15, 16, et 18, et suo Breviculo auctor incognitus. Immo Breviculus ipse nihil aliud esse videtur quam scriptum istud brevius, pluribus postea auctum ab aliquo scriptore, qui historiam totam ab origine repetens suis usibus. Breviculum concinnavit; qui in editione anni 1591 duabus primis lineis brevior est, auctior vero in fine duodecim, vel quindecim aliis. Porro, cum in ea parte quae in codice Romano nostro habetur, nihil apparet quod veritati consentaneum non sit, non ita est in iis quae primam Breviculi partem conficiunt: plura sunt enim quae a vero discrepant et a narratione Liberati. Vix igitur fides certa adhiberi potest scriptiunculae illi, cum nullum habet sibi suffragantem alium scriptorem; tametsi abroganda non videatur ejus auctoritas cum pluribus aliis accinit.

4. At insolens videtur, nec umquam alias usurpatum, ut in locum unius legati alius ab aliis legatis substituatur. Novum id forsitan nec fieri solitum; sed necessitas id postulabat. Cum enim ex improvviso ad synodum invitatus esset S. Leo, et breve admodum spatium deligendis mittendisque episcopis concessum, coactus fuit pontifex iis contentus esse legatis quos Constantinopolim dirigendos designaverat. Nec melius aliquid ei venit in mentem quam ut Julianum Coensem, Orientalem quidem episcopum, sed patria Romanum, et in

apostolicae sedis sinu nutritum, legatis adjungeret, praesertim cum totum Eutychis negotium perspectum haberet, ac de eo ad pontificem litteras dedisset. Nullas quidem epistolas proferimus quae hoc Leonis consilium retegant; verum haec non erat epistolarum materies, sed secretiorum mandatorum, quae nisi cum necessitas postularet, publicanda erant: quemadmodum soli commonitorii privati secreto commiserat Coelestinus papa mandatum, quo jubebat ut legati sui ad Ephesinam primam synodum, praevenientes ad Cyrillum Alexandrinum consilium omne converterent. Scio per litteras Cyrillo delegatas esse pontificis vices, quia nimirum praesentiscebatur Coelestinus, quod revera accidit, legatos mature satis ad indictam synodo diem non esse perventuros. Non eadem erat Leoni ratio, atque adeo sufficiebat ut cautionem de substituendo vel adjungendo novo legato penes legatos deponeret pro data occasione seu necessitate in medium adducendam. Interim hoc **1420** ex Coelestini exemplo colligimus non sine exemplo eoque recenti Orientalium partium episcopo Romani pontificis vices fuisse mandatas. Liquet sane ex epistola 61 (**nunc 81**) ad eundem Julianum scripta pro reparanda pseudosynodi calamitate ipsum jam tunc auctoritatem sedis apostolicae circumtulisse in Orientalibus regionibus. Hortans enim eum *ut contra falsitatis astutias perseverantem diligentiam teneat*, addit: *Cum tibi ad hoc et tuus animus et NOSTRA AUCTORITAS suffragetur . . . ad quam rem nostros . . . dirigemus qui TECUM PARTICIPATO consilio, ea quae a nobis constituta fuerint, exsequantur*. Quandonam ergo pontificis auctoritate munitus fuerat Julianus? annon istud est aliquod acceptae potestatis vestigium, qua in synodo vice pontificis uteretur?

5. Instant, episcopum Ephesi legatum agentem, per interpretem locutum semper fuisse, cum Julianus Graece ac sine interprete semper verba fecerit in Chalcedonensi concilio. At forte homo Latinus nondum Graecam satis callebat pseudo-Ephesini tempore, ut in tanto episcoporum consessu Graecum ageret, postmodum vero exercitior in ea lingua per subsequens biennium factus, interpretis ope non indiguit. Ex eadem patriae ratione descendit quod de Leone differens in synodo *sanctissimum papam suum* illum appellet. Hoc decebat hominem in Romanae Ecclesiae sinu educatum.

6. Opponunt Leonis verba in epistola 39 (**nunc 43**): *Haec Ephesina latrocinia a nobis, inquit, comperta sunt non incerto nuntio, sed ab ipsis reverendissimis episcopis qui a nobis missi sunt, et fidelissimo rerum quae gestae sunt narratore Hilario.* At episcopus Roma missus ad synodum non alius a Julio Puteolano. Ego vero, si qua fides epistolae quae subsequentis rude exemplum quibusdam esse videtur, suffragari potius primae opinioni puto quam adversari; cum enim solus Julius Roma missus sit, plures fuisse missos vere scribere Leo non potuit, nisi hoc sensu quod duo revera sunt legationis munere ornati, altero Roma misso ad hunc finem, altero vero vel adjuncto, vel suffecto Ephesi.

7. Urget clarissimus Baluzius codices mss., nam *constanter vocari Julium in omnibus antiquis codicibus mss.* Actorum Ephesinorum, nec in eisdem Juliani fieri mentionem totidem verbis asserit. At secum ipse pugnat: in eadem enim praefatione ad syn. Chalcedon. fatetur modo *Julium*, modo *Julianum* legi. Revera ad locum primum synodi Ephes. pag. 115 edit. Labbei fatetur solos codices Divionensem et

Parisiensem habere *Julium*, caeteros *Julianum*; et inter istos codices, Crabbi, Surii, Nicolini, editique alii, quos veterem versionem conservasse contendit, numerandi sunt, ipseque Graecus textus. **1421** Addo Labbeum, qui Divionensis codicis varias lectiones sedulo excerpsit, marginique ascripsit, nihil tale annotasse, sed solius Juliani nomen exhibere. Eadem fere varietatem in aliis Actorum locis observat ipse Baluzius.

Observandum insuper in exemplari Graeco epistolae ad Flavianum, et in versione Latina quae adjacet inter Acta Chalcedon. *Julianum* haberi; nec aliter in ejusdem epistolae exemplo, quod insertum est collationi sextae synodi V, et ex Actis Chalcedonensibus derivatum. Unde istud contigerit, cum ubique *Julius* legatur in epistolis S. Leonis, nolim ego decernere. Sed quid si ab ipso Juliano ita repositum sit, quem videlicet versionis Actorum Chalcedonensium auctorem esse opinantur viri docti, et probabile admodum est? Quid si ab ipsis legatis id praestitum in eo exemplari epistolae quod synodo offerendum erat? Sed mitto conjecturas. Hoc certum, non recentioris scribae erratum illud esse, cum in Actis Chalcedonensibus, quibus concilii V Patres utebantur, eadem lectio jacuerit. Quod argumento est, ita revera, lectum esse in genuinis Chalcedonensis synodi codicibus seu Graecis, seu Latinis, atque adeo in illa prisca versione qua usos esse concilii quinti Patres praedicat clarissimus collector, ac forsitan ex Leonis epistolis praepostera emendatione *Julium* pro *Julianum* esse repositum. Etsi enim certum sit *Julium* legendum esse in epistolis extra synodi Acta; at si epistolae Actis insertae Juliani nomen inscriptum est antiquitus, mala fuit illa bonae lectionis restitutio.

Ad auctoritatem Theodoriti ad Renatum scribentis, respondent, Theodoritum non satis edoctum fuisse de rebus legatorum. At gratis hoc dicitur, cum non gratis asseratur ad Renatum fuisse scriptas a Theodorito litteras. Nec solummodo gratis, sed absurde. Quis enim serio cogitans putet non diligenter monitum fuisse Theodoritum de rebus in synodo gestis; Theodoritum, inquam, ex cujus ore pendebant omnes Orientalis dioecesis episcopi, qua de causa intra Cyrum se continere jussus erat, et a synodo abesse unus nominatim per imperatoriam constitutionem coactus. At licet absens corpore, per amicos aderat, quorum opera facile de omnibus edoceri potuit. Revera jam tum cum ad Leonem, Renatum, caeterosque Romanos scribebat Theodoritus, Leonis ad Flavianum epistolam acceperat, quae ad ipsum non nisi post pseudosynodum mitti potuit et ab iis qui synodo interfuerant, cum a legatis Romanis primum in Orientem allata sit. Jam tum etiam rescierat Renatum soli Flaviani depositioni interfuisse, et ante discessisse a synodo quam in alios episcopos eadem sententia **1422** decerneretur. Nec illa ex primis incertisque rumoribus hausta esse, sed certis nuntiis, probare videntur quae ante omnia scribit de ardenti zelo et justa libertate qua Renatus nefandis Dioscori molitionibus obstiterat: *Nec soli nos ista didicimus*, addit ille, *sed in omnem terram rectae mentis tuae sonus exivit, et omnes justitiam, zelum, libertatem et adversus iniquitatem injectas a te minas decantant. Et haec quidem egit pietas tua cum unicam caedem* (id est depositionem) *conspexisset. Quod si caeteras etiam vidisses quae post discessum tuum patratae sunt, Phineem illum fortasse imitatus esses.* Laudes ejusmodi a Theodorito impendi homini ex solo legati nomine cognito, et non ex peculiari gestarum ab eo rerum notitia, nemo facile crediderit.

Has certe laudes potius Julio episcopo servasset, si et is synodo interfuisset, et ad eum scripsisset Theodoritus.

At nihil tale de Renato legitur in Actis. Ita est. Sed quis modo Acta integra pseudosynodi penes se habeat? excerpta enim illius tantummodo Chalcedonensi concilio inserta servata sunt, et ex illis sola fere Patribus exhibita quae damnanda ac rescindenda erant. Nimirum post prolatam adversus Flavianum et Eusebium sententiam, hoc unum Hilari verbum, *contradicitur*, in Actis superest. Caetera quae de legatis praedicant Theodoritus et alii, intercidere.

Quod Theodoritus non ex primis dubiisque rumoribus scripserit ad Romanos de latrocinio Ephesino, ac proinde nonnisi bene edoctus de totius negotii ac personarum quae interfuerant circumstantiis, ipsius rei quam tractabat momentum et gravitas persuadet. Cum enim de appellando totius Occidentis concilio ageretur, cum legatorum Romam mittendorum delectus habendus esset, instructionibus et mandatis iidem muniendi, plures prolixaeque litterae scribendae; quis credat de his omnibus non esse diu ac mature deliberatum a Theodorito cum suis amicis, ac iis praesertim quibuscum communis erat causa? Revera non statim missos esse legatos probant ipsae Theodoriti epistolae. Non scripsit enim in Occidentem, nisi post lectam Leonis epistolam ad Flavianum, ut certum est; at non illam recepit statim post nuntiatam cladem Ephesinam. Cum enim scribebat epistolam 19, ad Anatolium patricium, nondum Leonina in manus ejus venerat, cum tamen et de Ephesinorum iudicio ipse edoctus esset, *et in omnem terram*, ut scribit, *jam exiisset sonus eorum et in fines orbis terrae rectissima sententia eorum*. Immo cum de singulis synodi episcopis, quae cujusque sors fuisset, qui

animus tunc esset, sic didicisset, ut apud amicum conqueratur vix esse aliquam Ecclesiarum *quae commotam inde tempestatem* **1423** *non senserit. Nam injuriam alii intulerunt, alii acceperunt; qui vero nec laesi sunt ipsi, nec laeserunt, et condolent iis quibus injuria facta est, et eos lugent qui fecerunt.* Postmodum accepto antigrapho litterarum S. Leonis, gratulatus sibi doctrinae consensionem cum S. Leone, continere se non potuit, ut fatetur Garnerius, quin inde apud amicum potentissimum apologiam sibi conficeret in epistola 121. Verisimile etiam putat Garnerius jam tunc gestorum Ephesinorum apographum penes Theodoritum fuisse, ob id, opinor, quod plures epistolas ad Ephesinos Patres a Leone directas legisse videatur, et cum Anatolio patricio tunc temporis communicasse. Quod si verum est, frustra objiciatur Theodoritum incertis rumusculis delusum ad Renatum, velut synodi testem et conscium, litteras dedisse, quod ipsum adhuc in vivis esse falso putaret.

Utriusque sententiae probationibus in medium adductis, litem eruditorum iudicio dirimendam dimitto, illi parti adhaesurus quam firmioribus fundamentis incumbere decreverint. Joannes Garnerius, vir eruditus, in auctario Theodoritiano stat ab utriusque opinionis partibus: nam dissert. 1 de Historia Theodoriti, cap. 9, n. 9, de Julio silet omnino; Julianum vero et Renatum cum Hilaro Ephesum convenisse scribit: ac de utroque iterum n. 10: *Incertum, inquit, quid operae navarit Julianus; Renatus certe summa confidentia obstitit synodi malignantium praesidi, et inde laudem a summo pontifice promeruit.* Denique cap. 10, n. 5: *Oculati, inquit, duo testes (latrocinii Ephesini), Renatus presbyter et Hilarus archidiaconus, uterque sedis apostolicae legatus, uterque a*

Theodoreto supplicibus litteris compellatus. In dissertatione vero secunda ad epist. 116, quae est ad Renatum, intactis primae verbis, contraria scribit, ac priorem quam suam fecerat opinionem ut commentitiam ridet, cum tamen eodem loco fateri cogatur implicatissimam esse Julii historiam.

40. *Tituli S. Clementis.* Ita omnes codd. tam exarati manu quam typis excusi, uno ex Barber. excepto Sola Graeca versio, ad quam Bouhierii Latinus Actorum Chalcedonensium codex accommodatus est, eam annotationem omittit. Quamobrem malim ego gemini hujus codicis exscriptorem oscitantiae arguere, quam falsi accusare antiquissimos quosque orbis Christiani codices, eosque praesertim quos Galliis nostris episcopi sui reliquerunt ab ipso Leone emendatos, ut ex epistola Ceretii, Salonii, et Verani ad S. Leonem perspicuum est. Id vero, quod ait Chiffletius, usu minime **1424** receptum ut Romani presbyteri scripto a suis titulis appellarentur ante Symmachi PP. tempora, gratis dicitur; id enim multo satius est asserere quam negare, cum assertionis argumentum sit haec eadem sancti Leonis epistola, quam si hoc loco interpolatam dicere licuerit, licebit et idem vitium impingere synodo illi Romanae sub Symmacho, in qua primum annotationem ejusmodi annexam fuisse contendit scriptor laudatus. Et quidem miror cur ejusmodi presbyteros scripto nolit appellatos fuisse a suis titulis, cum id usu ac viva voce receptum fuisse ultro profiteatur. Deinde cur tempore Leonis usurpatum esse non vult quod quadragesimo circiter post Leonem anno usurpatum fatetur, quodque tot codices a Leone usurpatum docent?

41. *Est probata.* In vulgatis: *Est saepe probata.* Sed istud *saepe* et in Graeco desideratur, et in omnibus fere mss. codicibus.

42. *Deus te incolumem custodiat, frater charissime.* Hanc clausulam non habent codd. 2 Barber. quinque Thuan., nec Remensis, Victorinus et Trecopith.

43. Ad calcem hujus epistolae post annotationem consularem haec verba addit Chiffletius; *Tiburtius notarius, jussu domni mei venerabilis papae Leonis edidi;* quam subscriptionem duximus omittendam esse, cum unicus Bouhierii codex ms. Actorum Chalcedonensium, correctore Rustico diacono, eam exhibeat, nec praeterea constet cujus Leonis, an primi, an secundi, vel alterius notarius fuerit Tiburtius ille. Hanc enim vocem, *domnus*, tempore Leonis I in usu fuisse non existimo, et aliunde constat saepe saepius pro diversis occasionibus editam ac laudatam fuisse praesentem epistolam.

44. Aeram seu 483, seu 486, quae in pluribus codd. additur ad finem hujus epistolae, retinendam esse in textu non existimavimus. Hic enim computandi temporis modus recentior a Romanis non nisi post sancti Leonis tempora usurpatus, et huic epistolae adjectus esse creditur a plerisque, et advectus ex Hispania, ubi Idatius Hispanus, qui scripsit aetate Leonis nostri, primus omnium hac nota usus fuisse videtur; si tamen ejus chronico aliena ac recentiori manu non est superaddita, quam et epistolae S. Leonis additam esse crediderim opera Isidori Mercatoris Haec enim aera Hispanica est quae triginta et octo annis vulgarem Christi aeram antecedit. Unde et error in ipsa adjectione deprehenditur;

additis enim 38 annis anno vulgaris aerae 4.9, quod prodiit haec epistola, non 483, vel 486, sed 487 annus efficitur aerae Hispanicae.

Ad calcem hujus epistolae, in actione 2 **1425** concilii Chalcedonensis subjiciuntur testimonia sanctorum Patrum partim Latinorum, partim Graecorum, qui duas in Christo naturas asseruere. Haec a Theodorito epistolae Leonis adjuncta esse opinio est Joannis Garnerii in parte posteriori Operum Marii Mercatoris sub finem praefationis in Scholia S. Cyrilli de Incarnatione. Ratio multiplex ab eo profertur; nulla, meo judicio, sufficiens.

E Scholiis, inquit, S. Cyrilli tria testimonia Theodoritus adduxit in secundo Eranistae dialogo, et quidem totidem verbis ac in calce epistolae referuntur in actione 2 Chalcedonensi. Bene est: sed si ante habita est Chalcedonensis synodus quam scripti Theodoritiani dialogi, quae est Baronii aliorumque opinio, jam a synodi actis potius accepisse censendus est Theodoritus, quam synodus a Theodorito. Quod porro in actione 2 Chalcedonensi epistolam S. Leonis ab Illyricianis et Palaestinis episcopis suggillatam asseruisse legitur Theodoritus adducto Cyrilli testimonio, quod inter subjuncta legitur, nec adductum fuisset si jam epistolae subjectum occurrisset: nihil vetat testimonium a Leone descriptum, prolatum esse postmodum a Theodorito, immo eo magis Leonis mens catholicae et Cyrillianae sententiae consentanea esse probabatur a Theodorito, quod idem ab utroque testimonium esset prolatum. Deinde brevissimum tantummodo **1426** adducitur a Theodorito testimonium, cujus media pars a Leone non est descripta.

Addit Garnerius: *Quod a Theodorito, aut certe ab iis qui Theodoriti partibus studebant, versam in sermonem Graecum epistolam, proditum est, immo et a vertentibus vitiata, quod postremum Leo ipse queritur apud Marcianum imperatorem.* Quinam sint hujus opinionis assertores, non memini me legere: hoc unum ego assero, nihil tale suspicatum esse Leonem nostrum de Theodorito, quantum ex scriptis conjici potest. Immo vero similis est versam esse ac corruptam epistolam a Theodoriti adversariis, quam ab asseclis. Scilicet eo fine vitiata volebant eam epistolam Leonis adversarii, ut in suspicionem Nestorianismi vocatus, odium catholicorum incurreret, ejusque epistola ut fidei absona rejiceretur. Quis porro istud tentatum credat a Theodorito, qui Nestorianismi suspicionem olim in Ephesino concilio sibi aspersam, omni tunc temporis studio et opera oblitteratam volebat, nec aliam sibi quam Leoni fidem inesse clamabat? Quam satius est igitur existimare eam epistolae Leoninae depravationem inductam esse ab Alexandrinis, cum quibus tam diuturnas simultates exercuerant Theodoritus aliique Orientalis dioecesis episcopi. Neque id asserentes divinamus: ipsa quippe Leonis ad Marcianum epistola 104 **1427 (nunc 130)**, quam laudat Garnerius, hoc evidentissime aperit. Tota est enim de Alexandrinis epistola. Primo capite laudat Proterii Alexandrini episcopi fidem. In secundo monet ut paucos imperitos haereticorum instigationibus tumultuantes ex traditione ipsius Ecclesiae Alexandrinae, scriptis scilicet Athanasii, Theophili et Cyrilli doceat Proterius. In tertio queritur quod *quorundam haereticorum versuta nequitia, ad conturbandam aliorum simplicitatem, epistolam meam*, inquit, *quam ad beatae memoriae Flavianum dedi,*

falsasse perhibetur, ut commutatis quibusdam litteris vel syllabis, receptorem me Nestoriani erroris assereret. Obsecro, subdit ille, venerabilem clementiam vestram ut eamdem epistolam per fratrem meum Julianum episcopum, vel eos quos idoneos ad hoc opus pietas vestra delegerit, in Graecum sermonem jubeatis integre diligenterque translata, per idoneum perlatores sub vestri signaculi impressione deferri tradendam judicibus Alexandrinis, qui eam clero et plebi ipsius civitatis cum praedictorum episcoporum praedicationibus, quibus mea scripta consentiunt, faciant recitari, etc. Ex quibus liquido apparet totam hanc fallaciam circa Leonis scripta Alexandrinorum haereticorum artibus structam esse, et Juliano potius quam Theodorito ascribendam esse versionem epistolae pontificis. Ipse enim Theodoritus S. Leonis epistolae subscripserat etiam ante synodum Chalcedonensem cum aliis omnibus Orientalis dioecesis episcopis, ut narrat epistola 68, cap. 3, et epist. 70 subscripsit eidem in synodo, ut affirmant legati sedis apostolicae act. 8. Immo eam asseruerat actione 2 adversus Illyricianos et Palaestinos, quod et Facundus commemoravit. Depravatio vero epistolae haereticorum opus fuit.

Urget Garnerius pro sua conjectura. Nulla fit, inquit, in tota epistola sive mentio, sive promissio afferendorum testimoniorum. Responsio in promptu est: cum scripta est epistola, immo et cum primum missa in Orientem ad synodum Ephesinam, animus non erat adjicere testimonia sanctorum Patrum, quibus doctrinam suam pontifex muniret adversus calumnias haereticorum. At vero cum in latrocinio Ephesino immaniter a Dioscoro saevitum esset in episcopos catholicos

et in ipsam Ecclesiae fidem, expulsis, depositis caesisque fidei defensoribus, rejecta etiam Romani pontificis epistola, alii postmodum legati in Orientem missi cum epistola eadem: quam cum praevideret ab haereticis impugnandam, eam sanctorum Patrum testimoniis et auctoritate munivit; qua permoti omnium Ecclesiarum episcopi, ad quos eam transmiserat approbandam, ei facilius subscriberent. His testimoniis munita erat epistola cum Constantinopolim gemina legatione annis 450 et 451 per Romanae sedis legatos allata est, cum ad Paschasinum Lilybaei episcopum jam tum ad synodum Chalcedonensem destinatum directa, cum in eadem synodo **1428** relecta et approbata. De hoc testimoniorum delectu intelligendum: Quod *de sufficienti paternarum auctoritatum instructione* a se directa in epistolis 52, 53, 54, 55 et 56 (**nunc 69, 71, 70, 74 et 75**) vel innuitur, vel expressis illis verbis refertur. Instar omnium erit locus epistolae 68 (**nunc 88**) ad Paschasinum, quae nunc primum edita: *Ut autem in omnibus plenius tua sit instructa dilectio*, inquit cap. 3, *sanctorum Patrum nostrorum de sacramento incarnationis Domini quid senserint et quid Ecclesiis praedicaverint, ut evidenter agnosceres, aliqua ad dilectionem tuam scripta transmisi, quae nostri quoque apud Constantinopolim CUM MEA EPISTOLA ALLEGARUNT.*

Sed et ipsa testimoniorum inspectio Leonem clamat auctorem. Nullum enim est in Chalcedonensi delectu (excepto Leporii testimonio) quod non legatur totidem verbis, et ex iisdem locis, in epistola ad Leonem Augustum 134 (**nunc 165**), ut prorsus existi mandum sit ab eodem utrumque esse concinnatum, uberius quidem in 134 (**nunc 165**) epistola, quia posteriora scripta prioribus auctiora esse solent.

Post primam Leonis editionem prodiit posthumum Theodoriti Auctarium Garnerio auctore, in quo eidem suae de testimoniis opinioni inhaerens scribit illa a Theodorito epistolae S. Leonis esse subjecta, eamque epistolam his munitam praesidiis ab illo tunc missam Anatolio patricio, tum ipsi Leoni papae remissam. Merum somnium, de quo ne unum quidem verbum sive in epistola 121 Theodoriti ad Anatolium, quam laudat et torquet inutiliter cap. 9 Historiae Theodoriti num. 26, sive in aliis.

Idem in dissert. 2 ad auctoris sui *Eranisten*, graviter objurgat me, quod imprudenter adhaeserim Calvinistis duobus Albertino et Blondello, et secundum eos sententiam dixerim hac in controversia. Diceres de gravissimo ac praecipuo quodam fidei capite litem esse, cum tamen de re tenuissima agatur, quae tam invidiosam ac inofficiosam reprehensionem ferre non possit, praesertim cum me secundum eminentissimum Baronium sententiam dixisse, scribere potius potuerit ac debuerit. Dicam quod res est, nec Albertinum Blondellumve hoc de capite a me esse lectum, nec meam illorumque opinionem, ut a Garnerio refertur, unam eandemque esse. Illi siquidem contendunt testimonia Patrum a Theodorito allata sumpta ab eodem esse ex epistola S. Leonis. Ego vero hoc solum scripsi: *Quod si ante habita est synodus Chalcedonensis quam scripti Theodoritiani Dialogi*, quae Baronii opinio est, *a synodi actis potius accepisse censendus est Theodoritus, quam synodus a Theodorito*. Verum neutrum ab altero mutuatum esse illa, ac praesertim Cyrilli, de quo res erat, testimonia, satis aperui opinionem meam esse, cum brevissimum a Theodorito adductum scripsi, cujus vix media pars a Leone producta

esset. Ad finem capitis remiserat Garnerius quae adversum me dicenda **1429** habebat; sed *intercidit*, inquiunt editores, *incertum quo casu, particula haec hujus concertationis*. Hoc interim fatetur, me et quos carpit Calvinistas *abductos esse in errorem ex iis quae Baronius in Annalibus mandavit scripto*.

Revera Eranistae dialogos post synodum Chalcedonensem scriptos putavit eminentissimus scriptor. Mea non interest istud vel astruere vel destruere. Licet enim dialogorum confectio toto decennio epistolam Leonis antevertisset, non propterea sequitur ex illis sua Leonem accepisse testimonia. Quam modo opinionem amplectendam putem, paulo inferius patebit. Sed quam verae sint et certae Garnerii probationes, quibus ante annum 445 conscriptos dialogos contendit, juvat prius inquirere.

Prima est petita ex epistola 16 Theodoriti ad Irenaeum, quam scriptam fatetur post indictionem pseudosynodi Ephesinae primum ad Antiochenum primatem, et inde ad provinciae Euphratesiae metropolitas delatam, adeoque vix ante mensem Junium anni 449. At ut demus Garnerio in hac epistola mentionem fieri Eranistae, quid necesse est hunc librum ante quatuor vel quinque annos fuisse compositum, cum potius appareat recentem tunc fuisse istius libri, qualis qualis fuerit, compositionem, de quo videlicet quid sentiret ipse, quid alii etiam judicarent, amice tunc primum aperuerat Irenaeus?

At vero, ut quod sentio non contradicendi, sed illustrandae historiae causa, in medium proferam, non de Eranistae libro scribere ad Irenaeum, sed de alio prorsus diverso, certum mihi videtur. Primum enim de eo opere scribit in quo vel ea

quaestio tractabatur utrum Virginem Mariam *Deiparam* sine addito dicere liceret, an non addere necesse *Hominiparam*, vel saltem saepe saepius Maria *Deipara* simpliciter appellata fuerat. At ne semel quidem id occurrit in tribus dialogis, altum ubique de hac quaestione et appellatione silentium; nec tractanda materies id revera poscebat.

Secundo, postquam aliorum reprehensionibus satisfecit Theodoritus, Irenaeo quoque scrupulum eximit: *Quoniam, inquit, me etiam reprehenditis quasi sanctos ac beatos Patres Diodorum et Theodorum in magistrorum numero praeterierim, necessarium duxi de hoc etiam pauca dicere.* At de Eranistae dialogis talem querelam frustra emisisset Irenaeus, et inutile prorsus fuisset Theodorito, quod *necessarium* hoc loco arbitratur, de duobus illis in magistrorum enumeratione praetermissis rationem reddere, aut ex aliis suis libris suam erga illos reverentiam testatam facere. Haec enim omnia praestitit in primo dialogo, in antecessum querelis ejusmodi satisfaciens. *Proferrem, inquit, etiam tibi fortissimorum veritatis propugnatorum Diodori et Theodori enarrationes, nisi viderem vos infenso in hos animo esse, Apollinarisque in eos odio et malevolentiae successisse. Vidisses enim hos etiam caeteris 1430 consonantia scripsisse, et ex divino fonte fluentia hausisse, rivosque et ipsos quoque Spiritus exstitisse. Sed hos quidem praeternittam, quia implacabile bellum adversus ipsos suscepistis.*

3. Opus de quo Irenaeus in hac epistola, erat Apologeticum adversus catholicorum aliquos a quibus fides Theodoriti petebatur. *Hoc etiam, inquit, considerandum est, eum qui*

accusatur testes minime dubios producere oportere, quos redarguere nec accusatorum quisquam possit. Et postea: Si cum accusarer defensionem sum aggressus, et testes indubitatos adduxi, quid incassum nos vituperant, qui horum videre nihil volunt? At dialogos adversum haereticos scriptos esse auctor in praefatione, immo in toto operis decursu declarat: ubique enim si non actoris partes agit, saltem doctoris catholici personam gerit. Sic in ipso limine depingit quos refutandi in se provinciam suscepit. Praemissis enim exemplis Alexandri Aerarii, Semei et Manetis, qui cum ex genere, vel eruditione, vel rebus praeclare gestis laude dignam claritatem non haberent, improbis studiis insignes evadere contenderunt: Hoc ipsum, inquit, nonnulli NUNC faciunt, qui expetendam virtutis gloriam propter labores, qui illam praecedunt, fugientes, turpissimam et miserrimam sibi famam pepererunt. Cum enim novorum dogmatum auctores esse cuperent, ex multis sectis impietatem emendicarunt, et HANC perniciosam HAERESIM conflarunt. Ego igitur paucis cum eis disserere conabor, etc.

Porro qui in his verbis Eutychianam haeresim, ipsumque haeresiarcham Eutychen nativis suis coloribus depictum non agnoscit, is non meminit quae de utroque Flavianus CP. in gemina ad Leonem epistola et in synodo sua Constantinopolitana, quid Leo ipse, quid Chalcedonensis synodus scriptis suis decretisque tradiderint. Tribus enim dialogis, ipsisque titulis praecipue Eutychianae haeresis capita configuntur, ac ipsa etiam saepe Eutychis verba referuntur. *Catholicae fidei petra*, inquit S. Leo (**Epist. 92, nunc 119**), *Eutychen exsecratur, qui in Domino Jesu Christo*

veritatem humanae carnis evacuans, ipsum Verbum in carnem asserit transformatum, ut nasci, nutriri, proficere, pati, mori, etc., solius fuerit Deitatis. En paucis verbis designatam trium dialogorum materiam, quibus asserit *incommutabilem* Verbi personam sibi veram servi formam *inconfuse* adunasse, ne passio Christi solius Deitatis fuisse dicatur. Similiter synodus Chalcedonensis in definitione fidei proscribit Eutychen, et quicumque dicentes naturam unam esse carnis et Divinitatis, mutabilem et passibilem per confusionem Unigeniti Divinitatem asserebant, statuitque unum eundemque Christum, Filium Dominum in duabus naturis *inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum.*

Concinit etiam Dialogistes cum synodo Flaviani. Eranistae enim et Eutychis eandem prorsus loquela, uterque *ex duabus naturis* **1431** dicit Christum, uterque duas naturas negat, vel in duabus naturis, uterque post unionem unam naturam fuisse contendit, uterque corpus Christi, corpus humanum dicere refugit.

Ex dictis veram epocham compositionis Dialogorum Eranistae assignare facile est, nimirum inter mensem Novembrem anni 448, quo Eutyches de haeresi convictus in synodo Flaviani damnatus est, et mensem Aprilem vel Junium anni subsequentis, quo de indicta Ephesina II synodo nuntium venerunt ad Euphratesiae metropolitanos, et postea ad Theodoritum. Statim enim atque haeresim palam professus Eutyches ab Ecclesia ejectus est, et sectam, discipulos patronosque habuit, illum publice convincendum, istos docendos et a praecipitio retrahendos pro sua charitate et

forsan rogatu Flaviani, quem familiarem habebat, aggressus est vir pro catholica fide zelo mirabili accensus.

Eodem fere tempore scripta est epistola ad Dioscorum 83. Manifeste enim exortam ac publicatam Eutychis haeresim in ea notat his verbis: *Eos enim qui Dominicae carnis ac Deitatis differentiam negant, et nunc quidem divinam naturam in carnem aiunt esse conversam, nunc vero carnem in Divinitatis naturam transiisse, admirandorum Patrum istorum medicamentis curare nitimur. Aperte siquidem et duarum naturarum discrimen nos docent* (Theophilus et Cyrillus), *et immutabilitatem divinae praedicant naturae*. Nae admiranda Garnerii subtilitas, qui tam verbis istis quam toto Eranistae opere suggillari vult Cyrillum sub fictae laudis fictique nominis larva! Non enim imprudentis modo, quod sentit Garnerius, sed imprudentis insanique fuisset ejusmodi agendi ratio.

Quibus enim verbis ridet Gennadii narrationem, qui opus dialogisticum, cum Dioscoro Theodoritus litteras excusatorias daret, ab ipso laudatum, crediderit adversus ipsummet Dioscorum scriptum esse, eadem Garnerio reddi possunt, qui adversus Cyrillum Cyrillianosque scriptum opus censet. *Nae Theodoritus fuisset aut impudentissimus hominum, qui secundum a Romano Ecclesiae antistitem provocasset ad legendum opus quo traduceretur Cyrillus ridicula sub persona; aut inconsultissimus, qui purgare se voluisset apud eum quem ipse in suo Cyrillo accusaret; aut amentissimus, qui amicitiam expetiisset hominis quem ludificatur*. Quamquam merito quis excipiat, non Dialogos a Gennadio appellatos, sed alium de Incarnatione Domini librum, quem laudat ipse Theodoritus in epistola ad S.

Leonem, et Garnerius inter Theodoriti Opera recenset. Nam *ratione et testimoniis Scripturarum* mysterium incarnationis defensum hoc opere scribit Gennadius, nulla mentione facta testimoniorum quae ex SS. Patribus abunde conguessit in Dialogis Theodoritus. Unde certum inter utrumque opus discrimen. Non Cyrillum igitur ejusve amicos spectant illa verba, sed Eutychen ejusque assecclas monachos nonnullos Aegypti, quorum cum **1432** nondum Dioscorus protectionem palam et aperte suscepisset, merito putabat Theodoritus in illo articulo temporis gratissimum fore primati, quod adversus novellam haeresim jam synodi auctoritate cum inventore suo repressam ad eum scribebat. Quamobrem eum confidenter hortatur *ut eos qui veritatis dogmata corrumpere non verentur, aut salutaribus curet medicamentis, aut curationem recusantes tamquam insanabiles a caulis ejiciat*. Cyrillianos, an Eutychianos? nemo nisi dormitans de illis cum Garnerio cogitet. Caeterum opinione sua fallebatur Theodoritus, *ratus*, ut ad Flavianum scribit, se *adjutorem ac socium ad ea quae contra fidem apostolicam moventur habiturum Deo charissimum Alexandriae episcopum dominum Dioscorum*. Jam tum enim ab eo conceptum erat consilium juvandi Eutychen ejusque partes adversus Flavianum tuendas suscipiendi.

Quod de Dialogis gemina Theodosii Augusti constitutione proscriptis ignique addictis adjicit Garnerius, merum est commentum. In prima enim ne Theodoriti quidem nomen apparet, nec aliquod ejusdem opus appellatur. Ad secundum quod attinet, proscribuntur quidem in ea *Sermones allocutorii, sive Traditiones*; verum 1° non magis ad Theodorum referenda sunt haec verba quam ad

Nestorium: *Interpretationes* (Nestorii et Theodoriti) *eorum, vel qui vocantur Sermones allocutorii sive Traditiones*. 2° Dubium an pro voce *Theodoriti* non potius legendum *Theodori*; sic enim legitur in concilio V, collat. 5, ubi refertur Constitutio Theodosii. 3° Certum apparebit omnibus non occupato animo haec legentibus, *Allocutiones*, ut in concilio V, seu *Sermones allocutorios*, ut alibi, nihil aliud esse quam sermones ad populum vel alios viva voce depromptos, quod sexcentis exemplis probari possit. Sic Cyrillus Alexandrinus Theodori Mopsuesteni *Allocutiones ad baptizandos* appellat. Sic Allocutio Marciani Augusti ad quartam synodum. Et in synodo 5 proferuntur excerpta: *Ex Allocutione Theodoriti dicta adversus S. Cyrillum Chalcedone*, etc. *Ex alia Allocutione dicta in eadem civitate*. Et post multa: *Et iterum post mortem B. Cyrilli idem Theodoritus in Allocutione dicta Antiochiae praesente Domno*, etc. De ejusmodi Allocutionibus intelligenda esse Theodosii verba, sive Theodorum spectent, sive Theodoritum, censebunt, opinor, mecum viri eruditi, improbabitque Garnerii interpretationem; nec magis arridebit importuna diligentia infelixque et cacozelia qua libros Theodoriti, in primis catholicos, sic insectatur ut pleraque illorum capita ad sensum heterodoxum obtorto collo trahere conetur.

Liquido igitur apparet evanida esse argumenta quibus suam sententiam statuere conatus est Garnerius de scriptis ante annum 445 Theodoriti Dialogis; et una ruere quod idem acriter defendit, testimonia SS. Patrum epistolae ad Flavianum subjecta **1433**. Theodoriti diligentiae deberi, non S. Leonis.

AD EPISTOLAM XXIX. APUD QUESNELLUM XXVI. *Theodosio Augusto.*

1. *Caesari Theodosio religiosissimo et piissimo Augusto, Leo papa Ecclesiae catholicae urbis Romae.* Cod. unus ms. Thuan. habet: *Gloriosissimo et clementissimo Theodosio Augusto, Leo episcopus*; quem titulum nativum esse et genuinum, Graeca versio, quae eundem exhibet, probare videtur. Priorem tamen retinuimus, quem invenimus in mss. codd. Thuan. duobus, Griman., Trecopith., Corb. Victorin. et omnibus Latinia editionibus Cave tamen, cum legis Ecclesiae catholicae papam seu episcopum, ne idem esse putes ac oecumenicum et universalem episcopum, quem titulum numquam usurpavit pontifex noster, teste S. Gregorio Magno pluribus locis. Immo saepe saepius hac simplici appellatione contentus est: *Leo episcopus*: vel ista: *Episcopus urbis Romae*. Quid ergo, inquires, sibi vult illa epigraphe? Nihil aliud quam quod de Aurelio Carthaginensi, Augustino et Fortunatiano episcopis Africanis in Carthaginensi collatione cum Donatistis, ita scribitur: *Fortunatianus episcopus Ecclesiae catholicae; Aurelius episcopus Ecclesiae catholicae; Augustinus episcopus Ecclesiae catholicae dixit*. Tam enim S. Leo quam alii unum hoc in animo habuerunt, ut sese formula ista ab haereticorum conventiculis et communione secernerent. Ecclesiae igitur catholicae episcopus, est *catholicae communionis episcopus*, ut loquitur Epiphanius haer. 42. Huic appellationi occasionem primi, ni fallor, dederunt Donatistae, qui Ecclesiam in parte collocabant: quibus catholicae Ecclesiae nomen opponunt

Ecclesiae per orbem diffusae assertores episcopi. Hinc etiam Constantinus Augustus, in epistola ad Anulinum, apud Eusebium, lib. X, cap. 7: *Qui in provincia, inquit, tibi concredita, in Ecclesia catholica, cui Caecilianus praeest*, etc. Ecclesia igitur quaelibet particularis, cum servat communionis et fidei catholicae unitatem, **1434** catholica nuncupatur. Quamobrem horum sancti Cypriani verborum sensum attigisse mihi non videtur vir doctissimus, qui post Pamelium similia verba Cypriani ad Cornelium ut soli Romanae Ecclesiae propria accipit: *Nos, inquiunt Novatiani conversi (Epist. 45), nos Cornelium episcopum sanctissimae catholicae Ecclesiae electum a Deo . . . scimus*. Manifestum enim est ex serie epistolae illa etiam extendi ad reliquas totius orbis Ecclesias ubique diffusas; *quae est proprietas catholici nominis*, inquit Optatus lib. II. Sicut enim totius est Ecclesiae (quod maxime illi urgent) unum Deum habere, unum Dominum, unum Spiritum; ita et ad totam Ecclesiam et ad quamlibet particularem attinet, quod de uno episcopo illic disseritur. *Nec enim ignoramus, inquiunt iidem, unum Deum esse et unum Christum esse Dominum, quem confessi sumus, unum Spiritum sanctum, unum episcopum in Ecclesia catholica esse debere*. Quod autem idem auctor ait, ideo Romanam Ecclesiam specialiter catholicam vocari, quod radix et matrix sit Ecclesiae catholicae; pace doctissimi viri dixerim, non est ea mens Cypriani, nec esse potuit. Non fuit re ipsa: cum enim epistola 45, ad Cornelium, haec habet verba, quae auctor ille assumpsit, *rationem reddidisse nos scimus, et hortatos esse ut Ecclesiae catholicae matricem et radicem agnoscerent ac tenerent*, etc., sensus Cypriani est, hortatum se esse eos ne parti Novati adhaererent, ne schisma et divisionem sectarentur; sed ut unitatem catholicam, quam

Ecclesiae catholicae radicem et matricem appellat, agnoscerent ac tenerent. Tot sunt loca Cypriani quae hanc de unitate expositionem comprobent, ut in oculos omnium facile incurrant. Adeat, qui volet, tractatum de Unitate Ecclesiae, epistolam ad Antonianum, et alias: ubi passim unitatem praedicat Ecclesiae, cui tamquam radius solis, fonti rivus, radici ramus individua unitate quisque conjungi debeat. *Avelle. inquit (Lib. de Unitate Ecclesiae), radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit; ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; a fonte praecide rivum, praecisus arescet: sic et Ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit, et ramos suos in universam terram, copia ubertatis extendit; profluentes largiter rivos latius expandit: unum* **1435** *tamen caput est, et origo una, et una mater fecunditatis successibus copiosa. Illius fetu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu ejus animamur.* Denique quid per matricem intelligat sanctus martyr, epistola 71, ad Quintum, declarat luce meridiana clarius. *Quos, inquit, constat hic, hoc est in Ecclesia catholica, baptizatos esse, et a nobis ad haereticos transisse, si postmodum, peccato suo cognito et errore digesto, AD VERITATEM ET MATRICEM redeant, satis sit in poenitentiam manum imponere.* Hoc igitur est, catholicum *tenere matricem*, in epistola ad Cornelium, quod haereticum *redire ad matricem*, in epistola ad Quintum; hoc est, et *Ecclesiae catholicae unitatem tenere*, ut habet ead. epist. 71, et ad eam e schismate postlimino reverti.

Jam vero quod proprie non potuerit Romana Ecclesia simpliciter vocari a Cypriano catholicae Ecclesiae matrix, manifestum est, cum potiori jure nomen istud debeatur aliis

Ecclesiis apostolicis, quae in Oriente et Palaestina primum coaluerant antequam Romanae civitati fides et episcopatus inferrentur. Hoc in primis convenit Jerosolymitanae Ecclesiae, quae revera mater et matrix omnium Ecclesiarum appellatur in epistola Patrum concilii Constantinopolitani, ad Damasum, Ambrosium et alios episcopos Romae congregatos. Eadem appellatione Romanam donant epistolae Lucii I ad episcopos Gall. et Hisp., et Felicis I ad Benignum; sed eas esse supposititias nemo non novit. Revera Innocentius PP., III epist. ad Decentium episcopum recensens provincias quae S. Petro ejusve successoribus fidei suae semina Ecclesiarumque institutionem debent, nullas nominat praeter *Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam, insulasque interjacentes*.

2. *Synodale judicium*. Ita mss. Griman. et Thuan., pro *synodale concilium*, quod in Thuan. aliis duobus aliisque, praeter edita omnia. Nescio an aliquod inter utrumque discrimen. Dixerit aliquis prius quod retinuimus de quacumque synodo, sive provinciali, sive oecumenica, intelligi posse; posterius plerumque de concilio vel ex omnibus synodis. seu oecumenico, vel saltem ex pluribus synodis, seu plurium provinciarum episcopis coalescente, quales erant synodi quibus Hilario Arelat. interdicat Leo epistola sua 10, quasque vocat *synodales conventus*, eo quod ex pluribus synodis seu provinciis conveniebant episcopi sub primario metropolitano.

1436 AD EPISTOLAM XXX. *Pulcheriae Augustae.*

1. Haec epistola alteri, quae est 27 (**nunc 31**), et Pulcheriae itidem inscribitur, persimilis est, etsi brevior. Praesens autem videtur fuisse missa per legatos, cum adhuc spes nonnulla restabat Leoni, ut synodus Ephesi indicta in conventum simplicem apud Constantinopolim commutaretur, ut ex fine epistolae conjici potest. De altera vero, quae in melioris notae codicibus nota consulum, diei et mensis caret, diximus, ad epist. 27 (**nunc 31**): *Sed ei, inquit, qui in errore est, melius consulatur, si UBI desipuit, ibidem resipiscat; et UBI damnationem meruit, illic indulgentiam consequatur.*

2. *Principis dispositioni.* Eadem voce saepius utitur S. Leo; saepe etiam alii scriptores. Ad manum sunt in praesenti Matisconensis synodus II, sub Guntramno et Hincmarus Remensis, epist. 6, cap. 26, edit. Mogunt. Quae vox significat edictum principis, ut passim videre est in codice legum imperialium: unde *et dispositionum scrinium* in eodem, et *dispositionum comites*, alibi commemorantur. Eam vocem ad ecclesiasticas suisque sanctiones traxit pontifex noster epist. 64, 65 (**nunc 84, 85**), etc., nec non et ad divina aeternaque decreta, ut epist. 24, 132 (**nunc 28 et 162**), et alibi.

AD EPISTOLAM XXXI. APUD QUESNELLUM XXVII. *Pulcheriae Augustae.*

1. *Ut quod formam servi gessit.* Variant multum codices. Thuan. unus et Trecopith.: *Ut in quo formam*, etc.; Victor: *Ut quod in forma*, etc.; Corbeien. et Griman: *Ut quod in formam*, etc.; alii aliter.

2. *Patriarchis et prophetis in specie carnis apparuit.* SS. Patres Augustino anteriores apparitiones huiusmodi plerumque tribuerunt Filio, qui sicut Patris angelus, administer ac repraesentator ab eodem sub corporali specie missus fuerit in veteri testamento; ut, inquiunt, edisceret conversari cum hominibus, et ad suum conspectum homines assuefaceret. Contrariam sententiam erroris damnavit Sirmiensis synodus an. 35 contra Photinum congregata: sed quoniam hanc opinionem Ariani in haeresis suae patrocinium detorquebant, aliam viam ineundam esse censuit Augustinus in apparitionibus priorum temporum interpretandis, atque adeo illas angelis esse tribuendis totis viribus **1437** contendit, lib. II et III de Trinitate, et alibi. Quem plerique sequentis aevi Patres et scriptores secuti sunt, ut mirum sit Leonem nostrum hic ab eo discedere.

3. *Nec uti possemus triumphantis victoria, si extra nostram esset conserta naturam.* Ita omnes mss. et plures etiam excusi codicis; sic vero in vulgatis: *Nec aliter possideremus triumphantis victoriam, si extra nostram esset confecta naturam.* Hanc vocem *confecta*, quam habet ms. Theodericianus, retinuissem, ut magis huic loco convenientem, nisi optimi codd. Griman., Trecopithoeanus et Thuanei legerent *conserta*.

Illuxit. Ita Corbeiens., Theodoric., Barb. et Thuan. unus; *induxit* legunt Thuan. tres, necnon ed. Canisii et aliae ad

marg.: sed facile unius litterae mutatione inducta est haec lectio, pro *inluxit*, quod sensus integritati necessarium videtur. *Indulsit* habent et vulg. edit. et cod. Griman.

5. *Nec potest in filiorum Dei adoptione censeri*. Sic ex mss. Thuaneis quinque, Theoderic., Barber., Trecopith., Corbeiens., Griman. et Bodleiano. Antea leg.: *Nec potest filiorum Dei adoptionem consequi*.

6. *Principaliter salvat*. De hac voce vide not. 3 ad epist. 10, ad provinc. Viennensis episcop. Divinitas Christi nos *principaliter salvat*, si pretii ac meritorum dignitatem quae tota humanitati ex Divinitate provenit spectemus; *Humanitas principaliter salvat*, eo quod passionis mortisque mysteria, quibus Deo reconciliati sumus, non utsi in humana natura adimpleri potuerunt, ac proinde principium et origo salutis humanae, ipsa est natura humana a verbo assumpta.

7. Nota diei, mensis et coss., deest in mss. Grim., Bodl., Trecopith., Victorin., Barber. et Thuaneis: ut merito huc translato mihi fuisse videatur ex breviori epist. 30, quae ad eandem Pulcheriam iisdem die, mense et coss., et in eadem pene verba scripta est. Illam igitur eradendam credimus; non eam solum ob causam, sed praeterea quia pluribus diebus vel etiam hebdomadibus ante 13 Junii scriptam esse apparet ex his cap. 4 verbis: *Cum, inquit, a tertio iduum Maiarum, quo serenitatis ejus scripta suscepimus, major pars reliqui sit temporis absumenda, ut profectio sacerdotum qui negotio sufficient valeat ordinari*. Quis enim vero ex his non intelligat statim scriptam epistolam post acceptas imperatorias litteras, id est paulo post diem 16 Maii, et antequam legati ad

profectionem accincti essent? Prius igitur haec missa est mense Maio, tum alia, quae hujus compendium est, mense Junio per legatos directa. Huic posteriori cogitato cedat necesse est prioris editionis **1438** conjectura, qua suspicatus eram primam illam nihil aliud esse quam amplificatum secundae exemplar, quod ex epist. 41 (**nunc 45**) missum esse ad Pulcheriam constat; quia Hilario, qui eam perlaturus erat, propter Dioscori latrocinia, Constantinopolim pervenire non licuit.

AD EPISTOLAM XXXII. APUD QUESNELLUM XXVIII. *Fausto, Martino, etc.*

Hanc epistolam relegimus ad codic. Griman. et Thuan. unum tantum, et ad versionem Graecam: et quibus duas lineas, quae desiderabantur versus finem supplevimus.

De latere meo. S. Leo primus omnium pontificum Romanorum de legatis a latere missis mentionem fecit. Hujusmodi loquendi modus, quem videre est etiam epist. 31, cap. 2, ex saecularium principum stylo assumptus videtur ad hunc significatum, cujus rei exempla nonnulla reperies in notis viri doctissimi Christophori Justelli, ad codicem canonum Ecclesiae Africanae, seu ad can. 7 concilii Sardicensis, qui initio hujus codicis refertur, et in quo primum reperitur vox ista, *a latere mitti*, ad res ecclesiasticas translata. Quam serio considerantes Patres Africani concilii in epistola ad Coelestinum papam in fine codicis citati edita, haec

rescribere non dubitarunt: *Nam ut aliqui tamquam a tuae sanctitatis latere mittantur, nulla invenimus Patrum synodo constitutum. E latere autem mitti, ait Morinus, est velut e familia pontificis, ex officialibus et procuratoribus domesticis in opus aliquod eligi et deputari.* De quo fusius idem tractat., Exercit. Eccl. lib. I cap. 20, et Petrus de Marca, de Concord. sacerd. et imp. lib. V c. 4. Primi tamen tam definitio legati a latere, quam discrimen inter legatos pontificis et legatos concilii Romani, quod ex hisce verbis elici existimat, a Leonis mente aliena mihi esse videntur. Julius enim episcopus Puteolanus horum legatorum princeps nec e familia ejus erat, nec ex officialibus et procuratoribus domesticis, cum nec de ipso quidem Renato presbytero tituli S. Clementis istud dici possit; et indiscriminatim de iisdem aliisque duobus loquatur tam in praesenti epistola quam in 31. Mysteriorum igitur, mea quidem sententia, vacant haec verba, saltem quod ad praesentem locum attinet, nec aliud significant quam *hinc*, ut etiam ex versione Graeca evincitur, quae vocum istarum loco habet tantum ἐν τεῷ θεῷ, *hinc*, id est *ab Urbe*, ut habet epistola 25, ex his partibus: nec verisimile est Julianum episcopum **1439** Coensem, quem hujus versionis auctorem par est existimare, quique apud Romanos multos annos egerat, formulae hujus vim et usum ignorasse, si quid aliud in ea delituisse arcani. Immo se ipse sanctus Leo interpretatur, cum scribens rursum de iisdem legatis, epist. 33, ad Theodosium Augustum, verboque Graeco prorsus concinens; habet tantum: *Ordinatis HINC fratribus meis, qui praesentiae meae impleant vicem.* Si quid tamen peculiare inest his vocibus, crediderim libenter eum a latere pontificis Romani mitti, qui ex sinu propriae vel Ecclesiae, vel provinciae, vel dioeceseos, ad aliquod negotium delegabatur:

sicut imperatores a latere seu comitatu suo aliquos in provincias missitabant, qui et *missi dominici* solebant appellari.

AD EPISTOLAM XXXV. APUD QUESNELLUM XXV. *Juliano Coensi episcopo*

1. *Adjecimus*. Haec addit Graeca versio: Ὡστε ὑπὲρ, τῆς ἀληθείας τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ; id est, *ut pro veritate humanitatis Christi*.

2. *In nobis atque in vobis*. Pro his verbis Graeca versio habet: Ἐν πάσῃ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ; id est, *in universa catholica Ecclesia*.

3. *Ab assumpti hominis substantia*. Graeca vers. addit: Καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς συλλήψεως τῆς Παρθένου; id est, *et ab ipsa Virginis conceptione*.

4. *Qui enim negat mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum*. Ita cod. Thuan., Griman., Corbeiensis, Victorinus, Surius, etc. Prius sic: *Negator enim mediatoris*, etc. Graece: Ὁ γὰρ ἀρνούμενος τοῦ ἀληθινὸν ἄνθρωπον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ; *Qui enim negat veram Domini Jesu Christi humanitatem*.

5. *Sive quod solus ab inviol. Virg. sine concup. est conceptus*. Ita codd. Barb. duo, Thuan. quatuor, Cantabrigens., Griman., Trecopith. In vulgatis vero: *Sive quod solus ex Spiritu sancto ab inviolata Virgine sine*

concupiscentia carnis est conceptus; quod ex Graeca versione assumptum est, quae tamen vocem *carnis* non habet, uti nec Victorinus cod. cum aliis jam citatis.

6. *Nec discordia desideriorum gignebat compugnantiam voluntatum*. Ita ex plerisque retinuimus. Cod. Griman.: *Nec discordiae desideriorum gignebant compugnantiam voluntatum*. Nihil habent Graeca quod his verbis respondeat; sed Latina, quae his adjacent, item Canisius, Sicardus, Nicolinus et Surius sic habent: *Nec discordiam desideriorum gignebat compugnantia voluntatum*; **1440** nec inepte: cessimus tamen codicum multitudini in priori lectione retinenda, quae et optima est.

7. *Eamdem gerens in verbi Deitate personam*. Graeca: Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἔχων ἐν Θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι πρόσωπον; id est, *sed eamdem habens in Divinitate et humanitate personam*.

8. Ante notam consularem Graeca versio haec habet: *Deus te servet incolumem, honorabilissime frater*. De annotatis autem die et mense major difficultas. Nam idibus Junii seu die 13 data legitur, quam ob causam hanc ab aliis eodem die datis epistolis sejungere nefas duximus. Et tamen certum apparet post aliquot dies fuisse scriptam, nimirum una cum epistola ad Flavianum data 23 Julii, nam et hanc et illam scripsit post acceptas utriusque litteras *per Basilium diaconum*. Is autem Flaviani litteras non attulit nisi legatis jam ad synodum profectis, et paucis ante 23 Julii diebus ex epist. 34 (**nunc 38**). Igitur et ista ad Julianum secunda est eodem tempore scripta. Ex quo id etiam commodi accidit, quod cum gemina ad eundem eodem die scripta legatur, deinceps prior

quae 31 (**nunc 34**) loco jacet 13 die Junii; posterior quae 25 (**nunc 35**) locum habet 23 Julii data habebitur. Haec porro sic inchoatur: *Licet per nostros quos ab Urbe pro fidei causa direximus*, etc. Ex quibus tria verba *pro fidei causa* delenda censemus auctoritate septem ad minus codicum mss., ut quae ex Graeca versione in textum Latinum irrepserunt, quae versio longe plura habet a textu originali discrepantia. Observandum porro simile quid haberi in epistola 24 (**nunc 28**) seu celebri illa ad Flavianum: *Ad omnem enim causam pie ac fideliter exsequendam* eosdem legatos a se mitti scribit S. Leo, nulla synodi facta mentione. Cur ita factum sit, nescio an mea me fallat haec conjectura. Cum Leo, acceptis primis Flaviani litteris cum gestis synodi CP. adversus Eutychen, agnovisset haereticum suae damnationi non acquiescere, nec a prava doctrina resilire, immo vero multa moliri adversus Flavianum, consilium cepit mittendi legatos quatuor in Orientem, qui vel auctoritate pontificis Eutychen ad meliorem mentem revocarent, vel auctoritate imperatoris reprimi curarent. Ad hunc unice finem scriptae primum sunt epistolae plures quae 13 Junii datae nunc leguntur, atque in primis celebris illa 24 (**nunc 28**) ad Flavianum; in qua reapse nihil de synodo habetur, sed de fidei tantum causa per legatos curanda. Talis est etiam epist. 28 (**nunc 32**) ad archimandritas CP., in qua *propter causam fidei* legatos *de latere suo* missos scribit. At antequam legati profecti essent, acceptae sunt a Leone Theodosii litterae, quibus de 1441 indicta synodo monebatur; statimque iidem legati, qui ad fidei negotium cum Flaviano tractandum destinati erant, ad synodum directi sunt, eorumque tardata profectio, quo novis litteris scribendis tempus daretur, vel prioribus amplificandis. In quarum nonnullis, sic Theodosii de synodo cogenda et indicta jussis obtemperat

Leo, ut tamen ad prius consilium redeat, et executioni optet mandari, ut epist. 30: *Sed ei, inquit, qui in errore est, melius consuletur, si ubi desipuit, ibi resipiscat; et ubi damnationem meruit, illic indulgentiam consequatur.* Cum autem diu ante 13 Junii, hoc est 16 Maii receptae sint illae Theodosii de synodo litterae, ex epist. 27 (**nunc 31**), et jam in procinctu essent legati, integro fere mense dilata eorum profectio, et epistolae 24 (**nunc 28**) nota diei mutata. Ex dictis patet hanc epistolam 25 (**nunc 35**) nativam suam sedem post trigesimam quartam (**nunc 38**) habere.

AD EPISTOLAM XL. APUD QUESNELLUM XXXVI. *Episcopis provinciae Arelatensis.*

Ad Constantinum, etc. Si talis fuisset provinciae Viennensis status aetate Leonis papae, qualis in notitia Sirmondi exhibetur, vix dubitari posset quin duodecim illi Galliarum episcopi, ad quos praesentem Leo scribit epistolam, et omnes et soli ad provinciam Viennensem pertinerent. Si enim duos adjeceris Arelatensem et Viennensem episcopos, qui de primatu contendebant, eum invenies numerum qui totam illam provinciam conflabat, quatuordecim videlicet episcopos, qui in notitia describuntur, quique ad consecrationem Ravennii convenerunt. Verum aliter se res habent: nam nihil hac in re elicere possumus ex notitia quam Leonis aetate posteriorem esse probavimus dissert. 5, parte I, cap. 10, ac praeterea Tarentasiam, quam inter Viennensis provinciae civitates non

numerat notitia, ad eam tamen tunc pertinuisse epist. 50 (**nunc 66**) Leonis probat, cum illam Viennensi Episcopo subjiciat.

Ex eo tamen episcoporum numero quem haec epistola exhibet, duo habemus. Primum, quod alibi jam suggessimus, nihil novi inductum esse in provinciam Viennensem, tametsi Leonis papae decretum et Valentiniani constitutio novum aliquid instituissent; sed omnes pro antiqua consuetudine episcopos ad civitatem Arelatensem concurrisse velut ad metropolim provinciae, **1442** omnes ad episcopi illius ordinationem convenisse *unanimiter*, omnes ei primatum detulisse, omnes ab eo Viennensem removisse: quem videmus nec consecrationis gratiam contulisse Ravennio, nec de usurpata ab alio hacce consecratione fuisse conquestum

Alterum, quod hinc elicimus, illud est, Rusticum, qui in hujus epistolae inscriptione numeratur inter caeteros Ravenni ordinatores, alium esse procul dubio ab illo Narbonensi ad quem alias scripsit S. Leo. Alterius enim provinciae metropolitanus, qualem se gerebat Rusticus Narbonensis, numquam se ordinationi episcopali in aliena provincia contra canones immiscuisset, multoque minus in Viennensi, cujus metropolitanus etiam Narbonensem provinciam sibi subjectam esse vel tunc adhuc contendebat, vel certe non ita pridem contenderat: Arelatensium enim votis plurimum suffragatus esset Rusticus, si ad Arelatensis episcopi ordinationem convolasset, velut ejusdem provinciae episcopus. Deinde Rusticus Narbonensis non tertius scriptus reperiretur in hac epistola, qui alibi vel statim post Ravennium, ut in epistola synodica quadraginta quatuor episcoporum Gallorum ad S. Leonem, et in tertio Arelatensi

concilio, vel etiam ante Ravennium nominatus reperitur, ut in S. Leonis epist. 82 (**nunc 103**).

Satius est ergo existimare alium a Narbonensi Rusticum huic epistolae inscribi: quod eo lubentius credimus, quod et commune admodum est huiusmodi Rustici nomen, et plures revera legimus circa illa tempora in Galliis floruisse, quorum nonnullos commemorat Apollinaris Sidonius Epistolarum lib. II, epist. 11; lib. V, epist. 9, et lib. VIII, epist. 11. Alius Rusticus ab his omnibus forte distinctus scripsit ad Eucherium eam epistolam quam repraesentavit J. Sirmondus in notis ad epist. 11 lib. II Sidonii

AD EPISTOLAM XLI. APUD QUESNELLUM XXXVII. *Ravennio Arelatensi episcopo.*

1. *Secundum praecedentem notitiam.* Ita cum ms. Thuan. legendum; non vero, ut habent edita, *Secundum praesentem notitiam.* Respicit enim S. Leo ad legationem quam S. Hilarii Arelatensis nomine, Leonis placandi gratia, obierat Ravennius tunc presbyter, cujus occasione Romae innotuit pontifici; cujus *gratiam morum suorum mansuetudine et sanctitate meruisse* dicitur in libello supplici episcoporum Gallicanorum ad Leonem, ut videre est (**Col. 880 hujus tomi**).

1443 2. *Modestiae igitur tuae non desit auctoritas, constantiam mansuetudo commendet.* Ita mss. codd. Antea corrupte: *Modestiae igitur tuae non auctoritas constantiam, sed mansuetudo commendet justitiam, lenitas temperet, etc.*

3. *Cum verus recti amor in semetipso habet*, etc. Ita mss. codd. Herovallian. et Thuaneus, cum Merliniana Isidori editione. Arridebit forsitan magis nonnullis alia haec vulgata lectio: *Cum verus recti amor in semetipso habeat et apostolicas auctoritates et canonicas sanctiones*; sicut et placuit mihi aliquando. Sed (quod re attentius perpensa fateri cogor) sic lectio haec mysterio vacare mihi videtur, ut meo iudicio, careat et vero sensu: etsi enim verus recti amor mentem hominis legi Dei subjiciat, perfectamque inspiret pro humanis etiam praeceptis obedientiam, numquam tamen vel apostolicarum auctoritatum, vel canonicarum sanctionum, quae leges, ut aiunt, positivae sunt, notitiam per semetipsum potest impertire. Hanc quam restituimus lectionem confirmo auctoritate Hincmari Remensis et codicum mss. quibus usus est. In opusculo enim Capitulorum 55 adversus Hincmarum Laudunensem, quod trigesimo tertio loco habetur apud Sirmondum, cap. 10, refertur pannus hujus epistolae ab his verbis: *Iusto quippe ideo*, etc., ubi eadem prorsus lectio habetur.

4. Hanc epistolam scriptam esse Asterio et Protogene consulibus, hoc est an. 449, probat altera Leonis epistola ad provinciae Arelatensis episcopos scripta eodem anno quo Hilarius Arelatensis obiit, et Ravennius in ejus locum suffectus est. Ex quo Philippum Labbe corrigas, qui in dissert. de Scriptoribus ecclesiasticis Hilarium Arelatensem vixisse scribit usque ad diem 5 maii anni 454, quod falsi arguitur ex duabus epistolis ad Ravennium Hilarii successorem, et tertia ad ordinatores scriptis hoc anno 449, ex quatuor etiam aliis ad eundem datis, annis tribus sequentibus, et ex litteris Gallicanorum episcoporum, inter quos numeratur ann. 451.

AD EPISTOLAM XLIII APUD QUESNELLEUM XXXIX. *Theodosio Augusto.*

Quid de praesenti epistola sentiendum sit, prorsus in ambiguo est. Editionum tam concilii Chalcedonensis quam Operum S. Leonis procuratores censuerunt potius esse fragmentum sequentis epistolae quam integram epistolam; non omnia in ea cohaerere, nec inventam esse in mss. Codd. **1444** mss. quod attinet, plures nacti sumus qui eam contineant, quos inter Thuaneus unus, alter Grimanicus noster octingentorum et amplius annorum, ut diximus, et optimae notae. Forsitan est exemplar epistolae sequentis seu 40 (**nunc 44**), quod nonnullis mutatis, miserit sanctus Leo ad Pulcheriam Augustam; nam in epist. 41 (**nunc 45**), quam ad eandem scribit de Ephesino latrocinio, se ejusmodi exemplar mittere testatur. Plurima tamen sunt in quibus ambae discrepent.

Hanc enim primam suo tantum nomine scribit S. Leo, alteram quae sequitur, suo et concilii Romani nomine. In illa magnam ex sua auctoritate capit fiduciam pro defendenda per se veritate; in hac sumit ex litteris imperatoris fiduciam fidei et pacis per ipsum defendendae. In hac ultima ait sibi quae Ephesi gesta erant, narrata esse ab Hilario diacono, qui solus effugerat; prior illa, ab ipsis etiam reverendissimis episcopis qui a sede apostolica missi erant, haec nuntiata fuisse affirmat; quod falsum est, cum unicus episcopus missus fuerit ad Orientales partes, Julius scilicet Puteolanus, quem etiam

susplicamur diem ultimum obiisse antequam Ephesum perveniret. Praeterea uni epistolae subjecit exemplar canonum Nicaenorum seu potius Sardicensium; alteri non item. Denique nonnulla sunt in illa epistola quae truncatam eandem fuisse arguant, vel nondum perfectam et absolutam; ut potius sit rudis aliqua epistolae delineatio quam epistola caeteris accensenda. Manifestus enim hiatus apparet in loco punctis notato; et paulo inferius haec leguntur: *Pro supradicti sacerdotis arbitrio*, etc., nulla prius facta mentione Dioscori, quem haec verba indicant in altera epistola. Quidquid sit, eam e numero epistolarum subtrahere noluimus, suum cuique de ea iudicium liberum permittentes.

Hujus epistolae initium assumptum est ab impostore Isidoro ad construendum caput fictitiae epistolae 2 Dionysii I pontificis Romani ad Severum episcopum, et fictitii rescripti Liberii papae ad Athanasium Alexandrinum et alios Aegypti episcopos.

AD EPISTOLAM XLV. APUD QUESNELLUM XLI. *Pulcheriae Augustae.*

Hujus epistolae versionem Graecam edidit Joan. Cotelierius ex ms. cod. Regio 1026, ubi ad haec verba: *Pro fide regia*, quae restituimus ex ms. Grimanico et aliis (nam antea legebatur, *Pro sede regia*), Graeca habent, ὑπὲρ τῆς Ῥωμαϊκῆς πίστεως: *Pro fide Romana*; sane contra mentem Leonis, 1445 qui hortatur Pulcheriam ut *pro fide*, hoc est,

secundum eam qua pollet fidem, seu vigore illius fidei novellis erroribus resistat.

AD EPISTOLAM LIII. seu AD
FRAGMENTUM EPISTOLAE *Anatolii CP.*
episcopi ad S. Leonem. APUD QUESNELLUM
POST EPIST. LI.

1. Hoc praeclarum epistolae fragmentum ex Regio codice ms., num. 940, eruit vir doctissimus Joannes Baptista Cotelerius, et inter Ecclesiae Graecae Monumenta, tom. I, pag. 66, excudi curavit anno 1677, biennio post primam Leonis nostri editionem. Monet in notis conferendum cum his quae Sozomenus habet lib. VII, cap. 8 de electione Nectarii Constantinopolitani pariter episcopi. Non debuit porro in hac editione omitti haec epistolae particula, nec alium locum sortiri, cum de illa in consequentibus epistolis mentio habeatur, et tunc primum recepta esset a Leone cum ad Theodosium, Pulcheriam, aliosque epistolas 52, 53, 54 (**nunc 69, 71, 70**), etc., scribebat pontifex 16 Julii. Ad illam respiciunt earum aliquae; nonnullae expresse etiam meminerunt: sic enim epist. 53 (**nunc 71**), ad archimandritas: *Ipse Constantinopolitanus episcopus et hi qui eundem consecrarunt, praeter id quod ad ordinationem novi antistitis pertinebat, nihil nobis de compressis, vel abdicatis erroribus indicarunt.* Ex quibus cum fragmento collatis docemur, 1° circa haec tempora ad meliorem vitam transisse sanctum Flavianum; 2° ante illius obitum, Anatolium nec

electum, nec ordinatum, electionem enim, nulla mora interposita, secuta est ordinatio; 3° non solum Anatolium, sed ejus etiam ordinatores ad S. Leonem litteras ordinationis indices misisse.

AD EPISTOLAM LIX. APUD QUESNELLUM XLVI. *Clero et plebi urbis Constantinos.*

1. *Plebis acclamationibus.* Plebis suffragia in electionibus episcoporum olim intervenisse, vel ex uno Leone nostro perspicuum est: eadem pariter in translationibus admissa fuisse, aequè certum ex Histor. Miscell., lib. XX, cap. 23. In depositionibus autem episcoporum seu approbandis seu improbandis locum habuisse ex his verbis discimus. Hoc persaepe acclamationibus populi fiebat; quae cum seditiosae erant ac tumultuosae, **1446** merito rejiciebantur, et revera prohibentur a sanctis Patribus, qui electiones per hujusmodi acclamationes factas rescissas volunt; ut in Chalcedon., act. 11, et apud Palladium in Vita Chrysostomi cap. 13 et sequent. Cum vero modeste et ex ardore fidei vel justitiae acclamatur a populo, tunc, ut hic a Leone praestitum, et approbata, et in scrinia etiam ecclesiastica sunt redacta ejusmodi acclamationum vota. Harum porro usum ab ethnicis ad Christianos, et a rebus civilibus ad ecclesiasticas translatum fuisse, apposite notavit vir doctissimus Franc. Florens, ad titulum 7 de Translatione episcopi.

2. *Ut nec ab infantium linguis veritas corporis et sanguinis Christi inter communionis sacramenta taceatur.* Locus ita

necessario restituendus ex codd. Griman., Barber., Trecopith. et Thuan. tribus. Quartus Thuan. leg., *inter communia sacramenta*; vulgata vero lectio, quae habet, *nec inter communis sacramenta fidei teneatur*, absurdum omnino sensum continet, et a Leonis mente remotissimum. Alludit porro ad veteris Ecclesiae ritum et ad ipsa Ambrosii verba, quibus ritus ille nobis exponitur, lib. IV de Sacram. cap. 4: *Non otiose, cum accipis, tu dicis, AMEN, jam in spiritu confitens quod accipias corpus Christi. Dicit tibi sacerdos, CORPUS CHRISTI; et tu dicis, AMEN, hoc est, verum.* Et Leo ipse, serm. 5, de Jejun. decimi mensis: *Hoc, inquit, ore sumitur, et frustra ab illis AMEN respondetur, a quibus contra id quod accipitur disputatur.* Porro cum tam Ambrosius quam Leo non nisi ab accipientibus corpus Christi *Amen* responderi solitum asserant, et illud ab infantibus inter communionis mysteria pronuntiari Leo dicat, ab iisdem quoque accipi ac manducari consuevisse corpus Christi consequens esse mihi videtur. Quam consuetudinem testatam pariter nobis reliquit sancti Cypriani epistola seu lib. de Lapsis, paulo ante finem, quem locum commentatur sanctus Augustinus epist. 23, ad Bonifacium. Sed quod epist. 107 ad Vitalem, habet de iisdem parvulis corpus et sanguinem Domini sumentibus vel non sumentibus, utrum de manducatione ipsorum infantium ore facienda, an aliter intelligendum sit, manifestum esse non existimo.

3. *Supra omnem Ecclesiam.* Ita cum vulg. Pauli editione mss. cod. Griman., Victorin, Trecopith. et Thuan. unus. Sed Corbeiens., et tres Thuan., et edit. vulg. Leonis ad marginem

habent, *supra omnia Ecclesiae*, juxta textum Graec., ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ.

4. *Manichaei*. Non quod de Divinitate saltem Christi sane sentirent; multis enim **1447** fabulis hanc suam confessionem aspergebant, ita ut Christum assererent fuisse illum quem dicit nostra Scriptura serpentem, etc., ut ex August. haer. 46.

5. *Apollinaristarum*. Quae de his habet sanctus Leo, ab Aug. haer. 55 mutuatus est; sicut Augustinus ab Epiphanio, lib. III contra Haeres., tom. II, haer. 57, sive 77, quae est Dimoeritarum, ubi prolixam sancti Athanasii Alexandrini ad Epictetum refert epistolam. Tres illas Apollinaristarum partes aliter dinumerat, ac distinguit Epiphanius. Prima enim secundum ipsum affirmabat Christum corpus e coelo detulisse: 2° Christum animam non assumpsisse, *quia vicem ejus expleverit ipsa Divinitas*, inquit Leo noster serm. 4 in Nativitate Domini: ubi hanc solam recenset Apollinaris sententiam, ut verisimile sit alia hujus haeresis capita discipulorum ejus fetum esse; 3° denique ejusdem Christi corpus Divinitati consubstantiale non dubitarunt asserere.

6. Nota diei, mensis et consulum, quibus data est epistola, carent mss. Griman., Barber., Trecopith., Victorin. et e Thuaneis aliqui: item Merlini et Crabbi edit. Hinc mihi facile persuadeo adjectitiam esse illam quae vulg. edit. apponitur: *idibus Octobris*. 2° Iisdem idibus et coss. data reperitur altera ad eosdem Constantinopolitanos, ut probabile non sit hanc datam esse eodem die. Inter eas hoc discrimen intercedit, quod brevior illa non a S. Leone solo scripta sit, sed etiam a synodo Romana, quae vel occasione latrocinii Ephesini, vel pro more ad tertium kalendas Octobr. ut ex epist.

16, cap. 6, colligitur, convenerat. Hanc vero prolixiorem suo ipse nomine scripsit, ut ex serie epistolae constat, a cujus titulo rejicienda sunt illa verba: *Et sancta synodus, quae in urbe Roma convenit*, sicut rejecimus auctoritate mss. Griman., Corb., Trecopith. et Thuan., in quibus desiderantur. Scripta est procul dubio post epist. 39 et 40 (**nunc 43 et 44**) quibus concilium ab imperatore indici postulat: de sua enim petitione monet Constantinopolitanos in fine hujus epistolae. 3° Prima scripta est statim post acceptam Ephesini turbinis notitiam, et antequam litterae et acclamationes Constantinopolitanorum ad Leonem essent delatae; secunda non nisi acceptis his litteris data est, ut ex cap. 1 patet: atque adeo aliquanto post tempore. Revera non videtur ullus de Flaviani morte nuntius Romam pervenisse ante mensem Julium anni 450. Rarae litterae hujus anni ante diem 16 Julii, **1448** quo tempore scribens S. Leo ad Theodosium Augustum de Anatolio recens ordinato (*qui Constantinopolitanae Ecclesiae coepit praesidere*), innuit tum primum factum se fuisse certiore seu de Flaviani obitu, seu de successoris ejus ordinatione.

A die Octobris 15 anni 449 ad decimum septimum Martii sequentis anni duae solummodo Leonis epistolae comparent in Orientem scriptae, una ad Pulcheriam, altera ad Martinum et Faustum presbyteros, nec alias usque ad diem Julii 16 habemus. Porro in epistola ad Pulcheriam nihil de Flaviani morte: ex quo promptum est arguere nihil itidem de ea scriptum a Pulcheria. In altera testatur se nondum certiore factum esse de receptione litterarum a synodo Romana scriptarum die 15 Octobris superioris anni. Quod argumento est nihil tunc adhuc auditum Romae de novo Ecclesiae CP. statu. Ex quo rursum infero Theodosii litteras ad

Valentinianum et Augustas Romam mense Martio nondum allatas. Siquidem ex litteris ad Liciniam Eudoxiam scriptis apparet, Flavianum ex hac vita morte sublatum eo tempore fuisse, ita enim Graeca Latine reddi debent: *Flavianus memoratus divino judicio ab humanis rebus ablatus est, quatenus totius dubietatis contentio a sacris removetur Ecclesiis*. Porro vix credibile est tam sero fuisse a Theodosio responsum, cum a 15 Octobris ad 17 Martii quatuor integri menses cucurrissent. In secunda primae fit mentio tamquam antea scriptae, et per alios nuntios missae: ut manifestum sit hanc non eodem die datam esse, sed aliquanto post idus octobris.

AD EPISTOLAM LXV. SEU AD
PRECES *Episcoporum provinciae Viennensis*
sancto Leoni papae oblatas. APUD
QUESNELLUM POST EPIST. XLIX.

Fidem supplicis hujus libelli quem Gallicani episcopi ad sanctum Leonem pro Arelatensis Ecclesiae privilegiis miserunt, in dubium revocant viri insigniter eruditi Jacobus Sirmondus, qui illum velut supposititium diverso a germanis monumentis caractere excudi curavit in tom. I Concil. Galliae, et Joannes Launoïus in dissertatione de duobus Dionysiis, et aliquot alii. **1449** E contra vero ut genuinum opus suscipitur a doctissimo viro Henrico Valesio in notis ad Socratis Histor. lib. II, cap. 29, aliisque ecclesiasticis scriptoribus. Et certe nihil est, meo quidem judicio, unde ei

merito suppositionis nota inuratur, sive stylum attendas, sive res ipsas spectes quas in his precibus Gallicani antistites edisserunt; nec ulla etiam apparet ratio qua valide satis praeclari hujus ecclesiastici monumenti fides concutiatur.

1. Tota hujus libelli series sibi optime cohaeret, nec aliquid usquam occurrit in quo eorum a quibus conscriptum fuit ingenium, sinceritas, prudentia industriaque desiderentur, ut desiderantur plerumque in scriptis fictitiis. Cum enim ab homine cordato et liberali indole praedito alienissimum sit hujusmodi opusculis confingendis manum admoveere, fit plerumque ut talia scripta vel ex pannis sibi invicem assutis compingantur, vel ubique incompositis barbarisque vocibus, anachronismis, aliisque similibus scateant *voθείας* indiciis; ita ut saepe illorum suppositio in oculos etiam minus perspicaces facile incurrat.

2. Numquam hujusmodi scripta fingi solent, nisi ut nonnullum ex iis patrocinium desperatae alicui causae conquiratur. Parum autem caute consulisset scripti hujus artifex Arelatensis Ecclesiae privilegiis, si ex precibus eorum nomine oblatis, qui illius causam defendendam susceperant, eadem privilegia confirmari posse sibi persuasisset. Quis enim ex partis unius praejudicio sententiam adversus litigantem alterum decernat? Certe si aliquid confingendum habebat Arelatensis causae patronus, id illius nomine promulgandum erat cujus iudicium postulabatur, et longe gravioris momenti fuisset alicujus pontificis Romani decretum, in quo omnia eadem argumenta quae continentur his precibus exponerentur, quam preces ipsae, quae praeter rationes quibus fulciuntur nihil nisi supplicantium vota exhibent, nec ulla propria pollent auctoritate.

3. Dicant velim, qui scriptum istud falsitatis arguunt, quo tempore, qua aetate procusum fuisse putent. An Leonis et Ravennii? At quidni potius verae preces et genuinae oblatae fuisse creduntur, quam aliae mala arte existimentur confictae? cum nihil obstat, sed constet e contra de hoc eodem argumento a Gallicanis episcopis datas esse ad Leonem epistolas. An saeculis Leone et Symmacho posterioribus? Verum post utriusque hujus pontificis decreta, quorum auctoritate attributis Arelatensi et Viennensi certis Ecclesiis, tota haec controversia composita est, numquam Arelatensis sibi arrogare tentavit trium illarum provinciarum ordinationem, quarum libellus mentionem facit, ut omnino superfluum videretur preces condere nulli usui profuturas. Si quae enim posthac motae sunt rixae inter utrumque illum episcopum, inde natae sunt quod alteruter eas Ecclesias invadebat quas **1450** alteri subjectas esse decreverant summi pontifices mox laudati.

4. Nihil fere toto hoc libello occurrit quod antiquitatem non redoleat, illius aevi stylum, qui et in Leonis epistolis et in aliis coaevis Galliae nostrae monumentis passim usurpatur, ut sunt voces *apostolatus*, *summum sacerdotium*, et *summum pontificium* cuilibet episcopo attributum, ut ipse Leo habet initio epistolae 37 (**nunc 41**) ad Ravennium; *corona vestra*, quod et tres Gallicani antistites, Ceretius, Salonius et Veranus in sua ad Leonem epistola assumunt; *sacerdos* pro episcopo ubique; *auctoritates sedis apostolicae* pro decretis; *apex sanctae dignitatis*; *ordinandi pontificium*; *primatus*, pro metropolitico jure; *potestates* pro magistratibus; *potestate propria gubernare*, *sub omni ecclesiastica regula continere*, *ad suum pontificium*

revocare. Sed et totus orationis textus antiquam eam et genuinam esse clamat ac suadet cuius attentius ac seposito omni mentis praejudicio perlegenti.

5. Nonnulla sunt in ea epistola quae reconditoris sunt eruditionis quam ut a doctulis ac recentioribus impostoribus fraudem meditantibus usurpari potuerint. Tale est quod ait: *Ostentare voluit insignia dignitatis, consulatum suscepit et dedit*, de quo inferius dicemus. Alia sunt etiam quae fingere vix in mentem cujusquam venissent, et quae scribentis bonam fidem scriptique sinceritatem arguunt, quale est quod de *anni praesentis* quo scribebant *penuria* dicitur.

6. Hoc moris est spuriorum scriptorum auctoribus, ut quia fraudem potissimum moliuntur, hujusmodi scripta hac de causa ubique magna ambitione disseminent, ne quem lateat quod omnibus etiam arte pessima notum fieri discupiant. Unde fit ut numerosa spargantur eorum exemplaria, quae frequenter postmodum occurrunt in bibliothecarum codicibus; nihil tale Arelatensis provinciae libello contigit, cum e contra ad nostra usque tempora in Arelatensi archivo delituerit, e quo uno nuper depromptus est et ab eminentiss. card. Baronio suis Annalibus insertus.

Denique argumenta omnia quae a doctissimo antiquitatis scrutatore adversus has preces instruuntur, talia esse mihi videntur ut ex his quae jamjam dicturi sumus abunde sibi satisfactum confessurus sit, ut spero, vir verae opinionis amantior quam suae.

1. *Nulla*, inquit, *in libello supplici honorifica papae illius, cui mittitur, inscriptio*. Sed quid si scribae unius oscitantia omissa

est? Cum enim ex unico exemplari desumptae sint preces istae, quid ab aliis factum sit non apparet; nec fas est adversus scriptum hujusmodi ex leviculae omissionis praejudicio quidquam decernere. Adde quod aliter epistola per tabellarium mittenda aliter supplex libellus per presbyterum et diaconum legatos offerendus ordinatur. Denique tantum abest ut suppositionis argumentum sit **1451** splendidarum hujusmodi inscriptionum omissio, quin potius scripti sinceritatem evincit, cum plerumque non nisi fraudis faciendae gratia operosius adornari et ad fucum componi soleant hujusmodi tituli, ut testes sunt Isidori pseudo-epistolae; cujusmodi titulos laudatus scriptor non semel genuinis etiam epistolis ex malo consilio ascriptos comprobatur.

2. Sine consule et die, inquit, apparet scriptum illud; quae duo publicis monumentis auctoritatem vindicant. Et hoc pariter magis epistolae convenit quam supplici libello. Deinde tot sunt indubitatae fidei monumenta in quibus hujusmodi consuetudini derogatum est, ut ex illius omissione nihil certi statui queat. Hac uti annotatione inter episcopos Romanis familiare magis erat, quam aliarum regionum episcopis. Vix enim in Orientalium, Africanorum, Hispanorum, Italorum et Gallicanorum episcoporum epistolis talis usquam formula conspicitur. Ubi enim, ne a Leonis aetate recedamus, ubi consularis nota in epistolis Augustini Africani, Flaviani Constantinopolitani, Ambrosii et Eusebii Mediolanensium, Paschasini Siculi, Proterii Alexandrini, Ceretii, Salonii, Veranique, inque aliorum plusquam quadraginta Gallorum synodica ad Leonem epistola?

3. *Nihil, inquit, in hoc libello deprehenditur quo Leoni potius quam Anastasio vel Symmacho nuncupetur.* Immo vero plura sunt quibus id deprehendatur; haec videlicet: *Ordinationem qua sanctus frater et coepiscopus noster Ravennius in civitate Arelate post transitum beatae recordationis Hilarii episcopi, concordantibus omnium votis ad summum pontificium, Domino favente, proventus est, missis continuo litteris apostolatui vestro indicare curavimus. Quibus a beatitudine vestra tanta dignatione et charitate fuisse responsum, immensas gratias agimus.* Et postea: *Notum licet nobis ante jam fuerit, praedictum sanctum fratrem et coepiscopum nostrum maxime coronae vestrae gratiam morum suorum mansuetudine et sanctitate meruisse.* Ex his, inquam, manifestum est uni Leoni nostro offerri potuisse libellum hunc supplicem. Sub quo enim Romano pontifice et Hilarius Arelat. decessit e vita, et Ravennius ordinatus est in ejus locum, nisi sub Leone I? Cui, nisi Leoni, hujus ordinationis nuntius missus est a Gallicanis episcopis? A quo de eadem responsum est illis antistitibus, nisi a Leone? Cui morum suorum mansuetudinem probavit Ravennius? A quo impense dilectus? Cujus meruit gratiam, nisi Leonis nostri, ad quem ab Hilario pontifice missus est cum Constantio, ut Romani pontificis animum occasione depositionis Celidonii exasperatum **1452** deliniret, teste auctore Vitae sancti Hilarii Arelatensis? Quem insuper infensum habuit Ravennii praedecessor Hilarius, nisi sanctum Leonem Magnum? Omnia ergo illi sententiae suffragantur, quae libellum Leoni directum fuisse asserit.

4. Ex his libelli verbis argumentum contra libellum ipsum eruit idem vir doctissimus: *Omnibus enim regionibus*

Gallicanis notum est, sed nec sacrosanctae Ecclesiae Romanae habetur incognitum, quod prima inter Gallias missum a beatissimo Petro apostolo sanctum Trophimum habere meruit sacerdotem, etc. At istud, inquit, tam obscurum quam quod obscurissimum: etenim nullus est Graecus vel Latinus, Gallus vel Italus scriptor, qui per annos a Christo sexcentos huic rei fidem faciat.

Sed quid mirum si quod illa aetate manifestissimum erat, successu temporis, milleque ac ducentorum annorum interstitio evaserit *tam obscurum quam quod obscurissimum?* Quamquam nec istud hodie obscurum esse ultro fatebitur vir doctissimus, si meminerit se tam ex auctore Vitae sancti Saturnini, quam ex Gregorio Turonensi pro certo asseruisse prima fidei Christianae semina jacta fuisse in Gallicanis regionibus a sancto Trophimo ejusque sociis sex, quos huc transmisit sedes apostolica; quos omnes primum Arelatem appulisse, ibidemque commoratos esse, dubitari vix potest, cum inter provinciae Romanae civitates illa emineret: nam non solum maris vicinia, sed, ut legimus in constitutione imp. Honorii et Theodosii ad Agricola praefectum Galliarum, qua in ea civitate conventum provinciarum fieri praecipit: *Decursus Rhodani et Tirrheni recursus necesse est ut vicinum faciant ac pene conterminum, vel quod iste praeterfluit, vel ille quod circuit, ita ut ad hanc urbem velo, remo, vehiculo, terra, mari, flumine deferatur quidquid singulis nascitur.*

Praeterea, si per sexcentos a Christo annos nullus auctor huic rei fidem praestitit, unde illam hausere auctores duo laudati quos pro impostoribus habere nemo volet? Sed etsi neque hi neque alii de ea re quidquam scripto tradidissent, quam multa

sunt quae per Ecclesias quasi vivae vocis manu traduntur posteris, et ad remotiores usque transmittuntur aetates?

Video quid diligentissimum antiquitatis indagatorem aliosque auctores angat in hac libelli parte, hoc nimirum est, quod injecta beati Petri mentio, apostolo ipsi sancti Trophimi missionem tribuere videtur: quod a veritate alienum esse existimant. Et hoc ego falsissimum puto; sed non is est, opinor, illorum verborum sensus, quem prima fronte praeseferunt. Tam solemne enim **1453** est ac usitatum apud scriptores ecclesiasticos, ut pro apostolica Petri sede, ipsum Petri apostoli nomen usurpent, ut nihil fere magis legenti sit obvium. Hoc etsi vel monuisse sufficiat, nonnulla tamen exempli magis quam probationis gratia adduco. Bonifacius papa in epistola ad Rufum Thessalonicensem apud Holstenium et in ultima Conciliorum collectione scribit: *Ita quippe vice sua beatus apostolus Petrus Ecclesiae Thessalonicensi cuncta commisit*, etc. Idem in epistola ad episcopos per Thessaliam constitutos: *Scitis*, inquit, *beato Petro utrumque possibile*, id est, *in mansuetudine mites*, *in virga superbos arguere*. Item in epistola ad Rufum et caeteros Thessalonicensis vicariatus episcopos, *a beati Petri communione sejungi*, idem est ac ab apostolicae sedis communione secerni. Posterioribus etiam saeculis Nicolaus I, epist. 24: *Beatissimo Petro apostolorum principi contradicere nullus praesumat*. Sed ne extra proprios veluti fines Leonisque Epistolas evagemur, nonne haec legimus hoc eodem sensu in epistola 10 ad Viennensis provinciae episcopos adversus sanctum Hilarium Arelatensem? *Ita*, inquit, *suae vos cupiens subdere potestati*, *ut se beato apostolo Petro non patiatur esse subjectum*. Et

postea: *Ipsius quoque beatissimi Petri reverentiam verbis arrogantioribus minuendo*. Et in epistola 41 (**nunc 45**) ad Pulcheriam Augustam c. 3: *Pietas, inquit, tua supplicationem nostram apud clementissimum principem, sibi specialiter A BEATISSIMO PETRO apostolo legatione commissa, dignetur asserere*. Mitto sexcenta testimonia his similia. Haec igitur libelli verba nec ejus auctoritati quidquam derogant, nec Gregorio Turonensi veraeque epochae adventus septem primorum episcoporum in Gallias, quam viri eruditissimi amplectuntur, adversari ullatenus videntur.

5. Urget sequentia verba: *Et exinde aliis paulatim regionibus Galliarum donum fidei et religionis infusum*, etc. Pugnant haec, inquit, cum Innocentio PP. ita scribente in epistola ad Decentium Eugubinum episcopum: *Cum sit, inquit, manifestum in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam, insulasque interjacentes nullum instituisse Ecclesias, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerint sacerdotes*. Ista profecto non nocent: quis enim non videat ex his indistincte et confuse positis nihil certi vel clari posse elici quod ad exactam historiae notitiam conferat? Quis non fateatur multa hic Innocentium paulo commotiorem factum more oratorio conglobare ad Romanorum privilegiorum defensionem? Aut quis demum non advertat ita contextum esse pontificis hujus sermonem, ut eum distributive **1454** ac relative, quemadmodum loqui solent, sumi velit? Non enim frustra de sex diversarum regionum Ecclesiis disserens, eas omnes a solo Petro aut ab episcopis ab eo missis institutas esse asserere noluit, sed addidit, *aut ejus successores*; indicare scilicet volens non omnes illas a Petro, sed aliquas earum ab ejus

successoribus fuisse fundatas; quas inter Gallicanae procul dubio numerandae sunt, etiam doctissimo eodem viro assertore. Jam vero etsi absque Romanae sedis praejudicio possit asseri post constitutam Arelatensem Ecclesiam opera sancti Trophimi a pontifice Romano missi, alias complures intra Gallias ipsas erectas ab eo fuisse, hoc tamen Gallicani episcopi non asserunt in suo libello, sed tantum, *exinde*, hoc est, ex civitate Arelatensi, ut scriptor idem interpretatur, *aliis paulatim regionibus Galliarum donum fidei et religionis infusum fuisse*; quoniam ex illa urbe et ex Trophimi seu consilio seu mandato, alii sex viri qui cum eodem illuc appulerant, sese ad alias regionum illarum civitates contulerunt, postquam ex illa metropoli, velut ex quadam specula, opportunitatem exploraverunt, prospexeruntque quid magis religioni Christianae et Galliarum saluti conveniret, quae et quo tempore civitates, quae loca illis prius essent adeunda.

Adverto, pro majori hujus loci elucidatione, cum Galliarum hic mentionem faciunt episcopi, non esse necessario de omnibus id Galliarum regionibus intelligendum, sed tantum de Narbonensi solida, quae primum a Romanis in provinciam redacta, provinciae Romanae nomen obtinuit, et saepe simplici Galliarum nomine decoratur. De quo quia alibi fusius egimus, non est quod hic diutius immoremur.

6. Ex aliis etiam his verbis impostorem seipsum prodere existimant: *Cui (Arelatensi episcopo) id etiam honoris dignitatisque collatum est, ut non tantum has provincias potestate propria gubernaret, verum etiam omnes Gallias sibi apostolicae sedis vice mandata, sub omni ecclesiastica regula contineret*. Manifeste, inquit auctor laudatus, qui hujusmodi

preces consarcinavit, posteriorem se indicat fuisse Caesario, Auxanio, Aureliano, aliisque Arelatensibus episcopis, quibus Romani pontifices suas in Gallia vices posterioribus Leone saeculis demandaverunt; ante hos enim nihil tale commissum legitur Arelatensibus episcopis vice pontificis Romani.

Fateor plus aliquid difficultatis subesse his verbis, non tantum tamen ut propterea rejiciendae sint istae preces. Primum enim, cum episcopi Gallicani sua sibi jura sarta tectaque maxime vellent, officiosis verbis **1455** demulcent pontificem, qui imperatoria potestate fultus, graviter illa privilegia concutere jam coeperat, nec aliter quam demissis officiis placari poterat. Caeterum, quod de mandata Arelatensibus olim episcopis apostolicae sedis vice fatentur, eodem fortassis sensu intelligunt quo sanctus ipse Leo apostolicam legationem beatissimo Petro apostolo Pulcheriae imperatrici commissam scribit in epist. 41 (**nunc 45**) mox laudata: quia videlicet tam in indicando Paschatis die quam in aliis negotiis intra Gallias occurrentibus, ad Arelatensem semper episcopum suas litteras dirigere consueverant, ut ad Galliarum primatem. Deinde, quamvis hodie non appareant pontificum Romanorum epistolae quibus suas vices expresse committere voluerint Arelatensibus episcopis, non satis est, ut mihi videtur, ut id numquam factum pronuntietur, cum pleraque hujusmodi monumenta ecclesiastica injuria temporum interciderint. In simili causa hallucinatus est vir inter heterodoxos eruditus Blondellus, judiciumque suum praecipitavit, cum in suo de Primatu opere nulla apud antiquos Thessalonicensis vicariatus vestigia exstare pronuntiavit, saltem ante Leonis I PP. tempora. Erant certe plurima; sed latebant, prodieruntque tandem in publicum in collectione Romana Lucae Holstenii.

Sed et quae adhuc supersunt monumenta sufficere potuerunt Gallicanis antistitibus, ut qui Romanis auribus blandiri volebant, Leonemque sermone non injucundo ad sua vota pellicere, id sine mendacii ac falsitatis nota praestarent. Etsi enim solito semper more, etiam post Leonis sententiam adversus sanctum Hilarium emissam, suas Ecclesias rexissent Gallicani episcopi, cum tamen imperatorem, a Leonis ore pendentem, viderent pontificis decretum sua auctoritate firmasse, reique executionem injunxisse magistro militum, tum e re sua esse duxerunt delinire Leonis mentem, eique jus suum ac privilegia probare: quod vix aliter illius animo insinuandum putabant, quam si ei persuaderent jam olim Romanorum pontificum vicibus ornatos esse Arelatenses episcopos, ut Gallias *sub omni ecclesiastica disciplina continerent*, hoc est, ut ex illa metropoli vigilanter prospicerent ne aliquid contra canonum regulas in Ecclesiis Gallicanis attentaretur, quae propria est pontificis Romani cura et sollicitudo, utpote omnium episcoporum primatis, canonum exsecutoris ac vindicis, *et cui vineae custodia*, ut Patres Chalcedonenses scribunt ad Leonem ipsum, *a Salvatore commissa est*. Et quidem quod Occidentales dioeceses attinet, hanc maxime consuetudinem observavit sanctus Leo, ut identidem, prout se dabat occasio, illuc episcopos vice sua acturos dirigeret, vel ibidem commorantes hac instrueret potestate. Sic Potentio vicem curae suae in Africana Mauritaniae Caesariensis provincia injunxit epist. 1 (**nunc 12**), Anastasio Thessalonicensem vicariatum delegavit, Turribium **1456** Idatio et Ceponio metropolitanis in Hispania adversus Priscillianistas conjungi voluit ad cogendam synodum: ut de Orientalibus sileam, ut de Juliano Coensi episcopo aliisque compluribus Constantinopolim

pontificis vice directis. Sed et in Gallicana dioecesi tale aliquid aggressus est idem Leo, cum ablatam Hilario potestatem cogendi Gallicanarum provinciarum synodalis conventus in Leontium transtulit. Hoc enim sibi non assumpsisset, nisi eum qui inter caeteros metropolitanos praecipua auctoritate eminebat, sua id vice agere persuasum vel habuisset, vel haberi vellet; quem proinde pro nutu suo vel conservare posset, vel dejicere. Nec aliquid procul dubio novitatis inducere se putavit idem pontifex, cum Ravennii curae ea omnia commisit, quae agi in Galliis volebat adversus nascentem Eutychis errorem. *Universa*, inquit epist. 51 (**nunc 67**) *per te cupimus ad omnium fratrum et consacerdotum nostrorum notitiam pervenire: hoc dilectioni tuae SPECIALITER DELEGANTES, ut sollicitudine vigilantiae tuae universis fratribus innotescat.* Quam curam etiam alias provincias spectasse, in quas jus metropoliticum sibi non arrogabat Arelatensis episcopus, patet ex epistolae subscriptionibus quam ad Leonem dedit synodus Gallicana. Idem Leonis consilium apparet ex epistola 38 (**nunc 42**), ad eundem Ravennium, quem de Petroniano quodam pseudo-diacono vago admonet, ut ab omnibus Galliarum Ecclesiis excommunicetur, et ex epist. 76 (**nunc 96**), qua ejusdem Ravennii cura Galliarum episcopos de Paschatis die certiores fieri praecipit, quod ex longaeva consuetudine factum ab eo fuisse satis indicat, sufficitque ut apostolicae sedis vicem Arelatensi episcopo fuisse demandatam non mendaciter asserere potuerint Gallicani episcopi, Leoni placentia loqui volentes.

Coelestinus papa, cui post Sixtum Leo successit, idem confirmat cum ad Arelatensem episcopum scribit de nescio

quo Daniele, qui ex Orientalibus partibus, ubi multis se criminibus polluerat, in Gallias se recipiens, ibidem ordinatus esse episcopus ferebatur. Hunc ubicumque Galliarum esset, ad episcopale iudicium per eundem Arelatensem episcopum destinari vult pontifex. Qua auctoritate? Quo jure? Eo jure, opinor, quod ei ex antiquo semper detulerant Gallicani antistites, sed quod, ni fallor, ex sua delegatione factum videri cupiebat Coelestinus, qui in eadem epistola Massiliensis episcopi, de hoc accusati quod de fratris et coepiscopi sui nece gratulatus esset, iudicium episcopis Viennensis et Narbonensis provinciarum delegare se pronuntiat.

Easdem autem vices expresse delegatas esse Arelatensi episcopo per Zosimum pontificem nemo inficias ierit, nisi qui hujus papae epistolas quae ad Arelatensem controversiam pertinent fictitias esse voluerit, quod male asseri, et ex doctissimorum virorum suffragio, qui eas pro germanis habent, **1457** et pluribus etiam argumentis demonstramus in dissertatione apologetica pro sancto Hilario Arelatensi.

7. Objicit rursus libellum ita Valentinianum et Honorium in regendo imperio conjungere, quasi collegae fuerint. Revera conjunguntur, non tamen ut collegas (de hoc enim ne apex quidem), sed ut decessor successorque, ut pater et filius, ut eorumdem privilegiorum Arelatensis civitatis auctores assertoresque. Instat: Nullum Valentinianus privilegium Arelatensibus concessisse reperitur, in cujus edicto Arelas omnium Galliarum mater nuncupetur. Verum hac in re negativa probatio nullius est momenti: quam multae enim Augustorum constitutiones posterioribus saeculis e tenebris prodierunt, quibus ante sepultae jacuerant? Deinde quis

ignorat illius tropi frequentem esse usum, quo pluralis numerus pro singulari ponitur, praesertim cum in praecedentibus plurium mentionem fieri contigit? Quem usitatum etiam in sacra historia loquendi modum pluribus exemplis probat Augustinus lib. III de Consensu Evangelistarum, cap. 16, ubi de duobus latronibus agitur, qui Christum pariter blasphemasse dicuntur, cum id ab alio evangelista de uno tantum eorum recitetur.

8. Contra libellum argumentatur ex verbis capitis tertii, quibus asserit *quod semper sicut Ecclesia Arelatensis intra Gallias primatum in sacerdotio antiquitatis merito, ita etiam civitas ipsa principatum in saeculo opportunitatis gratia possederit*. Quis, quaeso, inquit, a Christo usque ad Constantinum Magnum, Arelatensis Ecclesiae sacerdotem Galliarum primatem dixit? Quis a Constantino usque ad Honorium et Theodosium Arelatensi Ecclesiae primatum Galliarum tribuit? Quis Arelatensi oppido principatum Galliarum ascripsit praecedentium imperatorum temporibus? Sunt ista, inquit, recentiorum somnia, quae Gallicani episcopi numquam somniassent.

Non sunt profecto haec somnia, vir doctissime, nisi somniasse dixerimus Leonem Magnum, cum in epistola 50 (**nunc 66**), quae controversiam inter Viennensem et Arelatensem episcopos motam dirimit, haec ait non ex proprio ingenio, nec ulla permotus auctoritate, sed, ut loquitur, *consideratis allegationibus utriusque partis praesentium clericorum, ita semper intra provinciam vestram Viennensem et Arelatensem civitates claras fuisse reperimus, ut quarundam causarum altera ratione, nunc illa in ecclesiasticis privilegiis, nunc ista praecelleret; cum tamen eisdem*

commune jus quondam fuisse A GENTIBUS proderetur. En quomodo id quod Gallicani asserunt antistites, ultro fateatur sanctus Leo, *consideratis utriusque partis allegationibus*; quae *allegationes*, si ad nos usque pervenissent, omnem omnino tergiversandi sustulissent occasionem: sed satis superque est quod etiam antequam Christianae fidei lux Galliis affulgeret, ac proinde ante Constantinum *commune saltem jus* **1458** Viennae et Arelato fuisse in confesso est. Nihil enim amplius profiteri debeat sanctus Leo, qui ex communi jure communem utrique provinciam facere intendebat, licet se de Arelatensium jure magis fuisse persuasum evidenter ostenderit, cum eorum metropoli longe majorem Ecclesiarum numerum assignavit. Principatum autem Arelatensis civitatis, etsi ante Christum natum exstitisse, ea quae dicta sunt comprobent, sufficit tamen ut ex illo solum tempore deducatur quo sanctus Trophimus primus Arelatensium coepit gubernare Ecclesiam, ut superfluum sit quaerere quis a Christo nato ad Constantinum usque illius primatum asseruerit.

Ultimum denique adversus libellum supplicem torquetur argumentum, ex eo quod sanctus Leo rescribens ad episcopos quorum nomine offerri debuit, si germanus est, nihil omnino de utraque Narbonensi loquitur; cum de ea sermonem habere debuisset, si respondisset ad libellum de quo quaestio versatur. Respondeo sententiam sancti Leonis latam non esse nisi inter Arelatensem et Viennensem episcopos, inter quos constat litem non fuisse nisi de solo primatu, seu metropolitico jure in provinciam Viennensem; episcopus enim Viennensis nihil in Narbonensem umquam sibi arrogavit. De sola ergo provincia Viennensi a Leone pronuntiandum erat. His adde

quod post mortem Hilarii, qui suae Ecclesiae jura strenue semper defenderat, Ravennius, qui ab hujusmodi contentionibus alienior erat, pro sua videlicet indole et, ut loquuntur episcopi in libello, *pro morum suorum mansuetudine*, jus in alias provincias tepide admodum accedenti similis propugnabat, contentus sibi primatum in Viennensem conservare. In hoc totus est revera libellus, nec de tribus provinciis mentionem facit, nisi aliud agendo, et ut inde jus suum in Viennensem magis ac magis roboraret. Hoc ista loco sufficient; reliqua ad eandem controversiam pertinentia repetantur ex dissertatione 5 apologetica pro sancto Hilario Arelatensi.

His ita explicatis, nihil amplius, opinor, obstat quominus pro sincero germanoque habeatur supplex antistitum Gallorum libellus, ex quo non modicum accedit auctoritatis ac roboris Arelatensis Ecclesiae privilegiis. Superest ut, si quae alia illustrari egent in hac epistola, id paucis absolvamus.

1. *Coronae vestrae*. Ex marginalibus priorum editionum notis apparet nonnullos hoc epitheton quasi uni pontifici proprium existimasse. Verum illud promiscue cuilibet episcopo attributum fuisse liquet, tum ex aliis, tum ex Augustino, qui epist. 147 sic Proculianum Donatianae partis episcopum affatur: *Per coronam nostram nos adjurant vestri; per coronam vestram vos adjurant nostri*; ex Hieronymo Augustinum ipsum sic alloquente: *Precor coronam tuam*: ex Apollinari Sidonio, qui Leontium Arelatensem **1459** iisdem verbis alloquitur epist. 3 libri VI. Familiarem fuisse Gallis hanc salutandi formulam liquet tam ex eodem Sidonio quam ex epistolae synodicae Gallorum ad S. Leonem subscriptionibus, ex epistola Ceretii, Salonii et Verani, item

Gallorum ad eundem, et ex hoc ipso libello, in quo ter idem loquendi modus usurpatur. Sed unde manavit, et quis illius sensus est? Sunt qui alludi putent ad clericalem episcopalemque tonsuram, quae instar coronae erat, praesertim secundum formam antiquitus usitatam. Quidquid sit de huiusmodi consuetudine, de qua consules, si lubet, Gregorium Turonensem de Nicetio Trevirorum episcopo loquentem, et concilium Toletanum IV, can. 40, hoc Hieronymo venisse in mentem non puto; sed nec alios id voluisse probabile admodum videtur. Aliquid enim sublimius spirat haec locutio, et, ut puto, significat supremum ecclesiastici ordinis apicem, qualis est dignitas episcopalis, in quem sensum a Valentiniano imperatore in novella de episcop. ordinat. adversus Hilarium Arelat. sanctus Petrus appellatur *princeps episcopalis coronae*, hoc est dignitatis. Indiscriminatim assumebatur haec formula; in epistola enim synodica Gallorum ad Leonem alii ejus *coronam* salutant, alii *sanctitatem*, alii *beatitudinem*, alii denique *apostolatam*.

2. *Consulatum suscepit et dedit. Consulatum dare* explicat vir singularis eruditionis H. Valesius ad Socratis lib. II, cap. 29 de Ludis Circensibus, quos consules initio consulatus sui edebant. Ita et haec illius loci Socratici verba, τὰς συνήθεις ὑπατείας, interpretatur, *solemnes ludos a consulibus editos*.

AD EPISTOLAM LXVIII. *Ceretii, Salonii et
Verani ad Leonem PP.* APUD QUESNELLUM
POST EPIST. LXXVI.

1. *Ceretius*, etc. Tres istos, qui praesentes ad S. Leonem litteras dedere, episcopos fuisse ipsa clamant epistolae verba: *Sancti*, inquiunt, *episcopi fratres nostri per Gallias*; episcopos enim fratres vocare solorum episcoporum est. E Gallia fuisse, ista sollicitudo de epistola Leonis per Gallias spargenda, satis indicat. Duos ex illis, Salonium et Veranum, fratres fuisse, et eos Eucherii Lugdunensis episcopi filios, quos frequenter celebrant illius aevi scriptores, Baronii, Sirmondi, aliorumque communis opinio est, quam vel ex una ista epistola, ad quam simul scribendam convenerunt, probabilem admodum puto, ac pene certam.

Sed in qua Galliarum parte episcopatum gesserint, hactenus incompertum. Aliquando suspicatus sum eos ex illa provinciae Viennensis parte fuisse, quae in ejus divisione decreto Leonis PP. non ita pridem facta Viennensi episcopo assignata fuerat; suspicionisque **1460** haec ratio erat, quod ab eorum uno, Ceretio scilicet, Mediolanensis provinciae episcopi mutuati erant dogmaticam illam Leonis epistolam, non ob aliam, ut videtur, rationem, quam propter viciniam: nulli autem Gallicani episcopi Italicae dioecesi propinquiores erant, quam aliqui ex quatuor episcopis Viennensi subjectis: una enim ex istis, Tarentasia, Augustae Praetoriae, quam etiam hodie inter comprovinciales habet, vicina admodum est. Praeterea nulla occurrebat ratio cur tres hi episcopi inter illos

44 antistites Gallicanos, qui ad Leonem de eadem epistola scripsere, et ad quos Leo rescripsit, non legerentur synodo Gallicanae interfuisse, quam quia ex illa Viennensis provinciae parte erant, cujus soli episcopi Arelatensis Ecclesiae juribus subscribere refugiebant, ne adversus metropolitanum suum Viennensem praejudicarent.

Magis tamen placet modo alia opinio. Conjicio igitur tres illos episcopos ex provincia Alpium maritimarum fuisse, tum propter rationes alias, tum propter hanc maxime quod et hi vicini fuerunt, eorum unum, Veranum ex illa Alpium provincia fuisse certis argumentis deprehendere mihi videor.

Primo ex epistola 4 Hilari PP. docemur Veranum episcopum scripsisse ad sanctum Leonem pro juribus metropolitanis Ingenuo Alpium maritimarum metropolitano asserendis; nec solus scripsit, sed *cum caeteris provinciae sacerdotibus*, ut Hilarus habet: provinciae utique Alpium maritimarum, de qua lis erat, et cujus ille mentionem tertia superius linea fecerat. At cur, quaeso, tantopere pro juribus illius metropolitani sollicitus fuisset Veranus, ut Ingenuo ultro jura propria dimittente, ad Leonem querelas de imminuta metropolitani illius auctoritate deferret? Cur communem cum ejusdem provinciae episcopis scripsisset epistolam, nisi pro communis Alpium provinciae dignitate agendum sibi credidisset? Cur etiam de Cemelenensis civitatis et Nicaeensis castelli negotio discutiendo ad eundem Veranum scriberet Hilarus papa, eumque Leontio primario partium illarum metropolitano jungeret, nisi quia ex illa eadem Alpium provincia erat?

2. Veranum Eucherii filium Venciensem in Alpium maritimarum provincia episcopum fuisse asserit Joann. Savaro ad epist. 15 libri VII Sidonii, ex veteri ms. codice Lirinensis coenobii, in quo nomina sunt episcoporum, abbatum et monachorum, qui ex Lerino in sanctorum numerum sunt relati: *Veranus Venciensis episcopus*. Idem et ex Martyrologio Ecclesiae Venciensis confirmat Vincentius Baralis in Chronologia Lirinensi pag. 362: *In Galliis civitate Venciensi, depositio beati Verani episcopi Venciensis, qui fuit monachus insulae Lirinensis, discipulus beati Hilarii abbatis dictae insulae, et postea episcopi Arelatensis. Qui beatus Veranus sepultus est in eadem ecclesia Venciensi in sarcophago marmoreo in pariete defixo, 1461 qui multis virtutibus et miraculis claruit, ac de nobili prosapia ortus in pace quievit, quarto idus Septembris*. Cum auctor Martyrologii Hilarium facit Lirinensis coenobii abbatem, falsus est Eucherii verbis, ubi Salonium fratrem Verani beatissimi Hilarii doctrina formatum scribit: quod abbatem hunc fuisse non significat, cum e contra ibidem ab Eucherio vocetur Hilarius, insulanus tiro.

3. Hanc de Verani episcopatu opinionem probabiliorem adhuc reddit, quod Lirinensi insulae omnino vicina erat Venciensium civitas: ut facile credideris ex illo coenobio ad istius civitatis sedem postulatum esse Veranum propter sanctitatis opinionem ex vicinia bene notam: quod praeterea eidem civitati proxima erat Cemelenensis, ut et Castrum Nicaeense, de quorum unione sub eodem episcopo, et scripserat olim ad S. Leonem cum caeteris provinciae episcopis, et ad eum prae caeteris postea scripsit Hilarius papa.

Quid porro moverit et Jacobum Sirmondum, et Davidem Blondellum, ut Veranum istum Lugdunensis Ecclesiae praesulem fuisse scripserint, nescio. Hoc ita forte opinati sunt ex quibusdam Lugdunensium episcoporum tabulis, quibus fides ab eruditis abrogatur.

Jam ex Verani sede non temere conjicio in ejus vicinia Salonium fratrem et Ceretium episcopatum gessisse, atque adeo tres eosdem sedes habuisse provinciae Mediolanensi vicinas: et revera nullae sunt viciniore quam Venciensis, Glandevensis, Senecensis, quae Albigaunensi, Genuensi, Taurinensi et aliis valde proximae sunt; quae ratio fuit cur epistolam S. Leonis ab eorum uno, Ceretio, mutuati sint Mediolanensis provinciae episcopi ex ejusdem Leonis admonitione. Haec de Ceretii, Salonii et Verani episcopatu, occasione epistolae quam ad Romanum pontificem dedere; alteram ad eosdem datam a Leone laudat illustr. Auscensium archiepiscopus pro se perorans in generalibus cleri Gallicani comitiis anni 1665, ut ex istorum Actis intelligo: sed an ex editis codicibus, an ex manuscriptis doctissimo praesuli epistola illa innotuerit, compertum non habeo.

AD EPISTOLAM LXX. APUD QUESNELLUM LIV. *Pulcheriae Augustae.*

1. *Cum ordinationem ipsius dura praecesserint.* Ita ex Griman. ms. reponendum censui, cui lectioni prope accedit Victorina: *Cum in ordinatione ejus dura praecesserint;* eodem fere sensu

hanc **1462** vocem *dura* usurpante Leone nostro, quo et superius, cum ait: *quorum causa durior*, epist. 40 (**nunc 44**). Tres tamen Thuan. mss., unus Cantabrig. et edit. vulg. habent: *Cum in ordinatione ejus plura praecesserint*.

2. *Disputationum*. Griman. cod. et Thuan. unus leg., *dispositionum*: quod ut ad plura extenditur, ita forte magis hoc loco a Leone usurpatum, ut in eadem epistola factum est.

3. *Vel epistolae meae*. Ita Griman. et Cantabrig. codd. mss.; non vero: *Et epistolae meae*, ut in vulgatis; levi quidem, sed non levis momenti, discrimine; si legis enim *vel*, optionem dedit Anatolio ut alterutri epistolae subscriberet, praesentiscens libentius ab illo episcopo subscribendum fore epistolae sancti Cyrilli Orientalium partium episcopi, cujus scripta a prima synodo Ephesina approbata fuerant, quam suae, quae ab Orientalibus Ecclesiis nondum erat suscepta. Eandem alterutrius epistolae subscribendi facultatem relinquit scribens Gallicanis episcopis epist. 51 (**nunc 67**) ad Ravennium. *Hoc, inquit, dilectioni tuae specialiter delegantes, ut sollicitudine vigilantiae tuae epistola nostra quam ad Orientem pro fidei defensione direximus, vel sanctae memoriae Cyrilli, quae nostris sensibus tota concordat, universis fratribus innotescat*.

4. *Quod ausa est imperita insipientia definire*. Ita optime ms. Grimani codex, quorum loco in excusis haec leguntur: *Quod ausus est: imperita insipientia*, etc., sensu falsissimo et a Leonis mente alieno. Anatolius enim, quem haec verba tangerent, nihil definierat fidei adversum; sed et nihil omnino, sive post consecrationem suam, sive ante. Neque enim

pseudosynodo Ephesinae interfuit, dum habebatur, sed *tunc temporis apud Constantinopolim morabatur*, ut expressis verbis observat Breviculus historiae Eutychianistarum, apocrisiarii munere pro Dioscoro fungens in comitatu. Quibus adde, numquam Anatolium tam acerbis verbis a Leone fuisse notandum, ut et imperitiae et insipientiae argueretur.

AD EPISTOLAM LXXX. APUD QUESNELLUM LX. *Anatolio episcopo CP.*

1. *Ut suarum Eccles. essent communione contenti.* Quatuor hujusmodi abstentionis genus capita complectebatur. Cum enim episcopi sola suarum Ecclesiarum communione fruebantur, 1° nec ii visitationis officia a collegis suis, nec item collegae ab iis recipiebant; 2° sacra solemniter **1463** obire in aliena parochia non sinebantur; 3° mutuo litterarum formatarum seu commendatitiarum commercio interdicebantur; 4° ad concilia aliosque ecclesiasticos consessus simul cum eis non conveniebant, et omni in illis auctoritate suffragiorumque jure spoliabantur. De primo habes concilii Toletani I can. 15; de secundo apud Epiphan. haer. 70, ubi Polycarpi et Victoris aetate Orientales ab Occidentalibus divulsos pacificas a se invicem litteras nullas accepisse scribit. Tertium et quartum satis indicant phrases illae quibus haec excommunicationis species exprimitur, *charitate fratrum privari, alienum esse a fratrum communione*, et similes quae passim occurrunt. Plura qui

volet, adeat doctissimum Joannem Morinum, Exercitat. Ecclesiast. lib. II, exercitat. 17, 18 et 19. Vide etiam S Augustinum epist. 261.

2. *Dioscori, Juvenalis et Eustathii.* De Dioscoro et Juvenale cur praecipue mentionem faciat, nemini notum non est. Ille enim impietatis Ephesinae coryphaeus; hic vero per omnia suffragator, ut ex epistola S. Leonis ad eundem, et ex Actis Chalcedon. concilii. Eustathius vero episcopus Berythi, unus quidem fuit ex iis *qui potestatem habuerunt et principes fuerunt concilii Ephesini*, ut dicitur act. 4. Chalcedon. Sed cur a S. Leone et ab Anatolio potius notatus sit quam Thalassius Caesareae Cappadociae, Eusebius Ancyrae et Basilius Seleucia Isauriae episcopi, qui itidem inter eos numerantur, haec mihi occurrit ratio: quod Eustathius prae omnibus visus fuerat confessionem edidisse in Ephesino latrocinio Eutychianae consonam, usurpans haec verba: *Non oportet igitur intelligere duas naturas, sed unam naturam Dei Verbi incarnatam*: quae etsi Ephesi approbata est, statim tamen ac fuit recitata in Chalcedonensi synodo, clamatum est ab episcopis praesertim Orientalibus: *Ista Eutyches dicit, haec Dioscorus dicit*. Deinde simultatis forsitan aliquid residuum erat inter Anatolium et Eustathium ob eam causam, quod Eustathius Ibam Edessenum episcopum absolverat in conventu Beritensi, cui Ibae infensissimus erat Dioscorus. Dioscori autem apocrisiarius erat tunc temporis Anatolius, qui eidem, ut suae dignitatis auctori, quantum potuit favit, etiam post ejus a Chalcedonensi synodo damnationem.

3. *Ad sacrum altare non recitandis.* Clarum est hoc loco sermonem esse de sacris diptychis, quorum usus quanti factus olim fuerit, patet ex controversiis quae in Ecclesia

efferbuerunt occasione sancti **1464** Joannis Chrysostomi, Acacii, Eutychianorum, trium capitulorum, etc. Non pigeat lectorem adire epistolam Attici episcopi CP. ad sanctum Cyrillum Alexandrinum, apud Nicephorum Callist., lib. XIV, cap. 26, et Cyrilli rescriptum ad eundem tam loco citato quam inter Cyrilli Opera. Unicum locum juvat hic exscribere, tum quia ad rem nostram facit, tum quia breviter diptychorum naturam, originem et usum describit. Est in epistola Aegyptiorum episcoporum ad Anatolium CP. episcopum adversus Timotheum Ecclesiae Alexandrinae invasorem, part. III Act. Chalced. synod.: *Etiam, inquit, in venerabili diptycho (in quo piae memoriae transitum ad coelos habentium episcoporum vocabula continentur, quae tempore sanctorum mysteriorum secundum sanctas regulas releguntur) suum posuit et Dioscori nomen, etc.*

AD EPISTOLAM LXXXVIII. APUD
QUESNELLUM LXVIII. *Paschasino*
Lilybaetano episcopo.

Quanti facienda sit haec ad Paschasinum epistola nemo non intelligit, tum ex earum rerum notitia quam illi uni debemus, cum maxime quod ad primarium S. Leonis legatum data, quem vice sua in magna illa synodo Chalcedonensi acturum pro fidei causa tunc mittebat. Praeter hoc commonitorium aliud secretius eidem datum esse a Leone docet actio 16 illius synodi, ex qua partem mandati excerpimus excudimusque tom I. De omnium Orientalium subscriptione

adversus Nestorium et Eutychem, deque Anatolii epistola, ex qua id factum didicerat sanctus Leo, habes alterum pontificis testimonium in epist. 70 (**nunc 91**) post biduum Anatolio scripta. Reliqua quae notatu digna, observavimus in dissert. 1 de Vita et Reb. gest. ad ann. 451.

AD EPISTOLAM XC. APUD QUESNELLUM LXXIII. *Marciano Augusto.*

1. Praecedentium editionum procuratores, immo et collectionum mss. auctores in hujus epistolae titulo de Chalcedonensi synodo mentionem faciunt, quae tamen e Nicaena civitate, quo primum convocata fuerat, **1465** non nisi mense Septembri jam exeunte ad Chalcedonensem fuit translata.

2. *Sed et in fratre meo Juliano, Coensi videlicet episcopo, quem epist. 69 (nunc 89) consortem legatis suis a se additum testatur, et in epist. 70 (nunc 91) participem in omnibus actionibus esse praecipit; sed et in epist. 71 (nunc 92) ad Julianum ipsum eam ob causam scripta, ipsi injungit ut cum fratribus, etc., inquit, quos vice nostra ad praedictum conventum ire praecipimus, curam tuam actionemque conjungas in omnibus, auctoritate nostrae praeceptionis usus, etc.* Ex quibus liquet Julianum, non secus ac alios legatos locum S. Leonis tenuisse in concilio. Quod idcirco notavimus, quia doctissimus Morinus exercit. 20, lib. II, scribebat, non aliam ob causam episcopum illum legati nomen induisse, cum Chalcedonensi synodo subscriberet, quam

quia *titulum quem paulo ante in pseudo-synodo Ephesina re et merito usurpaverat, eum ut honorificum et suspiciendum, iterum suscipiendum et sibi conservandum esse credidit* Illam *Juliani legationem generalem fuisse, et honorariam, non specialem, cujusmodi fuit legatio Paschasini et Lucentii*, suspicatur vir de historia ecclesiastica optime meritus H. Valesius ad Evagrii lib. I, cap. 10, ubi et Baronii de Juliano loquentis inconstantiam notat. Porro cum Julianus pars non esset Occidentalis synodi, cujus partes et praesentiam supplebant alii legati, eam causam esse puto cur inter istos Occidentales legatos sessionis praerogativam non habuerit; in caeteris nihil discriminis inter hunc et illos fuisse facile existimaverim.

1466 AD EPISTOLAM XCIII. APUD QUESNELLUM LXXII. *Synodo Chalcedonensi.*

1 *Apud Chalcedonam constitutae.* Propter haec verba, praeter hanc epistolam ad synodum Chalcedonensem scriptam, aliam desiderari ad eosdem episcopos Nicaeae antea congregatos, asserit vir doctissimus in epistola 4 partis VI Epp. quae Joanni Brayero nuncupatur. Utque id suspicetur in causa sunt non sola tituli verba, sed et Evagrii lib. II Histor. cap. 2, quae sic se habent: *His de causis concilium Chalcedoni coactum est, nunciique ac tabellarii missi, sacerdotes per litteras plenas pietatis undique acciti, ac primo Nicaeam; adeo ut cum Leo episcopus Romanus ad eos litteras daret per Paschasinum, Lucentium et caeteros, quos eo ad suum locum supplendum miserat, eas sic inscriberet: EPISCOPIS NICAENAE*

CONVOCATIS. Mihi vero certum est aliam non fuisse scriptam. Haec enim ipsa, quae nunc Chalcedonensi synodo inscribitur, sine dubio ad episcopos Nicaeae congregatos directa est. Cum enim scripta sit V kal. Julii, inscribi non potuit episcopis Chalcedone constitutis, qui illuc evocati non fuerunt Nicaea litteris imperatoriis ante X kal. Octobris sequentis. Quod adhuc confirmatur ex epist. 73 (**nunc 90**) S. Leonis ad Marcianum scripta eodem die de synodo eadem, in cuius titulo licet mentio fiat Chalcedonensis concilii, certum tamen est in ea de concilio Nicaeam tunc, non Chalcedonem convocato agi, tum ob eam quae dicta est rationem, tum quia **1467** de Nicaenae synodi magnae decretis disserens, antiquam Nicaenam vocat, ut a posteriori, quae ibidem parabatur, synodo distingueretur. Immo in epist. 71 ad Julianum diserte scribit quod *in urbe Nicaena sacerdotalis habenda sit synodus*. Non ergo ex titulis argumentisque epistolarum quidpiam alicujus momenti decernendum est, cum plura hujusmodi adjectitia sint, et pro sensu captuque describentium concinnata et immutata, quod de hujus epistolae inscriptione patet ex Graeca versione, quae Latinum textum haud dubie imitata est, et habet: τῇ ἐν Νικαίᾳ, Nicaeae.

2. *Cyrillus episc. tunc praesedit*. Tot scriptorum antiquorum testimonia ubique occurrunt, quibus constet Cyrillum Ephesinae synodo praesedissee, ut ea describere supervacaneum judicem. Eorum aliqua modo Coelestinum et Cyrillum praesedissee narrant, modo Cyrillum et Coelestinum. Particula *tunc* in Leonis verbis observanda mihi videtur, eamque pontificis mentem esse puto, ut significare velit, TUNC cum *Ephesinae synodi contra Nestorium specialiter*

*statuta sunt edita et ejus damnata impietas, praesedis*se Cyrillum. Revera legati sedis apostolicae Ephesum non attigerunt, nisi decimo octavo die a prolata in Nestorium sententia, quemadmodum et acta synodi probant, et narrat in sua praefatione historica ad partem posteriorem Operum Marii Mercatoris vir eruditus Joannes Garnerius.

AD EPISTOLAM XCVII. *Eusebii*
Mediolanensis episcopi ad S. Leonem
papam. APUD QUESNELLUM POST EPIST.
LXXVII.

1. *Catholicae.* Ex Thuan. tribus, Cantabrigensi et Trecopith., mss. codd., quibus solis usi sumus in hujus epistolae relectione, unus Thuan. et alter Trecopith. **1468** addunt *fidei*, succinentibus edit. vulgat. Verum non de fide loqui mihi videtur Eusebius, sed de Ecclesia, quae persaepe a scriptoribus antiquis *Catholica* sine addito nominatur, in quo frequens est Augustinus. Unicum, qui ad manum est, locum accipe ex lib. III de Baptismo contra Donatist., cap. 10 et 11: *Novatianenses rebaptizare eos qui ad se ex Catholica venirent nec si in Catholica faciendum esset Catholica vero propterea non debet iterare*, etc. Vel igitur nihil hic addendum, vel addenda vox *Ecclesiae*.

2. *Senator.* Tunc temporis Mediolanensis Ecclesiae presbyter, postea vero episcopus sub Simplicio papa circa ann. 480. De ejus in Orientem legatione meminit Ennodius Ticinensis in fine Epigrammatis, quo sanctissimi doctissimique antistitis

laudes cecinit:
Orbis ad extremi missus secreta, verendis
Curavit studiis quod fuerat lacerum.
Tunc Oriens victum peregrino lumine fassus,
Haesit ad aspectum lampadis alterius.
Quod cum de legatione ad concilium Chalcedonense extendit
Ughellus, absque dubio erravit. Erratum est similiter in
synopsis hujus epistolae cap. 1, ubi pro, *E concilio
Chalcedonensi*, legi velim, *Ex Oriente*. Inter sanctos refertur
Senator in Martyrologio Romano ad diem 28 Maii.

3. *Cretio*. Priorum editionum procuratores
posuerunt *Cyriaco*, cujus quia nomen occurrit inferius,
eumdem esse existimarunt a quo litteras Leonis mutuatus est
Eusebius, et qui Eusebii ad Leonem detulerat. Sed eos erasse
mss. omnes, Thuanei, Cantabrig., Trecopith., testantur,
suffragante etiam emin. Baronio: hi quippe omnes
habent *Ceretium*, quem eumdem esse existimamus ac eum qui
cum Salonio et Verano ad Leonem scripsit.

4. *Quos beatus Ambrosius*, etc. Hinc intellige istam fuisse in
Ecclesia consuetudinem, ut si quae de fide quaestiones
moverentur, vel aliqua scripta
proponerentur **1469** examinanda, omnes majorum
praesertim sedium episcopi ad propriae Ecclesiae suae
traditionem recurrerent. Hoc praestitere provinciae
Mediolanensis episcopi, testatique sunt epistolam S.
Leonis *omnibus sensibus convenire, quos beatus Ambrosius
de incarnationis Dominicae mysterio suis libris, Spiritu
sancto excitante, inseruit*. Sic Gallicani in epistola sua ad
sanctum Leonem, ejus epistolam ad Flavianum
recensentes, *recognoverunt fidei suae sensum; et ita se*

semper ex traditione paterna tenuisse testantur. Sic Leo ipse in sua ad eosdem Galliarum episcopos, et alibi Dioscorum Alexandrinum ex traditione Ecclesiae Alexandrinae condemnat, quam a Petro per Marcum 1470 ejusdem Ecclesiae fundatorem, et Athanansium, Theophilum, ac Cyrillum praesules deducit. Ita ex singularum Ecclesiarum traditione generalis illa universalis Ecclesiae traditio conflatur, cui definitiones fidei in conciliis sancitas, consensumque Ecclesiarum inniti necesse est: unde iterum Eusebius cum suis definitionem synodi Chalcedonensis approbat: Quia, inquit, omnia majorum fidei nobis antiquitus traditae tota puritate conveniunt.

5. *Superest ut, etc.* Quantopere medica manu egeret totus hic locus, quem ad mss. Trecop. et Thuan. cod. emendavimus, manifestum faciet illius cum hac vulgata lectione collatio: *Superesse ut annuente 1471 Domino, perpetue retinentes, hoc futuris memorabile saeculis relinquatis; ut ab hoc tempore praesenti extincta impiae sectae contumacia videatur, ut novis purgationibus in aeternum prostrata succumberet.*

6. *Eusebius.* De eo, sicut et de caeteris episcopis in praesenti epistola subscriptis qui plura nosse cupiet, conveniat Ughellum tomo IV Italiae Sacrae. Ea solum attingam quae vel non habet ille, vel male habet. Eusebium ordinatum esse a S. Leone I, unde ille hauserit, nescio: hoc scio, penes episcopos cujusque provinciae jus et consuetudinem fuisse tunc temporis suum metropolitanum ordinandi. Donatistae moleste ferebant, teste S. Augustino in Breviculo Collationis cum Donatistis, *quod non exspectaverit Caecilianus, ut princeps a principe ordinaretur. Cum aliud, inquit, habeat*

Ecclesiae catholicae consuetudo; ut non Numidiae, sed propinquiores episcopi episcopum Carthagini ordinent: sicut nec Romanae Ecclesiae ordinat aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus. De aliis Ecclesiis idem dicito. Sanctus Ambrosius Mediolani est ordinatus, et ex epistola Pelagii l. P. R., an. 555, testatum habemus Mediolanensem episcopum ab Aquilecensi ordinari consuevisse, ut a primo post ipsum dioecesis Italicae metropolitano; sicut ipse a Mediolanensi ordinabatur, ut a capite ejusdem dioecesis. Immo etiam an. 1059, contendebant Mediolanensi nullam judicandi vel disponendi vim Romano pontifici in illa sede competere. Non indicat idem scriptor unde didicerit Eusebium Mediolanensem interfuisse Romano concilio sub Hilario papa ann. D. 465, cum de eo sileant illius Acta.

De hoc episcopo exstat epigramma Ennodii Ticinensis, quod eum indicat ex Orientalibus partibus ortum duxisse:
 Eusebius Ligurum successit finibus hospes,
 Ignotae tractus gentis amicitia.
 Gratus erat sociis Titan quos respicit ortu
 Flammigero lymphas vertice decutiens, etc.
 Tertius versus ita legitur in auctuario Biblioth. PP.:
 Gravis erat socio Titan quos respicit ortu:
 quem sic emendandum esse existimaverim,
 Grajus erat, solito Titan quo respicit ortu.
1472 Et ipsum nomen Graecum esse, Graecisque familiare manifestum est. Corrigendus etiam cardinalis Baronius cum in notis ad Martyrologium ad 12 Augusti, quo sancti hujus memoria colitur, indicat hanc synodicam epistolam missam fuisse post synodum Chalcedonensem; quod verum non est;

habita est enim synodus Mediolanensis inter reditum Abundii et Senatoris ex Oriente, et Chalcedonensis synodi celebrationem.

Faventius. Deest hujus subscriptio in Cantabr. ms. Prosperum huic in episcopatu successisse narrat Trithemius de Prospero agens lib. de Scriptoribus Ecclesiast.

Quintus. Dicitur *Quintianus* ab Ughello in Italia Sacra; *Quintinus* in Suriana edit. Dertonensis civitatis, quae hodie vulgo *Tortona* dicitur, episcopus.

Crispinus. *Venerabilis episcopus*, inquit Ennodius, *favoris nescius, pertinaci terrens distractione censurarum, et quem numquam nisi bona conscientia duxit ad gratiam*; de cujus sanctitate vide ejusdem testimonium tam in carmine proprio, quam in Vita sancti Epiphanii, Ticinensis episcopi, ejus successoris: et Martyrolog. Roman. Baronique notas ad 7 Januarii.

Maximus. Hic est, opinor, celeberrimus episcopus cujus homiliae in Ecclesia frequenter leguntur, qui ad 25 Junii inter sanctos colitur.

Eulogio. Iste Elilegius Hiporediensis episcopus dicitur ab Ughello, qui et eundem Eulalium esse putat, qui in epistola Gallorum ad Leonem, et Leonis ad Gallos scriptus habetur, quod procul dubio commentitium est. Eporeae seu Eporediae Salassiorum in Gallia Cispadana civitas, quae olim sub Mediolanensi metropoli erat, etiam Innocentio III Romano pontifice, nunc sub Taurinensi jacet.

Florejus. Qui sui episcopi nomine subscripsit, dicitur *Florentius* in Treco^pith. ms. et Florerius ab Ughello.

Gratus, seu *Gradus* dicitur *Gyrardus* in Cantabrig. ms., et *Gerardus* a Surio ad marginem. *Augusta Praetoria*, Italis *Osta*, seu *Aosta*, olim Mediolanensi metropoli subjecta erat, tunc Tarentasiensi.

1473 *Cyriacus*. Per quem haec epistola ad sanctum Leonem delata est, doctrina et sanctitate conspicuus habetur in Ecclesia Laudiensi.

Abundantius (quod mendose poni putat card. Baronius pro Abundio) idem esse creditur cum Abundio, qui una cum Senatore presbytero in Orientem pro sancto Leone legationem suscepit ante Chalcedonense concilium. Nihil audeo affirmare, cum in praecedentibus epistolis, quae legationis illius mentionem habent, et in actis legationis, et apud Theodoritum, qui ad eum scripsit, constanter legatur *Abundius* in omnibus quos vidi mss. Sed omnes pariter ad quos hanc Eusebii epistolam recensui, duo scilicet Thuan., Treco^pith. et Cantabrig., cum excusis codicibus consonanter habent *Abundantius*. Certe, si quis dixerit *Abundantium* alium esse ab Abundio, nec hunc fuisse Comensem episcopum, nec interfuisse concilio Mediolanensi, sed tradita Eusebio Leonis epistola ad propriam Ecclesiam, a qua diu absens fuerat, statim remeasse: tum quia quid de sancti Leonis epistola sentiret, non erat ambiguum; tum quod non tam cito poterat cogi concilium; si quis, inquam, haec dixerit, haud scio an ex ullo antiquo vel scriptore vel monumento ejus sententia possit falsitatis argui. Thessalonicensem fuisse Abundium et consecratum XV

kalend. Decembris ann. 450 asserit Ughellus; sed hallucinatur. cum jam mense Julio praecedenti legationem in Orientem Leonis nomine ab illo susceptam esse constet, et jam tum quidem episcopali dignitate ornato.

Pro *Asinione* nonnulli codices habent *Asymone*. Curia, quae *Coira* vulgo dicitur, Rhaetiae primaria est, et Moguntino archiepiscopo hodie subest.

Pastor. Tam certum videtur hunc Astensem episcopum Pastorem dictum fuisse, cum hoc in omnibus mss. assertum legamus, quam manifestum est synodum Mediolanensem, cujus synodicae subscripsit, non fuisse pro confirmanda Chalcedonensi convocatam, cum haec posterior fuerit Mediolanensi. Hoc tamen Ughellus affirmat; illud tamquam inconsulte creditum suggillat, propterea quod saeculo septimo Pastor inveniatur inter Astenses episcopos numeratus: quasi vero duo non potuerint esse ejusdem nominis praesules.

Simplicius. Simplicianus quoque dicitur tam apud Ughellum quam in mss. Trecopith., Cantabr. et Thuan.

Joannes. Romanus dicitur ab Ughello, qui et eum male dicit creatum ann. 452.

Optatianus, cujus loco mendose *Octavianus* hactenus scriptus est, ut recte monuerunt Baronius et Ughellus, suffragantibus omnibus mss. codd., inter sanctos numeratur **1474** in Martyrologio ad diem 14 Julii.

Justinus. Sic enim habent mss. codd. Ughellus abbas, et Ferrerius Vercellensis episcopus in suorum praedecessorum catalogo. Vulgo legitur *Justinianus*, qui inter sanctos habetur.

Quintius, qui et *Quintus*, Albigaunensis episcopus in mss. Treco-pith. et Thuaneis duobus legitur; Quiritius vero apud Ughellum. Ejus meminit Sigonius lib. XII de Regno Italiae. Albigaunensis episc. Genuensi archiepiscopo subditus est. *Quintinus* dicitur in Cantabrig. ms. et *Quintianus* in uno Thuan.

Praestantius. Eum *Projectitium* vocat Ughellus, *Pristinum* ms. Cantabrig.

AD EPISTOLAM

XCIX. *Episcoporum XLIV Gallorum S. Leoni papae*. APUD QUESNELLUM POST EP.
LXXVI.

1. *Ravennius*, episcopus Arelatensis, Viennensis provinciae metropolitanus, qui S. Hilario proxime successit; de quo supra epist. 36, 37, 38, 50, 51 et 76 (**nunc 40, 41, 42, 66, 67 et 96**), item in Libello supplici Gallicanorum antistitum, et in Vita S. Hilarii.

Rusticus Narbonensis in Narbonensi I episcopus; de quo ad epistolam 2 (**nunc 167**).

Venerius Massiliensis episcopus, de quo inscriptio Narbonensis ad epistolam eandem Rustico datam.

Maximus. Ex monacho Lirinensi Regiensis in Narbonensi II episcopus, anno 433 creatus; successit enim Honorato in administratione Lirinensis coenobii anno 426, eique praefuit

annis septem, ut habetur in homilia Fausti Reiensis de Maximo eodem inter Eusebianas seu Eucherianas: subscripsit concilio Regiensi an. 439 et Arausicano I an. 441. De eodem plura in Chronologia Lirinensi, in Gallia Christiana, et in ejus Vita Francisci Fulvii Frugonii Italice scripta, ac multis fabulis referta.

Constantinus. Ita Thuanei duo codd. et Victor., Thuaneum exemplar codicis Romani, cujus capite 57 habetur haec epistola, necnon vulgatae edit., *Constantianus*; de quo nihil didicimus, nisi quod Regiensi et Arausicano I conciliis subscriptus reperitur, et ad eum cum aliis Galliarum episcopis scribit S. Leo epist. 36 et 50 (**nunc 40 et 66**), ubi primus nominatur; in quarum priori cum agatur de consecratione Ravennii, necessario mihi videtur ad Viennensem provinciam pertinuisse. Eum tamen, qui dictis **1475** conciliis interfuit, Vapingensem episcopum facit card. Baronius ad ann. 441.

Armentarius. Cum duo hujus nominis hic occurrant, quorum alter Podiensi Ecclesiae praefuisse dicitur, cujus iste civitatis episcopus fuerit non satis patet, nisi forte Auscensis, cujus circa haec tempora pontificatum gessisse legitur Armentarius quidam in Gallia Christiana ex chartulario Auscensis Ecclesiae. Duo mss. Thuan. habent *Armaturus*; Victorin., *Armatarus*; Trecopith., *Armatharius*. Hunc Supplementi Concil. Gallic. auctor ex relatione J. Sirmondi et codice Savaronis Antipolitanum in Narbonensi II episcopum facit; penes quos sit hujus rei fides.

Valerius, ut legunt Thuan. duo mss. et Victor., sive, ut Trecopith., Thuan, codicis exemplar cum vulgatis et Isidoro, *Valerianus*, videtur esse Caemeliensis ille in

provincia Alpium maritimarum episcopus, qui ex monacho Lirinensis insulae pontificatum adeptus, adfuit Regiensi concilio an. 439, et ad Arelatensem synodum III vocatus est a Ravennio, anno, ut conjicit doctissimus Sirmondus, 455, qui et ejus Homilias evulgavit, quibus vindicias suas subjecit Theophilus Raynaudus. In Fastis Lirinensibus pia ejus memoria consignatur IX kal. Augusti, sicut et in monastico Martyrologio Arnaudi, in quo non *Valerianus*, sed *Valerius* nuncupatur. Ad eum cum aliis sanctus Leo epist. 50 (**nunc 66**) scribit.

Nectarius. Diniensis in provincia Alpium maritimarum episcopus fuisse refertur a clarissimo doctissimoque viro Petro Gassendi in notitia Ecclesiae Diniensis, cujus et ipse praepositus fuit; illudque hausit tum ex opere D. Polycarpi de la Riviere Carthusiani, tum ex vetustissimo codice ms. Joannis Savaronis, qui in hujus epistolae subscriptionibus cujusque episcopi sedem designatam exhibebat. Regiensi et Arausicano conciliis subscripsit, idemque esse videtur ac ille qui a S. Hilario Arelatensi Romam missus est ad S. Leonem cum Constantio, ut de redintegrandam inter utrumque amicitiam ageret. Pro *Nectario*, quod in Thuaneo cod. Rom. ms. et Trecopith. legi, habent *Nestorium* Thuan. duo, Victor. et Cantabrigensis et Isidorus, ad quos accedit Surius, qui habet *Nestarium*. Dicitur tamen Nectarius in Vita S. Hilarii, quae hunc Constantiumque praecipuos sacerdotes appellat.

Constantius primus Uceciensis seu Uzeticensis in Narbonensi I episcopus legitur, Nectarii, ut diximus, collega in 1476 legatione Romana, ad Arelatensem III synodum a Ravennio vocatus, in titulo epistolae S. Leonis 50 (**nunc 66**) memoratus, cui, ut *aevo honoris Primati*, deferri volebat

Hilarius papa ordinandorum in provincia Narbonensi I episcoporum potestatem Hermeti Narbonensi ablatam.

Maximus Avenionensis antistes ex ms. Savaronis jam laudato.

Asclepius Aptensis in Narbonensi II episcopus dicitur in ms. Savaronis, Regiensi synodo interfuit, unus ex iis episcopis quibus scripsit S. Leo epist. 36 (**nunc 40**), ex iisque quos vocavit ad synodum Arelatensem III, Ravennius in causa Lirinensis insulae.

Maximus, tertius hoc nomine numeratur. Cujus sedis fuerit episcopus affirmare non audeo. Hunc Tolosanum in Narbonensi I episcopum fuisse aiunt, eumque esse putant Baronius et Savaro, ad quem Sidonius Apollinaris scripsit lib. IV, epist. 24. Cuilibet hac in re divinare licet.

Ursus Senecensis in Alpium maritimarum provincia antistes fuit, si qua fides ms. Savaronis; nec ante ipsum ullus numeratur Sanitiensium episcopus. Ad eum S. Leo epist. 50 (**nunc 66**) et Hilarus papa epist. 2, ann. 463.

Ingenuus Ebredunensis ejusdem provinciae metropolitanus, ut credibile est, licet Urso postponatur, tum quia tunc temporis juri suo cesserat, propter quod et a S. Leone et ab Hilario ejus successore culpatus est; tum quia metropolitani extra suam provinciam privilegio suo non potiebantur, quemadmodum videre est (ut plurima quae occurrunt argumenta omittam) ex concilio Arausicano I, cui Eucherius Lugdunensis post alios episcopos non metropolitanos subscripsit; tunc enim vel consecrationis ordo, vel promiscuus servabatur. Eidem concilio subscripsit Ingenuus, vocatusque fuit ad Arelatense III. Ad eum S. Leo epist. 50 (**nunc 66**) et

Hilarus epist. 2, qui etiam eidem metropolitana jura adversus Auxanianum vindicavit, ut patet ex epist. 4 ejusdem papae. Hoc praecipue nomine commendatur ingenuus, quod a Gallicanis episcopis sit delectus qui hanc epistolam ad S. Leonem deferret, ut ex hujus rescripto patet. Aduit etiam concilio Romano an. 465, sub Hilario papa.

Justus. De hoc nihil reperi, nisi quod idem forsitan est ac is qui Arausicano I subscriptus habetur, et recensetur inter episcopos Gallicanos in epist. S. Leonis 36 (**nunc 10**), et invitatus fuit a Ravennio ad concil. Arelatense III.

1477 *Valerius.* Hunc Mimatensem in Aquitanica prima episcopum facit cod. ms. Joannis Savaronis. Floruere circa haec tempora alii duo ejusdem nominis episcopi, unus Conseranensium in provincia Novem-populana, de quo, ut sanctitate conspicuo, Gregorius Turonensis de gloria Confess. cap. 84. Alter Antipolitanus, quem ex veter. mss. aiunt martyrio coronatum sub Eurico rege Gothorum Ariano a. 473.

Superventor. Nondum episcopus synodo Arausicanae I pro patre et episcopo suo Claudio subscripsit et Acta recognovit; atque in ejus locum substitutus esse credendus est. Sed cujus uterque civitatis pontificatum gesserit, nondum mihi compertum est: ad eum S. Leo in epist. 50 (**nunc 66**).

Verus. Eum Arausicanum in Viennensi provincia episcopum putaverim: collocatur enim in Gallia Christiana post S. Eutropium, qui sub finem quarti saeculi ponitur, et cujus vitam Verus conscripsisse dicitur a Sigeberto lib. de Scriptoribus Ecclesiast. et ab Usuardo, Adone, etc.

Helladius. Lutevensis sive Lodevensis episcopus, ut putat ejusdem sedis antistes doctissimus Joannes de Plantavit de la Pause in Chronologia praedecessorum suorum, quorum seriem post Bernardum Guidonem et Catellum amplificavit: cui et ms. Savaronis suffragatur.

Etherius Magalonensis episcopus (cujus sedes ad Montempuellarum translata est), sed testem alium non habemus quam Joannis Savaronis codicem ms. jam pluries citatum. De eodem nusquam alibi mentionem factam reperimus, sed et desideratur civitas illa in notitia antiqua Sirmondi, quae Leone posterior est.

Anemius Albiensium cathedra donatur ejusdem ms. Savaronensis auctoritate.

Petronius. Ille quondam presbyter, ut conjicio, qui cum Regulo diacono ad S. Leonem missus est a Gallicanis episcopis an. Dom. 450, ut litteras deferrent, quibus Arelatensis Ecclesiae jura, Hilario ablata, restitui Ravennio postulabant. Deensium episcopus appellatur in ms. Savaronis.

Fonteius. In locum Auspicii Vasionensis episcopi, ad quem scribebat S. Leo epist. 36 (**nunc 40**), die VII kal. Sept. an. 449, electus est Fonteius: ad quem Leo dedit epistolam 50 (**nunc 66**), III non. Maii anni proxime sequentis, et Hilarus papa undecimam an. 462. Adhuc in vivis erat an. 472. Siquidem Sidonius Apollinaris ad eum sub episcopatus sui initia scribit epistola 7 libri VI. Sidonium autem anno 472 sedem Arvernensem conscendisse probat illustrissimus cardinalis Baronius ad hunc annum num. 12 et seq. Unus est

Fonteius ex episcopis, quibus Lucidus presbyter libellum **1478** seu fictitium, seu genuinum obtulisse dicitur.

Idatius. Cujus sedis episcopus non apparet. Idem forte episcopus cui cum aliis de Mamerti causa, qui Deensibus episcopum ordinaverat, rescripsit Hilarus papa.

Hilarus, ut legit Sirmondus cum codicibus mss. Trecopich., Victor. et duobus Thuan. concinentibus; vel *Hilarius*, ut alii cum vulgatis. Quam Ecclesiam administraverit ignoratur. Ponitur quidem circa haec tempora Hilarius quidam Carcassonensis episcopus: verum cum hoc oppidum inter civitates non numerent antiquae Galliarum notitiae, non arbitror huic testimonio esse inhaerendum.

Victurus. Ad eundem Hilarus papa, epist. 2 in causa Mamerti Viennensis an. 463, ubi primus ponitur, et epist. 4 in causa Ingeni et Auxanii ann. 464. Fuit per illam tempestatem Victurius Cenomanensis in tertia Lugdunensi episcopus; sed nostrum non esse habeo persuasum, cum propter nonnullam diversitatem nominis, tum quia episcopi in hac epistola et sequenti descripti non mihi videntur, extra septem provincias quaerendi.

Eugenius episcopus Nemausensis in prima Narbonensi, ita asserente Joannis Savaronis codice. De illo praeterea omnino nihil.

Palladius. Unus ex iis ad quos scribit S. Leo epist. 50; cui praefuerit civitati, mihi latet.

Fraternus Glandevesis antistes in provincia Alpium maritimarum, ut testatur codex Savaronis.

Dynamius. Hunc fuisse Eculismensem in secunda Aquitanica episcopum aliquis ex eo utcumque conjiciat, quod Gregorius Turonensis lib. II Histor. cap. 13, ex verbis Paulini presbyteri, hujus nominis pontificem fide et religione conspicuum laudat, et recenset inter Encolismenses antistites Gallia Christiana post an. 400. Si tamen aliam conjecturam elicere licet ex Inscriptione Narbonensi, quam habes in notis ad epist. 2 (**nunc 167**), cum in illa legatur Dynamus episcopus pro reparatione ecclesiae Narbonensis contulisse solidos 50, fas est suspicari in eadem prima Narbonensi provincia fuisse episcopum, et forte Biterrensem, cum haec una Ecclesia supersit quae in his subscriptionibus suum non agnoscat antistitem: conjectura est, quam nolim pro assertione haberi.

Julianus. Cabellicensis seu Cavellionensis in Viennensi provincia episcopus ponitur in Gallia Christiana ad hunc annum. Idem habet ms. Savaronis cod. Vide an non iste est Julianus Pomerius, auctor operis **1479** de Vita Contemplativa, vel alius Julianus, cui opus istud inscribitur.

Armentarius. Circa haec tempora numeratur inter episcopos Vellavorum seu Podiensium in Aquitanica prima, quod et diserte affirmat David Blondellus Apologiae pro Hieronymi sententia, sect. 3, p. 132. Illumque ipsum Armentarium esse existimat qui a Regiensi concilio depositus est, eo quod Ebreduni a duobus tantum episcopis contra canones ordinatus fuerat episcopus an. Dom. 439, quam ob causam, ne deinceps provehi ad pontificatum posset, statuerant praedictae synodi Patres Gallicani: qui tamen dispensatione postmodum cum eodem usi sunt, ut in alia saltem provincia quam Alpium maritimarum eligi posset. Locum habet in epist. 50 (**nunc 66**) S. Leonis ad Gallos an. D. 450.

Honoratus Tolonensis episcopus dicitur in ms. Savaronis: in notitia Galliarum et septem provinciarum, quae Leone posterior est, Tolonensis civitas non apparet: ex quo suspectae fidei redditur Savaronis codex et hic et in aliis sedibus episcoporum designandis.

Eparchius, ut habet Sirmondus I tomo Concil. Gall. et ms. Grim. in epist. sequente, vel *Epartius*, ut legitur vulgo; seu *Ebartius*, ut Thuan. codicis exemplar, alibi non occurrit: nec cujus loci episcopatum gesserit rescire potuimus.

Eustachius, *Eustathius*, vel, ut habet Thuan. cod. unus, *Eustochius*. Turonensis facile crederetur episcopus qui eo tempore floruit, si ultra septem provincias excurrere in hac disquisitione liceret. Non apparet in codicis Rom. Thuaneo exemplari, nec apud Isidorum.

Maximinus. Ita Thuan. cod. exemplar: alias *Maximus*, qui quartus erit hujus nominis in epistolae inscriptione memoratus.

Ynantius. In provincia Viennensi mihi videtur fuisse episcopus: quia inter eos numeratur a S. Leone, ad quos scribit epist. 36 (**nunc 40**) de Electione et Consecratione Ravennii in Arelatensem episcopum; ad quam alioqui suffragium conferre non potuisset.

2. *Intemperies*. Idatius in Chronico ad annum Valentiniani Augusti 28, id est, Christi Domini 452, testis est Euphronium Aeduensem episcopum misisse epistolam ad Agrippinum comitem, de signis quae apparuerunt **1480** in regionibus Galliarum: inter quae signa non immerito quis referat hanc, de qua Gallicani episcopi scribunt, aurarum intemperiem.

3. *Omnes intra Gallias*, etc. Etsi non negamus commercii plurimum fuisse inter septem Galliarum provincias et alias provincias Gallicanas, videlicet, Lugdunenses, Belgicas, Germanias, etc., ut ex S. Hilarii Arelatensis cum sancti Germani Autissiodorensis excursibus manifestum est; tamen certum mihi pene est Gallias, de quibus hic loquuntur Gallicani episcopi, non alias esse quam septem provincias: et ex iis tantum conflata esse synodum quae ad S. Leonem hanc epistolam scripsit, et ad quam sequentem (**nunc 102**) rescripsit S. Leo.

4. *Apostolatum vestrum*. Omnibus indiscriminatim episcopis hanc alloquendi formulam tribui sexcentis testimoniis notum est: unicum notamus ex Apollinari Sidonio, qui et in Galliis et eadem fere aetate scribebat eundem in modum ad Fonteium; eum, inquam, Vasionensium episcopum, qui huic epistolae subscripsit. Vide Sidonii epist. 7 lib. VI, et 4 lib. VII. Idem dicimus de voce *papa*. Enimvero omnes episcopi successores sunt apostolorum, omnes apostolorum cathedram tenent, et sicut S. Leo epist. 49 (**nunc 61**), cap. 2, testatur se sub Petri nomine Ecclesiae praesidere, ita caeteri Ecclesiae praesules sub apostolorum nomine praesidere censendi sunt, qui proinde et apostolici nominari et apostolatus elogio decorari sine invidiae nota potuerunt: quamvis hoc usus hodiernus, penes quem loquendi jus et norma residet, Romano pontifici reservandum velit. Vide Clodovei Francorum regis epistolam ad episcopos sui regni, quos sic salutat: *Dominis sanctis et apostolica sede dignissimis episcopis, Clodoveus rex*: et in fine: *Orate pro me, domini sancti et apostolica sede dignissimi papae*.

1481 AD EPISTOLAM CII. APUD QUESNELLEUM LXXVII. *Episcopis Gallicanis.*

1. *Inspiratae*. Omnes mss. codd. quos vidi habent *inspirare*, sicut et retinet Sirmondus, quod sensum non habet nisi obscurum. Griman. cod. habet quidem *inspirare*; sed cum ante ibidem legatur *divinitus*, luce clarius est legendum *inspiratae*: quod et nonnulli editi codices exhibent.

2. *Personis distinctis atque divisis*, etc.; ita Grim. cod., pro quo vulg. edit., *naturis et personis distinctis, ut neque ipse esset*, etc.

3. *Theophilum*. Mirabitur quis hunc inter probatissimos praesules recenseri a S. Leone, dignumque haberi qui Dioscoro in exemplum proponeretur. Quod ne ad fidei tantum sinceritatem restringatur, obstat quod *sanctae memoriae* appellatur ab eodem epist. 94 (**nunc 121**) ad Marcianum imperatorem, et 68 (**nunc 88**) ad Paschasium Lilybaetanum, et cum sanctitatis praeconio citantur ejus scripta tam in epistola 134 (**nunc 165**) ad Leonem Augustum, quam in excerptis SS. Patrum in concilio Chalcedonensi relectis. Nec tamen ignorare potuit S. Leo quam nefandis artibus, quam horrendis calumniis, quamque aperta vi sanctissimum Ecclesiae doctorem Joannem Chrysostomum persecutus fuerit, ac tandem oppresserit Theophilus. An eum tot scelerum ante mortem poenituerit, qui volet inquirere, adeat lib. IX cap. 5 Vitae sancti Joannis Chrysostomi, mirabili

diligentia, iudicio, doctrina ac concinnitate Gallice nuper conscriptae ab eruditissimo viro Godefrido Hermantio doctore Sorbonico et Ecclesiae Bellovacensis canonico.

Crediderim ego ex his loquendi formulis de episcoporum sanctitate non esse decernendum, cum videamus perditissimos homines iisdem titulis decorari etiam in conciliis oecumenicis, et hanc consuetudinem per ea tempora viguisse, ut quicumque episcopi a fide catholica nullo modo deviaverant, **1482** decesserantque in communione Ecclesiae, reponerentur in sacris diptychis, et sanctae memoriae viri dicerentur.

4. *Ad fratres nostros Hispaniae.* Videmus hic primum de Gallicana Ecclesia S. Leonem esse sollicitum, tum de Hispana, quia plerumque accepit a Gallis quae ad fidei initium, incrementum et custodiam sibi erant vel necessaria vel utilia. Idatius Hispanus in Chronico ad olymp. 307 nonnulla habet quae hujus sunt instituti et loci: *De Galliis epistolae deferuntur*, etc., supra in notis ad epist. 15 n. 9. Eadem via, ac episcoporum Gallicanorum ministerio, missa ad episcopos Italicae dioecesis celebris epistola Leonis nostri ad Flavianum, ut ex sequenti epistola (**nunc 97**) Eusebii Mediolanensis ad sanctum Leonem docemur: *Ad nos, inquit, ex vestra admonitione, sancto fratre et coepiscopo nostro Ceretio mutuante pervenit.*

AD EPISTOLAM CIII. *Et exemplar sententiae
contra Dioscorum latae.* APUD
QUESNELLUM LXXXII.

Exemplar sententiae. Jacobus Sirmondus hanc sententiam ex codd. Corbeiens. et Pithoeano, in quibus huic epistolae subiciebatur, exscribendam quoque hic censuit. Quoad sensum convenit fere in omnibus cum illo legatorum sancti Leonis suffragio, quod in act. 3 Chalcedonensi reperitur. Observatione porro dignissimum est sedis apostolicae legatos ne suum quidem suffragium prius ferre adversus Dioscorum voluisse, quam totius synodi mentem ac consilium repetita saepius interrogatione explorassent. *Quo igitur, inquiunt, ita contemnens, vestra sanctitas ore proprio faciat manifestum. Sancta synodus dixit: Indignatione quae contra inobedientes a sanctis canonibus constituta est.* Et infra: *Quid placeat vestrae sanctitati,* inquit Paschasinus, *volumus discere. Sancta synodus dixit: Quae placita sunt canonibus.* Institit deinde bis Paschasinus: *Jubet religiositas vestra ut ecclesiastica ultione adversus eum utamur? Consentitis?* **1483** *Sancta synodus dixit: Omnes consentimus.* Et post multa: *Petimus igitur vestram sanctitatem, qui habetis locum sanctissimi papae Leonis, promulgare in eum et canonibus insertam contra eum proferre sententiam.* Postquam igitur sciscitatus esset rursum Paschasinus: *Quid placet beatitudini vestrae?* et Maximus Antiochenus eum adhuc de totius synodi consensu certiore fecisset, tunc demum suum hoc legati protulere suffragium Leonis nomine, cujus vices gerebant: rem enim totam in integro relictam a se fuisse satis testati sunt, cum,

prolata sua sententia, haec addiderunt: *Superest ut congregata venerabilis synodus canonicam contra praedictum Dioscorum proferat, justitia suadente, sententiam.* Exemplar illud sententiae nihil aliud, inquam, est quam legatorum suffragium act. 3 Chalced. prolatum, sed ab imperito translatores corruptum, vel etiam interpolatum. Nec opus erat ex mss. codicibus illud eruere, cum jam pridem typis esset excusum in Crabbiana et Nicoliniana Conciliorum editionibus, ad calcem Actorum Chalcedonensium. Fallit igitur titulus, qui Sententiam dicit, quod suffragium tantum est Sententiae praeivium, et epistola appellatur in utraque illa Conciliorum editione.

AD EPISTOLAM CIV. APUD QUESNELLUM LXXVIII. *Marciano Augusto.*

1. *Leo Marciano Augusto.* In plerisque editionibus quae post Canisianam an. 1546 et 1547 evulgatae sunt; praefixus est huic epistolae titulus ad pompam et splendorem confictus in hunc modum: *Leo episcopus Romanae et universalis Ecclesiae,* etc. Sed novitiam hanc epigraphen ignorant editiones Conciliorum Jacobi Merlini anno Dom. 1524 et 1535, Colonienses an. 1530, 1535 et 1538, Suriana Operum sancti Leonis, Sicardi ann. 1568, Parisiis; Holstenius ipse in collectione Romana pontifici Romano ab eminentiss. cardinale Barberino dicata, nec non mss. codd. Griman., Thuanei, Victorini plures, Trecopithoeanus, etc.

2. *Vestro beneficio*. Legebatur antea *nostro beneficio*; sed contradicunt omnes mss. codd. Grim., Trecopith., Cantabrig., Victor., Thuanei quatuor, et edit. Canisii, Merlini, Sicardi, Nicolini, Surii, nec non Baronius ad annum 452, num. 14 et tertia parte concil: Chalcedonensis. Ita legendum esse manifestum est ex epistola sequenti ad Pulcheriam Augustam, quam alloquens, *Anatolius*, inquit, *parum considerans quanto pietatis VESTRAE beneficio et mei favoris assensu Constantinopolitanae Ecclesiae sacerdotium fuerit consecutus*, etc.

3. *Quam apostolicam non potest facere sedem*. Sedes seu Ecclesiae apostolicae non una ratione dicuntur.

1° Enim **1484** Romana sedes Apostolica ἀντονομαστικῶς appellatur, quia a principibus apostolorum fundata et utriusque sanguine consecrata fuit.

2° Alexandrina et Antiochena, quia post SS. Petri et Pauli praedicationem Christianum in hac nomen primum exortum est; illa per sanctum Marcum ejus discipulum fundata.

3° Ecclesiae quae ab aliis apostolis fidei semina acceperunt, aut ab eis sunt administratae, quemadmodum Jerosolymitana sedes apostolica appellatur a Theodorito lib. IV, cap. 21.

4° Tertulliano ea est Ecclesia apostolica quae *evolvit ordinem episcoporum suorum ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveraverit, habuerit auctorem et antecessorem: hoc enim modo Ecclesiae apostolicae census suos deferunt: sicut Smyrneorum Ecclesia Polycarpum a Joanne collocatum refert (Tertull. lib. de Praescr. cap. 32)*.

5° Illae quoque, ab eodem cap. 20 ejusdem libri, *apostolicae deputantur, ut soboles apostolicarum*

Ecclesiarum, quae ab Ecclesiis per apostolos conditis traducem fidei et semina doctrinae mutuatae sunt, ut Ecclesiae fierent. 6° Nonnulli eas Ecclesias apostolicis accenseri putant ab Augustino lib. II de Doctrina Christ. cap. 8, quae epistolas apostolicas accipere meruerunt: quales sunt Thessalonicensis, Ephesina, Colossensis, etc. Sed etsi revera apostolicae sunt sensu Tertulliani jam exposito, tamen ab Augustino apostolicae eo loco non appellantur, sed iisdem potius ut distinctae opponuntur.

Ex hujus epistolae exordio, fictitiae epistolae Eleutheri papae ad Gallos episcopos exordium confecit famosus ille impostor.

AD EPISTOLAM CV. APUD QUESNELLUM LXXIX. *Pulcheriae Augustae.*

Duo solum codices, Grimanicus scilicet et Victorinus, adfuere huic et 84 atque 86 (**nunc 111 et 113**) epistolis relegendis, quae sane multis in locis medicam manum desiderabant, ut conferre volenti patebit.

1. *Sed is qui jure charitatis rationabilis, et morum et officiorum ordo servabitur.* Pene haeret aqua: nam nec editi codices, nec mss. satis emendati mihi videntur. Editi sic habebant: *Sed ea quae jure charitatis rationabilis est, et morum et officiorum servabitur unanimitas.* Victorinus cod. eadem fere habet: ultima tamen vox *unanimitas* in eo desideratur. In Griman. sic legimus: *Sed aequo jure charitatis rationabilis et morum et officiorum ordo servabitur.* Etsi vero

textum Leonis ex hoc potissimum, paucis mutatis, confecimus, alium tamen hunc ita ex his omnibus consarciri posse conjicimus: *Sed ea quae jure charitatis rationabilis est, morum unanimitas et officiorum ordo servabitur.*

2. *Cassamus.* Idem hoc verbum usurpat **1485** in sequenti epistola (**nunc 106**), nec non epist. 73 (**nunc 90**) cap. 1, et 99 (**nunc 126**). Cujus vocis non idem semper est significatus: plerumque enim idem est ac irritum facere; aliquando autem cassari idem ac irritum esse et omni auctoritate vacuum: nonnumquam etiam idem est cassare ac irritum declarare et cassum pronuntiare; et hoc modo sumi mihi videtur in praesenti a sancto Leone. Enimvero tam ea quae in Ephesino latrocinio acta fuerant, quam ultimus canon Chalcedonensis, irritari et cassari opus non habebant, cum et illud concilium vocari nulla ratio sineret, ut loquitur ipse Leo, et consensiones Chalcedonensium Patrum in gratiam Anatolii eo ipso nullae censendae essent, quod contra Nicaenorum Patrum inviolabiles sanctiones adhibitae **1486** fuerant: *Sive enim per pauciores, sive per plures ecclesiastica judicia celebrentur, omni penitus auctoritate est vacuum quidquid ab illorum fuerit constitutione diversum.* Quod aliis his verbis exprimit in eadem epistola: *Si quid usquam aliter quam illi statuere praesumitur, sine cunctatione cassatur.* Idem ergo apud Leonem est, *omni penitus auctoritate esse vacuum*, et *sine cunctatione cassari*; hoc est, ut paulo infra sequitur de conscriptione Constantinopolitanae synodi, *ab initio sui esse caducum dudumque collapsum.* Quod autem omni penitus auctoritate vacuum est, quod sine cunctatione statim ac praesumptum est cassatur, quod ab initio sui caducum est, dudumque collapsum, nulla sententia, nulla auctoritate

necesse est cassum et irritum effici, sed tantummodo irritum **1487** et cassum declarari ac denuntiari. Quod hic facit sanctus Leo, ut canonum custos et exsecutor, *unica secum imperatoriae fidei pietate*: cujus auctoritas merito pontificiae adjungitur, quia de executione et defensione canonum antiquorum et de temeritate novellorum repellenda agebatur; secus si irritanda forent, quae aliquid antea roboris habuissent. Ne porro quod diximus de hujus vocis significatione ex proprio natum ingenio videatur, monendus est a nobis lector eodem sensu usurpari in decretali quae Coelestino papae III tribuitur, c. *Cum dilectus*, tit. *de Elect. et electi Potest.*: *Cassetis, id est*, inquit glossa, *nullam pronuntietis*; et ad decretalem Innocentii III, c. *Accedens*, 1, tit. *Ut lite non contest.*: *Cassavimus, id est, cassam denuntiavimus*, inquit giossator: *Cum enim sententia nulla est, non debet cassari, sed cassa et irrita denuntiari, quia quod nihil est cassari non potest, et omnia restituenda sunt in pristinam causam per talem sententiam habita*; quod et supra postulabat ab imperatore Leo noster, cum de pseudo-synodo Ephesina ageret, et quidem sequentibus etiam hujusce epistolae verbis ostendit duplicem ob causam canonem 28 approbari a se nullo modo potuisse, 1° quia debebat *in omnibus ecclesiasticis causis, his legibus obsequens esse* quibus canon ille contrarius erat, qui proinde ante omnem illius sententiam erat irritus et cassus; 2° quia tanta erat Nicaenorum canonum auctoritas, ut quidquid a multo etiam pluribus contra esset decretum, in nulla reverentia habendum esset.

AD EPISTOLAM CVI. APUD QUESNELLUM LXXX. *Anatolio episcopo CP.*

1. *Non inculpata principia.* Video a plerisque Leonis verba non satis perpendi, cum tamen ipse sua scrupulosius selegerit: non enim ait irritam aut vitiosam fuisse Anatolii ordinationem, vel contra canones usurpatam, ut de ordinatione Maximi mox asserit, sed tantum: *Non inculpata illius fuisse principia*, et ut epist. 55 (**nunc 70**) ad Pulcheriam loquitur, *ordinationem ejus dura praecessisse*; epist. 78 (**nunc 104**) ad Marcianum August., *ejus initia titubasse*; epist. 84, *ejus ordinationem fuisse suspectam*, quia videlicet ejus fides in dubium vocari poterat, qui ab Eutychis defensoribus fuerat ordinatus, *nec immerito credebatur*, ut supra dixit, *quod ejus ordinatores contra sanctorum canonum constituta viderentur* **1488** *sui similem consecrasse*. Caeterum non erat eadem Anatolii conditio ac Maximi et caeterorum, qui male depositis ab Ephesino latrocinio episcopis superpositi fuerant: non enim vivente Flaviano consecratus est Anatolius; alioqui numquam eum sanctus Leo inter episcopos habuisset, ut saepius scripsit; sed post ejus decessum, ut etiam ex Liberati Breviario cap. 12 manifestum est: unde modo fidei ejus integritas appareret, quam nulla, ut lapsi episcopi fecerant, subscriptione violaverat, nihil erat quod ejus ordinationem ratam haberi vetaret. Non igitur dispensatione cum eo utendum fuit, sed inquisitione sola, quae ejus de incarnatione fidei sinceritatem probaret, nec aliud umquam exegit sanctus Leo praeter hujusmodi testimonium: quod antequam fieret, ejus ordinationi suffragari litteris communicatoriis noluit, ne forte haeretico homini communicare videretur; *non dilectionem*

negans, sed manifestationem catholicae veritatis expectans Occasionem, inquit consequenter, totius difficultatis amoveo, nec aliquid exigo quod aut arduum videatur, aut dubium; sed ad id quod nullus catholicorum refutet INVITO. Ubi porro id praestitit Anatolius, ad quod a Leone *invitabatur*, et ab omnium se deviantium participatione purgavit, tunc ei communionem suam libentissime impertivit sanctus papa, agnovitque eum *non iudicio hominum, sed Dei fuisse benignitate provectum*; ita ut ejus causa non egeret sequentis retractatione concilii, ut eguerunt caeterorum episcoporum causae.

2. *Contra canonicam regulam.* Cum manifestum sit hanc canonicam regulam a Nicaenis canonibus in contextu sancti Leonis distingui, vix canon occurrit ad quem respexisse videatur sanctus pontifex. Nullus enim inter aliorum Graecorum conciliorum canones, quibus fere totum illius aevi jus ecclesiasticum coercebatur, immo nec inter apostolicos, Sardicenses vel Africanos aliquis reperitur, qui de metropolitaram, seu primariorum, seu provincialium ordinatoribus quidquam statuerit. Hoc tamen semper ex antiqua primum consuetudine, quae canonicae regulae vim habebat, et deinceps ex Nicaenis decretis observatum fuerat, ne provinciae miscerentur, et ut metropolitani a suis comprovincialibus consecrationis gratiam acciperent. Talis est antiqua consuetudo, quam Nicaenae synodi Patres confirmant, quamque supponit Sardicensis canon 5, dum statuit quo casu in aliena provincia licitum sit ab episcopis ordinationem episcoporum celebrari. Et de hac consuetudine intelligenda sunt ea quae tam sanctus Leo quam alii de regula

canonica seu ecclesiastica saepius commemorant, **1489** cum inter receptos per eam aetatem canones non inveniuntur.

3. *Definitione ejus causae . . . perfunctos*. Pelagius I, in epist. ad Eliam Aquileiensem et alios Istriae episcopos, quam a Gregorio Magno tunc diacono conscriptam dicit Paulus Warnefridus, lib. III de Gestis Longobard., cap. 20, ita citat hunc locum: *Definitionis ejus causa, quae erat curanda, pertractos*, ad tractorias litteras alludens, quae vocandis ad concilium episcopis mittebantur. Griman. cod.: *Definitione ejus causae curanda perfunctos*.

4. *Ante 60 annos facta conscriptio*. Certum est tum aliunde, tum ex epistola Marciani Augusti ad sanctum Leonem de hoc eodem negotio, haec verba de concilio Constantinopolitano I esse intelligenda: in quo qui convenerant episcopi statuere, quod *Constantinopolitanae civitatis episcopum habere oportet primatus honorem post Romanum episcopum; propter quod sit nova Roma*. De cujus synodi canonibus, eorumque ab Ecclesia Romana receptione consule illustrissimum Petrum de Marca in dissertatione de Institutione patriarchatus CP., necnon lib. III, cap. 3, Concord. sacerdot. et imper., ejusque libri V continuatorem Stephanum Baluzium, cap. 21. Mirum quidem est, et notatu dignum, quod sanctus Leo asserit numquam a praedecessoribus Anatolii ad notitiam apostolicae sedis transmissam esse ejusmodi conscriptionem episcoporum 150 Constantinopolitanae synodi, cum semper inter primarias et oecumenicas synodos ea sit numerata etiam a pontificibus Romanis, Gelasio in decreto synodico de libris apocryphis, Gregorio I, lib. I, epist. 24 et aliis. Quamquam et fatendum est utrumque illorum, Gelasium scilicet, in epistola ad Dardanos, et Gregorium, lib. VI, epist. 31, testari illius

canones ad Romanae Ecclesiae notitiam non pervenisse, aut ab illa receptos non fuisse. Qui ut secum ipsi concilientur, recurrendum est necessario ad illam distinctionem quae eruditis aliquibus viris non arridet, dicendumque missam fuisse ad Romanam sedem, ab eaque susceptam expositionem fidei, quae in illo concilio condita est; canones vero, qui ab ejusdem synodi Patribus pro Ecclesiarum ordinatione privilegiisque editi fuerunt, nec missos fuisse ab Orientalibus, nec ab Occidentalibus receptos: cum usque ad S. Leonis tempora Romanae sedi videantur fuisse ignoti. Distinctioni hujusmodi lucis non parum conciliatur ex epistola quam Constantinopolitanae synodi Patres rursus in ea civitate aliquanto post congregati scripserunt ad Damasum papam, Ambrosium Mediolanensem, et caeteros concilii Romani antistites. Supponit enim **1490** ista epistola missam fuisse ad Occidentales episcopos confessionem fidei in illa oecumenica synodo evulgatam: quandoquidem cum de fide sua ad illos dissererent Orientales, ut pleniori cognitione de illa instruerentur, eosdem ad libellum remittunt, qui a concilio Constantinopolitano fuerat editus. *De quibus, inquit, plenior cognitionem animis poteritis percipere, si libellum, concilio Antiochiae convocato, de fidei decisione editum, et eum etiam, qui superiore anno a concilio generali compositus est, legere placuerit: in quibus tum fidem nostram uberius exposuimus, tum haeresibus nuper excogitatis anathema scriptis proditum denuntiavimus.* Quae insulse admodum a viris sapientissimis proferrentur, nisi vel tunc mitterent praedictum libellum Occidentalibus, vel eum jampridem missum fuisse recordarentur. De caeteris vero, quae ad jura et privilegia Constantinopolitanae sedis pertinebant, ne verbum quidem habent, vel non ausi ejusmodi

canones mittere, quos Occidentalibus minime placituros sciebant, vel persuasi episcopis Orientalibus de Orientalium Ecclesiarum ordinatione aliquid decernentibus, Occidentalium consensum nequaquam necessarium esse: sufficere porro, si quod de fidei symbolo statuerant adversus haereticos, in illorum notitiam venire curarent: quia cum fidei causa omnibus non modo episcopis, sed et catholicis laicis sit communis, et propria sit oecumenici concilii materies, omnibus quoque innotescere necesse est quae ad eam spectant, omniumque in primis episcoporum capiti, cujus est praecipue ex apostolicae sedis specula fidei custodiae ac sinceritati invigilare. Etsi vero opponat sanctus Leo statuta illa numquam ad sedem apostolicam fuisse transmissa, hanc tamen rationem vehementer non urget, dissimulans etiam quidquam de oecumenica illa synodo nominatim commemorare: ne odium inde sibi pareret apud imperatorem et Ecclesias Orientales Constantinopolitanae amplitudinis studiosissimas. Sed praecipuum argumentationis suae robur arcessit tum a perennitate et excellentia Nicaenorum canonum, qui novellis constitutionibus violabantur; tum ex eo quod, posthabitis Constantinopolitanae synodi decretis, semper in suo remanserat ordine hujus civitatis episcopus: ita ut absurdum esset *quorundam episcoporum proferre consensum, cui tot annorum series negaverat effectum, et conscriptioni ab initio sui caducae dudumque collapsae sera post sexaginta annos et inutilia subjicere fulcimenta, eliciendo a fratribus speciem consensionis in Chalcedonensi concilio*. Caeterum monere hic lectorem debemus probatissimos codd. mss. hujus epistolae, **1491** quos videre contigit, mendosam hujus loci lectionem exhibere: ita ut ex his suspicari solum liceat, aliter aliquando lectum fuisse,

quam nunc legitur. Griman. enim codex pro *numquamque a praedecessoribus*, etc., habet: *Cum quam a praedecessoribus*, etc. Thuan. unus sic totum locum repraesentat: *Cum quando a praedecessoribus tuis audieris ad apostolicam dudumque sedem*, etc.; duo alii Thuan. ultima verba sic variant: *Ad apostolicam sedem transmissa notitia*, quae ideo referre volumus, etsi per se nulli usui futura, ut hinc attentiores facti eruditi viri, in quorum manus exemplaria mss. hujus epistolae forte devenerint, huic maximi momenti loco medicam manum adhibeant.

5. *Provincialium jura primatum*. Ita legendum cum mss. codd., non *Primatum*, ut legit celebris Morinus lib. I Exercit. eccles. 8, a cujus etiam interpretatione discedere cogimur, dum haec de patriarchis Alexandrino et Antiocheno intelligit, quae potius dicuntur de metropolitans dioeceseon Ponticae, Asianae, et Thracicae, quarum ordinationem Constantinopolitano episcopo tribuebat canon Chalcedonensis, de quo lis erat. Duo enim distincta capita a sancto Leone in illo canone impugnabantur: unum, quod primarias illas sedes Alexandrinam et Antiochenam spectabat, quas Constantinopolitanus secundum usurpans locum, secundo et tertio gradu spoliare tentabat, et de his sunt verba sequentia; alterum ad supra memoratarum dioeceseon metropolitans pertinebat, quorum pariter privilegia invadebat Anatolius, dum eorum ordinationem sibi vindicabat; cujus potestas auctoritate antiquorum canonum semper penes uniuscujusque provinciae synodum resederat. Semper enim haec fixa immobilisque regula fuerat, ut numquam unius provinciae episcopi in alterius provinciis quidquam attentarent; nec in quorumque metropolitanorum jura

involarent alii metropolitani, quod hic tamen fiebat ab episcopo Constantinopolitano, qui certis gradibus ad monarchiam Ecclesiae Orientalis **1492** viam sibi straverat. Primo enim sola honoris privilegia, secundum scilicet locum post Romanum pontificem, sibi decerni curavit canone Constantinopolitano. 2° Sese ordinationibus variarum dioeceseon immiscuit per voluntariam concessionem metropolitanarum variis artibus seu obtentam, seu extortam: de quo plura exempla refert illustrissimus de Marca in accuratissima quam edidit dissertatione de patriarchatus Constantinopolitani Institutione, quam consule. 3° Quod usu jam ipso introductum erat, canone Chalcedonensi firmari fecit, nec non et imperatoriis edictis. 4° Cum jam cerneret se Alexandrinae et Antiochenae sedium episcopis et per administrationem amplissimarum dioeceseon parem, et per secundum locum, quem adeptus fuerat, superiorem: tum cogitavit de usurpanda utriusque illius primatis ordinatione; cujus occasio cum sese obtulisset post Ephesinum conciliabulum in Maximi Antiocheni ordinatione, hanc avidè arripuit; constitutis postea condendis viam talibus molitionibus aperiens. 5° Gradus ex quarto secutus facile fuisset; cum enim, ut optime observatum est ab eodem praesule, lib. I Concord. sacerdot. et imp. cap. 7, veteris disciplinae hoc esset praecipuum caput, ut synodis se sisterent episcopi apud eum cujus arbitrato ordinati erant: unde profectum est ut pertinere ad alicujus concilium vel ad consecrationem, promiscue et passim dicantur episcopi, qui a primatibus suis pendent: si Alexandrinum et Antiochenum ordinasset Constantinopolitanus, eosdem pariter ut ad suum concilium pertinentes, cum libuisset, convocasset Constantinopolim, ac per omnia sibi subjecisset. 6° Post haec

ultimum principatus gradum sine labore conscendisset: caeteros enim omnes metropolitanos utrique illi primati subjectos, ad suum tandem aliquando traxisset dominium, si semel Alexandrinum et Antiochenum suae subdidisset ordinationi; idque fecisset in Orientalibus partibus, quod factum videmus a Romano pontifice in Occidentalibus, **1493** ut omnium seu metropolitaram, seu secundi ordinis episcoporum eisdem subjacentium institutionem suae potestati reservaret. Sola metropolitanis relictæ metropolitanici nominis umbra, omnia hujus dignitatis invasisset munia, omnia jura solus implevisset. Quod et praesensisse mihi videtur sanctus Leo, cum haec supra cap. 2 verba scribebat: *Ut his locis (Alexandria et Antiochia) juri tuo subditis, omnes metropolitani episcopi proprio honore priventur.* Vix enim aliter intelligi potest qua ratione ex utriusque illius sedis subjectione secutura esset omnium metropolitaram dejectio, nisi de metropolitæ tam dioeceseon Aegyptiacae et Orientalis, quam Ponticae, Asianae, Thracicae, etc., eo modo quo explicuimus intelligatur. Haec omnia tentamenta metuenda erant, nisi fortiter incoeptis obstitisset sanctus Leo; quod id saltem assecutus est, ut ulterius non tenderet effrenis illius episcopi ambitio.

6. *Si per observantiam tuam*, etc. Secuti sumus hic vulgatam edit. et plerasque antiquiores cum nonnullis mss. codicibus: quamquam Griman. et Victor., quibuscum aliquae editiones, ut Suriana et Regia Conciliorum sic habent: *Si per observantiam tuam et defensionem paterni canonis, exemplum probitatis multi habeant sacerdotes.*

AD EPISTOLAM CVII. APUD
QUESNELLUM LXXXI. *Juliano Coensi*
episcopo.

Brevem, sed plenam vigore apostolico epistolam, quae jam olim ex ms. cardinalis Sirleti prodierat, sed mendosa, nunc ex cardinalis Grimani codice longe emendatiorem exhibemus. Primam lineam, quam prior cod. ms. desiderabat, ita suppleverat editionis procurator: *Dilectio tua non ignorat*; nos ita restituimus: *Cum frequentibus experimentis probaverit dilectio tua.*

1494 AD EPISTOLAM CVIII. APUD
QUESNELLUM LXXXIII. *Theodoro*
Forojuliensi episcopo.

1. Ex epistola 1 Pelagii papae II ad Eliam et caeteros Istriae episcopos (**quam librum vocat Gregorius Magnus lib. II, epist. 36, cujus stylo esse exaratam testatur Paulus Diaconus lib. III de Gest. Longob.**) apparet innotuisse hanc epistolam episcopis illius provinciae, atque ex ea testimonium S. Leonis protulisse, quo mortuum ab hominibus damnari nullatenus oportere contendebant: sed ex eodem Pelagio suspicari licet, nec ab ipso nec a Gregorio Magno visam umquam fuisse eandem epistolam. *In his, inquit, testimoniis, quae ex epistolis Leonis praedecessoris nostri posuistis, praemisistis dicentes: «Doctrina vestrae reverendae sedis est*

per beatum Leonem successoresque ejus, unde pauca commemorare praesumpsimus: Mortuum ab hominibus damnari nullatenus oportere; *et tamen nulla ejus testimonia subdidistis, quibus hanc sententiam firmaretis. Etenim quae a vobis subjuncta sunt, retractationem fidei fieri prohibent, non autem damnari infideles mortuos contradicunt; sed neque hoc beatum Leonem praedecessorem nostrum quodam loco dixisse meminimus.* Vigilius tamen papa, qui Pelagio aliquot annis praeivit, hujus epistolae meminit, et partem refert in suo Constituto, pene circa finem: «*Nam, inquit, beatissimus papa Leo ad Theodorum episcopum Forojuliensem post alia ita dicit: Non necesse est nos eorum, qui sic abierunt, merita actusque discurrere [Al., discutere]; cum Dominus Deus noster, cujus judicia nequeunt comprehendere, quod sacerdotale mysterium [Al., ministerium] implere non poterat, suae justitiae reservavit.*» Atque ex his verbis totoque Vigili Constituto dixisse videntur Istriae episcopi, quae supra retulimus: cujus nomine sibi abstinendum esse censuerunt, eo quod synodo quintae assentiens Vigilius ipse priori Constituto auctoritatem omnem ademisset.

Observandum vero, propterea quod Theodorus inconsulto metropolitano ad transalpina **1495** consilia confugerat, eam ob causam Theodorum ab ipso Leone culpatum in exordio rescripti, de neglecto metropolitae consilio. *Sollicitudinis quidem tuae, inquit, hic ordo esse debuerat, ut cum metropolitano primitus de eo quod quaerendum videbatur esse conferres, etc.*

Cur vero a metropolitano consulendo abstinuerit Theodorus, forsitan haec est ratio: gravis tunc temporis controversia exorta fuerat Theodorum inter et Faustum Lirinensem abbatem

universosque insulae istius monachos, inque tantum exarserat simultatem, ut gravissimum inde scandalum generatum fuerit per Ecclesias Gallicanas, quemadmodum testatum habetur in Actis concilii Arelatensis III, in causa Lirinensis insulae tom. I Concil. Gall., et in postrema Conciliorum generalium edit. Porro, cum Gallicanos illarum regionum episcopos in contraria studia dispertiisset hoc negotium, aliis qui ex Lirino assumpti fuerant, pro Fausto stantibus, aliis qui episcopalis auctoritatis jura sarta tecta volebant, pro Theodoro pugnantibus, vero admodum simile est secundae Narbonensis metropolitanum ex illorum numero fuisse qui Fausto Lirinensi favebant, ac proinde commercium inter ipsum et Theodorum intermissum tunc fuisse. Si cui non placet haec conjectura, aliam accipiat. Episcopus Arelatensis jus sibi vindicabat, ut ad epistolam 10 annotavimus, in provinciam Narbonensem secundam. De ea gravis olim inter Leonem et Hilarium controversia mota fuerat; ab eadem repulsus fuerat Hilarius Leonis decreto. Sed hujusmodi decretum etiam imperatorio rescripto munitum, receptum a Gallis non fuerat, suam videlicet consuetudinem antiquam retinentibus, et pro Arelatensis sedis privilegio studiosissimis. Sponte etiam juri suo, si quod habebant, cecidisse videntur tam Aquensis secundae Narbonensis, quam Ebredunensis Alpium maritimarum metropolitani, et ille praesertim diu postea in multis Arelatensi subjectus remansit antistiti. Si igitur metropolitanum adire voluisset Theodorus consultationis gratia, jam vel Aquensem consulens, Gallicanos infensos habuisset antistites, ipsumque imprimis Arelatensem; si vero hunc consulisset ut metropolitanum, Leonem offendisset, cujus decreto ab illius ordinatione exemptus fuerat. Adde quod Ravennius Honorati discipulus, Hilarii successor, et

Fausti eadem de causa familiaris, **1496** non potuit erga Lirinensis insulae monachos non esse propensus, et propterea Theodoro Forojuliensi suspectus.

Certe, quantum ex epistolae Leonis inspectione capere queo, tanta ejus de primatuum seu metropolitaram jure sollicitudo facile me adducit ut credam praesentem tunc animo illum habuisse controversiam, quae occasione Hilarii mota fuerat de sedis Arelatensis limitibus, et eamobrem culpatum fuisse Theodorum de neglecto metropolitano, quia episcopus Aquensis, qui ex Leonis decreto ea dignitate uti debuerat, a Theodoro non haberi videbatur pro metropolitano.

Tot porro tantique momenti constitutionibus haec quantulacumque epistola exuberat, tot antiquae disciplinae observationes exhibet, ut multa essent hic annotanda, nisi omnia haberes apud doctissimum Joannem Morinum, toto illo de poenitentiae administratione immensae eruditionis commentario, observata, discussa, et totius antiquitatis illustrata monumentis. Spicas tamen post messem colligere non pigebit, ut nonnulla ad Illorum confirmationem addamus, et aliqua etiam quae ille ad alia properans praetermisit, annotemus.

Illud imprimis observandum, quod prima epistolae verba semel et iterum inculcant de metropolitanorum episcoporum, quos primates appellat, auctoritate, quosque in omnibus ecclesiasticis causis, cum opus est, adeundos esse decernit, ut nihil etiam sine primatibus oporteat ad sanctae sedis notitiam aut tribunal deferri, ne consultationis quidem causa; de quo vide epist. 16 ad episcopos Siculos et quae ad eam

annotavimus tam ex Innocentio I quam ex can. 5 concilii Tarraconensis.

2. Per haec verba: *Quid de poenitentium statu ecclesiastica habeat regula non tacebo*, manifestum est nihil novi inducere Leonem voluisse in disciplinae poenitentialis praxim et observantiam, sed omnia ex canonum regulis aut usu Ecclesiae suae repetiisse: haec enim duo significari existimo per *ecclesiasticam*, quam commemorat, *regulam*; cum nonnulla sint in hac epistola quae vix alibi quam in Ecclesia Romana tunc temporis in usu essent. Deinde patet etiam ea omnia quae tota epistola disseruntur ad eos pertinere qui publice poenitentiam agebant, ut ex sequentibus verbis probat Morinus citati operis lib. V, cap. 10, quorum 1497 poenitentium varias classes et status examinat ex eadem epistola lib. X, cap. 4 et sequentibus, ubi de poenitentiae actione et reconciliatione statim morituris impertienda, et de his qui ante reconciliationem e vita exeunt, abunde disseritur.

3. De his autem qui in Deum a fide discedendo peccarunt, quod excipit S. Leo in calce hujus epistolae, satis explicatum non videtur. Cum enim definit eos qui in fine vitae poenitentiam poscunt, et aegritudine ipsa oppressi, ne nutu quidem significare valent sub praesentia sacerdotis quod paulo ante poscebant, simul et poenitentiae et reconciliationis beneficium consequi debere, testimoniis circumstantium fidelium infirmi vocem et nutum suppleantibus, haec addit verba: *Servata tamen regula canonum paternorum circa eorum personas qui in Deum a fide discedendo peccarunt*. Quaenam, inquam, haec regula sit, quam erga istos observari exigit, dubitari merito potest. Ac primum quidem

constare videtur de his agi qui in ultimo vitae discrimine positi poenitentiae et reconciliationis beneficio donabantur, et postea convalescebant: quid videlicet circa eos observandum esset in pristinam valetudinem reversos. De his enim qui morbo oppressi vel voce vel nutibus poenitentiam et reconciliationem postulabant, constat ex can. 13 Nicaeno, *quod generaliter omni cuilibet in exitu posito et poscenti sibi communionis gratiam tribui, episcopus probabiliter ex oblatione dare debebit.* Ab hoc igitur poenitentiae et reconciliationis munere ne apostatae quidem excipiuntur. Dicesne hoc speciale circa eos qui fidem abjecerant, statutum fuisse ut vel iterum poenitentiam acciperent, vel poenitentiam morbo urgente impositam implere cogerentur? Sed nec umquam, imposita morituris poenitentia, post receptam valetudinem iterum eisdem est imposita, nec singulare est apostatis impositum poenitentiae publicae stadium, cum convaluissent, decurrere. Immo hoc omnibus commune semper fuit, ut qui in eo statu reconciliabantur, remissa laboriosa poenitentia ob communionis reverentiam, ad reliquum implendum obligarentur. Certe ad hanc enodandam difficultatem vix aliqua patet via nisi hoc velimus dicere, sic omnibus peccatoribus in extremo vitae periculo constitutis poenitentiae actionem et reconciliationis gratiam concedi voluisse, etiamsi amisso vocis officio et opprimente morbo nihil de suo desiderio significare valeant, modo significatum antea fuisse testentur alii; apostatas vero solos forsan ab hac indulgentia ab eo exceptos, ita ut poenitentiam quidem acciperent, sed communionis gratia non fruerentur, prout antiqua et severiori canonum disciplina constitutum fuerat. Celebris enim est ultimus canon Arelatensis concilii I: *De his qui apostatant, et*

numquam se ad Ecclesiam repraesentant, ne quidem poenitentiam agere quaerunt, et postea infirmitate correpti petunt communionem, placuit eis non dandam communionem, **1498** nisi revaluerint et egerint dignos fructus poenitentiae. Huic porro duriori disciplinae non nisi serius derogasse mihi videntur Gallicani episcopi: cum enim plures posteriorum synodorum canones existant, quibus de aliis peccatorum generibus, qui in extremo vitae periculo veniam petunt, aliquid mitius statuitur, numquam de apostatis jamjam morituris, omni et vocis et mentis et sensus officio privatis, qui antea poenitentiam poposcerint, dubitatio ulla in medium allata esse dignoscitur: ut merito credendi sint Gallicani saltem antistites hanc eandem circa eos disciplinam semper observasse, utpote Gallicanorum canonum retinentissimi. Quod inde etiam admodum credibile redditur, quod frequentiores querelae, quibus laccessitos legimus Galliae episcopos a Romanis pontificibus, vel interrogationes quibus hi Gallicanis ea de re consulti responderunt, testantur Gallicanarum Ecclesiarum disciplinam circa poenitentiam Romana fuisse rigidiorum. Hinc Valentina synodus I an. 374 legem poenitendi severiorem indicit his qui post baptismum sacrificiis se daemonum, vel incesta lavatione polluisent, poenitentiam eorum usque ad diem mortis protendens can. 3. Hinc consultatio Exuperii Tolosani episcopi ad Innocentium I pontificem, qua quaesitum est ab illo: *Quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiae voluptatibus dediti, in extremo fine vitae suae poenitentiam simul et reconciliationem communionis exposcunt.* Noverat procul dubio Exuperius Nicaeno canone 13 statutum fuisse *ut generaliter omni cuilibet in exitu posito et poscenti sibi communionis gratiam tribui, episcopus probabiliter ex*

oblatione dare deberet; nec aliunde dubitandi occasionem cepit, quam ex diversa praxi Ecclesiae Gallicanae, quae aliquibus communionem in eo statu positis negabat. Sed ita se gessisse Gallicanos episcopos non conjectura, sed certo argumento accipimus ex epistolae Coelestini papae ad Viennensis et Narbonensis provinciarum episcopos cap. 2. Agnovimus, inquit, poenitentiam morientibus denegari, nec illorum desideriiis annui, qui obitus sui tempore hoc animae suae cupiunt remedio subveniri, etc. In Arausicano item I concilio an. 441, can. 3, et in Arelatensi II can. 28, planum est reconciliatoriam manus impositionem iis qui accepta poenitentia de corpore recedebant non esse concessam; quam tamen Innocentius, Coelestinus et Leo impertiri voluerunt. Quibus ita se habentibus non abs re est existimare aliquos Leonem voluisse a generali beneficio communionis excipere in mortis articulo positos, apostatas videlicet, qui in iisdem circumstantiis non erant de quibus Innocentius et Coelestinus papa sermonem habuerunt.

Confirmatur adhuc ex rationis, quam Innocentius papa attulit, inspectione, et ex antiquorum canonum disciplina: propterea enim consuetudo prior et durior tenuit, ut **1499** poenitentia eam in fine petentibus, concederetur, negaretur communio: quia crebrae illorum temporum persecutiones plurimos ad fidem negandam impellebant, et proinde providendum erat ne communionis concedendae facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu. Sed postquam Deus pacem Ecclesiae reddidit, jam terrore depulso communionem abeuntibus dari placuit. Data est igitur talibus communio, pace reddita Ecclesiae, quia timendum amplius non erat, ne ad fidem ejurandam metu mortis adigerentur

fideles. Quod si tam dure actum est cum huiusmodi hominibus, quanto magis aequum erat ut cum aliis strictior disciplina teneretur, qui non terrore adacti, sed vel propria tantummodo ducti libidine, aut mutabilitate voluntatis, aut quod maxime pensandum est in hac causa, ut Ecclesiae disciplinam declinarent, fidem abiciebant. Multo magis enim timendum erat ne hi qui religionem tam parvi pendebant, aut tanta animi levitate laborabant, acceptam rursus gratiam communionis conculcarent. Nec quidquam illa observantia crudelitatis habet; alioquin non dispari accusatione vexanda vetus omnis disciplina poenitentialis. Deinde paucorum huiusmodi apostatarum punitio, plurimum aliorum eruditioni serviebat; ne videlicet facile ad Christum negandum spe veniae induci se paterentur. Denique non omni subsidio et ope huiusmodi privabantur, sed tantum reconciliationis beneficio: nam, ut concilia Arausic. I et Arelat. II, can. 3, loquuntur, *sine reconciliatoria manus impositione eis communicabatur, quod morientis sufficit consolationi, secundum definitiones Patrum, qui huiusmodi communionem congruenter viaticum nominarunt. Quod si supervixerint, inquit Arausicanum, stent in ordine poenitentium, et ostensis necessariis poenitentiae fructibus, legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione percipiant.*

Quibus haec verborum Leonis explicatio non placebit, his uno verbo satisfieri posse putamus, si dixerimus aliquid ab apostatis ad Christum reversis et a morbo convalescentibus poscere Leonem nostrum, ut videlicet publice idolorum cultum aut aliam superstitionem quam fuissent sectati ejusmodi symbolum recitarent, aut alio modo atrocissimum crimen detestari se significarent. Denique potuit Leo noster

respicere ad Siricii praedecessoris sui sententiam, epistolae ad Himerium cap. 3, ubi apostatas Christianos ad Christum reversos, quamdiu vixerint, poenitentiam agere jubet, et in ultimo tantum fine suo reconciliationis gratia donari. Eos igitur ita reconciliatos, si revaluerint, vult Leo iterum poenitentiae subjici, et quamdiu in vita superstites fuerint, eam agere: cum alii ita reconciliati certo temporis spatio poenitentiam suam complerent, vel indulgender etiam cum eis Ecclesia ageret. Vide etiam canon. Nicaen. 11 et 12, et Ancyranos.

1500 4. Ultimum quod in hac epistola notandum nobis occurrit illud est, quod absolutionis seu reconciliationis formam attinet, quam Leonis tempore deprecatoriam fuisse clarissime demonstrant tria hujus epistolae loca. Cap. 2: *Sic divinae bonitatis praesidiis ordinatis, ut indulgentia Dei nisi SUPPLICATIONIBUS sacerdotum nequeat obtineri.* Cap. 3: *Si quis autem eorum pro quibus Domino SUPPLICAMUS, etc.; et postea: Multum enim utile ac necessarium est, ut peccatorum reatus ante ultimum diem sacerdotali SUPPLICATIONE solvatur.* Quibus testimoniis concinit epistolae 136 (**nunc 168**) locus insignis: *Sufficit, inquit, illa confessio, quae primum Deo offertur; tum etiam sacerdoti, qui pro delictis poenitentium precator accedit.* Denique epist. 139 (**nunc 171**) cap. 1: *Reconciliandos Deo PER ECCLESIAE PRECES instanter acquiras.* Res fusiori commentatione egeret, nisi jam pridem hoc esset praestitum a curiosissimis antiquitatis ecclesiasticae scrutatoribus Hugone Menardo asceta Benedictino in notis ad Sacramentale Gregorianum, et Joanne Morino Oratorii Gallicani presbytero Commentarii sui de Poenitentia lib. VIII,

cap. 8 et seqq. Statueram apud me huic loco inserere insigne praxis istius testimonium, quod a me decerptum est ex ms. sexcentorum fere annorum Breviario ad usum monasterii Montis-Cassini olim exarato, ordinem scilicet dandae et accipiendae poenitentiae, in quo nulla, praeter deprecatoriam, absolvendi forma comparet; ordinem extremae-unctionis administrandae, et ordinem accipiendae eucharistiae: quae omnia lectori ecclesiastico acceptissima esse confido. Sed quoniam jam spissior evadit hujus voluminis moles, iis publicandis modo abstineo, curaturus tamen ne isto antiquitatis cimelio diu lectoris curiositas frustretur. Alterum interim, et quidem antiquius, hic repraesento, quod poenitentialem pariter disciplinam illustrat; quodque, cum episcopi sit Gallicani, non male rescripto ad Theodori Forojul. episcopi consultationem annectitur.

JUDICIUM CHRODEBERTI EPISCOPI TURONENSIS *De muliere adultera,*

Opinione religionis dulciter nominandae, et charitatis vinculo ambiendae N. matrifamilias Chrodeburtus H. peccator salutem in Domino perennem. Litteris tuis parvitatem meam postulasti ut sententiam **1501** canonum perquirerem de judicio mulieris, quae postquam consecrata et professa castitatem Deo fuerat conservare, adulterium perpetraverit. Quamquam in sancta synodo Nicaena, Chalcedonensi, et

Ephesina, vel Constantinopolitana super hac re capitulum non invenimus, quas quatuor synodos tantum terra nostra venerabiliter recipit et concredit; attamen in Aurelianensi synodo de hac re invenimus praefinitum iudicium quod tibi destinavimus: et ex ipsa auctoritate iudicium conservandum praedictae mulieri direximus. Sub qua sententia consilium dedimus ex divinarum Scripturarum fonte, flumina sententiarum viva, vel stipites immobilium columnarum: quarum undam bibens, et amplexu se tenens, non timeat iterum labi in ruinam, neque desperare pro praeterito lapsu possit de venia, si praedicta teneat consilia.

Memoretur evangelicae mulieris illius peccatricis Mariae Magdalenae, quae septem vitiis repleta fuerat, de qua Dominus septem daemonia ejecit, quae Domini pedes lacrymis lavit, crinibus tersit, labiis fortiter impressis exardescenti amore osculata est, et unguento pretioso unxit: de qua Dominus dixit: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum (Luc. VII, 47)*. Et ipsa est, quae semper Dominum prosecuta usque ad crucifixionem et sepulturam, et ipsa prima post resurrectionem, antequam nullus apostolorum, et antequam Mater Domini gloriosissima Maria semper virgo, et angelos, et Dominum meruit videre. Ipsa est soror Marthae et Lazari, quem Dominus triduanum mortuum suscitavit. Et Redemptor noster pro peccatoribus et adulteris in hunc mundum se venisse dixit, non pro justis. Et ipsa Veritas dicit quod non sit opus sanis medicus, sed aegrotis. Paulus apostolus persecutor Christianorum et homicida, sancti Stephani interfector, noster et omnium gentium factus est praeceptor. Quid dicam de Matthaeo telonario, postea evangelista? Quid de Zachaeo, quis de arbore sycomoro jam

illuminatus corde prae parva statura corporis sui Dominum videre cupiebat? Quid de publicano illo in Evangelio sancto, qui pectus suum percutiebat dicens: *Non sum 1502 dignus levare oculos meos ad coelos. Esto mihi, Domine, propitius peccatori; et descendit justificatus magis quam Pharisaeus ille* qui jactabat merita sua et stando orabat? Quid adhuc ad augendam consolationem Dominus et Redemptor noster in Evangelio dicit? similitudinem gloriosam piissimi Pastoris perfecit, qui nonaginta et novem ovibus in montibus derelictis, errantem unam Pastor clementissimus cum multo labore lustrando squalida loca, perquisivit, et invenit, et in humeris suis imposuit, et ad gregem salvam reduxit: ut et in numero perfectum centenarium impleret, et perfecti gregis dominus esset, et nos miseros peccatores, errantes per fragilitatem corporis, justis et innocentibus aggregaret: et dixit plus se gaudere super uno peccatore poenitentiam agente quam supra nonaginta novem justos non indigentes poenitentia.

Sed futuri temporis cautela, largiente Christi gratia, adhibeatur, ut culpa non iteretur, atque multis fletibus, diebus et noctibus, publice et occulte, jejuniis, orationibus, gemitibus, suspiriis, laboribus, obedientia et taciturnitate, humilitate et charitate, praeterita deleantur. Non sunt quaerenda aut numeranda annorum tempora ad agendam poenitentiam; sed fortitudo cujuslibet temporis vel momenti, compunctionis, timoris sui de peccato, et amoris Dei ex toto cordis desiderio. Ad haec verba confirmanda testis est excellentissimus propheta, qui spiritu Dei plenus dicit: *Peccator in quacumque die, in quacumque hora conversus fuerit, et ingemuerit, omnia peccata sua oblivioni*

traduntur. Et latro ille qui juxta Dominum crucifixus fuerat, subita confessione confessus, et fide plenus credidit. Non annos aut menses aut dies egit in poenitentia, quem velox mors arripuit, et juxta verbum Domini ante Petrum apostolum introiit. Et populus Ninivite civitatis, triduo jejuniis, fletu, cinere, cilicio, planctu et gemitu concinente, de voragine submersionis sue et iram Dei meruit evadere. Et David rex et propheta spiritu Dei plenus pro homicidii et adulterii facinore, Nathan propheta arguente, de solio regni non erubuit coram omni multitudine **1503** faciem suam dare in pulvere, et pariter erupit in vocem amantissimam poenitentiae, dicens: *Peccavi Domino, peccavi* (**II Reg. XII, 13**). Et Dominus per prophetam dixit ei: *Remissum est peccatum tuum* (**Ibid.**).

Ecce quantum valet humilitas, quantum obtinet charitas. Quia etsi sunt dura peccata nostra, Apostolo dicente, velut stipula, fenum et ligna, si abundaverimus igne amoris Dei, possumus citius exurere onera peccati, et in eorum locum super fundamentum fidei, quae est spiritus spes, aedificemus aurum, argentum et lapides pretiosos, et possumus in ornamentum regis aeterni Redemptoris nostri inter veros lapides computari, ut dicat Apostolus nobis: *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino* (**Ephes. IV, 5**). Et iterum: *Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia* (**Rom. V, 20**): sic tamen ut eundem apostolum Paulum in omnibus audiamus, et sua consilia, qui spiritum Dei habet, integre custodiamus. Dicit ipse in epistola ad Romanos: *Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem* (**Rom. VI, 19**). Verbi gratia, qui vigilias multas duxit occultas et noxias in luxuria,

multiplicet corpus suum eodem modo excitari de somno, levare, et in angulo ecclesiae vel monasterii occulte in orationibus fatigare atque affligere: ut dolores, quos memorat quantos et quales sustinuit pro amore carnali, secundum Pauli apostoli mandatum, eosdem sustineat pro amore spiritali: ut non minus fiat corpus vigiliis languidum, quam fuit in flagitiis, diversis adinventionibus, detortis membrorum nexibus inhoneste depressum et ob hoc male defessum.

Haec est integra restitutio sanitatis et operatio summae salutis, ut amore summo Dei et novo amor vetus pellatur peccati, et moriatur amor veteri peccator, ut renovetur homo noster, *et destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato*. Qui enim mortuus est huic mundo, et crucifixus cum Christo, justificatus est a peccato. Sic ergo moribus renovati, et a peccato justificati, salvi facti erimus ab ira per ipsum, ut jam non regnet peccatum in nostro mortali corpore; sed regnum adveniat Salvatoris per gratiam suam, **1504** quam idem Paulus apostolus invocabat cum gemitu dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. VII, 24)*; cui est honor et gloria et imperium, majestas et potestas in unitate Spiritus sancti per infinita saecula saeculorum. Peccator indignus Chrodobertus servus servorum Dei episcopus subscripsi.

Gratias multas ago de linea inconsutili bene texta, longa et larga, et mihi multum amabiliter accepta, et corpori meo, tamquam sciendo, cum gratia est praeparata.

AD JUDICIUM CHRODOBERTI TURONENSIS EPISCOPI *Observatio.*

Praeclarum hunc Poenitentiae libellum nacti sumus in ms. codice Thuanae bibliothecae, num. 780 notatum, in quo descriptum pariter legimus privilegium Adeodati papae monasterio S. Martini Turonensis ejusdem Chrodoberti aetate concessum. Jacobus Sirmondus, in notis ad hoc privilegium tomo I conciliorum Galliae insertum, testatur idem a se *collatum cum schedis PithAeanis in quibus, inquit, exstat etiam Chrodoberti ejusdem episcopi Turonensis epistola de Judicio mulieris, quae postquam consecrata et professa castitatem Deo fuerat conservare, adulterium perpetrarat.* Haec legit Sirmondus in eodem ms. codice, ex quo judicium istud descripsimus. Quam ob causam, qua mente hoc publico inviderit, mysterium est, quod aliis scrutandum relinquo. Duobus forte scripti hujus locis ab illius edendi consilio deterritus est: uno, ubi Chrodobertus scribit: *Quas quatuor synodos TANTUM, Nicaenam, Constantinopolitanam, Ephesinam, et Chalcedonensem, terra nostra venerabiliter recipit et concredit;* altero, ubi asserit quod Maria Magdalena *ipsa prima post resurrectionem antequam nullus apostolorum et antequam mater Domini gloriosissima Maria semper virgo, et angelos, et Dominum meruit videre.*

Ex primo loco sequitur, synodum quintam, quae tria capitula damnaverat, nondum a Gallicanis Ecclesiis receptam fuisse septimo saeculo jam mediam partem elapso: quod et persuadet affectata haec Chrodoberti restrictio, per quam innuit aliquam generalem synodum rejectam a Gallicanis episcopis; nec

aliam quam universalem quintam. Etsi obscura sit admodum rerum istarum memoria in Gallicanae antiquitatis monumentis, hoc tamen ex nonnullis certum **1505** apparet, pro tribus capitulis decertasse Gallicanam Ecclesiam: quod eo libentius hic attingo, quod vir doctissimus H. de Noris, qui hanc controversiam amplissima nuper dissertatione historica versavit, de omnibus aliis Ecclesiis multa, de Gallicana nihil protulit, ex quo de ejus sententia in hoc celebri dissidio aliquid disceremus. Manifestum igitur illud facere primo loco videtur epistola Vigilii papae ad Aurelianum Arelatensem episcopum, a quo litteras acceperat, quibus constabat Vigilium in suspicionem venisse apud Gallicanas Ecclesias vel violatae fidei vel laesae reverentiae synodo Chalcedonensi Leonisque decretis debita. *Necesse ergo nobis est, inquit Vigilius, charitatis vestrae sollicitudinem brevi interim, quantum pro temporis qualitate potuerimus, relevare colloquio; quatenus modis omnibus confidatis, nihil nos penitus admisisse, quod decessorum nostrorum constitutis, vel sanctae quae una eademque est, fidei quatuor synodorum, id est Nicaenae, Constantinopolitanae, Ephesinae I atque Chalcedonensis inveniatur, quod absit, esse contrarium; AUT QUOD AD PERSONARUM INJURIAM pertineat, quae definitioni ejusdem sanctae fidei subscripserunt; et postea: Simili poena plectentes eos, qui fidem B. Cyrilli aliorumque Patrum, quos apostolicae sedis praesules susceperunt atque secuti sunt, exsecranda superbia impiam vocaverunt.* Vides ut nostrates episcopi moleste ferebant Vigilium admisisse (quod fama jactabat) aliquid, quod ad eorum injuriam pertineat, qui Chalcedonensi fidei subscripserant, et quos apostolicae sedis praesules susceperant: quibus verbis tria capitula clare designat.

Idem testantur verba Datii Mediolanensis episcopi in epistola legatis Francorum directa, quae est apud Sirmondum, tom. I Concil. Gall. *Ecce ego et pars omnium sacerdotum, inter quos Ecclesia mea constituta est, id est GALLIAE, Burgundiae, Spaniae, Liguria, Aemiliae, atque Venetiae, contestor quia quicumque in edicta ista (Justiniani contra tria capitula) consenserit, supra scriptarum provinciarum pontifices communicatores habere non poterit*, etc. Et infra notatur Anastasius Aureliani legatus, quod promiserat Constantinopoli *se omnium episcoporum Gallicanorum ad damnanda capitula animos inclinare*, quod propensos in eadem Gallorum animos demonstrat. De eorundem mente et sententia aliquid habetur in fragmento damnationis Theodori episcopi Caesareae Cappad. a Vigilio PP. factae, tom. V Concil. novae edit. pag. 335.

In eadem sententia perseverasse Gallos etiam post synodum quintam, mihi persuadet altum de ista synodo silentium in Gallicanis illius aevi conciliis aliisque monumentis: ex quo habetur Gallos de quinto concilio recipiendo sollicitatos non esse, sed antiquae suae opinioni permissos: quomodo et cum aliis plerisque Ecclesiis actum est, quae etsi nec tria capitula damnarent, nec quintam reciperent synodum, communionis **1506** tamen nexum non abrumpebant cum capitulorum damnatoribus ac synodi quintae assertoribus. Hac temperantia usum esse cum Gallis Pelagium PP. probat ejus epistola ad Childebertum regem, quam scripsit, ut nihil a se contra fidem esse admissum profiteretur, in suspicionem ea de re vocatus in Galliis ex damnatione trium capitulorum: ad quam et ad receptionem quintae synodi tantum abest ut Gallos pertrahere satageret,

quin potius de eadem sermonem habere caute refugit, cum scribit, quod *a transitu divae memoriae Theodorae Augustae nullas de fide quaestiones Ecclesia Dei in partibus Orientis Deo miserante formidet, sed quaedam capitula extra fidem fuerunt agitata, de quibus longum est ut epistolari possint complecti sermone.* Tum sollicite adversus sparsos contra se rumores se purgat, ne verbum quidem de synodo quinta miscens, cujus tamen occasione de fide suspectus jactabatur in Galliis. Haec anno 556, a synodi celebratione tertio: nec multo post ut regis praecepto obtemperaret, *pro auferendo eodem suspicionis scandalo obsequium confessionis suae* ad eundem Childebertum misit: ubi profitetur *se tenere atque defendere definitiones de eadem catholica fide, quae in quatuor sanctis conciliis statutae sunt.* De quinta ut verba faceret aliorum mentio sollicitabat; pressit tamen silentio, ne regi parum grata foret epistola, servatam a S. Gregorio aliisque pontificibus hoc in negotio οἰκονομίαν custodiens.

Nihil postmodum contigit in Galliis, quod episcopos Gallicanos in aliam sententiam impelleret: quamobrem facile persuademur non esse receptam synodum quintam sedente Turonis Chrodoberto, haecque scribente: *Quatuor synodos tantum terra nostra venerabiliter recipit et concredit.* In quo pene exemplum secutus est cum Pelagii ad Childebertum scribentis, ut vidimus, tum S. Gregorii Magni, qui scribens ad Theodolindam Longobardorum reginam a recipienda quinta synodo alienam, ab hujus synodi mentione abstinuit, quatuor solummodo commemorans (**Lib. III, epist. 17**): *Unde nunc ita facimus, sicut vobis placuit,* scribit ad Constantium Mediolanensem, *ut quatuor synodos solummodo laudaremus . . . Nos autem sicut voluistis ita fecimus, ut ejusdem synodi*

quintae nullam memoriam faceremus. Trepidavit igitur timore Sirmondus ubi non erat timor, si propter haec Chrodoberti verba istud ejus de muliere adultera iudicium tenebris damnandum putavit.

Alterum caput quod attinet, de prima Christi resurgentis apparitione, scio Jansenium utrumque in haec verba, *Apparuit primo Mariae Magdalenae*, scribere haec non ob stare quin Dominus antea apparuerit beatissimae matri suae: *Pietas non parum suadet ut credamus Dominum prius apparuisse dilectissimae suae matri.* Maldonatus, in cap. XXVIII Matthaei: *Merito, inquit, a catholicis creditur, quamvis scriptum non sit, Christum primum omnium matri suae apparuisse.* **1507** Et infra: *Primum quidem matri suae apparuisse, non quod evangelistae factum dicant, sed quod fieri decuerit, credendum est: nec eorum mihi placet diligentia, qui in hac opinione in animis omnium fere catholicorum jam inhaerente refutanda multum operae consumunt.* Quin *B. matri ante omnes apparuerit nemo dubitat,* inquit Toletus in Joannis cap. XX. Sunt tamen catholici piique doctores qui dubitent quos recensere non est hujus otii. Sufficiet ad sententiam Chrodoberti a censura vindicandam, Guillelmi Estii insignis doctrinae ac pietatis viri regulam sapientia plenam hic ex annotationibus ejus in Marcum transcribere. «Afferuntur (inquit) pro hac sententia rationes quaedam congruentiae. Sed circa hujusmodi rationes notandum est, ante omnia respiciendum ad id quod Scriptura vel Ecclesia docet; et, eo cognito, rationes convenientiae adhibendas ad id probabilius reddendum: non autem e contrario aliquid statuendum ex hujusmodi rationibus contra id quod vel Scriptura, vel Ecclesia dicit aut tenet. Quale est ex

quibusdam rationibus congruentiae velle probare Christum a morte redivivum primo suae matri apparuisse, cum Scriptura tam clare dicat eum primo apparuisse Mariae Magdalенаe, nec usquam alibi diversum insinuet. Quod si secundum huiusmodi ratiunculas procedendum sit, oportebit ut Christus etiam matrem suam adhibuerit coenae novissimae, eamque primo loco honoris causa collocaverit; et ei primum corpus et sanguinem suum distribuerit: ut bene argumentatur Hesselius.

AD EPISTOLAM CXI. APUD QUESNELLUM LXXXIV. *Marciano Augusto.*

1. *Cum communionem apostolicae sedis expeteret.* Ita Griman. cod., pro quibus vulg. habent: *Dum communione apostolicae sedis existeret alienus*, quod falsissimum sensum continet. Absit enim ut pontifex, qui Flavianum alloquens epist. 20 (**nunc 23**) matura vult sacerdotum esse iudicia, sola suspitione motus communionem suam Anatolio denegarit, quod revera factum non fuisse indicat epistola 54 (**nunc 70**) ad Pulcheriam, ubi asserit Anatolio se *non dilectionem negare, sed manifestationem catholicae veritatis exspectare*. Distulit igitur sola communionis indicia.

2. *Pacis epistolis.* Huiusmodi litteras pacificas seu communicatorias vocavere antiqui, quia pacis, seu communionis ecclesiasticae indices testesque erant. De his Augustinus epist. 62 et 63. Epiphanius, haeres. 70, et alii. Ad strictiorem tamen significatum coarctari possunt hae voces in praesenti **1508** epistola; ut videlicet significant eas speciatim

litteras quibus ad recens ordinatum episcopum rescribatur seu a pontifice Romano, seu a quocumque alio; sicut sumuntur apud Theodorum Balzamonem pro iis quas ab episcopo nuper consecrato missitari solitum erat.

3. *Totius causae et curae ecclesiasticae.* Ex his et aliis sequentis epistolae verbis intelligere est quanta esset archidiaconi auctoritas, quaeve munia: de quibus consule etiam epistolam Isidori Hispalensis ad Ludifredum seu Lantfredum, quae refertur distinct. 25, cap. 1, *Perlectis*, in qua Romanorum correctorum corrigenda est emendatio, qui ex mss. legendum volunt: *Ab ipso publice in Ecclesia praedicatur*: reponendum enim, ut erat antea, *praedicantur*, scilicet *jejuniorum dies atque solemnitatum*; nondum enim tunc temporis concessum erat diaconis vel archidiaconis, sed nec presbyteris, ut publice ad populum sermonem haberent in Italicis, Gallicanis, vel Hispanicis regionibus: licet SS. Joannis Chrysostomi, Augustini, et aliorum exemplo doceamur, hanc consuetudinem in Orientalibus et Africanis jam tum usu receptam fuisse. Multa etiam alia loca videsis apud eundem Gratianum, et alios.

4. *Caemeterio deputando.* Priscis Ecclesiae temporibus solitum erat Christianis in coemeteriis sacra mysteria peragere tum propter persecutionem, cum propter reverentiam martyrum, qui illic sepulti quiescebant: unde et Valeriani, et aliorum imperatorum edictis prohibiti sunt coemeteria adire, in eoque charitatis ac pietatis officio deprehensi, morti sunt traditi. Reddita porro Ecclesiae pace iisdem coemeteriis deputati sunt presbyteri, qui illic sacra Deo facerent in honorem martyrum. Sed cum successu temporis refrigescere

charitate coemeteriis addici onerosum presbyteris videretur, quia et remotiora erant ab urbibus, et minus frequentata quam communia fidelium templa, coepit eorum cura inferioris ordinis presbyteris demandari: quod genus contumeliae queritur Leo fuisse archidiacono irrogatum.

5. *Necessarie increpare*; id est, incessanter, continuo, sine mora vel intermissione, donec ad correctionem adducatur. *Necessum* enim a *cesso* deductum est, quia non sit in eo cessandum, inquit Donatus in Terentium. Eodem sensu accipitur ea vox apud Leonem nostrum epist. 20, 71, 78, 86, 90 et 139 (**nunc 23, 92, 104, 113, 116 et 171**), et in sermonibus saepe saepius.

6. *Ut a comitatu vestro non abesset*. His verbis similia habes in epistolis sequentibus: ex quibus deprehendere licet vicariorum, seu, ut nunc loqui consuevimus, nuntiorum sedis apostolicae in comitatu **1509** agentium originem: quos quidem non male viros eruditos secutus comparaveris cum patriarcharum Orientalium apocrisiariis; si tamen nonnulla inter utrosque observaveris discrimina. Unum est, apocrisarios jam tum a patriarchis ad comitatum Orientalis imperatoris destinatos fuisse, cum Byzantium translata est sedes imperii: vicarios autem pontificis Romani post vel paulo ante Chalcedonensem synodum fuisse institutos in persona Juliani Coensis episcopi. Secundum, patriarcharum apocrisarios non pro causa fidei, sed pro specialibus Ecclesiae vel dioecesis negotiis in comitatu moratos fuisse; nuntios vero Romanos pro rebus fidei curandis ibidem residere iussos. Tertium, illos plerumque ex diaconorum vel presbyterorum ordine assumptos fuisse ad hujusmodi munera: hos interdum etiam ex episcopali, pro dignitate scilicet

apostolicae sedis, ut in Juliano apparet. In hujus ergo vicarii institutione Orientalium patriarcharum morem aemulatus est sanctus Leo, in multis tamen ab eisdem se pro sua praerogativa discernens, et certis incrementis et accessionibus munus hoc complens atque adornans. Quod penitus inspicere otiosum, opinor, non erit, neque ab hoc loco alienum. Viderat sanctus Leo per novam Nestorii haeresim Orientales Ecclesias diris procellis jactatas concussasque, vix ac ne vix quidem per concilii Ephesini definitiones quievisse: cumque hujus synodi tempore diaconi sub Coelestino papa munere fungeretur, et ecclesiasticorum negotiorum curam ut pontificis administer gereret, intellexit quantum fidei interesset, ut Constantinopolitanae Ecclesiae catholicus inprimis episcopus praeesset: plerumque enim ad hanc dignitatem ii provehebantur, qui plurimum apud imperatorem gratia et favore pollebant: quo fiebat ut qui semel pravis opinionibus corrumpi se siviissent, easdem inspirarent Augusto imperiique administris, et eorum potestate ad tutandum haeresim suam abuterentur. Non ignorabat etiam Constantinopolitanum antistitem canone secundi concilii fretum totis viribus amplificandae potestati suae incumbere, nec prius molitionibus suis finem positurum, quam sibi majores omnes primates subjecisset; quibus subjectis timendum erat ne de minuenda pariter Romanae sedis auctoritate aliquando cogitaret.

Constantinopolitanum **1510** imitabatur Jerosolymitanus; qui in *Ephesina synodo ad obtinendum Palaestinae provinciae principatum credidit se posse sufficere, et insolentes ausus per commentitia scripta firmare. Quod sanctae memoriae Cyrillus Alexandrinus episcopus merito perhorrescens, scriptis suis mihi, inquit S. Leo, quid praedicti cupiditas ausa*

sit, indicavit: et sollicita prece multum poposcit, ut nulla illicitis conatibus praeberetur assensio. His pontifex consideratis existimavit optimum fore, si in urbem regiam aliquem vice sua mitteret, qui propius Constantinopolitani episcopi mentem et consilia contemplaretur, communi fidei et ecclesiasticae paci invigilaret, referretque ad Romanam sedem quidquid ad propriam amplitudinem contra fidem, canones Nicaenos, et statuta ecclesiastica, vel a Constantinopolitano, vel ab alio tentaretur, quo citius nascenti malo occurreret, ageretque apud imperatorem de compescendis conatibus fidei christianae et ecclesiasticae disciplinae contrariis. Sed palam hoc aggredi periculosum erat; Orientales enim numquam non moleste tulerunt res sibi suas pro arbitrio agere ab Occidentalibus non permitti, nec spes erat ut Constantinopolitanus antistes splendore suae sedis (qui et in imperium ipsum reflectebatur) inflatus ac procerum ipsiusque Augusti gratia munitus, rem eam pateretur, quae ipsa etiam novitate perodiosa videbatur. Quid ageret sanctus Leo, vir solertissimus? Elegit Julianum episcopum Coensem, virum ecclesiasticarum rerum peritissimum, qui cum in Romanae Ecclesiae sinu enutritus esset, totus ad Occidentales Romanosque mores compositus erat, et apostolicae sedis studiosissimus: quo etiam, ut Graecanicae Ecclesiae episcopo, nullus erat futurus Graecis acceptior, Graecorumque ingeniis tractandis aptior.

Sed cum Leoni praeterea animus esset nihil adhuc, nisi secreto, tentare, nemo erat cujus mora in urbe regia et in domitatu minus suspecta futura esset, quam unus ex iis episcopis quorum ordinationem Constantinopolitanus ad se traxerat, quos etiam ibidem saepius adesse jubebat illos ad

ecclesiasticarum quae occurrebant rerum tractationem: quorum denique non paucis in comitatu frequenter adesse, ad suarum Ecclesiarum negotia apud imperatorem procuranda, **1511** necessitas erat. Talis erat Julianus. Hunc pluribus etiam annis ante synodum Chalcedonensem Constantinopoli egisse arbitror ex secreto Leonis mandato, ut pro rebus fidei et disciplinae clam ibi in excubiis esset. In regia siquidem urbe versabatur ann. D. 448, cum Eutyches violatae fidei accusatus est et damnatus in concilio Constantinopolitano sub Flaviano episcopo: de cujus damnatione scripsit ad sanctum Leonem litteras fidei vigore plenas, huicque Leo rescripsit epist. 25 (**nunc 35**) fusius eum instruens de incarnationis mysterio, vehementiusque exhortans ut iis qui Evangelium Christi corrumpebant, constanter resisteret. Inde igitur ratio suspicandi jam tum habuisse Julianum in secretis mandatis, ut de fidei et Ecclesiae Orientalis statu sedulo moneret apostolicam sedem, licet nihil de hoc in epistolis apparere vellet propter rationem quam superius attigimus. Immo videtur Julianus pro cura sibi commissa adeo sollicitus fuisse, ut non contentus per priorem hanc epistolam monuisse Leonem de Eutychetis errore et damnatione, alteram eodem fere tempore per alium miserit, qua de eodem haeretico in perversitate sua veterascente pontificem nostrum certiores faceret: qui et similiter iterum scripsit ad eundem Coensem episcopum, monuitque de legatis suis, quos ad concilium ab imperatore indictum mittebat, et de epistola quam dederat ad Flavianum, nec non de tota ratione, quam tenendam in hac causa existimabat, ut scilicet partes miserationis non omitterentur: ut si Eutyches resipisceret satisfaceretque, a sententia, qua obstrictus erat,

absolveretur; si vero in insipientiae suae luto jacere deligeret, cum eis haberet sortem, quorum secutus fuerat errorem.

Quid quod statim atque de Ephesino latrocinio certior factus esset pontifex, litteras ad Julianum dedit, quibus monet nihil a se omitti eorum quae ad reparandas Ecclesiae res profutura existimabat; eumque secretioribus perlatoris alloquiis edocendum quidquid pro praesentium temporum conditione dispositum fuerat. Quod innuit litteras quoque a Juliano datas fuisse ad sanctum Leonem, quibus de nefanda Ephesinae pseudosynodi praevaricatione instrueretur; et tam illae quam istae arguunt nonnullam rerum Ecclesiae curam Juliano impositum fuisse a pontifice Romano, si non palam et publice, saltem secretius, ut diximus, exercendam.

Eamdem ob causam scribens ad Pulcheriam Augustam idibus April. ann. 451, antequam Romae quidquam de indicta synodo Chalcedonensi rescitum esset, haec habet: *Illud etiam a vestra pietate poscentes, quod vos spontaneo facere non dubitamus arbitrio, ut tam fratrem et coepiscopum meum Julianum, quam Constantinopolitanos clericos, qui sanctae memoriae Flaviano fidelibus obsequiis adhaesere, ea qua debetis gratia faveatis.* Quod iisdem fere verbis repetit in epistola **1512** eodem tempore scripta ad Anatolium; ut facile deprehendatur secretum Leonem inter et Julianum jam tunc fuisse initum commercium, quale solet esse vicarii seu nuntii Romani cum ejusdem urbis pontifice: siquidem non aliter fere quam in praesenti postea commendatus est Julianus imperatoribus, cum coepit ejus legatio omnibus innotescere.

Amplius adhuc sese explicuit ista legatio cum sanctus Leo, mittens in Orientem Lucentium et Basilium, non omisit

Julianum et ante eorum ex Urbe profectionem monere, et per eosdem litteris suis convenire. Has modo e tenebris eruimus, quibus patet jam tunc Julianum Ecclesiae negotiis sollicitudinem suam ex Leonis mandato impendisse. *Per fratres, inquit (Epist. 66, nunc 86), nostros Lucentium episcopum, et Basilium presbyterum, quos Constantinopolim indicaveramus nos esse missuros, debitum reddo colloquium, admonens ut studium diligentiae tuae eisdem hominibus sociare digneris.* Et postea: *Quid igitur legatis nostris injunctum atque commissum sit, ipsorum insinuatione cognosces, eum mihi atque illis impensurus affectum, ut quaecumque ipsis mandata sunt, dilectionis studio et sollicitudine sociata, adjuvante Domino, perveniant ad eum, quem optamus, effectum.* Haec scribebat Leo cum legatos mitteret, qui res Ecclesiarum Orientalium componerent. Sed cum litteras Augusti accepisset de convocato apud Nicaeam concilio oecumenico, hoc statim iniit consilii, ut Julianum legatis, quos ad illud dirigebat, pariter adjungeret: quod pluribus quidem litteris ea de re scriptis testatum habetur, sed iis praesertim, quas dedit ad ipsum Julianum, quaeque nunc primum a nobis luce donantur. *Necessarie, inquit (Epist 71, nunc 9), fraternitati tuae, quod omni Ecclesiae prosit injungimus, ut cum fratribus et coepiscopis nostris Paschasino, et Lucentio, sed et fratribus, et compresbyteris nostris Bonifacio, et Basilio, quos vice nostra ad praedictum conventum ire praecipimus, curam tuam actionemque conjungas, in omnibus auctoritate nostrae praeceptionis usus: quoniam scimus omnium illic actarum rerum majorem te quam nostros habere notitiam; ut dum curam tuam illis consiliumque sociaveris, in nulla parte fallantur.* In eadem pene verba de hac legatione scribebat Anatolio CP. in

epistola recens a nobis publici juris facta; quae opinioni nostrae plurimum suffragatur, cum Juliani fidem sibi pluribus experimentis probatam esse suggerit. *Ut particeps*, inquit (**Epist. 70, nunc 91**), *in omnibus actionibus fratre et coepiscopo nostro Juliano, cujus fidem saepe probavimus, nostra vice utantur in futuro concilio*. Quibus concinunt epist. 71 jam laudatae prima haec verba: *Quid de dilectionis tuae animo judicemus, saepius agnovisti; praecesserunt enim plurima quae nos facerent ista praesumere*.

Quod vero tandem post completum Chalcedonense concilium vice pontificis Romani Constantinopoli seu in comitatu resederit, **1513** quoniam et ab aliis notatum, et expresse habetur assertum in epistolis 86 et 88 (**nunc 113 et 117**) ad Julianum, 84 et 89 (**nunc 111 et 115**) ad Marcianum, 85 et 80 (**nunc 112 et 116**) ad Pulcheriam Augustam; his diutius immorari supervacaneum fit.

Caeterum legationem Juliani durasse usque ad an. 457 inde conjicimus, quod geminam habemus Leonis ad ipsum epistolam hoc eodem anno mensibus Julio et Septembri scriptam; sed ex iisdem pariter litteris conjici potest circa haec tempora Julianum ad Ecclesiam suam remeare meditantem, legationi nuntium remisisse. Cum enim per multos jam annos ab Ecclesia Coensi sibi divinitus credita abfuisset, ex morte Marciani occasionem forsitan sumpsit postulandi a Leone successorem, qui Marciani successor, ut legatus, adesset. Et quidem de Juliano nulla fit mentio apud sanctum Leonem post hunc praesentem annum 457, a cujus etiam mense Septembri nulla ad eundem data reperitur fuisse epistola. In illa porro quam ad illum scripsit sanctus Leo kalendis Septembris,

queritur pontifex praetermissam ab illo fuisse scribendi occasionem peropportuam; in altera Aetii curam et sollicitudinem pro suis litteris ad metropolitanos mittendis interpellat, eumque jungit Juliano, quasi praesentisceret, monitus forte praecedentibus litteris illum amplius Constantinopoli non esse inveniendum.

Cum vero peculiarem etiam epistolam dederit eodem die ad Aetium presbyterum, qua ipsius curae ac diligentiae plura committit alicujus momenti negotia, persuasum prorsus habeo presbyterum illum successisse Juliano Coensi, et a Leone pariter delectum fuisse cui suas vices pro custodia fidei et ecclesiastica pace crederet in regia civitate, et cujus relationibus de omnibus instrueretur. Sed vix istud in dubium vocare sinunt litterae a Leone PP. ad Leonem August. datae kalend. Decemb. hujus anni, id est, tribus post istas mensibus; quibus litteris sic imperatori commendat Aetium presbyterum, ut eum facile ad negotiorum tractationem legati auctoritate et nomine Juliano primo conjunctum fuisse existimes, tum vero subrogatum. Ita enim ad finem scribit (**Epist. 125, nunc 156, cap. 6**): *Cultores autem pietatis tuae Julianum episcopum et Aetium presbyterum mea petitione commendo, ut suggestiones eorum pro catholicae defensione fidei placide digneris audire: quia vere sunt ejusmodi, ut fidei vestrae possint per omnia utiles inveniri.* Aetium enim presbyterum ex Griman. ms. reposuimus in hoc textu pro *Eutychio*, quem habent edita omnia exemplaria mendose, ut praeterea rerum series docet.

Aptissimus erat hujusmodi muneri Aetius, cujus industria rerumque gerendarum peritia in officio archidiaconi et primicerii notariorum urbis Constantinopolitanae, in quo diu

versatus fuerat, maxime enituerat; nec non in concilio Chalcedonensi, cujus **1514** Acta creberrimam Aetii mentionem faciunt. Insuper, cum ab Anatolio per speciem provectionis dejectus esset ab archidiaconi gradu, et ob hoc saepe Leonis litteris apud Augustum commendatus, timendum non erat pontifici ne ille in Constantinopolitanum episcopum plus aequo propensus foret, aut quidquam eorum dissimularet quae contra vel fidei veritatem vel canonum reverentiam, Anatolio seu auctore seu connivente, attentarentur. Hoc denique erat commodi, quod nihil eum latere poterat rerum Orientalium, diu videlicet archidiaconi perfunctum munere, cui omnia Ecclesiae negotia concredi solita erant.

Ut autem presbyterum, non episcopum, vice sua ornaret sanctus Leo, praeter rationes praedictas, hae forsitan esse possunt quod vix beatis illis temporibus aliquem invenisset antistitem qui diu ab Ecclesia sua exsulare acerbè non tulisset. Altera haec esse potuit ratio, quod Constantinopolitani antistites non diu aequo animo tulissent episcopum in urbe sua pontificis Romani nomine morantem. Licet enim sanctus Leo illorum invidentiae aut aemulationi aliquatenus occurrisset, cum vicem suam Juliano committens, eumque epist. 86 (**nunc 113**) instruens, *sequestravit earum actionem causarum, quae in quibusque Ecclesiis praesulum suorum debent cognitione firmari*; tamen episcopus jurium suorum amplitudinisque suae studiosissimus, non poterat non timere ne sensim cresceret huiusmodi vicariorum potestas, et ultra terminos praefixos excurrens aliquam suae jurisdictionis partem tandem aliquando invaderet. Evanescibat aliquo modo haec timendi ratio, securitasque omnis hac via Constantinopolitano

conciliabatur. Hanc sapientissimam Leonis nostri οἰκονομίαν aemulati sunt ipsius successores per multum temporis. Pelagius enim Romanae Ecclesiae diaconus, postea pontifex, nomine Agapeti papae, et Gregorius Magnus, dum adhuc esset diaconus, nomine Pelagii II, aliique subinde plures Constantinopoli apocrisiariorum seu nuntiorum apostolicae sedis munere functi sunt, episcopis suo gregi invigilare, eumque verbo et exemplo pascere permissis.

AD EPISTOLAM CXIII. APUD
QUESNELLUM LXXXVI. *Juliano Coensi*
episcopo.

1. *Per speciem provectionis.* Simile exemplum simulatae hujusmodi provectionis habes apud Gregorium Magnum de Honorato archidiacono Salonitano lib. I Reg., epist. 10 et 19, et lib. II, epist. 16. Ea quippe erat archidiaconorum potestas, ut presbyterali etiam praeferretur ordini. Illius enim jurisdictioni suberant et presbyteri et archipresbyteri, cum horum ultimorum dignitas Ecclesiae coepit innotescere. Cujus disciplinae ratio ea esse mihi videtur, **1515** quod archidiaconus vices episcopi gerebat, totiusque Ecclesiae erat oeconomus, saltem in Ecclesia Occidentali; Orientalis enim oeconomos ab archidiaconis distinctos habebat. Aegre tamen ferebant presbyteri hujusmodi subjectionem ordini suo aliquo modo contumeliosam: quo factum est ut posterioribus saeculis presbyterali honore decorati sint archidiaconi, cum antea, ut

ex Leone et Gregorio colligimus, tunc degradari censeretur archidiaconus cum ad presbyteratum promovebatur.

2. *Breviarium fidei*. Edidit Jacobus Sirmondus Breviarium fidei adversus Arianos conscriptum, quod suspicatus est hoc ipsum esse quod missum a Juliano Coensi, queritur hic S. Leo sibi non esse redditum. Refragatur Chiffletius Sirmondi socius, qui in praefatione ad Ferrandum diaconum testatur se illud Breviarium fidei Alcuino diacono ascriptum reperisse in cod. ms. Carthusiae Portarum. Et certe licet ejusmodi libellus catholicum dogma strenue propugnet, non tanti tamen esse videtur, ut ad eruditissimum pontificem Leonem ab Oriente Romam usque transmitti debuerit, praesertim cum Arianos, quorum causa tunc temporis non vertebatur, magis impugnet quam Eutychianos, quicum res erat catholicis episcopis. Mihi vero fere persuasum est Breviarium illud fidei a Juliano missum, aliud nihil esse quam definitionem ipsam Chalcedonensis concilii, seu *tractatum fidei*, ut alibi pluries vocatur. Duas partes habet illa definitio actione 5: unam, quae sic incipit: *Dominus noster et Salvator Jesus Christus*, etc., quae in Chalcedonensis concilii Graeco-Latina Romana, Binii et Labbei editionibus praemittitur Symbolo Nicaeno et Constantinopolitano: alteram, quae utrumque illud Symbolum sequitur in iisdem editionibus, et prima haec habet verba: *Sufficeret quidem*, etc. Idem fere in codice nostro Romano et apud Isidorum Mercatorem. Bipartitum porro illud decretum, quod apud Crabbeum, Surium, et Nicolinum sub quadruplici interpretatione editum est, unicam et plenam definitionem conflare creditur a Severino Binio in suis ad hanc synodum annotationibus, ita ut altera pars alteri cohaerere, et neutra ab altera disjungi debeat. Apud Crabbeum

vero, Surium, et Nicolinum in geminam definitionem dispertitur; seu potius in definitionem fidei, **1516** quae prior est; et tractatum fidei, qui definitioni subjungitur. Ita illi ad act. 5 et 6, in qua ultima hanc posteriorem partem, *Sufficeret quidem*, etc., appellant *tractatum fidei*. Quod quidem confirmare videtur Liberati Breviarium, qui singulas actiones Chalcedonensis concilii recensens, haec de quinta scribit: *Quinta sessione hoc actum est, tractantibus cum episcopis et iudicibus, ut fides confirmaretur, et ex tractatu Anatolii Constantinopolitani episcopi et omnium episcoporum metropolitanorum, dictatum est fidei Symbolum cum definitione, et confirmatum est*. Surio et Liberato succinunt Toletani III concilii Patres, qui catholicam fidem Gothis ex Ariana perfidia conversis subscribendum proponentes, post fidem Nicaenam et Constantinopolitanum Symbolum hunc tractatum subjiciunt, qui in confessione subscriptione regis et reginae munita appellatur *tractatus Chalcedonensis concilii*; in confessione item episcoporum, *tractatus fidei Chalcedonensis concilii*; vel, ut habet alia editio Garsiae Loaysae, *Sancta fides, quam exposuerunt tractatus Chalcedonensis concilii*. Qui tractatus in hoc concilio prima illa definitionis parte omissa, quae incipit, *Dominus noster et Salvator Jesus Christus*, etc., solam posteriorem, *sufficeret quidem*, etc., continet.

Ex dictis non sine causa suspicor eundem hunc fidei tractatum esse quem Leo et Julianus Breviarium fidei appellarunt. Patet enim ex epist. 77 (**nunc 102**) ad Gallos kalendis Februariis anni superioris 452 data, nondum Leonem de Gestis Chalcedonensis concilii instructum tunc fuisse; nec aliud de illo didicisse quam per confirmationem et

approbationem suae ad Flavianum epistolae Eutychianam perfidiam fuisse damnatam cum Dioscoro ejus adjutore. Hoc ante reditum legatorum a synodo, post illorum autem reditum iterum scripsit ad eosdem Galliae episcopos, confirmataque Eutychis et Dioscori damnatione transmisit exemplar sententiae adversus utrumque latae in concilio: sed de definitione et tractatu fidei ne verbum quidem; unde merito crediderim nec per illud quoque temporis Leonem habuisse perspecta synodi illius Acta et instrumenta: quae causa fuit cur haec a Juliano Coensi postularet, hortareturque ut illa omnia nitide translata et per ordinem digesta sibi quantocius transmitti curaret; **1517** iisque comprehendere arbitror tum chartas quas Aetius indicaverat esse directas, tum Breviarium quod Julianus a se missum fuisse significaverat, quae a se non recepta querebatur S. Leo.

3. *Gestorum synodaliū*. Hinc definire licet, **1518** ni fallor Acta Chalcedonensis concilii eo quo nunc habentur modo, collecta, translata et ordinata fuisse a Juliano episcopo Coensi rogatu sancti Leonis; nec audiendos eos esse, qui Rusticum diaconum illorum collectorem praedicant: vel ex sola enim **1519** annotatione, quae primae actioni subjicitur, patet illa ab eodem fuisse tantummodo cum exemplaribus aliis collata, et ex iisdem annotata et distincta; quod insuper manifestum redditur ex ms. cod. Thuan. qui partem actionis primae Chalcedonensis habet cum hoc titulo: *Explicuerunt quae ante gesta praemissa sunt, nunc incipiunt gesta prima concilii Chalcedonensis. Rusticus ex Latinis et Graecis exemplaribus maxime Acoemit. monasterii emendavit. Concilii Chalcedonensis* **1520** *actio prima in nomine Domini nostri Jesu Christi coepit emendari kal. Mart. X, indict. 12.*

Eadem se legisse testatur Chiffletius in codice Actorum Chalcedonensium, Rustico diacono, ut ait, collectore, seu potius, ut legendum puto, correctore, in quo codice bibliothecae Joannis Bohierii Divionensis viri senatorii Rusticus pariter meminit Acoemitensium codicum, quibus in emendandis concilii Actis usus fuerat. Nec de iisdem codicibus tacet Nicolini editio Venetiana **1521** Conciliorum ann. 1585, licet corrupte appellet Acuminenses, ex quibus nonnulla minutioribus characteribus inserta voluit textui vulgato. Ex horum porro omnium inspectione et collatione nonnulla colligere mihi videor notatu non indigna. Primum est collectionem Actorum Chalcedonensium Latinam, quae nunc omnium manibus versatur, antiquiorem esse Rustico diacono, qui circa annum D. 550 Constantinopoli residebat cum Vigilio papa, illicque praedictae collectioni emendandae allaborabat: id patet tum ex Nicoliniana editione jam laudata, tum maxime ex codice Thuaneo, qui non modo solius emendationis meminit, sed etiam priscorum Actorum serie intacta, Rustici emendationes ad oram paginarum relegatas exhibet, hac admonitione praeunte: *Annotatio circumducta + singulas interlocutiones a foris ita posui, ut Acumitensium codex Graecus Latine continet.*

2. Susplicari licet solam actionem primam a Rustico fuisse emendatam, id enim ex titulo, quem supra ex cod. Thuaneo descripsi, elici mihi videtur. Praeterea ad unius actionis primae finem mentio fit collationis et emendationis Rustici in omnibus quos vidi excusis codicibus, aut etiam mss. Denique sola prima actio nonnulla inserta habet ex codice Acuminensi seu potius Acoemitensi in Nicoliniana et Suriana editionibus. Nolim tamen haec a me pro certis accipi: sicut nec ausim

negare quin codex Acoemitensis, quem lustrare coeperat Rusticus, ad Occidentales postmodum deportatus a pluribus describi potuerit. Porro si verum est quod dicimus, partem tantum Actorum a Rustico emendatam fuisse, id forte contigit ob eam rationem, quod cum a Vigilio ad damnationem trium capitulorum delapso defecisset una cum collega suo Sebastiano, urbem regiam deserere coactus fuit, et Acoemitarum monasterium, ubi, occasione controversiae quae agitabatur, res Chalcedonenses diligentius indagare coeperat.

Tertium est quod eruimus ex dictis, scilicet Acta Chalcedonensis concilii vix in remotioribus Occidentis partibus nota fuisse ante quintam synodum, praesertimque in Galliis nostris, quae per solas fere epistolas S. Leonis ad episcopos Gallicanos scriptas de illius synodi exitu certiores factae fuerant, et ex sententia in Dioscorum, quae uni illarum illigata erat. Testis est hujus assertionis nostrae canon 1 concilii Aurelianensis V, cujus episcopi suppressa Chalcedonensis synodi mentione, soli apostolicae sedis decreto adversus Nestorianum et Eutychianum dogma intorto niti videntur. Et hoc contigit anno 549, quo tempore Rusticus Vigilium papam impugnabat. Postmodum autem cum trium capitulorum controversia magis efferbuisset, eorumque damnatores tamquam synodi Chalcedonensis adversarii passim et ubique per provincias infamarentur; sed praesertim cum quintae synodi decreta tamquam in praejudicium praecedentis synodi lata ab Afris, Illyriis, Dalmatis, Insubribus, **1522** Istrictis, Gallis, Hispanis, Ibernis, etc., constanter rejicerentur: tunc coeperunt exemplaria Actorum quartae hujus synodi undequaque studiose conquiri, avide

perlegi, a plurimis exscribi. Nec dubium est Rusticum Vigilio caeterisque trium capitulorum adversariis tantopere infensum, suaque dejectione iratiorem factum, sicut Vigilium ubique ut Chalcedonensis concilii desertorem publicabat, ita hanc in se curam sumpsisse ut per provincias exemplaria synodi spargerentur. Sed nostros imprimis Gallos, qui synodum quintam vel numquam, vel serius recepisse videntur, verosimile est ejusmodi exemplaria a Rustico accepisse, quandoquidem ab illo moniti fuerant de Vigili aduersus sanctam Chalcedonensem synodum nefanda, ut putabat, praevaricatione, quemadmodum intelligere est tam ex epistola Vigili ad Aurelium Arelatensem episcopum, quam ex litteris clericorum Italiae ad legatos Gallorum Constantinopolim missorum. Auget istam suspicionem, quod nullam habemus in Occidente concilii Chalcedonensis editionem, quae non Rustici mentionem faciat, tamquam ab eo fluxerint prima, quae in Gallias appulerunt, illius synodi exemplaria. De Rustico enim pariter mentionem faciunt editiones Conciliorum Romana, Crabbiana, Nicoliniana, Suriana, etc., et Bohierii a Chiffletio et in editione laudatus codex.

AD EPISTOLAM CXIV. APUD
QUESNELLUM LXXXVII. *Episcopis, qui
synodo Chalcedonensi interfuerant.*

1. *Sanctae synodo apud Chalced. habitae.* Soluta synodo Chalcedonensi, damnatisque Eutychianae sectae asseclis, id e

multis unum adversus synodi decreta excipiendam putaverunt: haec unanimi omnium consensu non esse statuta, nec recepta: immo, primam omnium sedem, Romanam videlicet, ita illis contradixisse, ut omnino suum consensum his adhibere renuisset. Nimirum ex eo quod legati S. Leonis canonem 28 rejecissent, improbassetque ipse Leo, occasionem hujus calumniae spargendae sumpserant haeretici, Chalcedonensem synodum ab apostolica sede repudiatam esse. De ea re scripsit ad Leonem imperator, monuitque commodiorem aliam viam non esse repellendae calumniae, quam *si per universas Ecclesias definitiones sanctae synodi Chalcedonensis apostolicae sedi placuisse doceantur* (**Epist. 89, nunc 115**). Obtemperavit S. Leo, praesentemque ad omnes synodi episcopos quos *sanctae synodi* nomine adhuc compellat, epistolam scripsit, in qua et in aliis eodem die datis, haereticorum calumniam pluribus retundit argumentis.

1° Non potuisse ambigi quin toto corde ejus synodi definitionem amplecteretur, cum non posset de unitatis redintegratione non gaudere, qui hanc scissam ab haeticis tantopere doluerat (**Epist. 87, nunc 114, cap. 1**).

1523 2° Hoc ipsum ex consensione legatorum, qui vicem ejus gesserant in synodo, esse manifestum (**Ibidem**).

3° Ex epistolis, quas ad Anatolium scripserat post legatorum reditum in Urbem, non minus id elucere (**Ibidem**).

4° Quia nihil definitum erat a synodo, quod non ipse prius scripsisset in ea epistola, cui omnium subscribentium consensus accesserat, utpote secundum formam apostolicae

doctrinae ac paternae traditionis emissae (**Epist. 89, nunc 115**).

5° Non solum se in persona legatorum propriam cum SS. Patribus unisse sententiam, sed etiam per approbationem gestorum synodaliū; in sola tamen fidei causa, propter quam generale concilium congregatum fuerat (**Epist. 87, nunc 114, cap. 1**).

Ex quibus perspicuum est approbationem hanc non nisi ex occasione calumniae natam, *ne videlicet fallax cujusquam simulatio sententiam ejus haberi vellet incertam* (**Epist. 90, nunc 116, cap. 2**); et, *ne per malignos interpretes dubitabile videretur, utrum quae in synodo Chalcedonensi de fide statuta erant, approbaret* (**Epist. 87, nunc 114, cap. 1**). Non igitur ideo hanc approbationis epistolam scripsit, ne robur sacrosanctis decretis deesset, sed ne ex venerandae synodi contemptu ipse infamaretur, neve eo duce gloriarentur, qui Chalcedonensis synodi definitionibus obnitebantur; ne denique imperatoriae voluntati videretur contradicere, cui *omnibus modis obediendum sibi esse* palam profiteretur (**Epist. 89, nunc 115, cap. 2**). De hujusmodi confirmatione synodi Chalcedonensis qui plura volet, adeat doctissimum Joannem Launoium, parte II Epistolarum, epist. ad clarissimum virum Jacobum Bevilaquam (**Boileau**) Parisiensem theologum, nunc metropolitanae et primatialis Ecclesiae Senonensis decanum meritissimum, ac sede vacante juri dicendo et administrandae dioecesi praefectum.

Priores porro editiones omnes, si Romanam epistolarum decretalium excipias, istam Juvenali inscriptam habent in

hunc modum: *Ad Juvenalem et caeteros episcopos, qui in sancta synodo Chalcedonensi congregati sunt.* Horum unus erat Juvenalis, et ad ipsum procul dubio missum est epistolae exemplar, **1524** ex quo descripta postmodum, ejus nomen retinuit. Desideratur autem in mss. codd. Griman., Victor., Trecopith. et tribus Thuan., nec non in Actis Chalcedonensis concilii, et, ut dixi, in editione Romana epistolarum pontificiarum. Eodem etiam modo citatur epistola a Pelagio papa II, et a Facundo Hermianensi.

2. *Consensionis effectum.* Ita codd. mss. edit. Rom. et Facund., non vero *affectu*, ut legebatur antea; quod quidem de legatorum consensu intelligendum existimo, ut explicat se ipse his verbis: *Me non solum per fratres, qui vicem meam exsecuti sunt, sed etiam per approbationem gestorum synodaliū, propriam vobiscum unisse sententiam.*

3. *Manifestare voluisset.* Post quae, inquit Baluzius, sequitur in codicibus Rustici: *Sed quia in eisdem litteris ea quae per occasionem synodi male sunt attentata, reprehenderam, maluit praedictus antistes meam gratulationem tacere, quam suum ambitum publicare.* Fatendum tamen est, addit Baluzius, ista quamvis consequenter scripta, divisa tamen ac separata esse a textu epistolae in antiquis exemplaribus. Stylus est S. Leonis, et ejus verba. Nam de hac ipsa re agens in epistola 60 (**nunc 116**) ad Pulcheriam Augustam, ait: *Nisi maluisset meum gaudium (id est, gratulationem) tacere, quam repulsam sui ambitus publicare.* Non viderunt ista editores epistolarum S. Leonis. Immo vero, Baluzi mi, ista vidimus; non in codice Divionensi, quo uti nobis non licuit, sed in tertia parte Actorum Chalcedonensis concilii, pag. 881, editionis Labbei, qui illa eadem verba ex Divionensi tuo

codice ante te excerpserat, et ad marginem relegarat. Intellexit enim vir eruditus Leonis quidem et stylum et verba esse, sed desumpta ex epistola 59, nunc 89 (**nobis 115**), c. 1. Quae ratio fuit cur pannus iste a textu epistolae 61, l. VIII, nunc 87 (**nobis 114**), separatus inventus fuerit, nempe a studioso aliquo excisus a loco nativo et isti epistolae illustrationis causa assutus.

4. *Poposci*. Ita legendum esse, ut emendavimus; non vero, *poposcit*, ut Romana **1525** et aliae editiones habent, probant mss. codd. Victor., Griman. et alii, sed et epistola 89 (**nunc 115**), cap. 2, ubi hoc ipsum ab imperatore postulat Leo noster.

5. *Propriam vobiscum unisse sententiam*. Ita Griman. cod., cui concinit Facundus, haec verba describens pag. 203 lib. V, cap. 4, licet lib. II cap. 6 sic legat: *Propriam vobis communicasse sententiam*, quod vitio codicis tribuendum puto. Pelagius II cum vulg. legit: *Propriam vobiscum iniisse sententiam*.

AD EPISTOLAM CXV. APUD QUESNELLUM LXXXIX. *Marciano Augusto*.

1. *Et regia potentia, et sacerdotalis industria*. Simile est quod ait epist. 124 (**nunc 155**): *Non solum regiam, sed et sacerdotalem ipsius mentem obsecrare*, etc.; epist. 125 (**nunc 156**), cap. 6, ad Leonem Augustum: *Sacerdotalem namque et apostolicum tuae pietatis animum*, etc.; et epist. 112 (**nunc**

142), cap. 1: *Sacerdotali me sollicitudine pietas vestra commonuit*; et supra, epist. 84 (**nunc 111**), cap. 3, ad Marcianum: *Qui vobis, inquit, praeter regiam coronam, etiam sacerdotalem conferat palmam*; epist. 90 (**nunc 116**), ad Pulcheriam: *Principibus temporis nostri non solum potentiam regiam, sed etiam sacerdotalem cognoscimus inesse doctrinam*; et in epist. 88 (**nunc 117**), cap. 2, ad Julianum: *Ut omnes excellentiam ipsorum, non solum regii culminis, sed etiam sacerdotalis esse appareat sanctitatis*; vel legendum omnibus, vel

pro appareat, repone, intelligant; epist. 105 (**nunc 134**): *In Christianissimo principe sacerdotalem exprimit affectum*; et epist. 123 (**nunc 154**): *Sacerdotali fervet affectu*. Vere regium dixerim pontificis nostri animum, qui in sacerdotii et apostolatus sui communionem Augustum tam libenter recipit; nec suae diminutionem dignitatis inde metuens, nec regiae incrementum decusque invidens celsitudinis. Leonem in successoribus eius remuneravere Christianissimi **1526** imperatores nostri, impertita illis vicissim ditio temporali, auctaque ex principatu terreno Romanae urbis sacerdotali dignitate: ut dum utraque tam arcto nexu sibi invicem velut immisceretur, neutram ab alterutra dissociari umquam pro Ecclesiae imperiique pace contingeret. Praeiverant Leoni Chalcedonenses Patres, qui act. 6 concilii acclamarunt Marciano: Τῷ ἱερεῖ τῷ βασιλεῖ, *multos annos*. Immo et episcopi Constantinopolitanae synodi sub Flaviano Theodosium pari encomio decorarunt, acclamantes: *Sacerdoti imperatori*, Τῷ ἀρχιερεῖ τῷ βασιλεῖ, *Pontifici imperatori*. Ad eundem sensum Fortunatus lib. II, carm. 11, Childebertum Francorum regem sic laudat: Melchisedech noster merito rex atque sacerdos

Complevit laicus religionis opus. Cujus elogii ratio, caeteris praetermissis, apud Justinianum, Novel. 7, cap. 2, legi potest, ubi ait: *Cum nec multum differant ab alterutro sacerdotium et imperium, et res sacrae a communibus et publicis.* Qua de causa diu ante hos omnes Eusebius in Vita Constantini cap. 44 hunc imperatorem laudat: *Quod Ecclesiae Dei praecipue curam gerens, cum per diversas provincias quidam inter se dissentirent, ipse velut communis omnium episcopus a Deo constitutus, ministrorum Dei synodos congregavit.* Et lib. IV, c. 22 et 24: *Vos quidem*, ait ipse Constantinus ad episcopos, *in iis quae intra Ecclesiam; ego vero in iis quae extra geruntur episcopus a Deo sum constitutus.*

2. *Cum et fidei omnium subscribentium consensus accesserit, quae a me . . . emissa est.* Ita Griman. cod. In vulgatis vero: *Cum ei fidei omnium subscribendo consensus accesserit, quae ad me emissa est:* quae apparet intellecta esse de synodi Chalcedonensis definitionibus ad S. Leonem missis: cum certissime de sua epistola ad Flavianum scripta et omnium subscriptionibus firmata sermonem habeat pontifex.

3. *Lucianum.* Legatum hunc probabile est eundem illum esse Lucianum Byziae episcopum, qui tam suo, quam Cyriaci episcopi **1527** Heracleae Thraciae nomine, interfuit Chalcedonensi concilio: qui et in actione 16, ubi de privilegiis Constantinopolitanae sedis definitum est, semel et iterum subscripsit, primo quidem pro Cyriaco, secundo nomine proprio in hunc modum: *Lucianus episcopus Byziae et Arcadiopolis definiens subscripsi.* Unde mirum non est illum proprio jam chirographo ligatum, et Constantinopolitani

episcopi, ad cuius ordinationem pertinebat, splendoris studiosum, ad id electum esse, ut et Anatolii et imperatoris, immo et totius synodi nomine apud S. Leonem de ejusdem privilegiis confirmandis ageret.

4. *Et de haereticorum damnatione.* Haec verba desiderantur in epistola Pelagii II ad Eliam caeterosque Istriae episcopos, in causa trium capitulorum: nec credet quisquam ea vel aliud cogitanti excidisse, vel de industria fuisse dissimulata: hoc enim posterius de Pelagio cogitare, vel de Gregorio Magno, a quo scripta fuisse putatur epistola, cum adhuc diaconi officio fungeretur, grande piaculum fuerit; alterum vero asserere non sinit ipsa, quam tractat, materia; in tota enim epistola de hoc unice inquiritur: an ea quae pro confirmandis Chalcedonensis concilii actis scripta sunt a S. Leone, tantummodo proferantur pro custodia illibatae fidei; an etiam pro causis episcoporum specialibus, quae apud Chalcedonem discussae sunt. Qua in disceptatione verba de quibus agimus reticuisse tergiversationis culpa **1528** non caruisset. Satius ergo est hanc omissionem scribarum oscitantiae tribuere, cum et in aliis omnibus excusis manuscriptisque codicibus jaceat, et in Griman. praesertim non satis laudando ms.

AD EPISTOLAM CXIX. APUD
QUESNELLUM XCII. *Maximo Antiocheno*
episcopo.

1. *Leo Maximo Antiocheno.* Ita cod. Griman. Barb. 1 et Thuanei duo, quibus concinunt editiones omnes Canisiana

antiquiores, ut in conciliis Merlini 1524, Coloniens. 1530 et 1535. In vulgatis vero post Canisii edit.: *Leo catholicae Ecclesiae episcopus, Maximo charissimo fratri episcopo Antiocheno.*

2. *In Orientalibus Ecclesiis.* De variis Orientis significationibus et divisionibus, quae ad hujus loci intelligentiam facere possunt, consule, si lubet, illustrissimi Petri de Marca dissertationem de Constantinopolitani patriarchatus Institutione, et Joannis Morini Oratoriani presbyteri lib. I Exercit. Ecclesiast., II et III. Dicam solum Orientalium Ecclesiarum nomine videri hic comprehendere tam eas provincias quae tunc temporis Orientalis seu Antiocheni patriarchae ditioni suberant quam alias quae quasi αὐτοκέφαλοι erant et sui juris, saltem si primaevum usum respiciamus. Tales erant Asiana **1529** et Pontica dioeceses, quas quia suae ordinationi subjecerat Constantinopolitanus, annitentibus Augustis, et decernentibus etiam Chalcedonensis concilii Patribus, ideo S. Leo, qui talem decretum infectum volebat, easdem curae et sollicitudini Antiocheni episcopi commendat, non jure patriarchico, quo non ad ipsum pertinebant; sed titulo charitatis, quae limites non habet. Ut enim per has Ecclesias non eas omnes intelligamus, quae contra Occidentales distinguuntur, sed tantum distinctas illas dioeceses, quae suae potestatis erant, facit.

1° Quod mens Leonis erat ambitum Anatolii carpere ac coercere, qui certe Orientales omnes priori sensu Ecclesias non subicere sibi sategerat, sed tantum Thracicam, Ponticam, et Asianam dioeceses.

2° Per haec verba odium et invidiam Alexandrini episcopi in se convertisset, si Ecclesias illius jurisdictioni obtemperantes, Antiocheno commendasset antistiti, cum quo semper aliquid illi simultatis intercesserat.

3° Quia ex fine hujus et sequentis epistolae patet hanc Leonis sollicitudinem maxime creatam esse ex quorundam monachorum praesumptione, qui multa contra fidem inter praedicandum effutiebant; unde monet tam Maximum, quam Theodorum, ut hujus mali recidendi causa, praedicationis munere monachis aliisque gradum sacerdotalem non obtinentibus interdicator. Porro ex alia Leonis epistola, quae est ad Julianum Coensem, data mense Aprili hujusce anni 453, manifestum evadit hanc monachorum praesumptionem locum maxime habuisse in Ecclesia Caesariensi Cappadociae, quae est Ponticae dioecesis primaria: ubi nescio quis Georgius monachus, annitente Thalassio Caesareae episcopo, scribendi et praedicandi munus sibi arrogabat: cum antea, ut queritur S. Leo, praesumendo illicita et propositum monachi et nomen amisisset. Igitur inde nata videtur occasio Leoni, ut ea de re scriberet Maximo et Theodoro: quia quo minus de illa Anatolium moneret obstabat et intermissum litterarum cum eo commercium, et ambitus Anatolii Ponticas Ecclesias sibi vindicantis, cui suffragatus esset. Cum vero addit Leo: *Maximeque in his, quas Antiochenae sedi sacratissimorum Patrum Nicaeni canones deputaverunt*; illas provincias intelligit, **1530** quas tempore Nicaeni concilii Antiochenus antistes administrabat, cum illius decreto 6 sancitum est, ut antiqui mores obtinerent tam in Aegypto quam in Antiochia, suaeque Ecclesiis privilegia servarentur: et his verbis suggillat confoditque Juvenalis ambitum qui, ut

infra asseritur, ad invadendum Palaestinae provinciae principatum animos fiduciamque sumpserat ex discordia, quae inter Cyrillum Alexandrinum et Joannem Antiochenum efferbuerat in concilio Ephesino primo. Quod cum obnitente non solum Antiocheno, sed et Alexandrino episcopo, consequi non potuisset sacerdotali decreto; ad imperatoria rescripta confugit, quorum auctoritate non solum Palaestinae, sed etiam Arabiae et Phoeniciae ab Antiochena dioecesi distractae, Jerosolymitanae sedi attributae sunt. Verum cum omnes pragmaticas, omniaque rescripta imperatoria, quibus Ecclesiarum jura translata erant, posthabenda esse censuissent Chalcedonensis concilii Patres, lisque inter utramque Ecclesiam illam denuo mota esset; transigentibus tandem litigatoribus sopita est, actione 7, ea conditione, ut retentis Arabia et Phoeniciis, Palaestinas tres Jerosolymitano cederet Antiochenus. Neque haec ego otiose hic refero, sed ut mecum miretur lector, inquiratque quamobrem Leo noster, qui totis viribus Constantinopolitani episcopi conatus repulit, quoniam Nicaenis canonibus contrarii videbantur, hic quoque non insurgat in episcopum Jerosolymitanum, qui antiquam consuetudinem Nicaeno aequae decreto firmatam calcabat, cum alienas invadebat provincias. Quid quod de Juvenalis molitionibus ita loquitur, quasi irritae fuissent nullumque effectum consecutae? cum tamen tres Palaestinas sibi subjectas habuerit. Putabit aliquis Leonem haec κατ' οἰκονομίαν dissimulasse, ne turbulentissimis temporibus nova turbarum semina jacerentur: eoque libentius, quo Jerosolymitani episcopi potentia et incrementum non ita formidanda erant Romano episcopo, quam Constantinopolitani; qui primae sedis privilegia per omnia aemulabatur, magnisque passibus ad Orientalium, et forsan

etiam ad Occidentalium Ecclesiarum monarchiam properabat. Suggesterent alii Leonem, qui episcopi urbis regiae auctoritatem depressam volebat, tamquam **1531** suae imminens, ne illa cresceret, ideo aliorum patriarcharum privilegia strenue propugnasse: cum vero iisdem patriarchis res fuit cum aliis primatum ambientibus, non illibenter quoque de priorum splendore et viribus aliquid detrahi passum esse: non ex improba quidem eminentiae ac splendoris ipsorum invidentia, sed quod difficillimis illis temporibus Nestorii et Eutychis erroribus per omnes sese provincias inferentibus, intererat religionis et Ecclesiae plurimum episcoporum Orientalium potentiam minui.

Crediderim libentius, *cum gestorum synodali*, ut Leo ipse asserit (**Epist. 86, nunc 113**), *quae omnibus diebus concilii in Chalcedonensi civitate confecta sunt, parum clara propter linguae diversitatem Romae tunc haberetur instructio*, non omnia, quae illic acta fuerant, in Leonis tunc notitiam venisse; adeoque ipsum omnino ignorasse quid actione transactum esset inter Maximum et Juvenalem. Licet enim ex mutuo utriusque partis consensu contentio esset composita, nec modo Orientales, sed et Romanae sedis legati assensione sua synodale decretum firmassent; nihil tamen tale passus esset, opinor, sanctus Leo, si rescivisset; cum liberum non putaret esse episcopo suae sedis privilegia alteri cedere contra Nicaenae synodi statuta, et consuetudinem multis saeculis roboratam, ut testatus est adversus Hilarium Arelatensem episcopum scribens, Ingenuumque Ebredunensem ideo increpans, quod in illius gratiam iura sua sibi adversus eum non vindicasset. Si quid porro de illo Juvenalis ambitu subodoratus est sanctus Leo, ex litteris Maximi illud didicit.

Maximus siquidem, licet pro bono pacis et ne infensum haberet imperatorem, manus utcumque dedisset, ut tribus Palaestinis potiretur Jerosolymitanus antistes; molestissime tamen ferebat, quod dubium non est. amplissimas provincias ditioni suae subtrahi. Ubi primum ergo didicit ea quae ultimo canone Chalcedonensi pro Constantinopolitanae sedis amplitudine decreta erant Leoni displicuisse, nullisque eum rationibus adduci posse ut etiam, intercedentibus pro Anatolio Augustis et uno ex legatis Juliano, rata illa haberet, ob reverentiam canonum Nicaenorum, quibus Ecclesiarum privilegia firmata erant, tum animos resumere, Leonique suggerere per litteras quid sibi jurium suorum ex Juvenalis ambitu subtractum esset. Subobscurum quidem scripsit, tam de adjudicata potestate Juvenali in tres Palaestinas, quam de consensu a legatis exhibito; ne apud imperatorem de violata pace et redintegrata dissensione accusaretur, neve legatorum a se animos averteret: scripsit tamen, ut ex rescripto Leonis mihi videor **1532** non obscure colligere. Primum enim ea est ratio cur tam circumspecte loquatur Maximum exhortans ut nullo modo sinat, *in Orientalibus Ecclesiis, maximeque in his quas Antiochenae sedi sacratissimorum Patrum Nicaeni canones deputaverunt, ab improbis haereticis Evangelio resultari*. Maxime enim in Palaestina et Aegypto tunc temporis tumultus perseverabat per improbas haereticorum artes, quarum provinciarum haec Maximum nihil attinebat, illa sola ejus administrationi suberat jure perantiquo. 2º Sanctus Leo haec ait cap. 3. *Cum aliquid pro Antiochenae Ecclesiae privilegiis dilectio tuam agendum esse crediderit, propriis litteris studeat explicare, ut nos consultationi tuae absolute et congrue respondere possimus*. Quis non videat Maximum de rebus suis subobscurum scripsisse ad pontificem

nostrum, quandoquidem hic explicationem requirit, ut possit absolute et congrue respondere? *Nunc autem*, inquit consequenter, *ad omnia generaliter pronuntiare sufficiat, quod si quid a quoquam contra Nicaenorum canonum statuta in quacumque synodo vel tentatum est, vel ad tempus videtur exortum, nihil praejudicii potest inviolabilibus inferre decretis.* Luce clarius mihi videtur de Constantinopolitani conatibus haec non intelligi; dubitans enim et incerto similis non scriberet: *Si quid tentatum est*, etc. Nec contentus esset de hac re *generaliter pronuntiare*, cui tot jam litteris palam constanterque obstiterat. Denique de alio negotio hic agi perspicuum est ex cap. 5 hujusce epistolae, ubi et in exemplum observantiae suae adducit ea quae contra Constantinopolitani episcopi molitionem a se scripta fuerant ad eundem; et ait praeterea quod *si quid sane ab his fratribus, quos ad sanctam synodum vice mea misi, praeter id quod ad causam pertinebat gestum esse perhibetur, nullius erit penitus firmitatis, quia ad hoc tantum*, etc. Profecto sciebat Leo a suis contradictum fuisse decreto in gratiam episcopi regiae sedis condito in fine synodi; hoc et ipsorum et imperatoris litteris didicerat; non ergo de eorum consensu hac in re dubitanter loqueretur. De consensu igitur debet intelligi, quem datum fuisse a legatis in causa Maximum inter et Juvenalem composita per ejusdem Maximi litteras obscure suggestum erat.

3. *Conceptione*. Ita Griman. et Barb. cujus loco in omnes editiones portentosum irrepsit mendum cum habent *conjunctione*. Conceptionem autem intellige activam, de qua angelus ad Mariam Luc. I: *Ecce concipies in utero*. Paulo post, ubi in vulgatis legitur: *Et de matre natus*, ex

Griman. addidimus: *Et secundum veram carnem de matre est natus.*

1533 4. *Sicut etiam in Ephesina synodo, etc.* Visum est Davidi Blondello, lib. de Primatu pag. 546, haec verba cum sequentibus usque ad illa, *Hoc tamen proprium, etc.*, tamquam subdititia repudiare; vel si Leonis sunt, ea tamquam irationis hominis verba canino dente carpere. Verum et Leonis sunt et hominis sui hoc imprimis loco potentissimi. Certe valde in Leonis scriptis peregrinus est, qui stylum ejus hic non agnoscit; et miro contradicendi pruritu eum laborare necesse est, qui a Deo leviculis rationibus, ut accidit Blondello, rapitur ad truncandam nobilissima sui parte epistolam, omnium excusorum et mss. codicum suffragio per omnia germanam. Ut enim caetera praetermittam, quae refutare otio lectoris abuti esset, palmare dilemma, quo verborum illorum ἀθέτησιν impugnat, nullo negotio exsufflatur. Vel scripsit, inquit, Cyrillus Leoni ut pontifici, vel ut archidiacono. Illud absurdum, cum tunc Coelestinus Romanam sedem occuparet: hoc vero quis dicat, ut scilicet Cyrillus neglecto pontifice, a quo uno totum pendebat, diaconum ejus adierit? Doleo virum doctissimum talibus ratiunculis motum, si tamen reapse motus est. Scripsit S. Cyrillus, inquam ego, ad Leonem diaconum, nec neglexit pontificem Coelestinum. Ecquis enim regem aestimet posthaberi, cum ad regni administros negotia referuntur? Quis vero nesciat Leonem archidiaconum rerum ecclesiasticarum habenas moderatum esse, et a secretioribus consiliis fuisse Coelestino et Sixto pontificibus. Testis est Prosper in Chronico, quam strenuam operam Sixto praestiterit in repellendis Pelagianis Leo diaconus, cujus hortatu illorum

insidiis vigilanter occurrit? Testis est Joannes Cassianus quantum Ecclesiae rebus invigilaret Leo archidiaconus, cui opus suum de Incarnatione Domini, non tamen neglecto pontifice, nuncupavit circa tempora Ephesini concilii quod opus Leonis exhortationi debet Ecclesia. Testis est denique ipse Leo quam partem ecclesiasticae administrationis obire tunc debuerit, qui archidiaconum, cujus munere ipse fungebatur, ait in epistolis 74 et 75 (**nunc 94 et 95**) negotiis ecclesiasticis fuisse praepositum, eique totius causae et curae ecclesiasticae dispensationem delatam fuisse. His adde quod etsi Cyrilli epistola ad Coelestinum non compareat, non propterea scriptam non esse indubitanter asseri potest; cum tot interierint injuria temporum hujusmodi monumenta ecclesiastica. Si tamen non scripsit ea de re ad pontificem Romanum, nulla hujus injuria vel contemptu factum est; sed ex certo consilio et ex prudentiae praescripto, ut nimirum res secretius ageretur, ne inde Juvenalis simultatis occasionem captaret adversus Coelestinum, quae rebus Ecclesiae Orientalis jam adeo perturbatis detrimenti plurimum esset allatura; vel denique ut Coelestino et Cyrillo Juvenalis conatus simul repellentibus, eo justitiae causa melius ageretur, quo simul de **1534** contradictione hujusmodi convenisse non videbantur. Et ut ita res fieret, scripsit Leoni Cyrillus, ut per eum Coelestino suggereret quod conveniens erat ab ipsomet non fieri. Et revera si Leonis verba attentius considerentur, satis innuunt, non ad se scriptum fuisse a Cyrillo, quasi negotii arbitrum, sed velut ad suggestorem monitoremque; postquam enim ait: *Quod sanctae memoriae Cyrillus mihi indicavit*, non subdit. Et sollicita prece a me multum poposcit, ut nullam illicitis conatibus meam praeberem assensionem; sed tantum: *Et sollicita prece multum poposcit*,

ut nulla illicitis conatibus praeberetur assensio. Qua occasione eadem via Cyrillus accessit ad pontificem Romanum, qua Theodoritus a pseudosynodo Ephesina depositus adiit sanctum Leonem: ad quem scripsisse non contentus, scripsit etiam ad archidiaconum Ecclesiae Romanae, cum quo sciebat rerum omnium ecclesiasticarum cognitionem tractationemque a Coelestino communicari. Ad postremum vero, quod affert Blondellus, argumentum, scilicet verba, de quibus nunc agimus, inter alia collocata esse, quae necessarium inter se nexum habeant, ut proinde illis interjecta fuisse a neoterica manu videantur, levis est momenti. Perspicuum enim est, haec quae falsi arguuntur, velut parenthesi esse claudenda, ut legenti patebit: ita ut ad praecedentia et ad consequentia pertineant, nec tamen utrorumque connexionem et necessitudinem impedian: quod numquam non accidit in sermone, quoties aliqua in exemplum adducuntur.

5. Praeter eos qui sunt Domini sacerdotes. Clarum mihi videtur his verbis docendi et praedicandi potestatem presbyteris non auferri: tum quia constat jamdiu permissam eis fuisse in Orientalibus Ecclesiis, quod maxime de Antiochena, de qua hic agitur, Joannis Chrysostomi exemplum comprobatur; tum quia eos solum a praedicandi munere excludit, *qui sunt extra sacerdotalem ordinem constituti*; quod de presbyteris numquam dixerit sanctus Leo, quos vocat alibi *secundi ordinis sacerdotes*. Denique dum monachos et laicos nominatim arcet ab eo munere, et de presbyteris silet, horum jus intactum relinquit. Nolo rem pluribus commentariis vexatam rursus pertractare. Vix tamen possum quin hic novitios antiquitatis ecclesiasticae

scrutatores moneam, ne multa temere confundant quae secernenda sunt. Cum enim non una fuerit omnium vel regionum, vel Ecclesiarum, vel saeculorum consuetudo, quid cuique conveniat, sedulo inter legendum pensandum est. Praeterea plures veluti gradus in hoc munere notandi veniunt. Primum enim illud pleno jure exercere, tamquam potio-rem apostolici muneris partem, episcoporum est tantummodo, penes quos non Scripturae modo fideique doctrina, sed et magisterium fidei illiusque explicandae cura incumbit. 2° *Loqui in populo*, ut ait Optatus (**Lib. III, vel VII**) *sed insinuandae alicujus rei gratia, puta jejunii, 1535 vel solemnitatis* (non tamen tractandi, quod est episcoporum) presbytero vel diacono ex officio conveniebat, cum hoc etiam discrimine, quod hi *nude* loquebantur; *contra episcopalis tractatus probatur ab omnibus sanctitate vestitus, salutatione scilicet geminata*, etc. Vide et Isidorum superius a nobis laudatum de archidiaconi officio et concilii Vasensis II can. 2. 3° Evangelium praedicare seu legere diaconi quoque proprium semper fuisse constat, etsi eidem, nec presbytero, illud *tractare, quod episcoporum est*, non permetteretur. Unde cum concilium Vasense II an. 529, can. 2, *verbum faciendi daret presbyteris potestatem*, statuit ut impedito presbytero *Patrum homiliae a diaconis recitentur*, non ut de suo ad populum sermonem habeant. 4° Numquam sive presbytero, sive diacono, vel praedicare, vel quid aliud sine episcopi licentia licuit facere. 5° Coram episcopo per multum temporis non concessa est presbytero praedicandi facultas: ad quod nonnulli illam consuetudinem coarctant, de qua abrogata laudat Aurelium Carthaginensem episcopum Augustinus epist. 77, quamque Hieronymus arguit scribens ad Nepotianum, et alibi. 6° Denique tam praesente quam absente

episcopo tandem aliquando presbytero permissum est sermonem habere ad populum tam in civitatibus quam in parochiis, ut Vasenses Patres jam laudati statuunt in Galliis anno Domini 529.

6. *Sive laicus.* Monachum hic distinguit a laico, ut in epistola sequenti, per illum intelligens monachum qui aliquo ministerio ecclesiastico insignitus esset; per hunc monachum nihil tale habentem. Concilium Arelat. III, anni, ut Sirmondus putat, 455, circa eadem tempora, idem quoque discrimen posuisse mihi videtur, dum clericos Lirinenses a laica monasterii multitudine et congregatione distinguit.

1536 AD EPISTOLAM CXX. APUD QUESNELLUM XCIII. *Theodorito Cyri episcopo.*

1. *Malum ejus auctore totius bonitatis dispensante.* Ita legendum cum vulgatis, etsi Griman., Barb., Thuan. unus et Cantabrig. codd. legant *malo ejus*, etc. In illis porro verbis mire concinit Leo noster Augustino de Deo peccata ordinante scribenti, lib. de Praedest. SS. cap. 16, et Confess. lib. I, cap. 10, ad quem ultimum locum consule castigationes et notas celeberrimi Antonii Arnaldi doctoris Sorbonici (quem nominasse, laudasse est) ad calcem editionis Latino-Gallicae.

2. *Ut in nullo inferiorum putetur imminuta libertas.* In vulg. et in solo Grim. cod. ms. reperi haec verba; desiderantur enim in Thuan. quatuor, Barb., Trecopith. et Cantabrig., qui etiam

pro *summorum* habent *summoperum* vel *summopere*; ita Trecopith., Cantabrig., et e Thuan. unus, ubi sic, *ut ad maiorem Dei gloriam proficiat finis examinis*, etc.

3. *Contra suum caput est molitus injuriam*. Dioscorus enim *excommunicationem fecit domino archiepiscopo Leoni*, ut loquitur Anatolius in synodo Chalcedon. de qua et Theodorus diaconus Alexandrinus, act. 3 ejusdem, et relatio ipsius synodi ad sanctum Leonem: quod non in Ephesino latrocinio, sed post illud solutum, apud Alexandriam perpetratum a Dioscoro, allectis eam in rem aliquot episcopis. Liberatus, quem hic citat Baronius, nihil habet de hac excommunicatione Leonis.

4. *Pollutas jampridem . . . manus*. Non enim in Ephesino latrocinio malitiae suae tirocinium posuit, sed, Liberato diacono teste cap. 10 Breviarii, statim ac ordinatus est episcopus Alexandriae, *oppressit 1537 Cyrilli haeredes, et per calumnias multas ab eis abstulit pecunias*. Praeterea eum ut Origenistam et Arianum infamant libelli adversus eum oblatis in concilio Chalcedonensi, nec non tamquam homicidam, incendiarium, et turpissimae vitae nebulonem. Hominem denique turbulentissimi ingenii et vaferrimi fuisse Dioscorum confirmat ms. fragmentum Vitae S. Euthymii, quod ex Anglicana regiae societatis bibliotheca laudat illius excerptor Andreas Arnoldus in notis ad epistolam Marciani.

5. *Cum et apostolicae sedis epistola*, etc. Haec verba cum sequentibus usque ad illa capitis sequentis, *Sed benedictus Deus noster*, etc., sunt quidem in Griman. et vulg. edit.; desiderantur autem in Barber., Thuan. quatuor, Trecopith. et Cantabrig., in quibus ita habetur: *Cum et in apostolicae sedis*

epistola et caetera, quae per ordinem supra posuimus, continuo agit. Sed Benedictus, etc., quod ex aliqua collectione canonum desumptum videtur, licet et in aliis nunc codicibus reperiatur.

AD EPISTOLAM CXXI. APUD QUESNELLUM XCIV. *Marciano Augusto.*

1. *Cum hujus observationis annos centum numero Theophilus collegisset. Cum haec verba festinanter legeret Scaliger (quem secutus est Calvisius), miratus est pontificem nostrum scribere centum annis definitam esse a Theophilo periodum, non vero nonaginta annis, qualem ab illo episcopo constitutam esse existimavit. Sed miror ego Scaligerum legisse apud Leonem, quod a nemine lectum est. De centenaria enim periodo ne apex quidem in hac vel alia epistola apparet; sed tantum centenariam annorum hujus observationis seriem a Theophilo ordinatam legimus. Revera nullam periodum centum praecise annis circumscriptam condiderat Theophilus; sed centum annos e sua periodo decerptos exhibuit. Periodus autem tota quadringentorum triginta et septem annorum fuit: in qua omnia Paschata annotarat, quae ab anno Christi 380 deinceps secutura erant. Quem cyclum Cyrillus nepos ejus et successor, cum longiorem existimaret, ad nonaginta et quinque annorum spatium, ut testatur ipse, contraxit.*

2. *A primo aug. mem Theodosii senioris consulatu. Christi annus est 380 Dionysio, Gennadio et aliis auctoribus, in quo*

Gratianum collegam habuit Theodosius, qui ex Bucherii calculo Diocletiani annus erat 96. Quo posito, duplicis erroris arguendus est **1538** Scaliger. Primum, quod scribat Theophilum cyclum suum inchoasse ab anno primo Diocletiani, cujus annus ultimus erat Christi 379, Ausonii consulatu notatus; secundo, quod Syagrium et Eucherium consules ann. 381 anno praecedenti, hoc est 380 ascribit.

3. *Siquidem ab XI kalend. Apr. usque in XI kalend. Maiar. legitimum spatium sit praefixum.* Pro X kal. Maii, ut in vulgatis legitur, XI reposuimus: quod jam olim Petavius et Bucherius faciendum conjecerant; quorum conjectura auctoritate codicis nostri Grimanici ms. confirmatur, et ex sequentibus istis Leonis verbis: *Quod enim in X et in IX kalend. Maiarum videtur nonnumquam pervenisse festivitas, id propter diem Passionis factum, etsi dies Resurrectionis exiisset.* Si enim nonus et decimus dies ante kalendas Maii extraordinarius fuit Paschatis terminus, restat, ut dixerit sanctus Leo, undecimum fuisse limitem ordinarium, quem paschalis festi terminum ex Latinorum sententia fuisse refert etiam Beda. Quem porro terminorum illorum auctorem habuerit sanctus Leo, non omnino certum est. Facile tamen cum Bucherio mihi persuadeo, Patres concilii Caesariensis ab eo intelligi, qui anno Christi vulgari 196, a passione 166, Caesareae in Palaestina convenientes hos eosdem Paschae terminos primi posuisse videntur, ut docet Philippi etiam tunc superstitis epistola, quam Bucherius post Bedam edidit emendatiorem. *Constitutum ergo est in illa synodo, inquit Philippus, ut ab XI kalendas Aprilis, usque in XI kalendas Maii Pascha debeat observari; et nec ante nec postea cuicumque constitutum limitem transgredi sit facultas.* Eadem

pene verba Leo usurpavit, ut ex illa epistola accepta esse credam, vel ex ipsis synodi Actis, quae ad Victorem papam transmissa esse probabile est, cum per idem tempus tanta sollicitudine pro controversia paschali laboraret. Eundem terminum ab Africanis quibusdam calculatoribus fixum esse narrat Anatolius Laodicensis episcopus apud Bucherium. Eundem in Italia usurpatum Ambrosii aetate, ex ejus epistola ad Aemiliae episcopos notum habetur; ut mirum non sit quod tam secure ac confidenter a Leone dicantur ii termini *per paternarum constitutionum normam antiquitus et legitime constituti*; Alexandrinorum vero limites *a totius antiquitatis exemplo et ab omni auctoritate Patrum discordare, et nimis insolenti et aperta transgressione contra morem ecclesiasticum statui* (**Epist. 104, nunc 130**). Cum tamen paulo arctiores esse terminos experientia docuit, biduo diffusiores admittere coacti sunt sancti Patres; et ita ut ad decimum et ad nonum kalendarum Maiarum spatium paschale extenderent, **1539** Leone ipso fatente: *Quod enim, inquit, in decimum et in IX kalendarum Maiarum videtur nonnumquam pervenisse festivitas, quadam ratione defenditur; quia etsi dies Resurrectionis ultra terminum videtur exiisse, dies tamen Passionis limitem positum non invenietur egressus*. Occurrens videlicet Alexandrinorum objectioni, qui nonnumquam, etiam suffragantibus Romanis, limitem a Leone laudatum violatum esse causari poterant: Pascha, inquit, resurrectionis terminum praefixum quandoque egressum est, at numquam Pascha σταυρώσιμον, ut aiunt, seu crucifixionis. Ita ex ambigua Paschatis voce, non minus passionem Christi, quam resurrectionem significante, quae unicum completam festivitatem efficiunt, probat praefixum a Patribus Paschatis limitem numquam Latinos fuisse

praetergressos. Ex quibus id etiam manifestum fit, cautum fuisse magna diligentia apud Latinos, ne ante decimam quartam lunam, non solum Resurrectionis Dominicae festum, sed magis etiam Passionis diem celebrarent. Proindeque si 14 luna in sabbatum caderet, non sequenti Dominica paschale Resurrectionis festum agebatur; sed in lunam 22 rejiciebatur, ne 13 luna Passionis sollemnis dies haberetur: quod et Victorinus testatur.

AD EPISTOLAM CXXII. APUD QUESNELLUM XCV *Juliano episcopo Coensi.*

1. *Leo Juliano episcopo.* Ita Griman. cod. qui certe necessarius erat, ut foedissima menda eluerentur, quae in hunc titulum irrepserant vel scribarum negligentia, vel mala recentiorum diligentia: ita enim habent vulg. edit.: *Leo Romanae et universalis Ecclesiae episcopus, Eudochiae Augustae salutem.* Eudochiae pariter inscripta habetur haec epistola in editis exemplaribus Conciliorum J. Merlini an. 1524, Coloniens. 1530 et 1535, Crabbi 1538, et Suriana 1567, etc., necnon in ms. Victorino. In eo tamen differunt a recentioribus, quod praetermisso illo magnifico titulo, hunc simpliciorum praeseferunt: *Leo Eudochiae Augustae.*

2. Ad Julianum datam esse, non Grimanicus solum codex indicat, sed et totus epistolae contextus, qui submisso modo, quo Leo ad Augustos vel Augustas scribere solitus erat nullatenus congruit.

3. Sed et in depravatis codicibus supersunt etiamnum antiquae genuinaeque lectionis vestigia: siquidem sub finem epistolae vox *fraternitatem* (quae certe Eudoxiae vel ulli feminae non convenit, sed episcopo) legitur in Merliniana Conciliorum editione **1540** ann. 1524 et 1535, nec non in codice ms. Victorino in hunc modum: *Quia vero, inquit, oportet fraternitatem tuam curae istius mecum esse participem*, ut sole clarius appareat vocem *serenitatem*, in alterius locum esse substitutam, ut titulo responderet, quem emendavimus auctoritate Grimanici codicis.

4. Marianus Scotus hanc laudat epistolam sub germana epigraphe ad ann. 454. Sanctus Leo papa, inquit, ad Julianum episcopum sic: DE PASCHALI OBSERVANTIA: *Sanctae memoriae Theophilus Alexandrinus episcopus [In ed. del. Alex. episc.] ad Augustum Theodosium seniore scribens, per centum annos a primo praedicti principis consulatu digessit ordinem diei festi paschalis: [Ed. del. diei paschalis] cujus instructionis 76 [Ed., 74] nunc annus evolvitur, quod [Ed., quo] Opilione consule, 21 idus Aprilis celebrata est sacra solemnitas paschalis [Ed. del. paschalis]. Unde sequenti anno. II nonas [Ed., pridie non.] Aprilis rationabiliter Pascha [Ed., eadem festivitas] consequetur. Sed annus qui erit 78 [Ed., 76, et aliqua hic omittuntur], ut videtur, discordat: siquidem in VIII die kalendas Maii Pascha constituitur [Ed., transtulerit; reliqua discrepant]. cum 15 kalend. Maii debuit fieri.*

5. Denique certum est nullam tunc fuisse seu Eudociam, seu Eudoxiam Augustam, ad quam de his rebus scribere voluerit sanctus Leo. Eudocia enim Theodosii junioris uxor jam ab

obitu mariti sui Jerosolymis commorabatur. Ad quam uti convenientissimum fuit ut Leo scriberet sequentem epistolam de Palaestinis rebellibus monachis, quibus favebat contra catholicam fidem; ita valde superfluum ut de Paschate cum ipsa ageret, moneretque ut Marciano pro consulendis ea de re Aegyptiis suggereret. Eudoxia autem Valentiniani uxor Romae tunc agebat, aut saltem in Occidentalibus partibus. Quod et de juniore Eudoxia senioris hujus filia certum est, quae sub matris adhuc cura posita erat. Reliqua quae ope codicum mss. emendavimus, ad marginem annotata reperiet, qui conferre voluerit.

AD EPISTOLAM CXXIV. APUD QUESNELLEUM XCVII. *Monachis Palaestinis.*

Ad Palaestinos monachos. Ita pro *episcopis* Palaestinis (**quod habent vulg. edit.**) *monachos* substituimus, ad quos scriptam fuisse constat hanc epistolam tam ex Surii editione manuscriptisque codicibus, quibus ille nosque usi sumus, puta Victor., Cisterc., Cantabrig., Thuaneis et Regiis; quam ex ipsius epistolae conspectu et lectione, qua perspicuum est sanctum Leonem cum episcopis non agere, sed cum solis Palaestinae monachis. Hi scilicet, Caroso **1541** et Dorotheo ducibus, adversus Chalcedonensem synodum palam et publice insurgebant dimicabantque, *exagitando*, ut ait Leo noster, *seditionibus civitates, conturbando Ecclesias: nec solum injurias, sed etiam caedes presbyteris atque episcopis*

inferendo; ut prae furore et saevitia propositi sui et professionis essent immemores. Dubium enim non est quin per haec verba propositum et professionem monasticam intelligat; eosdemque illos alloquatur, de quibus scripsit ad Eudoxiam et ad Julianum, nec non et ad Marcianum, cui de Palaestinis monachis conversis gratias agit. In re tam perspicua plura addere otiosum esset. Ex dictis porro liquet ad annum Dom. 453 referendam esse praesentem epistolam, cum eodem anno de hoc negotio scriptae sint a S. Leone ad Eudoviam Augustam et ad Julianum episcopum epistolae, quibus haec affinis et coeva esse facile cognoscitur. Nec ad ulteriorem annum rejici potest, cum ex epistola ad Marcianum citata et data 9 Januarii an. Dom. 454 manifestum sit tunc conversos fuisse rebelles monachos, de quibus hic agitur.

AD EPISTOLAM CXXV. APUD
QUESNELLUM XCVIII. *Juliano episcopo
Coensi.*

Subadjuvam. Vox ista, quam ex ms. cod. Grim. hic supplevimus, iterum occurrit apud sanctum Leonem, epist. 127 (**nunc 158**), ubi Gerontii et Olympii subadjuvarum fit mentio, et in Liberati Breviario. Rara ejus memoria apud Latinos scriptores, etsi Latina sit, quam Synesius, epist. 144, ita interpretatur Ἀποκρατίων τίς ἐστι τοῦ Ἡρακλειανοῦ δορυφόρων, ταξινέχων τῷ βοηθῷ βοηθεῖν, ἡ γὰρ σουβαδιούβα λέξις, τοῦ τὸ ἐρμηνεύειν

πιστεύεται. *Hurpocratio* quidam est *Heracliani* satellitum ex eorum ordine qui adiutores adjuvant, vox enim SUBADJUVA id significare creditur. Igitur magistro officiorum qui adiutor datus erat, adiutores iterum sub se habebat, quos subadjuvas appellabant. Vide notitiam imperii et ad illam Guid. Panciroli Commentar. c. 16.

AD EPISTOLAM CXXVII. APUD QUESNELLUM C. *Juliano episcopo Coensi.*

1. *Octavo kal. Maii.* Ita ex Grim. cod., non vero, quod habent vulg., *nono kal. Maii*: quod clarum fit ex epist. 68 (**nunc 88**), ad Paschasinum Lilybaetanum, quam publico damus, et ex epist. 94 (**nunc 121**), cap. 2, ubi et octavum kal. Maii a Theophilo designatum fuisse diserte asserit sanctus Leo, et in nonum vel decimum si pervenerit festivitas, quadam ratione defendi: cum tamen numquam octavo kal. Maii Pascha **1542** celebratum fuisse a tempore Resurrectionis Dominicae idem hic assereret. Quod autem de nono et decimo kal. Maii dicit, sumptum est ex epistola Paschasini Lilybaetani ad ipsum scripta an. 443, quo de sequentis anni Paschate controversia orta est, asserente tunc Leone cum Occidentalibus, hanc festivitatem nono kal. Maii, ut a Theophilo annotatum erat, non esse celebrandam.

2. *Canonibus constituta*, etc. Totum hunc locum confer cum prioribus edition. quae sic habent: *Innotescere debuisset improbum a vobis ambitum notatum fuisse, ne novis*

*usurpationibus constituta, inviolata (ut semper scripsimus)
servarentur*

AD EPISTOLAM CXXIX. APUD
QUESNELLUM CIII. *Proterio episcopo
Alexandrino.*

1. Haec ad sanctum Proterium episcopum Alexandrinum epistola ipsa est quam periisse vehementer dolebat eminentis. cardin. Baronius scribens ad annum Dom. 453, quamque nobis codex cardinalis Grimani post interceptam ejus tot saeculis memoriam feliciter repraesentat. Hanc vere Leonis nostri esse stylus ipse clamat et epistolae materiae; ut supervacaneum sit id operosius comprobare.

De ea mentionem faciunt. 1° Ipse Leo facit in epistola 104 (**nunc 130**), ad Marcianum Augustum: *Rescripsi itaque, inquit, praedicto fratri (Proterio) quod debui, atque in sancto studio ut perseveraret admonui*, etc. 2° Venerabilis Beda breve ejusdem epistolae fragmentum recitat in libro de Ratione Temporum, cap. 42, ubi de cyclo paschali, quem condiderat Theophilus, sermonem faciens, haec habet: *Cujus circuli, inquit, Proterius Alexandrinae urbis antistes ad inquisitionem sancti Leonis papae luculentissimam reddens rationem, talis rescripti ab eo meruit tenore praedicari: «Laetificaverunt me litterae dilectionis tuae, quas frater et coepiscopus meus Nestorius pio apportavit officio. Oportebat enim ut ab Alexandrinae Ecclesiae*

praesule talia scripta ad sedem apostolicam mitterentur, quae ostenderent magisterio beatissimi Petri apostoli hoc ab initio per beatum Marcum ejus discipulum didicisse Aegyptios, quod constat credidisse Romanos, et caetera;» quae si addidisset, inquit Philippus Labbe ultimae collectionis Conciliorum procurator, ab omnibus antiquitatis ecclesiasticae studiosis gratiam maximam iniisset. Hanc ergo nos gratiam inimus; verba enim illa dubium non est ex hujus epistolae exordio esse desumpta; sed continuo admirari libet qua ratione illa ad Theophili cyclum vel quaestionem de Paschate referat Beda, cum de his ne apex quidem in tota quanta est epistola appareat. Horum certe alterutrum fateri necesse est: vel hoc solummodo excerptum **1543** penes Bedam fuisse, non vero integram epistolam; vel somnum inter legendum vira pio et erudito obrepsisse; tota est enim de incarnationis mysterio epistola. Immo vero ne in fragmento quidem illo quidpiam est, quod ad cyclum paschalem quoquomodo referri possit. Nemo enim dixerit aut Aegyptios a B. Marco Evangelista, aut B. Marcum ab apostolo Petro de paschali computo credendum quidquam accepisse, quod ad controversiam Leonis aetate motam pertineret. Esto enim acceperit Ecclesia ab ipsis apostolis paschalis festi celebrandi praeceptum ac ritum, quod ex praesentis epistolae auctoritate viri docti probare conati sunt, quibus videlicet Bedae excerptum imposuerat: at de strictioribus hujus festi limitibus quidquam ab illis statutum vel traditum fuisse posteris, quis asseverare velit? Deinde tantum abest ut litterae quas sanctus Proterius de Paschate scripsit ad sanctum Leonem, hunc *laetificaverint*, vel propter luculentissimam quam Proterius reddidit rationem tali rescripto ab illo meruerit praedicari, quin potius sententiam, quam Alexandrinus

antistes propugnabat, aegre admodum tulit sanctus Leo, eam veteri observantiae contrariam existimavit, et ob hanc solam rationem consensum suum commodavit Alexandrinis, *ne qua discrepantia per provincias de observantia tam venerabilis festi fieret, nec inter Domini sacerdotes aliquid in tanta solemnitate esset varium* (**Epist. 108, nunc 137, ad Marc., cap. 1**), ut loquitur epistola ad Marcianum nunc primum publici juris facta: in qua et testatum habemus ad Proterium de hac paschali controversia rescriptum a Leone non fuisse. *Litteras autem, inquit, fratris et coepiscopi mei Proterii Alexandrinae civitatis episcopi me accepisse significo, quibus apud pietatem vestram de mea consensione respondi.* Sed nec Leo ipse ad Proterium de hac inquisitione prius scripserat, ut ex variis ejus litteris patet, et ex ipso epistolae Proterii exordio. His denique adde quod jam pridem hanc ad Proterium, quam damus epistolam, scripserat sanctus Leo, cum Proterii litteras de Paschate accepit, ut ex variis ea de re scriptis manifestum evadit

3. S. Thomas nonnulla ex eadem refert epistola 2-2, q. 11, art. 2, ad 2. Unde Leo papa, inquit, quadam epistola ad Proterium episcopum Alexandrinum dicit quod *Inimici crucis Christi omnibus et verbis nostris insidiantur et syllabis, si ullam illis vel tenuem occasionem demus qua Nestoriano sensui nos congruere mentiantur.*

De Proterio, ejusque collectione ac caede vide Liberati Breviarium, cap. 14 et 15; **1544** Hormisdam P. R., epist. 8, ad Epiri veteris synodum; Nicephorum, lib. XV, cap. 16, et Leonem nostrum in epistolis 100, 102, 104, 117, 118, 125, 126, 133 (**nunc 127, 131, 133, 147, 149, 156, 157, 164**). De eodem fere certum habetur, quod a Dioscoro archipresbyter

Ecclesiae Alexandrinae ordinatus fuerat, in ejus locum postea subrogatus, ac tandem haereticorum et Timothei praesertim factione occisus, in Ecclesiae baptisterio, ut ait Liberatus, vel *inter ipsa altaria*, ut Hormisdas testatur. Statim ac Alexandrinae Ecclesiae praefectus est, litteras scripsit ad sanctum Leonem et ordinationis et fidei suae indices, quas *satisfactionis plenas* appellat pontifex noster; misitque per Nestorium episcopum, quem Nectarium mendose vocat Bedae fragmentum, et Nestorianum edit. vulg. epistolae 104 (**nunc 133**), ad Marcianum, qui per eundem antistitem Leoni nostro scripserat. Utrobique enim Grim. cod. legit Nestorium, quem eundem esse reor ac Nestorem civitatis Flagonitorum episcopum, qui primus subscripsit precibus Aegyptiorum episcoporum ad Leonem Augustum adversus Proterii parricidas.

Lectis primitus praedictorum sacerdotum assertionibus, tunc demum mea quoque scripta recitentur. Vetus quidem consuetudo et a primis Ecclesiae ducta temporibus, ut apostolorum epistolae et scripta in sacris fidelium conventibus legerentur; sed haud scio ante haec sancti Leonis nostri tempora usus invaluerit recentiorum Patrum seu episcoporum scripta legendi coram plebe congregata. Hinc forte vel ex simili occasione nata consuetudo homilias sanctorum Patrum publice in ecclesia recitandi, et officio ecclesiastico inserendi.

AD EPISTOLAM CXXXIII. SANCTI
PROTERII *ad S. Leonem papam I.* APUD
QUESNELLEUM POST EPIST. CIII.

9. *Athanasio*. Ita legendum, non *Anastasio*, ut ex mss. codd. Petavius et Bucherius jam monuerant in suo quisque de Doctrina Temporum opere: et res extra dubium est. Modo accedit auctoritas mss. Oxoniensis, et S. Augendi, qui habent *Athanasio*. Inde argumentum certum elicit Bucherius de aetate S. Athanasii, eumque ante hunc annum, qui Christi fuit 373, diem non obiisse contendit: cui suffragare videtur Hieronymus in Chronico; ubi ordinationem Petri, qui successit sancto Athanasio, eidem anno assignat. Alii 1545 Rufini, sancti Cyrilli Alexandrini, Socratisque praesertim auctoritatem opponunt, qui quadraginta et sex tantum annos episcopatus Athanasio tribuunt; quorum ultimus Gratiano et Probo coss. illum obiisse testatur, qui quidem an. 371 consulatum gesserunt. Cum adversae invicem istae probationes conferuntur ac committuntur, fateor plus apud me SS. Hieronymi et Proterii auctoritatem habere ponderis, quam aliorum. Indirectae enim sunt horum probationes (si Socratem excipias) quae a numero annorum pontificatus trahuntur, qui et stare potest cum Proteriana mortis ejus epocha. Quid enim si non accurate admodum eos annos is recensuerit, qui primus omnium eos commemoravit, ut nulla necessitas erat? quid si exordia episcopatus sancti Athanasii non omnimode certa sint? Si enim sera magis sunt, quam vulgo creduntur, tunc verum esse poterit et quadraginta sex annos tenuisse episcopatum, et ante annum 373 non decessisse. At Hieronymus diligens scriptor ordinationem Petri successoris

Athanasii referens ad hunc annum, hoc non scripsit nisi ex indubitatis monimentis. Proterius pariter ex propriis Ecclesiae suae archivis rem didicisse credendus est, nec alterutrius testimonium ad alium sensum detorqueri ulla ratione potest. Ad Socratem quod attinet, etsi eadem ac Proterius aetate scripserit, non tamen auctoritate cum Proterio hac in re comparandus: cum illo, inquam, qui et Alexandriae scripsit, ubi clara erat hujus epochae notitia. et Ecclesiae suae scrinia, ut libuit scrutari potuit, et uni rei intentus, errori minus fuit obnoxius quam Socrates, qui ad alia multa properans decipi potuit ac decipere. Chronographus innominatus apud Scaligerum in Eusebianis Commentariis narrat Athanasium vita functum 7 Pachon anno Christi 377.

Hujus Proterianae epistolae mentionem habet geminumque fragmentum refert Adrianus papa I, in epistola sua 97, ad Hispaniae episcopos scripta, quae exstat in tomo III Scriptorum Historiae Franciae DuChesnianae. *Attendite, dilectissimi nobis, et illud quod beatus Proterius Alexandrinae Ecclesiae praesul, praedecessori nostro beatissimo Leoni papae ob piae memoriae Marciani principis jussum direxit. Post plurima enim ita ait: «Olim quidem Dominus per Moysen significans dicit: Mensis iste vobis initium mensium, primus erit in mensibus anni, etc.: Facies Pascha Domino Deo tuo quarta decima die mensis primi.» Et post pauca subjunxit dicens: «Si quando in die Dominico quarta decima luna reperta est, in sequenti septimana est dilatanda festivitas; sicut et veteres Patres nostri fecerunt quartas decimas lunas occurrentes in aliam Dominicam transferentes.»* Haec porro Adriani versio ab ea quam Leoninis epistolis inseruimus diversa videtur. Cum autem

Sigebertus Gemblacensis, in lib. de Script. Eccles. cap. 27, et Joannes Trithemius testentur **1546** scripta Proterii de Paschate anni 455 a Dionysio Exiguo fuisse ex Graeco in Latinum translata, inde dubium oritur utra istarum versionum Dionysii opus sit. Forte haec Adrianiana versio eadem illa est quam S. Leonis jussu factam esse statim atque ab eo recepta est vix dubitare licet, a Graeculo opinor aliquo Latini sermonis parum sciente, cujus versionis barbarie offensus Dionysius aliam postmodum adornarit.

AD EPISTOLAM CXXXV. APUD QUESNELLUM CVI. *Anatolio CP. episcopo.*

1. *Joannis spiritualem copiosamque doctrinam.* Suum cuique postremorum quatuor praedecessorum Anatolii characterem egregie hic appingit S. Leo, unde eximiam in pontifice nostro Ecclesiarum scriptorumque sanctorum Patrum notitiam suspicias. Joannis Chrysostomi propriam indolem quam graphice brevi elogio comprehendat nemo non videt.

2. *Auctoritatem Attici.* De hoc vide Socratem lib. VI, cap. 20; lib. VII, cap. 2 et 25, etc., cui tantam auctoritatem, quam a Leone commendatam in eo vides, religio, prudentia, laboris assiduitas, eruditio, charitas eximia, sermo urbanus et ad alliciendos hominum animos aptissimus, haereticorumque repulsi conatus conciliaverunt. *Unde etiam Ecclesiae, inquit Socrates, sub ejus pontificatu maximum incrementum cepere; neque enim solum domesticos fidei tuebatur, verum etiam*

haereticos admiratione prudentiae suae percellebat. Addit Coelestinus papa I in repurgandis haeresibus vigilantiam in epistola ad Maximianum episc. CP., cui pariter decessorum exemplum suggerit. Sequere, inquit, priorum a quibus eruditus es et nutritus exempla pontificum, beatissimi Joannis in praedicando scientiam, sancti Attici in repurgandis haeresibus vigilantiam, decessoris tui Sisinnii, cujus te successorem credimus, simplicem puritatem. Vide etiam sanctum Prosperum in carm. de Ingratis.

3. *Industriam Procli.* In patientia ac mansuetudine sitam eam maxime fuisse testatur Socrates, lib. VII, c. 4. *Qui haereticos hac ratione, inquit, potius quam vi ad rectam fidem adducere studuit . . . mansuetudinisque dignitatem integram conservavit, ac veluti depositum quoddam Ecclesiae restituit.* Et cap. 45: *Eos qui ob depositionem Joannis (Chrysostomi) sese ab Ecclesiae corpore sejunxerant ad unitatem revocavit, eorum dolorem prudenti consilio demulcens, Joannis corpus, quod Comanis sepultum erat, annuente imperatore Constantinopolim deportavit, idque solemni pompa urbem traductum ingenti cum honore in ecclesia Apostolorum deposuit.* Sozomenus, lib. VIII, cap. 2, plurima quoque de Attico habet, Leonisque dicto concinit adhuc expressius, cum haec ait: *Porro cum esset natura magis quam disciplina 1547 prudens, in rebus agendis summae fuit dexteritatis, et ad struendas atque evitandas insidias solertissimus. Moribus autem blandus fuit, ita ut plerisque gratus esset. Porro erga suae opinionis homines gnarus atque industrius fuisse dicitur; iis vero qui diversam sectam sequebantur, terribilis; ita ut, quoties volebat, metum illis incuteret; prorsus vero mutatus, mitis in eos appareret.*

4. *In injuriam canonum, ut agnoscis, illa tentata sunt.* Nihil tale legimus in epistola Anatolii, quae tanta arte conscripta mihi videtur, ut in speciem Leonis querelis plene satisfaciat, revera tamen nihil in ea de juribus suis remittat Constantinopolitanus antistes. Vix enim pauca sub finem de canone 28 Chalcedonensi commemorat, circa quem hoc solum a Leone pro certo vult haberi, nullam in se culpam esse, seque semper ab alienis appetendis longissime abfuisse. Et ita profecto Orientales episcopi fixum apud se habebant a decreto suo numquam resilire, ut cum epistola S. Leonis, qua consensu suo acta Chalcedone firmabat, lecta fuisset a Juliano in Constantinopolitano episcoporum conventu, cujus mentio fit in epist. 100 (**nunc 127**) ad Julianum, non ausus sit ea verba legere, quibus consensum suum Leo renuebat adhibere decreto in gratiam sedis regiae condito apud Chalcedonam, ut ex eadem epistola compertum habetur. Immo dum correctionem per Marciani litteras promisit Anatolius, hoc solummodo pollicitus est, *Se in omnibus satisfacturum, quae ad fidei observantiam pertinent*, ipso Leone referente in jam laudata epistola 100 (**nunc 127**), cap. 3.

5. *Ut Aetium presbyterum in gratiam tuam affectionemque revocaveris.* Non ait, *in pristinum locum ac ministerium*, quod excidit cardin, Baronio ad annum 453, num. 8, qui enim ex archidiaconi munere ad presbyteralem dignitatem gradum semel fecerat, numquam ad prius ministerium redire permittebatur: unde in hac eadem epistola sollicitudinem suam de electione archidiaconi in locum Andreae subrogandi prodit S. Leo, dum haec ait: *Electo primitus*, inquit, *et probato, qui archidiaconi officium possit implere, id est, quem nulla umquam praedictarum impietatum*

*fama resperserit. Quod valde supervacaneum fuisset monere, si locum suum vel recepisset, vel recipere potuisset Aetius. Quamobrem quod in Anatolii epistola ad Leonem papam scriptum reperitur, quod videlicet Aetius in 1548 priore loco atque honore ecclesiastico est restitutus, quandoquidem ex Graeci textus jactura obscurum manet, ex uno Leonis responso lucem mutuari potest, nec meo quidem iudicio mediocrem. Certum est enim ex hac ipsa et sequente Leonis epistola illam 106 (nunc 135) Anatolii litteris respondere, Romanumque pontificem, cum Aetium in gratiam affectionemque Anatolii revocatum scribit, attendere ad ipsius Anatolii verba, quibus Aetium in priore loco atque honore ecclesiastico restitutum asseruerat. Nihil erat igitur in authentico epistolae Anatolianae quod Aetium archidiaconatui redintegratum significaret, cum nihil tale lectum a Leone in illius epistola hujus responsione manifestum sit. Illa igitur Anatolii verba non de archidiaconi officio intelligenda sunt, sed tantum de gradu et honore ecclesiastico, a quo per invidiam et malevolentiam adversariorum suorum dejectus fuerat, cum caemeterio deputaretur, ut queritur auctor noster epist. 84 (nunc 111), vel de restitutione ejusdem in propriam famam. Clarum est enim Aetium de aliquo crimine fuisse accusatum, cum ex epist. 100 discamus illum in episcopali conventu fuisse discussum, et cognitione habita in omnibus fuisse purgatum. Vir eruditus ex his epistolae 86, al. 56 (nunc 113), verbis: *Nam apud catholicum episcopum etiamsi erat utcumque decus sacerdotale, sacerdoti archidiaconus propter fidei reverentiam debuit praemitti, potius quam locum catholici nequissimus haereticus ob ineret*; ex his, inquam, verbis, quae egregie depravata ultro fatetur, suspicatur hanc corrigendo*

errori viam Anatolio Leonem aperuisse ut potius presbyter catholicus archidiaconi munere fungi sineretur, quam haereticus diaconus. At quam remotum id a Leonis sensu textuque, quem longe emendatissimum atque adeo omni ambage vacuum perlegere poterat in nova ista Leonis editione jam tunc publicata! Ex ea enim elucet Leonem Anatolio id proponere, quod ante Aetii consecrationem in presbyterum facere debuisset; ut levia potius in eo errata condonaret, quam haeretico locum cedere juberetur.

1549 AD EPISTOLAM CXXXIX. APUD QUE NELLUM CX. *Juvenali Jerosolymitano episcopo.*

1. *Inter angustias diversorii.* Haec verba indicant S. Leoni persuasum fuisse Christum Dominum non in spelunca extra Bethleem posita natum esse, ut plerique sentire videntur, sed in diversorio, in quo non fuit ei locus, secundum evangelistam, hoc est non cubiculum vel cubile, sed tantummodo stabulum sub ipsius tamen diversorii tecto positum. Ejusdem est sententiae S. Ambrosius, putans appendicem fuisse diversorii. Utrique favet sacer Evangelii textus, dum ait simpliciter: *Reclinavit eum in praesepio, quia non erat eis locus in diversorio (Luc. II, 7)*; opponens, non diversorio stabulum ab eo separatum, sed praesepium diversorii cubiculo seu cubili, quod parturienti Virgini nascentique puero maxime necessarium erat. Angelus similiter Christum pastoribus annuntiat natum *in civitate*

*David et positum in praesepio. Pastores ipsi dicunt: Transeamus usque Bethleem; videnturque palam omnibus, qui in diversorio erant, narrare omnia quae audierant et viderant antequam reverterentur: Et omnes qui audierant, mirati sunt; et de his quae dicta erant a pastoribus ad ipsos. Maria autem conservabat omnia verba haec conferens in corde suo; et reversi sunt pastores. Denique cum magi natum regem adoraturi venerunt, Intrantes domum, inquit Matth., cap. II, 11, invenerunt puerum cum Maria matre ejus. Et hoc quidem modo pene necessarium est interpretari, ut prophetia Micheae impleta esse ad litteram dicatur: Et tu Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiet Dux. Nec Eusebius, Hieronymus, Paulinus, aliique opponi debent; ubi enim nascenti Domino diversorium erat, potuit solum stabulum ac spelunca superfuisse Patrum illorum temporibus; atque etiam extra urbem fuisse, cum ex Romanae, Jerosolymorum, aliarumque urbium exemplo satis manifestum sit per temporum vicissitudines, bellorum strages populationesque saepe saepius id evenire, ut vel civitatum situs mutetur, et dum restaurantur dirutae urbes, in remotioribus locis pro opportunitate suscitentur; vel etiam aliquibus suburbiorum partibus **1550** excisis, aliae ab urbe dissitae maneant, quae eidem olim jungebantur.*

2. Nisi fuisset nostri generis, non potuisset esse mortalis. Cave ne ex his verbis mortem vel Adamo ejusque posteris ex ipsius corporis conditione connaturalem putes, ut neotericis quibusdam visum est, vel Christo Domino ex materna ipsius origine indeclinabilem fuisse. Utrique enim Adamo, primo et novissimo conveniebat Prima immortalitas

posse non mori, quam S. Augustinus explicat lib. de Corrept. et Grat. c. 12; lib de Civit. Dei XXII, cap. ult., et alibi. Caro, inquam, illius potuit non mori, quia non erat caro peccati. Sed quia missus est in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne: *Caro Christi mortalitatem de mortalitate materni corporis traxit, quia mortale corpus ejus invenit; contagium vero peccati originale non traxit, quia concumbentis concupiscentiam non invenit. Si autem nec mortalitatem, sed solam substantiam carnis de matre sensisset, non solum caro ejus caro peccati, sed nec similitudo carnis peccati esse potuisset* (**Aug. contra Jul. lib. V, c. 15**).

3. *Particulam dominicae crucis cum eulogiis dilectionis tuae veneranter accepi.* Haec verba claudunt epistolam, jacentque in vulg. ed. et mss. tribus, quos vidi, immediate ante notam consularem; sed cum illa non habeant mss. Grimam., Barb. duo, Cantabr., Trecopith. et ex Thuaneis tres, nemo non intelligit subdititia esse.

AD EPISTOLAS CXLI, CXLII ET CXLIII. APUD QUESNELLUM CXII, CXIII ET CXIV,

.

Tres epistolas a Leone datas hoc anno 455 repraesentavit nobis Grimanicus codex, ne annus hic integer nobis vacuus elaberetur. Has porro necesse est antecessisse diem decimum sextum kalendas Aprilis, cum Valentinianum Augustum,

cujus octavo consulatu consignatae leguntur, illo die interfectum fuisse constet ex Romanarum rerum scriptoribus. Unde facile fuit emendare librarii errorem, qui in epistola 113 (**nunc 141**), ad Julianum, V *idus Martii* legisse videtur; et alterum dubium solvere, quod circa epistolam 112 (**nunc 142**), ad Marcianum ex ancipiti compendiarium characteris lectione nascebatur. Sic enim ibi habetur: *Datum III id. Aug. Valentiniano VIII cons.*, ubi licet **1551** pronum sit legere III idus Augusti, cum aliud mensis nomen non appareat; merito tamen legendum videtur *Augusto Valentiniano VIII cons.*, credendumque mensis nomen per scribae oscitantiam omissum fuisse. Praeter hanc autem rationem ex Augusti morte petitam, quae non sinit ut mensi Augusto ascribatur haec epistola, altera quoque sese offert ex ipsius epistolae materia, quae est de paschalis diei controversia, qui cum jam a tribus mensibus celebratus esset, importune admodum memoriam regereret consensus sui Alexandrinis dati, et litterarum a se ad Occidentales missarum circa ejusdem festi celebrationem. Tertia denique accedit ratio ex 113 (**nunc 141**), ad Julianum, epistola, quinto idus Martii data. Cum enim de correctione Carosi monachi rebellis mentionem faciat, planum est prius scriptam esse epistolam illam 112 (**nunc 142**), ad Marcianum, in qua Augusto gratias agit quod eundem et Dorotheum erroris consortem e suis monasteriis detrudi jusserat. Hanc enim monacho ad sanam doctrinam redeunti minime inflixisset Marcianus: quare vel Januario mense vel Februario data esse videtur haec ad Marcianum epistola.

Porro ex epist. 113 (**nunc 141**), ad Julianum Coensem, manifestum habemus quo anno ad Alexandrinos missus a

Marciano fuerit Joannes Decurio, hoc videlicet anno 455, vel sub praecedentis finem. Nemo enim non videt *hunc Joannem spectabilem virum et in fidei sinceritate laudabilem, ad Aegyptum causa fidei directum*, eundem esse ac Joannem illum decurionem, cui Marcianus Augustus litteras suas ad Alexandrinos monachos perferendas dedit, quae parte III concilii Chalcedonensis referuntur num. 8. Hujus enim viri fidem pariter laudat Marcianus, eumque ait sacro Chalcedonensi concilio interfuisse. Emendetur itaque illustrissimus Annalium scriptor, qui hanc Joannis legationem ad annum 452 retulit.

AD EPISTOLAM CLVII. APUD
QUESNELLUM CXXVI. *Anatolio episcopo*
CP.

Nova haec epistola, licet anni dieique notam nullam habeat, locum quem ei assignavimus habere debuit. In ea enim laudatur epistola 125 (**nunc 156**), quae 1 Nov. (**leg. 1 Dec.**) data legitur, et alia indicatur qua apud imperatorem Aegyptios episcopos extorres commendat, cum qua hanc missam esse probabile est, forte epistolae 127 (**nunc 158**) 1 Decembris scriptae annexam. Denique accepta ista epist. 126 (**nunc 157**) rescripsit Anatolius paulo iratior **1552** factus, ut perspicuum est ex epist. 128 (**nunc 163**), qua illum noster Leo de commotione increpat. Cum ergo circa Martii medium haec ultima scripta fuerit, et duo vel tres fere menses necessarii fuerint, ut illa 126 (**nunc 157**) Constantinopolim

deferretur, et inde Anatolii responsum veniret, vix potuit aliam sedem sortiri novella 126 (**nunc 157**) epistola.

AD EPISTOLAM CLIX. APUD
QUESNELLUM CXXIX. *Nicetae episcopo
Aquileiensi.*

Nicetas, ad quem data legitur haec epistola, ab aliis Nicaeas appellatur. Et certe si idem est ac ille de quo Martyrologium Romanum ad 22 Junii, sanctus Hieronymus, epist. 42, et Gennadius, lib. de Viris Illustribus, *Nicaeas* dicendus est, non *Nicetas*; ita enim constanter ab illis appellatur; tametsi Lucas Holstenius in Animadversis seu annotatis marginalibus ad Romanum Baronii Martyrologium, *Nicetam* legi asserat in admirandae, ut ait, antiquitatis codice Gennadii ad S. Andream de Valle.

Jam vero non modicam difficultatem video in distinguendis pluribus Nicetis, vel Nicaea a Niceta, quos in unum confundendos non existimo. Cardin. Baronius discernit inter Nicetam in Dacia episcopum, et Nicaeam Romatianae, seu, ut interpretatur, Aquileiensis civitatis antistitem: illum enim ad diem 7 Januarii recenset; de hoc vero ad 22 Junii memoriam facit. Utrumque in unum esse conflandum asserit Lucas Holstenius loco citato. Ego duos vel forsam etiam tres putaverim esse numerandos.

Primum, de quo tam honorificam mentionem facit S. Paulinus, epist. 10, ad Severum, ubi eum

venerabilem, doctissimum, et Romanis merito admirandum episcopum appellat, necnon in natali 9 S. Felicis, ubi eum et magistrum et patrem suum praedicat. Qui natalis S. Felicis, cum numerante Caesare Baronio, incidat in annum Christi 397, jam tum Nicetam illum episcopum fuisse necesse est asserere: unde et procul abest ut idem sit cum Niceta nostro, ad quem S. Leo scribit, qui anno Christi 447 nondum erat episcopus, Januario tunc temporis Aquileiensem Ecclesiam gubernante. Nominis etiam differentia intercedit; certum est enim eum qui Paulino familiaris fuit, Nicetam fuisse appellatum; alium Nicaeam plerique codices nominant. Accedit diversam utrique fuisse patriam. Hunc enim Aquileiensem esse probabile est; illum ex Dacia ortum conjicio **1553** ex Paulino, qui eum in Daciam revertentem prosequitur his verbis:
Ergo dux idem modo prosequatur
Te via, qua nunc properas revertens Ire, Niceta, patrioque reddat

Limine tutum.
Episcopales denique utriusque sedes tam longe a se invicem dissitae, quam Daci ab Aquileiensibus.

Eum porro, de quo Gennadius et Honorius Augustodunensis, non alium esse putaverim a Paulini amico, tum quia a doctissimo pontifice, ut eum Paulinus vocat, probabile est condita esse opuscula, quae commemorat Gennadius; tum quia veteres Gennadii codices, quorum unum laudat Holstenius, *Nicetam*, non *Nicaeam* habent. Denique quia nomen episcopatus non repugnat.

Quod si diversum ab eo quis contenderit, per me licet. At eundem esse Gennadium Nicetam cum Leonino, non possum

adduci ut credam. 1° Leoninus erat Aquileiae episc. At quis credat Aquileiam vocatam a Gennadio Romanam civitatem, quo nomine a nemine veterum decoratam esse legimus, quod et si potuisset ab oratore et encomiaste usurpari, numquam certe ab historico dissertatore. quem propriis magis et notioribus nominibus uti maxime convenit. Et ita ab ipso Gennadio usurpatum est, qui cum de Rufino scribit superiori pagina, non eum Romanum, vel Romatianum, sed Aquileiensem fuisse dicit. 2° Cum in suo Catalogo ordinem temporum servet auctor iste, dum viros illustres recenset. Nicaeam collocat longe ante scriptores Leoni aequales, immo ante Paulinum, Theophilum Alexandrinum, Sabbatiam, et alios, qui quarto saeculo floruerunt, non quinto jam media parte elapso, ut Nicetas Aquileiensis episcopus.

Jam vero Nicaeam illum, de quo sanctus Hieronymus, eundem esse cum episcopo Aquileiensi, solum civitatis nomen videtur persuadere; plura dissuadent. Nam, 1° ille Nicaeas ab Hieronymo dicitur, hic a Leone Nicetas. 2° Cum Nicaeas Hieronymi amicus jam ab anno fere nonagesimo supra trecentessimum subdiaconus esset Aquileiensis Ecclesiae, ad quem gradum ante vigesimum quintum aetatis suae annum probabile est non esse evectum, septuagesimo quinto, vel octuagesimo anno ad labores episcopatus assumptus esset; nondum enim anno 447 locum alteri cesserat Januarius: hoc autem vero parum simile est. Confirmatur adhuc ex S. Hieronymo epistola 42, quae Chromatio nondum episcopo Aquileiensi scripta est; in ea enim communes quas habuerant Hieronymus ipse et Nicaeas peregrinationes in memoriam cum revocat, significat aequalem fere sibi illum fuisse, quocum necessitudine singulari conjunctus erat.

Hinc vides ex uno Niceta, vel Nicaea tres nobis saltem enasci. Primum quidem Nicetam Paulini carminibus celebratum, laudatum a Gennadio, Romanae seu Romatianae civitatis episcopum; secundum, qui Nicaeas **1554** dicitur, Aquileiae hypodiaconum ac Hieronymi familiarem; tertium, qui episcopus Aquileiensis fuit post annum 447, ad quem S. Leo scribit anno 458.

Quod porro ad primi episcopatum attinet, *Romatianae* civitati praepositum fuisse facile assentior, quam *Romanam* vocat Gennadius, *Romesianam* tabula

Peutingeriana, *Remisianam* Antonini Itinerarium. Ex quo geminam Nicetae, seu Niceae commemorationem, quam facit Baronius, ad unicum referri debere libenter velim. Sed quod per Romatianam civitatem Aquileiam esse intelligendam idem autumat, assentiri nequaquam possum. 1° Quia nemo non modo inter veteres, sed nec inter recentiores legitur, qui ita appellaverit; si Leandrum nescio quem recentiore cosmographum excipias a Baronio laudatum, qui secundam Romam dictam esse asserit: quod et si verum esset, non id tamen probaret quod Baronius intendit. Esto enim ita appellata fuerit ab aliquo laudes illius prosequente, sicut Arelatem Gallulam Romam legimus dictam; at non propterea cum de ea sermo habetur, Romana simpliciter civitas appellabitur, sicut numquam eo modo designatam legimus Arelatem. 2° De Romatiana civitate quod in Martyrologio commemorat ad 22 Junii, de Aquileia interpretari absurdissimum mihi videtur. Cum enim decies fere de Aquileia mentionem faciat sub hoc ipso nomine, quoniam consilio de Niceta acturus auctor ille loquendi morem solitum mutasset, proprioque ac omnibus noto nomine posthabito,

aliud novum ignotumque usurpasset? 3° Etsi aliqua appellatione a Romana urbe deducta decoranda fuisset Aquileia, numquam Romatiana, nisi forte ab hominibus imperitis ac semibarbaris, sed vel Romana, vel Romaniana dicta fuisset: praesertim cum in Dacia alia civitas esset eo nomine dicta, ut inde necesse fuisset ambiguitatem oriri.

4. Auctoritas inscriptionis opusculi de Octo Beatitudinibus, ubi Chromatius ejus auctor ROMANUS EPISCOPUS dicitur, non plurimi facienda, cum et incertissimum sit an de Aquileiensi Chromatio sit intelligenda, et valde insolens alium praeter sedis apostolicae episcopum Romanum inscribi. Demus tamen ita vere appellatum esse episcopum Aquileiensem. At istud post multos annos contigisse, arbitror; si tamen contigit: qua autem occasione fieri potuerit, videor mihi satis feliciter ex Paulo Diacono eruere, nimirum ex Longobardorum vastitate ortum habuit, quam fugiens plebs Aquileiensis in proxima Gradus insula sedem elegit, suumque sibi deinceps episcopum creavit, quem ad distinctionem alterius episcopi, qui in veteri Aquileia pariter creabatur, Romanum forte vocitavit, ut Romanis, vel a Romanis creatum. Audi Paulum Diaconum suis ipsum verbis hoc attestantem lib. IV Longobardicarum rerum cap. 34: *His diebus, defuncto Severo patriarcha, ordinatus est loco ejus Joannes abbas patriarcha 1555 in Aquileia vetere, cum consensu regis Agilulfi et Gisulfi ducis. In Gradus quoque ordinatus est Romanus (al. Romanis) Candidianus antistes . . . Candidiano quoque defuncto apud Gradum ordinatus est patriarcha Epiphantias (alias Epiphanius), qui fuerat primicerius notariorum, ab episcopus qui erant SUB*

ROMANIS. *Et ex illo tempore coeperunt duo esse patriarchae.*

Vides, lector, Aquileiensem episcopum Romanum aliquando appellatum: non ob eam causam, ut habet card. Baronius in notis ad Romanum Martyrologium, quod Aquileia vel Roma secunda, vel Romatiana, Romanave civitas appellaretur; non etiam propterea quod aliquis hujus urbis episcopus patria Romanus esset, quemadmodum de Chromatio somniavit Sixtus Senensis; non denique quia catholicus et Romanae Ecclesiae communicans, quod putat Baronius ad annum Christi 605, ubi de Candidiano, quem Paulus Diaconus Romanum appellavit; quamquam aliae editiones non hoc modo habent: *ordinatus est Romanus Candidianus antistes*, sed *ordinatus est Romanis*, etc. Valeat tamen per me licet prior illa lectio, quae est veteris editionis Parisiensis anni 1514. At ex iis quae descripsimus, clarum est appellatum esse Romanum, quia Romanis ordinatus erat, iis scilicet Aquileiensis veteris incolis, qui Gradum transmearant, parebantque Romanis; tum etiam quia ordinatus *ab episcopis qui erant sub Romanis*, ut expressis verbis habet Paulus Diaconus; denique quia auctoritate exarchi electus, ut alteri patriarchae opponeretur, qui apud veterem Aquileiam, favente Longobardorum rege, ordinatus erat, eique subjacebat.

Haec etsi ita sunt, nondum tamen exhausta difficultas. Quid enim hoc ad Chromatium, qui ducentis annis Candidianum antecessit, et gemini patriarchae electionem? Verum necesse non est eo tempore vixisse Chromatium, ut Romani titulo decoraretur. Sufficit ut tractatus ille, qui ab ejus nomine circumfertur, descriptus sit post inchoatum saeculum septimum postque geminatos Aquileienses episcopos.

Probabile est porro titulos hujusmodi scribarum solorum opus esse, qui prisci antistitis opusculum describentes, illum eo nomine donandum crediderunt, quod communiter Aquileiensibus sui aevi episcopis tribui noverant.

AD EPISTOLAM CLXIV. APUD QUESNELLUM CXXXIII. *Leoni Augusto.*

Omnium epistolarum, quas in lucem emittimus, nulla est cujus αὐθεντία pluribus majorisque nominis auctoribus fulciatur. Sanctus enim Prudentius episcopus Trecensis, qui circa medium saeculum nonum catholicam de praedestinatione et gratia Christi doctrinam adversus illius aevi novatores **1556** strenue propugnavit, hujus epistolae dimidiam fere partem describit in insigni Scotum Erigenam, cap. 1. *Unius*, inquit opere de Praedestinatione contra Joannem, *Patris sententiam ponendam duximus, cujus astipulatione fidei caeteris nullatenus credulitas derogetur.* LEO EPISCOPUS LEONI AUGUSTO. *Multis nmanifestisque documentis probatum esse mihi gaudens*, etc., usque ad caput tertium, quo capite tertio cum quarto praetermisso, rursus ex quinti initio nonnulla refert; nec non ex alia ejusdem pontificis ad eundem imperatorem epistola, quae isti praemittitur in nostra editione. Mirari porro subit tam praeclarum fragmentum fugisse posteriores conciliorum epistolarumque pontificiarum collectores, inter quas locum merito obtinere debuerat. Ex eo nos menda nonnulla quae codici Grimanico inspersa erant eluimus; sed nonnulla vicissim ope codicis nostri emendanda occurrunt in libro

Prudentii, tam illius editionis, quam Ludov. Cellotius primus procuravit ex codice ms. bibliothecae Thuaneae, quam alterius quam irritavit vir clarissimus doctissimusque Gilbertus Manguinus, tom. I collectionis veterum auctorum qui nono saeculo de praedestinatione et gratia scripserunt.

Ejusdem epistolae plura fragmenta referunt Vigilius et Pelagius II pontifices Romani, qui sexto saeculo floruerunt, hic in epistola ad Eliam Aquileiensem episcopum, ille in suo constituto: loca utriusque notata habes in margine epistolae. Denique Facundus, ille celebris Hermianensis in Africa episcopus, triumque capitulorum propugnator, in libro II, cap. 6, pag. 87, editionis Jacobi Sirmondi, amplum epistolae hujus pannum repraesentat, quem Sirmondus non pro scriptis Leonis papae ad Leonem Augustum, sed pro verbis Facundi ad Justinianum imperatorem accepit.

Aliqua ex cap. 3 refert Pelagius quasi ex epistola ab Basilium. Si hoc ita est, vel dicendum eadem quae Leoni Augusto scripta erant a Leone papa alteri etiam epistolae scriptae ad Basilium inserta fuisse, eamque excidisse temporum injuria epistolam; vel certe fatendum Pelagium ejusve scribam memoria lapsum.

AD EPISTOLAM CLXV. APUD
QUESNELLUM CXXXIV. *Leoni Augusto.*

1. Hanc epistolam, quam ad decem codicum mss. fidem emendavimus, collatis etiam omnibus antiquis exemplaribus excusis, suo etiam loco restituimus ex editione Suriana S. Leonis, et Nicoliniana, ex collectione veterum de duabus naturis scriptorum a Josia Simlero edita Tiguri an. 1571, et volumine Miscellaneorum G. Vossii Tungrensis praepositi cura Moguntiae excuso an. 1604, quibus accedunt mss. codd. Trecopithoeanus et Oxoniensis, qui omnes **1557** consularem notam ab aliis omissam exhibent.

Exstat inter Agapeti papae epistolas una, quae ad Anthimum scripta legitur, quamque jampridem falsi arguit doctissimus card. Baronius ex styli ab Agapeti phrasi discrepantia. Facile erat eidem hanc cum praesenti Leonis epistola conferenti commentitiam deprehendere; tota enim ex pannis hujus consutis compacta est. Si imposturae aetatem nosse alicujus est momenti, eam centum annis Anthimo posteriorem esse facile crediderim, quod ex nonnullarum vocum mutatione conjicio. Cum enim cap. 2, ubi legimus apud S. Leonem, *consubstantialis aequalitas*, pseudoepistolae artifex in geminae hujus vocis locum substituerit, *unius voluntatis aequalitas*, dubium non sit Sergii episcopi CP. fautore, qui in ejus de unica Christi voluntate qualemcumque defensionem aliquod pontificis Romani testimonium proferre gestiebat. Adulterini enim hujusmodi fetus non sine certo consilio supponi solent pro legitimis: nullam porro aliam tota epistola libidinem impostoris suggerit, quam erroris Monothelitarum fulciendi. Simili impostura caput 4 cum sequentibus usque ad testimonium S. Hilarii in supposititiam Caii papae epistolam conversum est, et illud ipsum S. Hilarii excerptum in primam

Eutychiani papae epistolam, quae est ad Boeticae provinciae episcopos.

2. *Effusio . . . Sanguinis Christi tam fuit dives ad pretium.* Ita habent mss. codd. Barb. duo, Thuan. quatuor, Trecopith., Corbeiensis, Cantabrig., Bodl., Grimanicus, et Agapeti pseudoepistola. In vulg. porro exemplar. edit. sic legitur: *Effusio . . . sanguinis justi Christi tam potens fuit ad privilegium, tam dives ad pretium.* Sed quae hoc loco abundant, ex epist. 97 (**nunc 124**), ad Palaestinos monachos, huc translata sunt.

3. *Omne enim sacramentum fidei christianae magno decoloratur obscuro, si (ut haeretici volunt) lux veritatis sub mendacio putatur latuisse phantasmatis.* Parenthesim illam, *(ut haeretici volunt)* loco suo movimus, nulla (quod fatemur) codicis cujusquam auctoritate adducti, sed sola conjectura, vel potius sensus ipsius necessitate. Falsum enim sensum inducit antiquus parenthesis illius situs, qui ita se habet: *Omne enim sacramentum fidei christianae magno (ut haeretici volunt) decoloratur obscuro, si lux veritatis sub mendacio putatur latuisse phantasmatis.* An volebant Manichaei alique haeretici, qui veritatem **1558** carnis in Christo negabant, opinionem suam Divinitati injuriam esse? immo vero hoc ab eorum mente alienissimum erat, qui e contra magnam injuriam aeterno Patris Filio inferri contendebant, si vera carne indutus crederetur. Hoc porro erat, quod volebant haeretici, apparentem tantummodo carnem Christo Domino esse tribuendam. Caeterum facile fuit ut parenthesis, de novo forsan adjecta, ab antiquo etiam scriba ad lineam nativo loco superiorem rejecta sit.

4. *Dehinc sequuntur testimonia*, etc. Horum testimoniorum mentionem crebram habent antiqui Patres, quos inter Vigilius Tapsensis in Africa episcopus, lib. V contra Eutychen. sect. 32. *Cunctos, inquit, Ecclesiae tractatores in medium adducamus, ex quorum multiplicibus dictis pauca et brevia excerpentes, huic operi subnectimus; ad latiores eorum et diffusiores de hac confessione tractatus, quos beatissimus Leo in unum testimoniorum cumulum provida diligentia conghessit, studiosos quosque mittentes.*

Pleraque porro haec SS. Patrum testimonia in actione secunda concilii Chalcedonensis illigata reperiuntur epistolae S. Leonis ad Flavianum CP. episcopum, non eodem ordine, nec aequali numero; plura enim huic epistolae subjiciuntur, quam in Chalcedonensibus Actis. Non omitam porro quae Hincmarus Remensis archiepiscopus de hoc testimoniorum delectu scribit in tractatu De non trina Deitate, quoniam Leonis ipsius commendationem habent singularem, dum sanctum pontificem nostrum praeclaris Ecclesiae luminibus Hilario, Athanasio, Ambrosio, Chrysostomo, Basilio, Gregorio Nazianzeno, Cyrillo, atque ipsi Augustino non imparem meritis audet asserere. *Nam et Leo, inquit, sanctae catholicae et apostolicae sedis pontifex istorum dumtaxat, qui eum tempore, etsi non loco praecesserunt vel merito, pauca numero, sed magna auctoritatis et rectae fidei genio testimonia Leoni Augusto ad confirmandam fidem catholicam credidit mittenda sufficere.* Plura vide supra ad epistolam 24 (**nunc 28**), ad Flavianum.

Ad calcem hujus collectionis haec in ms. cod. Barb. uno subjiciuntur. *Explicuerunt testimonia de libris SS. Patrum decerpta, quae ostendunt Christum geminae substantiae*

gigantem esse, id est et Deitatis, et humanitatis veras perfectasque naturas unam Christi esse personam.

1559 DE LIBELLO CONFESSIONIS LEPORII
MONACHI, *cujus auctor S. Augustinus nunc
primum asseritur.*

Nostra haec editio istam epistolam seu testimoniorum cumulum uno testimonio, eoque egregio auctiorem exhibet, quod quidem beneficio Grimanici nostri codicis ms. toties laudati nobis advenit. Habetur ultimo loco inter testimonia ex Augustino excerpta, cui sub hoc titulo ascribitur: *Item ejusdem ex libro assertionis fidei*; et hoc habet exordium: *Nostrum namque est credere*, etc. Quantalibet porro diligentia evolvas Augustini lucubrationes, nuspiam apparebit tale opusculum, ex quo haec verba deprompta sint, nec aliud simili titulo decoratum. Sunt autem verba eximii illius libelli, qui *Leporii epistola vel confessio* seu *liber emendationis*, vel *libellus satisfactionis* dicitur; cujus vel partem retulere, vel mentionem saltem fecere antiquissimi auctores Joannes Cassianus, lib. I de Incarn. Dom.; Joannes papa II, epist. 3, ad Avienum et caeteros senatores; Vigilius Tapsensis, lib. XI de Trinitate; Facundus Hermianensis lib. I Defensionis trium capitulorum; Gennadius, in Catal. virorum illustrium; et Sigebertus. Addit Joannes Garnerius Basilium diaconum Thalassiumque et alios monachos, quorum libellus supplex ad Theodosium Augustum habetur I parte Act. Ephes.

syn. cap. 30; sed profecto Leporium, qui in eo libello recensetur inter episcopos Divinitatis Christi defensores, et ipsum episcopum fuisse eo ipso apparet non monachum illum cuius confessionem expendimus. Videtur Basilius ordinem temporum servare in ea enumeratione, ac proinde de Leporio aliquo episcopo qui floruerit ante Ambrosium Mediolanensem, universam synodum Africanam quam commemorat, Joannem Chrysostomum, Severianum, Atticum Constantinopolitanum, qui post Leporium nominantur. Deinde, si de Leporio nostro et de illa synodo Africana, quae confessioni ejus suffragata est, loqui voluisset Basilius, utrumque conjunxisset, nec medium inter Leporium et synodum inseruisset Ambrosium. Denique sola nominis similitudo levius est fundamentum quam ut huic assertioni statuendae sufficiat, cum et in concilio Toletano I et alibi legantur hujus nominis aliquot viri. Ad synodum quod attinet, quam Africanam universam appellat Basilius, quis sibi persuaserit eandem esse in **1560** qua Leporii confessio approbata, si epistolam inde missam ad Gallicanos episcopos, subscriptionesque Africanorum inspexerit? Certe si ex Basilii diaconi verbis synodus universalis Africae intelligenda est, ad illam oculos intendisse crediderim, quae anno 397. Attico et Caesario coss., habita, et in qua *Nicaeni concilii professio et fides recitata est et confirmata*, ut videri potest cap. 2 codicis Romani.

Exstat idem excerptum confessionis Leporianae in illo testimoniorum delectu quem habet actio 2 Chalcedonensis concilii, sub hoc titulo: *Item ejusdem Augustini sermone*: DE EXPOSITIONE FIDEI. Verum cum alienis hactenus verbis personatum prodierit, ex Graeco scilicet translatus, haec est

ratio cur a nemine hujus auctor Leporius sit deprehensus, etsi haec eadem verba et apud Joannem Cassianum et apud Vigilium Tapsensem transcripta legerentur, antequam integrum opusculum cura doctissimi Sirmondi a tenebris vindicaretur.

Hoc gemino fretus suffragio, Actorum scilicet Chalcedonensis concilii et ms. Grimani aurum contra aestimandi, asserere non dubito libellum illum emendationis Leporianae germanum esse magni Augustini fetum. Quod nonnullis etiam momentis firmare supervacaneum esse non existimo: cum et huic libello non parum auctoritatis ex tanti parentis nomine, nec gloriae parum Augustino ipsi ex synodalis libelli conscriptione accedat.

Primum igitur tanto majoris auctoritatis mihi esse videtur utrumque illud testimonium, quod et S. Leo, et oecumenicae illius synodi Patres aetate Augustini floruerunt. Decennium enim a morte Augustini elapsum non erat, cum ad Romanam sedem evectus est Leo noster: cujus undecimo pontificatus anno in synodum oecumenicae coierunt Chalcedonem sexcenti illi Patres.

2. Cum adhuc archidiaconi munere fungeretur S. Leo in Gallicanis provinciis aliquamdiu commoratus est, quas primum Leporius suo errore inficere coeperat, quasque postmodum suae emendationis publicatione recreavit. Etsi enim nullius antiqui monumenti auctoritate testatum habeamus quod recentior quidam prodidit, videlicet Leonem nostrum, antequam pontificatus apicem adeptus esset, non semel Gallicanas provincias adiisse; certum tamen est Prosperi testis non modo aequalis, sed et ocularis testimonio,

quod tunc temporis Leonem nostrum Galliae detinebant, cum Sixtus papa excessit e vita anno Domini 440 fere ineunte. Facile igitur potuit vir omnium ecclesiasticarum **1561** rerum curiosus indagator vel a Prospero, vel ab aliis regionis illius hominibus hoc ipsum discere, quod postea et universali synodo et Leoni Augusto et toti etiam posteritati notum esse voluit, Augustini stylo confessionem Leporianam exaratam fuisse.

3. Nisi certo certius S. Leo cognovisset sive ex publica notitia, sive aliunde, vere Augustini fuisse hunc, de quo agimus, libellum, numquam id commisisset, ut illud tamquam authenticum catholicae veritatis testem sub tanti doctoris nomine synodo oecumenicae proponeret, praesertim cum ex Africana Ecclesia nonnulli episcopi adessent concilio Chalcedonensi, quibus probe nota erant omnia Augustini sui opuscula. Hoc enim in comperto est in sacris Ecclesiae synodis oecumenicis non nisi ex certa SS. Patrum traditione, eaque ex indubitatis illorum scriptis expressa, catholicam doctrinam statui; qui secus faceret, sacrosanctam veritatem Ecclesiamque ipsam contemptui probrisque haereticorum hominum ultro exponeret, quod de pontifice nostro minus quam de quoquam alio existimandum est.

4. Nemo est qui nesciat quam personam sustinuerit per illam aetatem Augustinus tum in universa Ecclesia, tum maxime in Africana: nullum quippe coactum est tunc temporis in his regionibus *concilium, cui dux Aurelius, ingeniumque Augustinus* non esset; nec ingenium modo, sed et oculus, et lingua, et manus. Unde cum Leporii negotium actum fuerit, ejusque confessio approbata in Africana synodo (hoc enim et Joannes papa II diserte asserit in epistola ad Avienum

caeterosque senatores, et ipsa Africanorum episcoporum ad Gallos epistola indicat, quae synodicae formam prae se fert), quis dubitet in hac occasione, ut in caeteris Augustini stylum mutuata esse synodum?

5. Quae ratio epistolam Afrorum mox laudatam Augustino ut auctori asserit (cui sententiae Sirmondus subscribit) eadem et libellum illi vindicat: stylus enim utrobique Augustinianus est; nec stylus solummodo, sed etiam doctrina ipsa conceptusque Augustinum prorsus redolent, ut legenti facile patebit. Sic in epist. 3 ad Volusianum ait quod homo *Deus homini permixtus sit*, et quod *persona Christi mixtura est Dei et hominis*; monetque ibi, ut et in excerpto, lectorem ut *recedat a consuetudine corporum, qua solent duo liquores ita commisceri, ut neuter servet integritatem suam*. Vide etiam lib. IV de Trinit. cap. 20, Euchiridii cap. 35 et 36. Quod item in hoc eodem testimonio dicitur Deus *capax non capabilis*, Augustiniani styli est; sic enim inquit Aug. in altercatione cum Pascentio: *Incapabilem autem nec legunt, nec juste defendunt. Quomodo enim incapabilis Pater, quem capit Filius totum? . . . 1562 Quomodo incapabilis Pater, qui capitur totus a Filio? . . . Qui capit omnia, quem capit nemo, sed hominum: nam totus capitur a Filio*. Denique de modo quo Deus totus implet omnia, et in hac ipsa Leporianae confessionis parte, et in epist. citata ad Volusianum iisdem verbis disserit. Ab accuratiori ampliorique utriusque collatione consulto me contineo. Hanc spartam venustius adornabunt viri doctissimi San-Germanenses Benedictini, qui S. Augustini Opera novis curis expurgata, aucta, illustrata prope diem daturi sunt in lucem. Interim alia Augustini loca

huic confessioni concinentia indicata lege in notis eruditi viri Joannis Garnerii, parte I Operum Marii Mercatoris, pag. 230.

6. Non ea eruditione ornatus videtur fuisse Leporius monachus, ut eximiae fidei professioni conscribendae idoneus esset, praesertim cum de abstrusissimo incarnationis mysterio ageretur, quod omnem humanae mentis captum longissime superat. Enim vero quod summa animi demissione de se fatetur Leporius, illaesa veritate dictum esse putaverim, quod, inquam, errorem suum in propriam ipse imperitiam refundit, et *stultam*, ut ipse ait, *simplicitatem* suam accusat. Si cujus autem operam desiderare compulsus est Leporius ad suam confessionem exponendam, non alterius debuit quam Augustini, tum ob eam rationem quam supra numero 4 posuimus, tum quia ejus studio et emendatus fuerat et ad sanam fidem revocatus. Augustinum enim, aliorum nominibus suppressis, nominant Gennadius et Leodiensis epistolae Afrorum codex apud Sirmondum tomo I Conciliorum Galliae.

7. Denique Leporius suo ipse subscribens libello satis indicat ab alio eundem fuisse conscriptum, cum eum *suo sensu dictatum esse* commemorat, et ita de eo loquitur: *Hujus epistolae fidem, hujus epistolae professionem*; in quo videtur eam non ausus esse vocare suam, quem sciebat ab alio fuisse dictatam. Nec magni momenti est quod ex synodica Africanorum episcoporum epistola objicias, qui confessionem illam Leporii *ipsius esse testantur*. Multis enim nominibus ipsius erat et dicebatur, quia videlicet ipsius sensu dictata, ipsiusque nomine evulganda erat; quia ejus fidem emendationemque palam faciebat; quia denique propria eam manu descriptam proprioque munitam chirographo in Gallias

mittebat. Et certe plurimum intererat tunc temporis ut ipsius industria et ingenio conscripta esse crederetur, ut eo libentius promptiesque eorum consensus subscriptioque eliceretur, quos in errorem suum pertractos in Africam secum abduxerat. Denique plurima sunt hujusmodi epistolarum exempla, quae non eorum esse dicuntur qui eas conscripserunt, sed eorum **1563** quorum vice ac nomine fuerant ab alio compositae. Talis est celebris epistola Pelagii papae II ad Eliam et alios Istriae episcopos. Tales apud Augustinum, Bernardum et alios plurimae, quae tunc quando missae sunt, dictam ob causam iis a quibus mittebantur attributae sunt, nunc vero merito jure germanis suis auctoribus restituuntur.

Etsi porro luculenta haec et Augustino digna sit epistola seu confessio, non tamen *tantae fuit auctoritatis, ut propterea Leporius inter doctores catholicos censeretur in Oriente, et Augustinus, qui solus e quatuor subscriptoribus superstes fuit anno 430 ad concilium Ephesinum vocaretur; quamquam*, addit J. Garnerius, *cujus et illa verba sunt pag. 230, Volusianus, cum ea tempestate in aula Theodosii versaretur, non sine causa dici potest impulsor, ut Augustinus prae caeteris Afris nominatim accerseretur.* Nec enim Leporius, ut vidimus, inter doctores in Oriente numeratus est, nec Augustinus ista commendatione indigebat, ut prae caeteris ad synodum vocaretur, cui tot aliis nominibus non haec modo praerogativa, sed et singularissima quaeque debebantur privilegia. Vide supra pag. 43.

AD EPISTOLAM CLXVI. APUD
QUESNELLUM CXXXV. *Neonae Ravennensi*
episcopo.

Hanc Leonis epistolam e loco quem hactenus obtinuerat dimovimus, cumque ad Marciani Augusti consulatum pertinere credita sit, qui incidit in ann. Christi 451, eam modo ad Majoriani Augusti consulatum referendam esse existimamus, hoc est ad ann. 458. Primum enim cum viginti epistolae Leonis anno 451 datae etiam nunc supersint, nulla tamen alia Marciani consulatu annotata reperitur, omnes Adelphii consulatum inscriptum habent. Quis igitur sibi persuadeat, Leonem sibi in omnibus vel levis momenti rebus constantissimum, post tot epistolas nomine Adelphii consulis insignitas, stylum mutasse, et de Marciani nomine apponendo cogitasse? Quod enim de hujus Augusti consulatu in illis epistolis non meminerit, non ex memoriae lapsu vel oscitantia casuve aliquo contigisse credendum est, sed potius putandum non ita fuisse in usu per ejus consulatum tempora numerare, licet hujus omissionis ratio non appareret. Hoc et pro certo habendum nequaquam id a Leone omittendum fuisse, si usus tulisset, praesertim cum illae omnes epistolae in Orientem missae sint, et ad Orientales **1564** episcopos datae; immo ad Constantinopolitanum antistitem, ad Julianum Coensem, ad Pulcheriam Augustam, ad synodum Chalcedonensem, et ad ipsum imperatorem Marcianum. Quibus consideratis nemo sibi suadebit unicam epistolam, post illas omnes scriptam et ad Italiae episcopum missam, praeter consuetudinem decoratam fuisse Marciani nomine.

2. Quoties unicum consulem in epistolis suis Leo annotavit, tolles Occidentalem consulem, non vero Orientalem nominavit. Quod non in solo hujus anni consulatu fere vicesies sic annotato usurpavit; sed et in aliis pluribus. Epistola enim 18 [**nunc 19**] an. 448 solo Posthumiano; sex anni 452, solo Herculano; quatuordecim an. 453, solo Opilione; duae an. 455, quae solae sunt, Valentiniano uno; epist. 129 [**nunc 159**] an. 458, solo Majoriano; epist. 137 [**nunc 169**] an. 459, solo Recimere designantur. In quo rationem simul habes cur tot epistolae hujus anni 451 Adelphii potius consulatum habeant quam Marciani, etiam illae epistolae novem ad Marcianum ipsum conjugemque ejus Pulcheriam datae; et cur epistola quam discutimus non debuerit annotari Marciani unius consulatu: nimirum haec erat, ut apparet, tunc temporis consuetudo, ut Occidentales Occidentalem, Orientales Orientalem consulem publicis instrumentis inscriberent.

3. Numquam ita a Leone positam esse consularem notam, *consulatu*, sed vel consule vel consulibus, legenti facile est animadvertere, ut aliena manu additam nemo non videat hujus epistolae notam.

4. Apparet ex epistolae hujus inspectione eam a Leone fuisse scriptam ad consultationem episcoporum illius provinciae, quae Ravennensi suberat, illiusque consultationis occasionem natam esse ex reditu aliquorum hominum, qui ex illis regionibus in captivitatem abducti ab aliquot annis fuerant post barbaricam aliquam irruptionem, et tunc demum ad sedes suas libertatemque redierant. Constat autem pace potitam fuisse Italiam Leonis papae temporibus saltem usque ad annum 451, quo volunt hanc scriptam esse epistolam. Jam

quidem coeperat irruptio barbarorum duce Attila timeri a Romanis: vastabat enim tunc temporis Gallias vir ille ad hominum terrorem natus, et merito tantam tamque vicinam barbarorum multitudinem Roma formidabat; sed Italiam non est ingressus, nisi anno sequenti 452, quo *Attila continuo resumpta fiducia*, ut Paulus Diaconus scribit, *cruentus Italiam petit, Aquileiam captam funditus eradit, Ticinumque et Mediolanum regias urbes excidit*. Multum ergo verisimile est Ravennensem **1565** regionem inter Italicas nobilissimam, Attilanum expertam esse furorem (etsi civitatem ipsam praesulis sui precibus liberatam esse nonnulli referant), plurimosque saltem ex agro et parochia Ravennensi inde raptos in captivitatem anno 452, quando aetatis defectu nondum *ullius rei firmam poterant habere notitiam*, ut ait Leo, post aliquot annos, scilicet 457 et 458, discretionis annos libertatemque simul et patriam assecutos esse, et de suo baptismo dubitare coepisse ac regenerationis gratiam ambire. Quae Italis occasio fuit consulendi pontificem Romanum, et Romano pontifici ad illius regionis episcopos hanc scribendi epistolam, sicut et aliam, propter controversias ex eadem clade et captivitate barbarica nascentes, scripsit ad Aquileiensem episcopum, eodem hoc Majoriani Augusti consulatu. Quam facile autem fuerit ut errore librariorum pro *Majoriani* nomine *Marciani* nomen irrepserit, nemo non videt: praesertim cum saepissime ancipites et fugitivi mss. codicum apices divinare cogant lectorem, quorum etiam penuria his nos conjecturis, si tamen merae conjecturae sunt, contentos esse compellit. Vix enim geminus codex ms. adfuit, et ex Cantabrigensi, cujus lectiones variae nobis transmissae sunt, nihil lucis affulget, nisi quod humanissimus vir dominus Gale indicat diem quo epistola scripta est illic non esse

annotatam; ut probabile sit consularem quoque notam ab illo codice abfuisse. Haec curiosius investigasse non omnino inutile fuerit, tum ad ordinem Epistolarum sancti Leonis securius figendum, tum ne hac epocha amplius abutantur scriptores ecclesiastici, qui eam epistolae consularem notam adire solent, ut annum obitus S. Petri Chrysologi Ravennae episcopi investigent; immo et tempus mortis S. Germani Autissiodorensis, qui in ea profectione decessit, in qua Ravennae exceptus est a S. Petro Chrysologo, hujus civitatis episcopo.

1. *Neonae seu Neoniae.* Ita Victor. codex et indices Cisterciensis et Claromariscensis cum edit. Isidoriana, necnon Ughellus in Italia sacra. Nec vero inusitatum hoc nomen est. subscripsit enim concilio Chalcedonensi Neon, episcopus Psyllii Pamphiliae. Porro ille Neon, sive Leo, ut alii, successit Petro Chrysologo an. 450, decessitque tertio sui pontificatus anno, ut refert Ughellus.

2. *Inexpiabile scelus.* At Leonis nostri sensum August. epist. 203: *Rebaptizare hominem haereticum, omnino peccatum est; rebaptizare autem catholicum, immanissimum scelus est;* ubi, ut vides, uterque latum discrimen ponit inter catholicum qui rebaptizat haereticum, et haereticum, qui rebaptizat catholicum.

3. *Juxta haereticorum dogma, contra 1566 SS. Patrum instituta.* Ita Thuan. et Cantabr.; at vulgat.: *Juxta haereticorum damnata a sanctis Patribus instituta.* Porro vel Donatistas mihi videtur indicare S. Leo, teste S. August. de Haeresibus cap. 69, vel forsitan Novatianos et Montenses, de

quibus idem affirmat Innocentius I epist. ad Victricium cap. 8.

Sententia. Ita Thuan. et Cantabr. necnon Gratianus et Yvo; vulg., *doctrina*.

4. *Nec vereamur huic salutis januam aperire*, etc. Ita intrepide tales baptizari volebant, etiam sine apposita conditione, Patres concilii Carthaginensis, quod quintum vocant, in cod. Afric. num. 72, Leo noster epist. 2 [**nunc 167**] ad Rusticum Narbon. et Gregorius III octavo saeculo; quod fere usque duodecimum in praxi fuit, quo coeperunt novam supplendi baptismatis viam inire. Nam Alexander III PP. primus esse videtur qui post annum 1160 hanc baptizandi formulam sub conditione conceptam invexit: *Si baptizatus es, non te baptizo; sed si non baptizatus es, ego te baptizo in*, etc., quam ab illo hausit scholastica, quae eodem fere saeculo nata est, theologia.

5. *Per episcopalis manus imposuit.* Eamdem disciplinam assertam lege epist. 2 [**nunc 167**] ad Rusticum Narbon. inquis. 18, et epist. 129 [**nunc 169**] ad Nicetam Aquileiensem; concil. Arelatens. I, can. 8; Constantinop. I, can. 7; Siricium papam epist. ad Himerium Tarracon.; Innocentium I, epist. ad Alexandrum Antioch. episc. et ad Victricium Rothomag. Cum is ultimus ad episcopalis manus impositionem Arianos aliosque huiusmodi haereticos recipi *sub imagine* vel *cum imagine poenitentiae* decernit, videtur erudito viro mediam quamdam iniisse viam inter antiquiorem disciplinam, quae haereticos ad Ecclesiam revertentes poenitentiae, et, ut loquitur Cyprianus, *lamentationibus et satisfactionibus* subiciebat, et

eam quam hic Leo noster indicit, quae nihil aliud praeter manus impositionem ad virtutem Spiritus sancti recipiendam, includit. Sed cum Siricius Innocentio antiquior nihil amplius quam Leo noster requirat, tale discrimen nobis probari non potest; nec aliud *per imaginem poenitentiae* significari putaverim, quam erroris pristini abdicationem per professionem fidei aliquasque caeremonias dejecti poenitentisque animi indices, quae plerumque manus impositioni praeibant.

1567 AD EPISTOLAM CLXVII. APUD QUESNELLUM II. *Rustico Narbonensi episcopo.*

1. Hanc ad Rusticum Narbonensem epistolam anno Christi 452 assignat Sirmondus Conc. Gall. tom. I, cui et alii postea scriptores consenserunt. Ratio nulla profertur cui isthaec epocha nitatur. Hanc illos suspicor in mente habuisse. Epistolam turbulentis temporibus scriptam esse testari videntur et anxietas Rustici, quem variorum scandalorum adversitas ad abdicandam pontificiam dignitatem pene adduxerat, et variae quaestiones quas ex barbarica irruptione et provinciarum clade natas pronum est credere, ut sunt illae parvulos a barbaris in captivitatem abductos, ab haereticis baptizatos, gentiliter conversatos, et contaminatos immolatitiis escis significant. Venit enim statim in mentem clades illa miseranda, quam Hunni, duce Attila, intulerunt Galliis hoc 452 anno; nec dubitatum est quin hujus calamitatis

occasione consultus a Rustico Leo noster istas ad eum litteras dederit.

Verum aliter de harum aetate statuendum puto. Si enim inquisitionum tituli considerentur, quos ex plurimis codicibus mss. restituit Sirmondus, quosque in duobus Thuaneo et Trecopithoeano ipsi vidimus, difficile non erit sibi persuadere Rusticum Narbonensem occasione, non Gallicae cladis ab Attilanis copiis illatae, sed potius Vandalicae direptionis et persecutionis, qua regiones Africanae longe lateque vastatae sunt, hanc consultationem ad Leonem papam misisse. Hoc satis innuit inquisitio 18: *De his qui ex Africa vel Mauritania venerunt, et nesciunt in qua secta sint baptizati*, etc. Cui titulo, praeter mss. codicum fidem, accedit auctoritas ex lib. II Auxilii de ordinatione Formosi papae, ubi idem legitur. Cum enim direpta maxima parte Africae Geisericus ipsam urbem Carthaginem suae potestati subjecisset, narrat Victor Vitensis impium illum et barbarum regem navibus fractis imposuisse maximam clericorum turbam una cum Quodvultdeo Carthaginensium episcopo, **1568** eosque nudos et exspoliatos prospera navigatione Neapolim Campaniae appulisse. Quin et senatorum atque honoratorum multitudinem primum exilio crudeli contrivit, postea transmarinam in partem projecit. Immo cunctos amissis omnibus bonis ad Italiam navigare compulit Geisericus, testibus eodem Victore et Fulgentii actis. Nec dubium est quin plurimi quoque persecutionem fugientes in Gallias transmearint; quod et titulus seu inquisitio 18 citata comprobat, et suadet frequens quod Gallicanis regionibus cum Africanis semper intercessit commercium. Cum autem Carthagine potitus sit Geisericus anno 439 exeunte, annis proxime sequentibus, quibus maxime

furorem suum exercere coepit tyrannus, ex Africa se catholici, et ipsi etiam Manichaei, ut ex Leonis ipsius epistolis suggerit Baronius, subduxerunt; ita ut eorum in Gallias adventus occasione dubia nota sint, quibus per S. Leonem consultum esse voluit Narbonensis episcopus.

Ut etiam circa haec eadem tempora, nempe ann. 442, 443, vel 444, scriptam esse credam hanc epistolam facit, quod ex iis dubiis quae proponit Rusticus nonnulla agitabantur per easdem illas regiones, eademque tempora, et de illis a conciliorum Gallicanorum Patribus pronuntiatum est, scilicet in Arausicano I, Vasensi I et Arelatensi II conciliis. Arausicanum enim I agit can. 3 de poenitentibus qui de corpore recedunt; can. 4 de clericis, an iis concedenda sit poenitentia; can. 12, an infirmo subito obmutescenti danda sit poenitentia; can. 23 et 24, de continentia diaconorum; can. 8, 9, 21 et 25, de illicitis ordinationibus; can. 28, de his qui professi castitatem, eam violant, ut poenitentiae subjiciantur. Vasense I agit de poenitentibus subito mortuis, ut eorum oblationes recipiantur. Arelatense vero I, quod pleraque antecedentium istorum capita resumit, eadem quoque dubia complectitur et resolvit. Ex quibus duorum unum aliquod sequi mihi videtur, scilicet vel Rusticum ad Leonem scripsisse antequam eae difficiles quaestiones in conciliis supradictis ventilarentur et enodarentur; supervacaneum enim videretur et praeter consuetudinem Gallicanam, ut post soluta in pluribus comprovincialibus aut majoribus etiam synodis dubia, **1569** alia de eisdem consultatio haberetur: vel certe, si non praecessit has synodos Rustici epistola, non ab illarum aetate plurimum recedere putanda est; sed forte Rusticus existimavit illarum statutis sibi standum non esse, tum quia in

multis durior disciplina apparebat, tum quod inter ipsum et Hilarium Arelatensem episcopum, quo auctore ac praeside conditi canones fuerant, aliquid suberat simultatis, propter summam hujus in Ecclesias Gallicanas auctoritatem, quae Narbonensis metropolitae et aliorum metropolitanorum episcoporum splendorem obscurabat. Et quidem jam olim sub Zosimo et Bonifacio Romanis pontificibus inter utriusque illius civitatis episcopos gravis controversia exarserat, ut ex illorum decretis manifestum est, nec par est credere aliquid de suo jure Narbonensem umquam remisisse; praesertim cum posterius Bonifacii papae iudicium Narbonensi Ecclesiae sua jura asseruisset. Revera numquam illis synodis interfuit Rusticus, quae ab Hilario Arelatensi congregatae sunt ex plurium provinciarum episcopis, quales fuere Regensis, Arausicana I, Vasensis I et Arelatensis II, ne metropolitico juri suo ullatenus derogatum esset: nec illarum constitutis parendum sibi esse existimavit, ne illius jurisdictionem agnosceret, a quo ut totius synodi praeside condita maxime fuerant et promulgata.

Ad Rusticum etiam aut aliquem alium Metropolitanum, qui se eam ob causam synodo sistere neglexerat, vel consentire recusabat, pertinere arbitror synodi Arausicanae I, can. 29, quo episcopis illis poenae intentantur, qui vel per se, vel per legatos, praesentes se synodis non exhibuerant, aut non essent deinceps reddituri. *Non ita, inquit, praetereuntes eos qui synodo aut per se, aut per consensus suos, vel ad vicem sui per legatos destinandos adesse detrectant, ut sibi supra nos illi placeant, qui Patrum statuta despiciunt*, etc. Ex his enim verbis intelligis aliquos fuisse qui non modo per se, aut per legatos, sed nec *per consensus suos* synodorum illarum

participes fieri volebant quod de Rustico magis quam de quoquam alio cogitare promptum est, propter contentionem quam Arelatensi moverat de juribus Ecclesiae suae, vel (quae erat prior nostra ratio) propter durioris disciplinae austeritatem, quam emolliendam esse Leonis responso sperabat. Scilicet cum Romae olim commoratus esset Rusticus, ut testatur **1570 S.** Hieronymus, in epistola ad ipsum, multa illic aliter usurpari viderat quam in Galliis agerentur. Et revera Romana hujus Leonis epistolae disciplina in multis diversa apparet a Gallicana, quod paulo accuratius discutere supervacaneum non erit.

Nam Arausicanae synodi canon. 3 reconciliatoriam manus impositionem poenitentibus qui de corpore recedunt concedi vetat. S. Leo in epistola 83 (**nunc 108**), ad Theodorum, cap. 4, iisdem praecipit communionem non negari.

Can. 12 statuit *subito obmutescenti poenitentiam dari posse, si voluntatis aut praeteritae testimonium aliorum verbis habet, aut praesentis in suo nutu*; communionem vero dandam non esse, satis silentio suo testatur, quam tamen Leo noster ibidem concedendam esse decernit.

Can. 4 asserit *poenitentiam desiderantibus clericis non negandam*. Clericorum porro nomine si, quod plerumque fit cum nihil additur, omnium ordinum clericos comprehendit, contrarius est Leoni, qui ad inquisit. 2 hoc alienum esse ait a consuetudine ecclesiastica, ut presbyteri vel diaconi per manus impositionem remedium poenitentiae accipiant.

Can. 22, 23 et 24, clericos omnes inferiores, etiam subdiaconos, a lege continentiae absolvunt, dum eam solis

imponunt diaconis, et iis qui supra diaconos sunt. S. Leo ad inquis. 3: *Lex continentiae, inquit, eadem est ministris altaris quae episcopis atque presbyteris: qui cum essent laici, sive lectores, licite et uxores ducere et filios procreare potuerunt; sed cum ad praedictos gradus pervenerint, coepit eis non licere quod licuit;* ubi dubium non est quin inter altaris ministros et eos qui ad praedictos gradus pervenerint, subdiaconos numeret, cum praesertim ultra lectoratum licitum non esse conjugium clericis asserat, et seipsum satis explicet in epistola ad Anastasium Thessalonicensem circa idem tempus data, in cuius capite 4 diserte subdiaconis per legem ecclesiasticam interdictum esse matrimonio asseverat.

Can. 25 ad subdiaconatum promoveri sinit eum qui duplicata matrimonia inciderit, etsi ultra vetet. Leo noster, cap. 3 epistolae 10, ad Viennensis prov. episcopos, ad sacram militiam eos non permittit accedere, qui vel viduae sunt aut fuerunt mariti, vel non unius tantum uxoris viri fuisse **1571** monstrantur: *Quod nos quidem, inquit, servantes legalia constituta solertius volumus custodiri, non solum circa sacerdotes, sed circa clericos quoque minoris officii.* Quod longe recedit ab illo Gallicano canone.

Vasensis I, canon. 2. statuit: *Pro his qui poenitentia accepta in bonae vitae cursu satisfactoria compunctione viventes, sine communione inopinato nonnumquam transitu in agris aut in itineribus praeveniuntur, oblationem recipiendam, et eorum funera, ac deinceps memoriam ecclesiastico affectu prosequendam, etc.* Quibus verbis patet Ecclesias Gallicanas poenitentibus improvise obitu decedentibus post mortem communicasse, etsi eisdem viventibus, utpote poenitentiae stadium decurrentibus, non communicavissent. S. Leo e

contra, ad inquis. 8, respondens, ait: *Horum causa Dei iudicio reservanda est, in cujus manu fuit ut talium obitus usque ad communionis remedium differretur: ros autem, quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus.* His non multum dissimilla scribit epist. 83 (**nunc 108**), ad Theodor. Foroj., cap. 3.

Has libuit sanctiones referre et mutua collatione versare, ut et disciplinae varietas in variis Ecclesiis etiam vicinis eluceat, et simul quid ad consulendum de his Leonem papam moverit Rusticum intelligeremus, quod et ad ipsius epistolae aetatem figendum plurimum facit.

Unum et alterum addam, quod conjecturas nostras firmare potest. Primum est, de una forsitan illarum synodorum, quas memoravimus, Leonem loqui, cum initio sermonem habet de *Gestis quae in episcoporum 1572 honoratorumque examine confecta sunt recensitis*, ut paulo post aliquam illarum scripsisse credatur. Alterum est, dejectionem illam et pusillanimitatem, cui se dabat Rusticus occasione scandalorum quae passim enascebantur, non videri esse ejus episcopi qui in ea dignitate senuisset, nec trepidationem illam in morbis Ecclesiae curandis *medici esse peritissimi*, quo nomine Rusticum appellat Ravennius invitans eum ad synodum Arelatensem III, anno 455, ut Sirmondus conjicit, congregatam in causa Lirinensis insulae, quem triennio solum antecedit annus 452, cui assignandam putavit hanc epistolam Sirmondus; magis autem convenit initiis episcopatus ejusdem, vel annis qui ab illis initiis minus recedunt. Cum enim aliquot episcopalis administrationis anni tam gravis oneris pondus difficultatemque retexissent, tunc coepit vir in pace et quiete monasterii educatus tanto oneri imparem se sentire.

vacationem optare ab episcopatus laboribus, et reliquum vitae tempus in silentio et pace velle degere, ita ut opus habuerit S. Leo animos illi adhortationibus suis addere, et contra hujusmodi terrores spe coelestis adjutorii eum communire.

Ad hunc Rusticum egregia S. Hieronymi exstat epistola, qua ipsum tunc *adolescentiae, immo pubertatis incentiva*, ut loquitur, *calcantem et perfectae aetatis gradum scandentem*, ad monasticam vitam instituit. Patria Massiliensem eum fuisse elicio ex epistola S. Hieronymi jam laudata, ubi Rusticum in materna domo adhuc commorantem ad Proculi Massiliensis episcopi disciplinam **1573** remittit. *Habes, inquit, istic sanctum doctissimumque pontificem Proculum, qui viva et praesenti voce nostras schedulas superet, quotidianisque tractatibus iter tuum dirigat* (**Hieron. epist. 4, ad Rust., sub finem**). Suffragatur inscriptio Narbonensis, ubi et Venerii Massiliensis episcopi socius in monasterio fuisse, et ejusdem Ecclesiae compresbyter legitur.

Rusticum ait Hieronymus religiosam habuisse matrem multorum annorum viduam, quae aluit, quae erudit infantem, ac post studia Galliarum, quae vel florentissima erant, misit Romam, non parcens sumptibus, et absentiam filii spe sustinens futurorum. Quod cum se audiisse testatur: *Audio, inquit, religiosam te habere matrem*, etc. (**Ibid., post init.**), non abs re est existimare Rusticum, cum de vita instituenda Hieronymum vebet consulere, litteras suas Sisinnio dedisse preferendas; illi, inquam, Sisinnio monacho, quem legavit in Orientem S. Exuperius Tolosae episcopus cum ingenti pecunia quam in monachorum Palaestinae et Aegypti subsidia destinabat. Non

unius enim Exuperii litteras ad Hieronymum detulit Sisinnius, sed et aliorum Tolosani monasterii monachorum Minerii et Alexandri, et sanctorum presbyterorum Riparii et Desiderii, qui etiam ad ipsum Vigilantii libros miserunt; necnon plurium tam virorum quam mulierum. *Multas enim*, ait ipse, *sanctorum fratrum ac sororum de vestra provincia ad me detulit quaestiones Sisinnius* (**Hieronym., epist. 152, ad Minerium et Alex.**). Quos inter Rusticum numero, qui Massiliae habitans monacho huic navem in illius civitatis portu scandenti ad Hieronymum litteras dedit, cujus fama universas orbis Christiani regiones, sed praecipue Gallicanas longe lateque pervaserat; atque ex hujus perlatoris colloquiis de Rustici genere, studiis et ejus matris pietate, audire ea quae refert facile potuit. Illud etiam persuadet de Exuperio eleemosynisque ejus in Palaestinam delatis injecta mentio, de quibus ita loquitur, ut de re praesenti, quod constat ex ipso Hieronymo anno Christi 406 contigisse. Unde necesse est circa idem tempus scriptam fuisse Hieronymi epistolam ad Rusticum. Quae quidem ideo curiosius investigare volui, quod inde lucis non nihil affulget ad inquirendum Rustici monasterium, de quo inscriptio Narbonensis mentionem facit. In Massiliensi illum constituerat vir erudius Stephanus Baluzius; sed cum aliquid incommodi in ista opinione occurreret, Lirinensi eum monasterio vindicandum esse postmodum existimavit. Ego nec in hoc, nec in illo monachum egisse Rusticum facile probare posse mihi videor, sed Tolosani potius monasterii alumnum fuisse existimo. Enim vero constat epistolam ad Rusticum scriptam esse ab Hieronymo aliquo saltem tempore ante vastitatem Galliis illatam a barbarorum exercitu, quam idem deflet in epistola ad Ageruchiam de Monogamia (**Hieronym. epist. 11, ad Ager.**).

Cum enim Aquitaniae et Narbonensis, aliarumque provinciarum urbes ultimo die anni 406 vastare gladius vel premere **1574** fames coeperit, nec de iis mentionem facere omisisset Hieronymus, nec Exuperius ad Palaestinae et Aegypti regiones opes et subsidia transmisisset, quae suis maxime tunc necessariae fuissent. Nondum autem ea tempestate apud Massiliam sedem constituerat Joannes Cassianus, necdum extruxerat suum monasterium. Cum enim de rebus optimi magistri sui Joannis Chrysostomi plurimum sollicitus esset, cujus etiam nomine litteras ad Innocentium detulerat, fas non est credere eum Romam reliquisse ante sancti hujus episcopi mortem, quae anno 407 contigit, et per quam ejusdem causa finita est. Lirinense vero monasterium vix tum exurgebat, nec ita saltem celebre evaserat, ut e regione satis remota Rusticum sua fama exciret: cui S. Hieronymus antiquum Tolosae indicabat coenobium, in quo monasticae vitae instituta vigeant, quod insuper Exuperii, qui episcopali sollicitudine, vitae exemplo, et charitate in pauperes erat insignis, praesentia plurimum commendabat. Quin enim in sancti illius episcopi manu essent Narbonenses monachi dubitare non possumus; cum ex illis Sisinnium assumptum legimus, qui illius eleemosynas in Palaestinam et Aegyptum usque deferret.

2. Cum eundem Rusticum monasticam vitam aggredi meditantem ad Proculi Massiliensis doctrinam et monita, et ad Exuperii exemplum remiserit Hieronymus, nemo crediderit illum facile ab istorum episcoporum vicinia longius recedere voluisse. qui quanti Hieronymi consilia faceret, satis indicavit, cum eum in transmarinis et remotissimis ab orbe

Gallico regionibus commorantem, ignotus licet consulere non dubitavit.

3. Nullam idem doctor vel Lirinensis eremi vel coenobii Massiliensis habet hic mentionem: sed ad Tolosanum potius monasterium invitasse videtur juvenem illum his verbis: *Hujus (Exuperii) tu e vicino sectare vestigia, et caeterorum qui virtutum illius similes sunt, quos sacerdotium et humiliores facit et pauperes.*

4. Cum hoc solo Galliarum monasterio litterarum et pietatis commercium habuisse videtur Hieronymus: unde et frequentes illinc ad ipsum litterae scriptae sunt, et de Exuperio crebrior mentio facta, et major erga Tolosam affectus, ex quo subortae lacrymae cum illius excidium in memoriam revocaret: *Non possum, inquit ad Ageruchiam scribens, absque lacrymis Tolosae mentionem facere.* Quamobrem de alio cogitasse monasterio credendus non est, cum illius provinciae homini de ineundo monasticae vitae instituto consulenti rescripsit. Hoc forte unum olim viderat, cum aliquando Gallias peragraret. Certe nondum Lirinensis vel Massiliensis fundamenta jacta tunc fuerant.

5. Hoc etiam addo, quod si Venerius Massiliensis et Rusticus Narbonensis episcopi ex insula Lirinensi ad sacerdotalem infulam evocati fuissent, vix fieri posset quin **1575** aliqua hujus rei vestigia in antiquis monumentis exstarent, cum celeberrimi fuerint inter Gallicanos episcopos. De his Hilarius Arelatensis episcopus verba fecisset, qui eodem tempore in Lerino vivebat, sub eademque Honorati disciplina; vel Hilarii Vitae auctor alter Honoratus Massiliensis episcopus. De his Eucherius non siluisset, cum ad Salonium filium instructiones

scribens eos commemorat, quorum ille conversatione vel monitis in insula profecerat. Sed Apollinaris praesertim Sidonius in suo ad Faustum Retensem Eucharistico, ubi huic praecipuos insulae illius incolas in memoriam revocat, Caprasium scilicet, Lupum, Honoratum, Maximum, Eucherium, Hilarium, quorum Faustus socius fuerat, numquam aut Venerium aut Rusticum omisisset recensere: cum et ille adeo commendatus fuerit, ut de illius in monasterio condiscipulatu gloriandum sibi duxerit Rusticus in illa celebri inscriptione quam posteritati excudi curavit, et eundem inter paucos primum nominandum esse existimaverit Coelestinus papa scribens ad universos Galliarum episcopos de S. Augustino ejusque scriptis. Rusticus vero ipse percelebris erat, insignis Ecclesiae praesulatu, in quo triginta et amplius annis claruit, Ravennii Arelatensis episcopi testimonio, qui ejus praecipue opem desideravit, tamquam peritissimi inter Gallicanos episcopos, ut controversia inter quosdam illarum partium antistites et Faustum Lirinensem abbatem exorta tandem componeretur in concilio III Arelatensi, ut ex tractoria Ravennii epistola intelligere est. Sed et ipsius Hieronymi epistola ad eum scripta nota erat in Galliis, in quibus quo loco jam tunc haberentur sancti hujus doctoris scripta, testatur can. 4 concilii Vasensis I anni 442, a quo laudatur epistola ejus ad Nepotianum. Denique Chronologia Lirinensis, cujus auctor nulli pepercit labori ac diligentiae in conquirendis iis omnibus quae celeberrimi monasterii honori conducebant, eosque praesertim numeravit qui illud pietate sua ornassent aliquando, nihil prorsus de egregio **1576** illo episcoporum pari recensuit: de quo proinde ne apicem quidem reperiisse credendus est in antiquis et bene multis quae excussit vel repraesentat monumentis.

6. Etsi non decretorium argumentum petatur ex Narbonensis urbis et monasterii Tolosani situ ac vicinia (in eadem quippe provincia sita erant) magis tamen pronum est ut credamus ex illius paroeciae coenobio in quo florebat monastica disciplina assumptum fuisse episcopum, quam ex Lirinensi, quod ab illa civitate longo spatio dividebatur.

7. Cum Ravennius Arelatensis episcopos invitaret ut Arelatum pro causa Lirinensis insulae terminanda convenirent, encyclicam per Gallias misit epistolam. Hoc autem maxime observandum, quod cum aliquid speciale insertum haberent exemplaria ad eos missa qui ex ipsa insula fuerant assumpti, haec scilicet verba: *Beatitudinem vero vestram praecipue adesse convenit, quos insula ipsa velut sinu quodam genitricis fovens, ad eam gratiam quae nunc in vobis est, Domino instigante, produxit*; satis patet ex eorum numero non fuisse Rusticum, ad quem missum exemplar non illa verba, sed haec alia substituta continet ad calcem epistolae generalis: *Ac praecipue beatitudo vestra, ut adsit primum deprecamur, quia gravior infirmitas necessario medicos peritissimos inquirat.*

Fuerunt haec Rustici initia: quibus ita vixit in monasterio, ut clericus esse meruerit (quemadmodum eum hortabatur Hieronymus) ac postmodum ad pontificalem dignitatem fuerit evectus. Quo vero id anno contigerit, difficile est dicere. Conjicit laudatus ac saepe laudandus Baluzius Rustici ordinationem ad annum Christi 430 referendam esse. An feliciter illi cesserit conjectura, decerni non potest, nisi inspecta, et explicata celebri inscriptione Narbonensi, quam notis suis ad Salvianum et supplem. lib. V Concord. sac. et

imp. inseruit, quae ex inquirendi initii episcopi Rustici consilio hic non potest omitti.

*Inscriptio vetus quae exstat Narbone in palatio
archiepiscopali in aru marmorea.*

1577 *Explicatio inscriptionis Narbonensis.*

Deo et Christo miserante, limen hoc collocatum est anno quarto consule Valentiniano Augusto VI, 3 kalendas Decembris, 19 anno episcopatus Rustici . . . Rusticus episcopus episcopi Bonosi filius, episcopi Aratoris de sorore nepos, episcopi Venerii socius in monasterio, compresbyter Ecclesiae Massiliensis; anno 15 episcopatus sui, die anni quinta, 3 idus Octobris, cum Urso presbytero, Hermete diacono, et eorum sequentibus, coepit deponere parietem Ecclesiae dudum exustoe. Trigesima septima die Quadratum in fundamento poni coepit. Anno secundo, 7 idus Octobris absidem poni fecit Montanus subdiaconus. Marcellus Galliarum praefectus, Dei cultor, prece exegit episcopum hoc onus suscipere, impendia necessaria repromittens, quae per biennium administrationis suae praebuit artificibus mercedem solidorum sexcentorum ad operas, et caeteri solidos mille quingentos . . . Hinc oblationes sancti episcopi

*Venerii solidos C. . . . episcopi Dynami L. . . Oresii CC. .
. Agroecii I. . . et Deconiae . . . saluti . . .*

1578 Praecipua difficultas versatur in explicatione supremae lineae hujus inscriptionis.

LIMEN HOC COLLOCATUM EST ANNO QUARTO, CONSULE VALENTINIANO AUGUSTO SEXTUM; quibus verbis hunc sensum tribuit Baluzius: Positum basilicae limen fuisse anno quarto ab ineunte sexto Valentiniani consulatu, qui incidit in annum Ch. 445. Annos namque, inquit, ab ultimo consulatu primum, secundum, et tertium, etc., numerabant, quousque rursum capessèrent consulatum, ut patet ex antiquis inscriptionibus. Quamobrem anno 448, qui ab anno 445 quartus fuit, collocatum limen putat; qui cum decimus nonus esset episcopatus Rustici, restat ut anno 430 Narbonensis Ecclesiae praefectus fuerit.

Non moleste feret vir eruditus hanc suam interpretationem ad incudem a nobis revocari, ut exordia episcopi Rustici non ignoremus. Non possum igitur mihi persuadere hanc annos numerandi rationem ab uno imperatorum consulatu ad alterum in usu per id temporis fuisse.

Primum enim Onuphrius, in hujusmodi controversiis testis locuples, scribit (**Comm. in Fast. Consul. lib. I**), eam numerandi **1579** annos rationem longe post Rustici Narbonensis tempora iniri coeptam. Roma enim per bellum Gothicum, imperante Justiniano, saepius obsessa, capta, populata, et aliquando diruta et incensa; regibus vero Gothorum, qui consules Occidentales designabant, bello occupatis, intermissum est in Occidente consulare nomen, et

etiam in Oriente neglectum, ita ut viginti et quinque annis Oriens sine consule fuerit. Initio autem imperii Justinii junioris Augusti, dignitas consularis iterum usurpari coepta est, sed alia ratione atque ab antiquis. Nullus enim deinceps privatus consul ordinarius fuit: soli imperatores, quorum primus Justinus junior fuit, consules circa principia imperii semel tantum creabantur in annum; consulatusque anno exacto, imperii deinceps annos. ab ipsorum consulatu, hac ratione numerabant: *Post consulatum imp. N. anno primo. Iterum P. C. imp. N. tertio. P. C. imp. N. quarto*, etc. Haec Onuphrius *fastorum pater* dictus.

2. Aliquando anni quidem notati inveniuntur hac formula, *post consulatum*, etc., cujus exempla aliqua habes in canonum codice Africano, ubi aliquot conciliorum aetas hoc modo designatur. Sed hoc non aliam ob rationem factum est, quam quia adhuc tunc consules Africanis nuntiati non erant: nam certa erat regula ut tunc illa annos notandi formula usurparetur contra consuetum notarum consularium morem. Quamdiu enim dignitas consularis perseveravit, quod in Occidente factum est usque ad Justiniani imperatoris tempora et bellum Gothicum-Italicum per uniuscujusque anni consules ordinarios, tempora notata sunt, annique computati. Cum igitur anni 448 consules ordinarii fuerint Zeno et Posthumianus, ut fasti indicant, et Leonis nostri epistolae duae, omnesque chronicorum scriptores, valde insolens esset in publica inscriptione, quam posteris usui futuram volebat Rusticus, non tritum ab eo numerandi modum usurpatum fuisse.

3. Si ita tamen voluisset, non scripsisset: *Anno quarto, consule Valentiniano Augusto sextum*; sed: *Post consulatum*

sextum Valentiniani Aug. anno quarto. Prima enim verba ad posteriorum sensum trahi vix ac ne vix quidem possunt, nec puto umquam eo sensu esse usurpata.

4. Nec postrema quae posuimus verba, *post consulatum*, etc., inscribere lapidi curasset Rusticus. Hanc enim numerandi rationem tunc solummodo in usum vocabant, cum ordinarii consules non erant designati, seu nondum noti aut nuntiati. *Animadvertendum*, inquit Onuphrius, *illas notas P. C. interpretari debere, quo anno nullus consul ordinarius erat, perinde ac si quis diceret: Annus sine consulibus, qui fuit post consulatum N.* (**Onuphr. in lib. I Fastor. parag. de Consul.**). Quis porro dixerit Posthumianum et Zenonem, qui fuere ani 448 consules, III kalendas Decembris non esse designatos, cum jam a mense Martio **1580** eorum consulatu epistolam suam ad Dorum Beneventanum episcopum notaverit Leo noster? quis putet eosdem nondum tunc in Gallicana provincia cognitos, tam vicina, inquam, provincia, quae praefecti praetorio sedem habebat?

Ex quibus manifestum aliam ineundam esse hujus inscriptionis explicandae viam. Convenientiorem porro nullam invenio quam ut quartum illum annum, de quo agitur, non a consulatu sexto Valentiniani, sed a jactis basilicae fundamentis numeremus. Familiare enim erat antiquis, ut quo tempore construi aedificium publicum coeptum erat, quove perfectum, hujusmodi inscriptionibus notum posteris vellent: qui ritus semper in usu fuit, et hodie etiam ubique usurpatur. Hoc ergo voluit Rusticus significare, per quatuor annos aedificatam esse Narbonensem basilicam, seu quarto anno esse absolutam a quadrato saxo posito, id est a jactis fundamentis usque ad limen collocatum seu finem operi

impositum. Saxum enim quadratum in fundamento poni solebat: unde Livius, libro VI, scribit: *Capitolium saxo quadrato substructum*; exinde absolute *quadratum ponere* idem apud antiquos ac fundamenta jacere, primumque lapidem aedificii ponere, ut in hac inscriptione. Similiter quoniam nonnisi absoluta domo limen poni consuevit, idem antiquis fuit absolutum esse aedificium ac limen collocatum seu finem operi impositum. Unde Institutionum Justiniani lib. I tit. 12: *Limina sicut in domo finem quemdam faciunt, sic et imperii finem limen esse veteres voluerunt. Hinc et limen dictum est, quasi finis quidam et terminus.*

Confirmatur sententia nostra ex eo quod postquam in ipso inscriptionis capite linea oblonga contento, generatim significavit quatuor annos in construenda basilica esse consumptos, consequenter in reliquis, quid, quolibet anno, quove progressu praestitum sit, singillatim explicat. Primo scilicet et basilicam veterem depositam, et novae jacta fundamenta. Secundo, absidem positam, illudque omne biennii opus Marcelli praefecti impensis esse perfectum; altero denique biennio, residuum operis ex oblationibus sanctorum episcoporum aliorumque esse absolutum.

At, inquires, ab anno decimo quinto episcopatus Rustici ad decimum nonum, non quatuor anni, sed quinque numerantur. Responderi potest a jacto quadrato lapide ad limen positum quatuor annos numerari cum decem fere diebus, vel ad summum quindecim, si trigesima septima illa dies a die ordinationis computetur quae potius a die quo deponi coepit exustae ecclesiae paries numeranda videtur. Hoc porro tanti

non erat, ut rotundus numerus quatuor annorum augeri deberet quindecim dierum mentione. Certe non eadem religione numerandi dies et anni qui ab incoepto aedificio fluxerant, qua episcopatus tempora ac pene momenta, praesertim cum in exstruendis molibus **1581** lapideis plurimi dies sine labore intermittantur, et multi forsitan post fundamentum positum fluxerint antequam operi manus admoveretur.

Illam inscriptionis vocem, *quad.*, de *quadrato* lapide in fundamentis posito explicuimus: quod et allata Livii auctoritas confirmat. Qui de die 37 *Quadragesimae* locum illum interpretantur, a genuino sensu aberrant; nec enim usurpatus usquam legitur talis computandi modus, nec verisimile est, per sanctae hebdomadae dies, Paschati proximos sacrisque solemniis occupatos, manum aedificandae basilicae primum esse admotam. Denique a tertio idus Octobris ad diem 37 *Quadragesimae* sex fere menses interfluunt, qui certe deponendo veteris ecclesiae parieti necessarii non erant.

His ita explicatis, clarum evadit ipso sexti consulatus Valentiniani Aug. anno, scilicet 445, absolutam esse basilicam Narbonensem, qui genuinus est sensus verborum istorum: *Consule Valentiniano Aug. VI*, qui annus erat decimus nonus episcopatus Rustici, quem proinde anno Domini 427 ordinatum esse oportet, triennio ante Baluzianam epocham. Haec paulo scrupulosius discussisse, tum quoad Rustici monasterium, tum quoad episcopatus ejus exordia, operae forsitan aliquando pretium erit. Historicae saltem veritati utile est, et notitiae episcopatum Gallicanorum, quae per illa tempora admodum obscura est et incerta.

Haec a me superius scripta in prima mea editione optassem ut attentius perpendisset eruditissimus Baluzius, antequam nostram illius particulae inscriptionis explicationem convellere niteretur, uti conatus est in Notis ad regum nostrorum Capitularia, tomo II, pag. 1252. Pauca hic reponam, si prius virum clarissimum de nonnullis amice praemonuero.

Ac primum quidem illum meminisse oportet hoc inter nos in quaestionem non vocari, utrum ante Rustici Narbonensis tempora usurpata sit haec formula *Post consulatum*; quis enim vero istud negaverit? sed utrum tunc usurpata sit cum currentis anni consules et creati et his qui publica acta conficiebant non ignoti.

2° Frustra molem exemplorum congeri pro eadem formula *post consulatum*, cum nihil tale occurrat in inscriptione.

3° Nullum adduci posse exemplum in quo per illa tempora annus a consulatu jam ante tres annos elapso notatus habeatur.

4° Hanc annos numerandi rationem, quam vir doctus tam animose tuetur in inscriptione, ipso fatente insolentem esse et a communi usu discrepantem.

Denique vel ex sola regula de ista formula *post Pascha* in Formatis apponenda, quam pro se ipse adducit ex concilio Carthaginensi, litem facile dirimi de formula *post consulatum*. Cum enim prior illa de Paschate tunc solummodo usurparetur cum Paschae dies vel erat incerta, vel nondum innotuerat, idem omnino de formula *post 1582 consulatum* dicendum esse manifestum

est. Unum enim cum altero componunt concilii Patres. Haec sunt verba: *Formatae, quae a primatibus, vel a quibuscumque episcopis clericis propriis dantur, habeant diem Paschae. Quod si adhuc ejusdem anni Paschae dies incertus est, ille praecedens adjungatur quomodo solet, POST CONSULATUM, in publicis gestis ascribi.*

Est canon 106 codicis Africani, conditus in concilio Carthagine celebrato sub Aurelio primate anno 407. Quamobrem non debuerat a viro tam erudito ex concilio Milevitano secundo assumi; apud eruditos enim jam pridem constat farraginem viginti septem canonum quae sub concilii Milevitani II nomine circumfertur, falsissime hoc titulo insigniri.

Verum cujuscumque fuerint verba illa, nullam Baluzio opem conciliant, cum toto coelo a se invicem distent hae duae formulae, *post consulatum*, et *anno quarto coss. VI*. Istam habet inscriptio, illam non habet, nec una ad alterius significationem arte ulla reduci potest. Deinde canon ipse quem in suae praesidium opinionis advocat Baluzius contra illam militat. Sicut enim necesse erat Paschae diem Formatis inscribi, quotiescumque certus erat et cognitus, ita consulum currentis anni nomina actis publicis inscribi necesse erat, cum illi designati erant, et in iis locis cogniti ubi acta conficiebantur. At quis vel somniando dixerit Zenonem et Posthumianum, qui anno 448 ordinarii consules fuerunt, nondum vel designatos vel pro talibus cognitos fuisse in Romana provincia, Romae tam vicina, tertio kalendas Decembris ejusdem anni, quo die limen Narbonensis basilicae positum est et sculpta inscriptio?

Profert urgetque exemplum Ephesinae synodi, quarum actiones praenotantur hac formula: *Post consulatum Theodosii et Valentiniani imperatorum, cum tamen constet eodem anno consules creatos esse Bassum et Antiochum*. At singularis exempli singularis fuit ratio; ut enim synodus oecumenica, jussu et consulatu imperatorum indicta, eorundem consulatu supernotaretur in cujusque actionis exordio in quo decreti eorundem mentio fieri debebat, dignitati imperatoriae concessum est a Graecis hominibus. Si haec responsio viro erudito non satisfacit, recurrit semper responsio generalis eaque multiplex, nimirum longe diversae formulae sunt Ephesina et Narbonensis, illa *post consulatum* habet, haec *anno IV cons. Valentiniano Augusto VI*, secundum Baluzianam interpretationem: quodque majoris adhuc est momenti, ut nonnumquam per illa tempora annus aliquis consulatu anni immediate superioris notetur, non raro occurrit; ut aliquis annus signetur consulibus jam ante tres aut quatuor annos magistratu illo defunctis, numquam et nusquam legit Baluzius. Et tamen de hoc vertitur quaestio, nihilque prorsus proficiet quamdiu geminam illam conditionem in suis exemplis non repererit.

1583 Ad Onuphrium consequenter appellat vir doctus optime; hunc judicem non declino. Sic igitur Onuphrius *Comm. ad lib. II Fastor.*: *Cum deinceps frequens mentio futura sit annorum sine CONSULIBUS, quos per haec tempora POST CONSULATUS appellabant, non alienum ab re erit pauca quaedam de his annis tradere*. Vides de annis *sine consulibus* rem esse Onuphrio, eosque solos *post consulatus* appellatos ab eo dici, non alios; quod continuo multis probat idem fastorum pater. *Saepe, inquit, accidebat ut*

ob bella civilia vel externa, principum caedes, pestilentias, vel alias causas annus SINE CONSULIBUS ordinariis esset, qui anno et fastis nomen dare solebant. Quod hoc anno propter Maxentii tyrannidem, qui in Urbe, ubi consules designari et consulatus auspicari mos erat, imperabat, factum fuisse existimo: tunc huic anno II consules qui superiore anno fuerant nomen dabant. Denique, si pressius quid et clarius desideratur, pergat Onuphrius, audiat Baluzius. Cum igitur dicitur: POST CONSULATUM, tantumdem est ac si dicas: ANNUS SINE CONSULIBUS, qui fuit post consulatum Diocletiani X et Maximiani VII. En quas ob causas, iudice Onuphrio, consulibus ordinariis notati anni non habeantur, quia sine consulibus anni erant. En cur annus ab Urbe condita 1061, seu a Christo nato 309, post consulatum, etc., dictus est, quia propter Maxentii tyrannidem consules ordinarii non fuere. Et tamen non dubitat scribere Baluzius noster: Quod annus 309 et sequens notati a Cassiodoro reperiuntur post consulatum Diocletiani X et Maximiani VII, cum tamen, ut idem Onuphrius et Baronius observatum reliquerunt, anno 309 Maxentius et Maximus gesserint consulatum. Maxentius, inquit, et Maximus hoc anno gesserunt consulatum, et hoc auctoribus Onuphrio et Baronio? Quam falsum de Onuphrio, ex verbis paulo superius descriptis abunde exploratum habetur. Quod hoc anno, inquit, propter Maxentii tyrannidem, factum fuisse (hoc est, sine consulibus ordinariis fuisse) existimo. Refert quidem Onuphrius librum Damasi in Vita sancti Miltiadis, Maxentii Aug. IV et Maximi consulum hoc anno suffectorum meminisse; sed tam istud non approbat Onuphrius, ut potius evertat toto sermone superius ex parte descripto, tum auctoritate Cassiodori, Cuspiniani, fastorum Graecorum, et

libri de Praefectis, tum ipsius Damasiani libri in Vita sancti Marcelli PP.

Baronium quod attinet, constanter affirmat consules ordinarios hoc anno fastis neque Latinis neque Graecis inscriptos esse, sive quod revera creati non fuerint, sive quod propter tyrannidem Maxentii ejus nomen et consulatus a fastis abradi fuerint: idem porro est quod ad notam consularem spectat, non creatum esse, et a fastis abrasum esse; hoc est, pro consule non haberi: et ideo annum *post consulatum* eodem modo annotari debuisse ac si consules ordinarii non fuissent.

1584 Alterum exemplum Baluzius ex anno Christi 351 repetit, quo anno *Magentius et Gaiso consules*, inquit, *fuerunt, ut notat auctor libri de Praefectis apud Onuphrium. Et tamen liber Cuspiniani, Cassiodorus et Socrates, lib. II, cap. 26, huic ipsi anno ascribunt: Post consulatum Sergii et Nigriniani, qui superiori anno gesserant consulatum.* Adde etiam et librum fastorum et Idatium in fastis, ut quinque optimaе notae scriptores habeamus quibus incerti auctoris liber de Praefectis opprimatur. Quis enim dubiam unius scriptoris ignoti auctoritatem quinque istis testibus adeo locupletibus anteponendam existimet? Socrates loco laudato: *Isti, inquit, post consulatum Sergii et Nigriniani, quo anno propter belli tumultus et seditiones NULLUS CONSUL consueta consulatus munera obire poterat, Sirmii congregantur.* Haec procul dubio ex ipsis concilii Sirmiensis Actis hausit Socrates, qui hunc annum disertis verbis *sine consulibus* fuisse scribit, ac propterea concilii Acta *post consulatum* notata fuisse affirmat. Verum auctores istos omnes conciliat Onuphrius, quos Baluzius inter se committit:

scilicet, in Oriente *post consulatum* annotabatur, quia in Oriente consules non erant, in Occidente vero Magnentius et Gaiso inscribit liber de Praefectis, quia isti in Occidente consulatum gesserunt: ac proinde tota corrui Baluzii argumentatio.

Notam consularem concilii Carthaginensis V dicti, quod anno 398 *post consulatum Atteci et Caesarii* celebratum aiunt, tam falsam ac suppositam existimo, quam fictitia ipsa synodi Acta. Deinde, ut vera synodi Acta fingamus, Baluzii est certis argumentis probare consules istius anni ab Africanis tunc temporis fuisse cognitos, cum celebrata illa fuit: quo uno responso elidimus vim omnem argumenti ex aliarum synodorum consularibus notis petiti. Quousque enim illud non probaverit Baluzius, cum praeter morem *post consulatum* lego, tacitis consulum ordinariorum nominibus, hos nondum in provincias nuntiatos tunc esse pro jure meo assero, regulam secutus a Carthaginensi concilio commemoratam: ut si adhuc Paschae dies incertus est, praecedens adjungatur, quomodo solet *post consulatum* in publicis gestis ascribi, quando consules anni currentis nondum sunt nuntiiati. Nec mirum videbitur mensibus Maio, Junio, Juliove incertos persaepe in Africa consules Romanos fuisse, cum certum sit olim mense Septembri vel Octobri initum esse a Romanis consulatum etiam ordinarium: nam de suffectis consulibus manifesta res est certis temporibus eos non cepisse magistratum. Frequentissimum autem fuit post Julii Caesaris tempora, ut consules ordinarii integrum annum in dignitate sua non explerent, sed aliis sibi suffectis locum cedere cogerentur. Immo asserere Onuphrius non dubitat post Augusti imperium paucos admodum esse

reptos qui anno integro consules fuerint. Etsi enim singularis imperii **1585** sui initio more majorum annum consulatum per aliquot annos concessit, verum aliquibus interjectis annis ex annuo semestrem fecit, ita ut duo consules essent a kalen. Januarii ad kalend. Julias; et rursus, his abdicantibus, duo alii a kalendis Julii ad anni finem. Tiberius Caesar consulatum quadrimestrem fecit, qui postea a Claudio imperatore bimestris factus est. Immo cum venales dignitates sub Commodo imperatore factae essent, uno anno XXV consules aliquando numeratos esse scriptum est.

Etsi vero Constantinus Magnus consulatum more veteri annum fecerit, ex variis tamen rerum vicissitudinibus persaepe accidit ut vel tardius designarentur ordinarii seu majores consules, vel iis ablatis alii minores sufficerentur, vel unus in Oriente esset, nondum Occidentali designato, aut saltem nondum nuntiato; quod contigit anno Christi 431, ad quem Antiochus mense Martio exeunte consul in Oriente nominatur in lege Theodosii hoc anno data, nondum Occidentali ab Orientalibus cognito *X kal. Aprilis. Antiocho v. c. cons., et qui fuerit nuntiatus*; cum tamen jam Romae utriusque consulis nominibus acta publica designarentur, ut patet ex Commonitorio Coelestini PP. dato episcopis et presbyteris euntibus ad Orientem, quod legitur *datum octavo iduum Maiarum, Basso et Antiocho consulibus*. Inter haec incerta et dubia nihil commodius certiusque ad bene consignanda tempora fieri poterat ab Africanis, quam ut ex certis anni proxime elapsi consulibus annus notaretur. Praesertim vero si Occidentis, a quo illi pendebant, imperii consul nondum fuerat nuntiatus.

Dixi ex *anni proxime elapsi* consulibus. Nam ut praeteritis tribus consulum paribus qui more solito consulatu defuncti erant, annus qui proprios consules creatos nuntiatosque habebat, notatus fuerit per consulatum ante tres annos elapsum, nullo, quod sciam, illorum temporum exemplo demonstrari potest, nec ratione minus quam exemplo caret. Quamobrem prorsus monstro simile est quod in illa Narbonensi inscriptione factum contendit vir eruditus. Anno enim 448, quem a sexto Valentiniani consulatu quartum fuisse putat, fatetur ipse et constat Posthumianum et Zenonem consules fuisse, denique ordinarium, ut partim ex inscriptione veteri quam ad annum 423 refert Onuphrius, partim ex aliis monumentis palam fit; ac proinde kalendis Januariis, ut moris erat, erectum, aut saltem mense Martio, ut ex epistola S. Leonis ad Dorum Beneventanum perspicuum est. Ejus porro consulatum mense Novembri exeunte in Romana Galliarum provincia adhuc ignoratum fuisse, non opinor serio posse asseri. Sed demus ita contigisse, ac necessitatem nonnullam fuisse annum ex superioribus consulibus annotare hac formula: *Post 1586 consulatum*; certe cum post sextum Valentiniani consulatum, qui in annum 445 incidit, consules in Occidente ordinarii fuerint, nimirum anno 446 Aetius et Symmachus, anno 447 Alipius et Ardabur, annus 448, si consulibus caruisset, per *consulatum Alipii et Ardaburis*, qui proxime hunc annum antecedebat, designandus erat, non vero per consulatum ante tres annos jam elapsum, tribus consulum paribus calcatis, fuit recurrendum. Atque ex eo capite latissimum eruitur discrimen inter exempla omnia a Baluzio laudata et inscriptionis locum etiam Baluziano sensu intellectum: anni enim illi omnes a consulatu proxime

antecedente numerantur, cum suum illum designatum fingat Baluzius a consulatu ante tres integros annos elapso.

Nihil igitur eorum probavit Baluzius quae probare debuerat, ut suam inscriptionis illius explicationem defenderet.

In recensenda porro ista epistola usi sumus codicibus mss. Grimanico, Barberiniano, Corbeiensi, Trecopithoeano, Victorino, Cantabrigiensi, Navarrico et quinque Thuaneis; non omissis Dionysii Exigui, Cresconii, aliorumque collectionibus, doctissimique Sirmondi emendationibus, quas ipse ope mss. codd. tomo I Concil. Gall. publicas fecit. Inquisitionum titulos, quos hic singulis capitulis praefixit, nos quoque editioni nostrae inseruimus, quia et eosdem ipsi ex mss. codd. eruimus, et lucem plurimam epistolae intelligendae conciliant. Ne tamen perirent omnino alii tituli, quos in fronte totius epistolae mss. codices Griman. et alii, nec non Dionysius Exiguus et vulgatae editiones exhibent, eosdem sub uno conspectu epistolae praemitti posse putavimus, eo tamen rejecto qui in prioribus editionibus decimus quartus habebatur: quoniam in mss. Griman. et Barb. et apud Dionysium desideratur, et capitulum cui apponebatur adjectitium esse ostendemus suo loco.

2. *Hermes*. Is archidiaconi officio in Ecclesia Narbonensi diu perfunctus, postea in episcopum Biterrensem assumptus fuit atque ordinatus. Verum cum indigne, ut ipse conquestus, a Bitterensibus fuisset exclusus, a Narbonensi susceptus est Ecclesia suo Rustico tunc orbata, reclamante licet Hilario papa, qui tamen agentibus apud ipsum Fausto Reienti et Auxanio episcopis Gallis, tandem acquievit: de quo vide epistolas Hilari ad episcopos Gallicanos. Eundem Hermetem

commemorant inscriptio Narbonensis, Martyrologia Romanum, Gallicanum et Usuardi ad VII kalendas Novembris.

3. *Sabiniano et Leoni presbyteris actionis tuae intelleximus fiduciam defuisse.* In vulg. edit. legitur *actionis suae* ; in mss. vero Griman., Barber., et Thuaneis tribus, **1587** *actionis tuae*; quibus succinit Dionysius Exiguus; et ita corrigendum putavimus: quae vox non de actione humana vel naturali intelligenda est, sed de actione judiciali seu de iudicio vel persecutione, ac potestate aliquem pro delicto persequendi. Eodem fere sensu accipitur ea vox in epistola 12 (**nunc 14**) ad Anastasium Thessalonicensem: ubi Atticus Epiri veteris metropolitanus apud ipsum Leonem *de indignissima astrictione,* *quam* *pertulerat,* *lacrymabili ACTIONE conquestus* esse dicitur, coram astantibus Anastasii diaconis, qui querelis flebilibus nihil contra referendo, ea quae ingerebantur, fide non carere monstrabant; ubi *actio* pro libello querimoniae vel accusatione judiciali sumitur.

4. *Ut vacationem ab episcopatus laboribus,* etc. Primus Innocentius III sanxit, *Tria haec* (translationem, depositionem, aut cessionem episcopi) *institutione divina esse soli Romano pontifici reservata* (**C. inter corporalia, de Transl. episc.**). Abundant tamen ecclesiastica monumenta eorum exemplis qui vel nemine consulto onus episcopale abjecerunt, vel de hoc cum suae provinciae episcopis egerunt. Huiusmodi exempla vide, si lubet, apud Petrum de Marca de Concord. sacerdot. et imperator. lib. VI, cap. 8, et lib. VII, cap. 26, nec non in vita Domni Bartholomaei de Martyribus, Bracarensis archiepiscopi, lib.

IV, cap. 11, auctore V. cl. D. Le Maitre *de Sacy*. Vide et S. Augustinum epist. 261 ad Coelestinum papam, et lib. II contra Crescon. Grammat. cap. 11, Cyrillum Alexandrinum epist. ad Domnum Antiochenum, etc.

1588 *Nec a clericis sunt electi*. Vix opus est molire hanc vocem *clericus* non semper eum significare cui inferioribus ministeriis mancipatus est, quod vel ex hoc unico capite apparet, cum certum sit ad presbyteros maxime, caeterosque majorum ordinum ministros electionem episcopi pertinuisse. Immo plerumque omnium ordinum clericos designat, cum sine addito in antiquis scriptoribus reperitur: ut semel et iterum in hac inquisitione 1; item in inquis. 4, in epist. 10 ad episc. Vienn. prov. cap. 6, et epist. 3 (**nunc 4**) ad episcopos Camp., etc., cap. 3 et 4, ubi clericis usura interdicitur. Saepe etiam majoris tantum ordinis clericos significat, ut cum Siricius P. R. epist. 1, cap. 14, ait: *Poenitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum*; sequentibus enim verbis indicat se de iis esse intelligendum qui *gerenda sacramentorum instrumenta suscipiunt*; immo et apud S. Leonem epist. 12 (**nunc 14**) ad Anastasium Thessalon., cap. 4. Cum vero de inferioribus ministris intelligitur, ejus significatio aliqua adjectione restringitur, ut cum epist. 10 ad Viennenses, vocat *clericos minoris officii*, etc.

6. *Si qui autem clerici ab istis pseudo-episcopis in eis Ecclesiis ordinati sunt, qui ad proprios episcopos pertinebant*, etc. Pro *qui ad proprios*, etc., ut est in mss. codd. Griman., Barber., quatuor Thuaneis, Threcopith. et Isidoriano ms. ad marginem Canisii, Crabbi, etc., nec non et apud Gratianum, 1, q. 1, habent, *quae ad proprios*, etc., vulgares edit. Dionys. Exiguus, Hincmar. Rem. opusc. 33,

J. 1589 Sirmondus, tom. I Veterum Concil. Galliae. Quae tantula lectionis varietas latum parit in sensu discrimen. Si enim postrema lectio retinetur, particula *quae* ad Ecclesias referenda est; et eo devolvi quaestio videtur, utrum clericus in aliena Ecclesia ordinatus ab huiusmodi pseudoepiscopis in gradu ita accepto permanere possit? Respondet ratam posse haberi talem ordinationem, duplici tamen conditione apposita, 1° ut iudicio praesidentium ejusmodi ordinatio facta sit; 2° ut in iisdem Ecclesiis in quibus ordinati sunt, tali modo ordinati clerici perseverent. Quae conditiones si non adessent, irritam esse habendam decernit ordinationem, quae *nec loco fundata est*; quia si in Ecclesia in qua ordinatus est non perseveret, vagus erit, et contra canones nullius loci clericus, dejecto praesertim pseudoepiscopo ab ea cui male praepositus fuerat Ecclesia. *Nec item auctore munita* esset illa ordinatio, cum contra praesidentium nutum et consensum attentata sit. In quo concinit Leonis decretum canoni 8 concilii Arausicani I, qui ita se habet: *Si quis alibi consistentem clericum ordinandum putaverit, prius definiat ut cum ipso habitet; sic quoque non sine consultatione ejus episcopi cum quo ante habitavit eum ordinare praesumat.*

Melius tamen retineri mihi videtur prior illa lectio; ita ut particula *qui* ad clericos referatur qui ordinati sunt, et ad easdem illas Ecclesias pertinebant quae tunc quidem *pseudoepiscopos*, olim autem habuerant et postea habiturae erant *propriis*; ita enim opponuntur, ut puto, *pseudoepiscopi* et *proprii episcopi*. Hanc lectionem probat 1° omnium mss. codd. consensus. 2° Prior illa lectio supponit clericos ejusmodi in aliena Ecclesia fuisse ordinatos: alioqui falso diceret ordinationem illam loco fundatam non

esse. Falso etiam timeretur ne clerici alio migrare auderent, et frustra perseverandi in eis Ecclesiis necessitas pro rati habitationis conditione imponeretur: at raro admodum usurpatum in veteri Ecclesia ut episcopi in aliena Ecclesia ordinationes celebrarent; nec minus rarum ut clericus in propria Ecclesia etiam ab alieno, etiam a falso episcopo ordinatus, de illa relinquenda cogitaret: ideoque supervacaneum fuerit eam conditionem adhibere quae, ex communi omnium Ecclesiarum jure et ex canonum auctoritate etiam non expressa, numquam non subintelligebatur. Clericus vero in propria Ecclesia ab ejusdem pseudoepiscopo ordinatus, poterat propter ordinationis vitium a proprio episcopo in locum pseudoepiscopi subrogato deponi, seu pro non ordinato haberi; Leo enim dicit *posse* ratam haberi ordinationem, non vero *debere*; et praeterea confirmata etiam ordinatione, in proprii episcopi potestate relinquitur, ut vel in Ecclesiae suae ministerio hujusmodi clericum retineat, vel ad eum a quo ordinatus erat, ubicumque habitasset, transferendum curet, ut expresse decernit Reienne conc. can. 4, in causa Armentarii **1590** Ebredunensis episcopi. Ordinum enim suscipere et alere ordinans tenebatur: quo casu vagus fuisset clericus, si in ordine clericali permaneret; tuncque verissime *nec loco fundata esset* ordinatio, *nec auctore munita*. Ita porro legimus, *auctore*, cum mss. Griman., Victor., Trecopith., Thuaneis et Isidoro excuso; non vero *auctoritate*, ut habent Sirmondus tom. I Conc. Gall., Dionysius Exiguus, Hinem. Rem., Isidorus ms. et edit. vulg. Ex eisdem mss. in superiori linea lego *creatio*, non *ordinatio*, ut vulg.; vel *consecratio*, ut Dionys. et tres mss. codd.

Sed quoquo modo superiora legantur et intelligantur, gravis, ut ego reor, difficultas exsurgit: qua ratione nimirum eorum clericorum ordinatio *rata possit haberi*, qui ordinati sunt ab iis quos, ut ibidem diserte asserit, *nulla ratio sinit ut inter episcopos habeantur*; et quibus decernit *nequaquam essetribuendum quod non docetur fuisse collatum*; quos denique *pseudoepiscopos* esse pronuntiat, quia videlicet *nec a Clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani judicio consecrati*; ubi dubium non est quin de majoribus etiam clericis agatur, circa quos maxime difficultas versabatur; nec par est credere Leonem et Rusticum de minoris officii clericis qui a pseudoepiscopis ordinati erant sollicitos, de majoribus nihil omnino curasse, penes quos et ministerium altaris, et alia potiora Ecclesiae munia residebant.

Longe major etiam difficultas, et cui solvendae imparem me profiteor, si de iis pseudoepiscopis Leo debeat intelligi, qui nullam ab ullo episcopo manus impositionem accepissent qua episcopi fierent: quod innuere nonnullis videbuntur inquisitionis verba: *De presbytero, vel diacono, qui se episcopos esse mentiti sunt*. Verum vix ac ne vix quidem istum Leonis sensum esse mihi persuaserim.

Antequam hunc locum explanemus (quem miror Hallerio et Morino de sacris electionibus et ordinationibus Commentarios scribentibus prorsus esse intactum), revocandum est in mentem id quod supra delibavimus, et ex ista inquisitione ac responsione confirmatur: Rusticum videlicet, cum haec Leoni proponebat, respexisse ad conciliorum Reiensis, Arausicani I et Arelatensis II canones, quibus palam fit passim per Gallias frequentari tunc illicitas

ordinationes a duobus episcopis quae occasione fuere Rustico ut ea de re pontificem Romanum consuleret. Quamvis enim certa esset apud Gallos et publicis sancita conciliis ea disciplinae regula, quae tres ad minus episcopos ad episcopi consecrationem convenire edicebat, non parum tamen roboris Gallicanae consuetudini addi videbat, si Romanae, adeoque primariae Ecclesiae usus et sententia suffragarentur. Sed duo praesertim Rusticum anxium fecisse videntur: unum, quod Reiensis canonis 3 auctoritate Armentario pseudoepiscopo, utpote a duobus tantum ordinato, **1591** nonnulla episcopalia munia obeundi concessa facultas fuerat, qualis est neophytorum confirmatio; alterum, quod clericorum ab eo ordinatorum consecratio non in irritum missa fuerat, si nulla ordinato conversationis macula praejudicaret, ut canone 4 definitur. Quare S. Leonis responso lux ex canone Reiensi concilianda est, ex eoque et ex Arausicano et Arelatensi dicendum eos quos pseudoepiscopos appellat sanctus Leo, episcopali manus impositione vel unctione in episcopos fuisse ordinatorum; sed quia a duobus tantum contra canones episcopis, vel ab iis qui comprovinciales non erant, et sine metropolitani iudicio fuerant consecrati, inter episcopos non fuisse habitos, hoc est, ut loquitur S. Augustinus, lib. I de Bapt. contra Donatist. cap. 1, *non administrasse, sed sacramentum ordinationis suae tamen gessisse*; vel, ut de Ephesino episcopo act. 12 Chalcedon. habetur, servato honore episcopatus esse dejectos; vel denique, ut ad hodiernum loquendi usum descendamus, caractere sacerdotali seu pontificali fuisse insignitos, qui post depositionem remanserit; omni vero fuisse jurisdictione spoliatos, quae nimirum vitiose fuerat collata. Ad illud sufficit ut vel unus adsit episcopus qui consecret; ad hoc ex placito Ecclesiae necesse est ut duo

vel tres consecranti assistant. Cujus ratio est, quod cum *unus sit episcopatus episcoporum multorum concordia numerositate diffusus* (ut toties decantatum illud Cypriani axioma usurpem **(Epist. 52 ad Antonianum)**), et unici illius episcopatus pars ab unoquoque in solidum teneatur, minime convenit ut invitis omnibus, vel non consentientibus episcopis, illius pars episcopatus in solidum pariter tenenda ulli concedatur, sed omnium potius consensus accedat, qui, si per se adesse omnes non possint ordinationem celebraturi, duorum saltem vel trium praesentia, caeteris annuentibus, comprobetur. **(Septem etiam episcoporum praesentiam requisivit Arelatense concil. I.)** Ut enim omnes unius provinciae ecclesiasticae episcopi omnes ubique terrarum diffusos repraesentant episcopos, ita duo vel tres cum metropolitano universorum ejusdem provinciae antistitem vice funguntur in coepiscoporum consecratione: ne, ut ait Innocentius papa **(Epist. ad Vict. c. 1)**, *furtivum beneficium praestitum videatur*, vel aliquid contra fidem, vel fidei causam ab uno vel altero male erga illam affecto tentaretur. Res attingenti, non tractanti, haec sufficient.

His a me ita scriptis, venit ex Anglia opus eximium Herberti Thorndicii viri eruditi, et, ut opus indicat, ecclesiasticae unitatis studiosi. Editum est illud Londini superiori anno, seu 1674, cui titulus: *Origines ecclesiasticae, sive de jure et potestate Ecclesiae Christianae Exercitationes*. Is porro nodum istum de ordinationibus pseudoepiscoporum **1592** ministerio celebratis aliter solvit; haec enim habet cap. 20: *In ordinatione, inquit, cum duo esse ex dictis constet, auctoritatem ac jus Ecclesiae in ordinante primum: tum consecrationis solemnitatem, quae ministerio*

ordinis traditi auctorem Ecclesiam palam inscribit: tanto majoris est momenti Ecclesiae auctoritas, quam consecrandi ritus, ut in irritum cadat rite ac more Ecclesiae peracta consecratio, ad quam usurpata sit auctoritas Ecclesiae. Nam etsi in perpetuum Deo sacrum sit quod semel Deo rite sacratum fuerit, non tamen Deo rite sacratum videri debet, quod non sit jure Ecclesiae Deo consecratum, etsi servato ritu Ecclesiae. Et post paginam: Itaque si dubium existat de auctoritate Ecclesiae, non de ritu ordinandi, non est mirum, accedente auctoritate Ecclesiae, valere ordinationem non jure factam, ad id ad quod valere eam vult accedens auctoritas Ecclesiae. Pauca sunt hujus causae exempla in rebus veteris Ecclesiae: pauca quidem, sed sunt tamen, quae eam dubiam esse non sinunt. In concilio Reisiensi Galliae irrita declarata est ordinatio episcopi Ebredunensis, cui tamen indulgetur, exemplo canonis Nicaeni 8, chorepiscopum esse, strictis licet legibus, can. 2 et 3, puta eum, ut jam chorepiscopum, confirmare tantum potuisse. Non hoc vi irritae ordinationis, nisi accessisset Ecclesiae per hanc synodum consensus. Leo papa I, ad Rustici Narbonensis inquisitionem 1, ordinationes clericorum a pseudoepiscopis quibusdam factas, quas certum est seipsis irritas fuisse, ita ratas esse censet, si cum consensu episcoporum factae fuerint. (Leo non habet episcoporum, sed praesidentium.) Sane cum nihil majus quaeri in hac tota re possit, quam ut rata sint apud Deum quae fidei plebi ministrantur ab iis quorum dubia sit ordinatio, nec plebis esse de rebus Ecclesiae communibus iudicium dictum sit, statuendum est non posse fidelibus fraudi esse ea apud Deum, in quibus sequuntur fidem Ecclesiae. Hunc explicandi modum a theologo extra Ecclesiae castra militante suggestum,

catholicis doctoribus discutiendum relinquo, eorumque in antecessum censurae subscribo. Hoc in scriptore illo non laudo, quod *consensum episcoporum* dixerit, pro *consensu praesidentium*; hoc enim postremum, quod habet Leo, latius patet, ad clerumque se extendit, cujus auctoritate et iudicio, episcopis aliquo impedimento ligatis, vel vacante sede, ordinationes in Ecclesia celebrantur.

7. *Alienum est a consuetudine ecclesiastica*, etc. Vide doctissimum Morinum nostrum abunde disserentem de clericorum poenitentia tum commentarii de Poenit. lib. IV cap. 12 et seq., et alibi passim, tum Exercit. Ecclesiast. lib. II. Nonnulla tamen indicare operae pretium erit.

Primum est, ex S. Leonis verbis erui, minoris **1593** ordinis clericos, inter quos subdiaconi numerabantur, non semper agenda poenitentiae lege exemptos fuisse: quod ex canone 2 concilii Carthaginensis V, vel potius ex commonitorio synodi Carthag. XVI **1594** kal. Julii an. 401, in cod. Afr. num. 62, quod Leonis decreto concinit, pariter evincitur, et expresse in Agathensi can. 5, Epaonensi can. 22, et aliis asseritur.

2. Quod hanc disciplinam consuetudine **1595** ecclesiastica, immo ex apostolica traditione arcessit, benigne intelligendum est; nec enim de hac traditione quidquam uspiam apparet, cum potius tribus fere primis saeculis clericos etiam majores poenitentiae **1596** publicae fuisse subjectos multis probet Morinus. Familiare est Leoni nostro ut cum de apostolica traditione sermonem habet, de ea loquatur quam ab apostolo Petro Ecclesiae Romanae relictam putabat. Eam vero **1597** ex B. Petri traditione descendere existimavit, quae et olim observata et decretis sancita inveniebat eorum Ecclesiae suae

pontificum, quorum monumenta supererant illa aetate. Constat autem tum ex Dionysii collectione, **1598** qui praeteritorum sedis apostolicae praesulum constituta quanta valuit cura diligentiaque collegit, et quotquot a se reperta sunt digessit, tum etiam aliis argumentis probabile nullius pontificis Romani **1599** Siricio aetate superioris decreta in Ecclesiae Romanae scriniis reperta fuisse tempore Leonis pontificatum subsequente: ut facile crediderim istam traditionem a Siricio Leonem hausisse. Revera hujus decretum, quod supra retulimus, exscripsisse videtur Leo, ejusque formam a Siricio conditam esse putavit secundum praedecessorum suorum constituta ac disciplinam. Sed cum aliter usurpatum esse aliquando, etiam in Ecclesia Romana, deprehedamus, nec non in Africana tempore S. Cypriani, quo diversa non erat utriusque Ecclesiae istius disciplina, indulgentius explicandus est S. Leo, qui cum *sine dubio ex traditione apostolica descendere* hunc usum asserere contentus sit, nulla alia niti se probatione prodit, quam ea consuetudine quam sua in Ecclesia a Siricii aetate ad sua usque tempora viguisse noverat.

Hac unica via Leonis verba cum aliorum testimoniis conciliari posse existimamus. Alia quippe responsa, quae peremptoria vocat Morinus, pace doctissimi viri dixerim, satisfacere non videntur. Quod enim ait, eam consuetudinem ex apostolica traditione derivatam, clericos scilicet a manuum impositione ad poenitentiam eximendi, ferventium persecutionum temporibus observari non potuisse; indeque evenisse ut publicae quoque poenitentiae succubuisse legantur clerici per illam tempestatem, non video qua ratione cuiquam arridere possit. Econtra enim si adversa sententia probanda

incumberet, ex traditione scilicet apostolica inductam esse hanc Ecclesiae disciplinam, ut clerici poenitentiae publicae non aliter ac laici addicerentur; huicque sententiae objiceretur, id tribus primis saeculis non fuisse observatum, recte mihi viderer respondere posse, intermissam hanc per turbulenta persecutionum tempora consuetudinem: multo enim facilius saevientibus tyrannis, Christianis omnibus vix mussitare audentibus, multo, inquam, expeditius tunc erat clericos lapsos suoque dejectos officio ad privatam secessionem poenitentiamque compellere, quam solemni manuum impositione ad poenitentiam publicam adigere, cinere cilicioque indutos omnium fidelium pedibus advolvere, per omnes denique circumducere luctuosae satisfactionis **1600** gradus. Certe si ex persecutionum procellis quaerenda est hujus difficultatis elucidatio, melius dicetur subjectos tunc fuisse lugubri huic ac publicae poenitentiae Ecclesiae ministros, ut tantae tamque insolitae clericis impositae poenae metu a lapsu deterrerentur presbyteri et diaconi, quorum ut opera tunc maxime indigebant Ecclesiae, ita et magna erat ubique penuria, et lapsus nocentior.

Alterum responsum a Morino allatum hoc est: clericos solummodo suspensos hac Leonis sententia comprehendendi, et a poenitentiae publicae necessitate eximi. Verum cuilibet paulo attentius pontificis verba legenti luce clarius apparebit ejus responsum generale omnino et nulla conditione, nulla restrictione definitum, omnes prorsus clericos complecti, omnes qui crimen aliquod admiserint, *pro crimine aliquo suo*. Ubi cum inter crimina nullum discrimen faciat, nullum etiam excipi credendum est; decernendumque clericos, sive ea

quae suspensione sola plectebantur commisissent, sive quae depositione, numquam secundum Leonem ad poenitentiam publicam adactos fuisse; immo nec ultro eam petentibus esse concessam: de his enim manifestum est agi in hac Leonis responsione, ut inquisitionis titulus testatur, quod et habent canones 4 Arausicani concilii, et 29 Arelatensis II, ad quos Rusticum respexisse pluries monuimus; immo et Syricius ipse, qui de concessione sola meminit, non de coactione ad poenitentiam.

Quod de traditione apostolica diximus, idem de consuetudine ecclesiastica dicendum, quam vel ubique vigere et semper viguisse credidit S. Leo, vel ab omnibus Ecclesiis suscipiendam esse autumabat: ita ut quidquid aliter in aliis ageretur, hoc inter morum ac disciplinae corruptelas numeraret. Aliter tamen res se habebat, ut vel solo hoc exemplo declaratur. Quod enim Romae numquam ulli majoris ordinis clerico poenitenti concedebatur, optime quidem et sapienter fiebat; sed quod Gallicani poenitentiam desiderantibus clericis non negandam esse putabant, ut ex Arausicani I et Arelatensis II canonibus patet, culpandum profecto **1601** non erat: *Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores injungitur, indifferenter est habendum, et pro eorum inter quos vivitur societate servandum est*, ut Augustinus habet epist. 118 ad Januarium.

Tertium, quod observandum venit in hoc capite, istud est, Leonem cum probare vellet clerico manum ad poenitentiam imponi non debere, ad hoc adducere isthaec verba: *Sacerdos si peccaverit, quis orabit pro illo (I Reg. II, 25)?* Cujus ratio est, vel quod sacerdotum supplicationibus a peccatis solvi dicebantur poenitentes; vel quia numquam sine oratione

manus imponeretur, sive ad confirmationem, sive propter ordinationem, sive denique ad poenitentiam. Quae manus impositio cum ex se indifferens esset, aliquando honorifica erat, ut in ordinatione; aliquando humiliationi ac dejectioni publicae conjuncta, ut in poenitentia, ad quem effectum ex oratione determinabatur: et propterea a levitis et sacerdotibus, quibus manus aliis imponendi jus erat, removebatur; ne sacerdotali dignitati contumelia hoc modo irrogari videretur, et eo magis, quod poenitentes non ad cleri modo, sed ad laicorum etiam genua advolvebantur in poenitentiae suae decursu.

8. *Lex continentiae eadem est ministris altaris.* Inter ministros altaris subdiaconum censer, patet ex epist. 12 (**nunc 14**), ad Anastasium Thessalonicens., cap. 3, ubi distinctius de ejus continentia disserit, de qua et nos ibidem aliqua. Hic solum observo, mirum satis videri eandem a Leone dici legem continentiae ministris altaris impositam, praesertim in Ecclesia Romana, cum et semper et lege divina ad illam obligatos episcopos et presbyteros velit Siricius papa; subdiaconi vero ad continentiam tenerentur et ex lege tantum ecclesiastica, et ea quidem quae vix tunc primum in lucem prodibat. Quotquot enim ante S. Leonem, vel conciliorum canones, vel pontificum etiam Romanorum decreta promulgata fuerant, solos presbyteros et diaconos legi continentiae subjectos esse declarant. Vide Siricium, epist. ad Himerium Tarracon., cap. 7 et 9; Innocentium I, epist. ad Victricium Rothomag., cap. 9, epist. ad Exuperium Tolos., cap. 1. Immo apud Gallicanas Ecclesias etiam Leonis temporibus nulli clerici, praeter presbyteros et diaconos, continentiam profiteri jubebantur. Testis est Arausicana I

synodus, can. 22: *Sedit praeterea, inquit, ut deinceps non ordinentur diacones conjugati, nisi qui prius conversionis proposito professi fuerint castitatem.* Et can. 23: *Si quis autem post acceptam benedictionem leviticam cum uxore sua incontinens invenitur, ab officio abjiciatur.* Demum cap. 4: *De his autem qui prius ordinati hoc ipsum inciderunt, Taurinatis synodi sequendam esse sententiam, qua jubetur non ulterius promoveri.* Suffragatur Arelat. II can. 42, cujus etiam can. 45 statuitur ut *qui internupta et duplicata matrimonia inciderunt non ultra subdiaconatum ecclesiasticas 1602 capiant dignitates. Quod si facti forsitan sunt, ab ecclesiastico removeantur officio.* Andegavense pariter concilium, anno 452, can. 11, de Digamis vel viduarum maritis ad diaconii vel presbyterii gradum non admittendis decernens, nihil de subdiaconis statuit; quos proinde inter minoris officii clericos ad continentiam non obligatos censi voluit. Hoc etiam notandum in can. 22 Arausicano, quod ait *ut deinceps non ordinentur*; quasi nova tunc fuerit haec circa diaconos constitutio, quod innuere pariter videtur canon 24: cum enim hac levissima poena, *ut non ulterius promoverentur*, eos diaconos mulctandos censeat, qui ante hanc constitutionem ordinati, postea cum uxoribus suis se miscuissent; eos vero qui *deinceps* consecrarentur abjiciendos velit, si id ipsum inciderint; indicium est hoc passim per Gallias usurpatum antea fuisse, ut diaconi continentiae legem non tenerent, sive id ex corruptela descenderet, sive ex indulgentia episcoporum Gallicanorum propter penuriam ministrorum, quam bellorum calamitas induxerat, introductum fuerit. Certe tantum abest ut ad continentiam subdiaconi tunc coacti fuerint in Galliis, ut aegre admodum huic jugo colla submiserint diaconi ipsi: quod

Gallicanos antistites impulit ut frequenter de illorum incontinentia querelas emiserint, et eandem legem multoties renovaverint in synodis, ut in Turonensi I, anno 461, can. 1 et 2 (quae quidem celebrata est Leone vix tum e vivis erepto), et Agathensi, anno 506, can. 9.

Aliquid tamen, licet non omnino expresse, habetur in concilio Venetico, anno 465, eodem Perpetuo Turonensi praeside, qui et Turonensi I synodo praefuerat. Nam can. 11, qui 39 est in Agathensi, haec habet: *Presbyteri, diacones, subdiacones, vel deinceps quibus ducendi uxores licentia non est, etiam alienarum nuptiarum evitent convivia.*

Verum, quod fatendum est, ut varia erat pro variis orbis regionibus in hac re disciplina, sic etiam intra Gallias ipsas pro diversis provinciis et Ecclesiis varietas erat non minima, quam nobis ob oculos ponit brevis epistola SS. Lupi Tricassini et Euphronii Augustodunensis episcoporum ad Talasium episcopum Andegavensem, in qua incertam et fluctuantem tunc cernimus in Galliarum Ecclesiis continentiae clericalis disciplinam, quod saltem subdiaconatum et inferiores ordines attinet (**Tom. I, Concil. Gall., an. 461**).

Qua in epistola quam exacte, quam distincte singula explicentur, non abs re erit propius intueri: tum quia utile admodum erit ad concilianda varia et interdum contraria canonum vel pontificum decreta, quae pro temporum, regionum, Ecclesiarumque diversitate varia sunt; tum quia nullus est testis locupletior disciplinae Gallicanarum hujus aevi Ecclesiarum, quam Lupus Tricassinus, *Pater patrum, episcopus episcoporum, alter saeculi sui Jacobus, qui de quadam specula charitatis, nec de inferiore Jerusalem tota*

Ecclesiae Dei nostri membra superinspiciebat; 1603 dignus qui merito ab omnibus consuleretur, Petri apostoli collega, primus omnium toto qua patet orbe pontificum, cujus praerogativae subiciebatur, cujus censurae adtremebat etiam turba collegii episcopalis, in cujus gravitatis comparisonem ipsa etiam grandaeavorum corda puerascebant, sanctorum utriusque ordinis (monastici et pontificalis) conclamatissimus primipilaris, norma morum, columna virtutum, junior magis quam minor Moyses, per quinquennia decem et amplius non aequaevus sacerdotalibus tantum, verum et antiquis antelatus (Apollin. Synod. Epist. lib. VI, epist. 1; lib. IX, epist. 11).

Tantum virum par est audire de clericorum continentia disserentem, distinguentemque quid in sua Trecensi ageretur Ecclesia, quid in Augustodunensi, quid in universa; quid ex consuetudine, quid ex necessitate, quid de facto institueretur; quid in votis haberet, quid in aliis laudaret, quid denique ipse non auderet. Ipsa hujus epistolae verba describenda primum, tum per partes discutienda.

De clericis, inquit, bigamis usque ad ostiarios Ecclesia permittit et patitur: et quam quis sacerdotum regulam pro districtione sua assumpserit, jure custodiet. Exorcistas vero aut subdiaconos a secundis nuptiis penitus excludit. Generationem vero filiorum ab his quos conjugatos assumimus, melius esset, si fieri possit, arceri: quos melius est non assumi, quam de his postea sub diversa sensuum varietate certari: cum melius sit omnes disceptationum causas excludi; ut qui non vult in clericatu generari, non constituat in altario conjugatos. Haec pro consuetudine Ecclesiarum nostrarum, quarum una est regula, paginae hujus sermone texuimus. Si

quid vero pro honore Domini potest distractionis accrescere, etsi imitari non possumus, pro Domini honore laudabimus. Nam jam Ecclesiae obsequiis aggregatos ad secundas nuptias transire non patimur: quos postquam assumpti fuerint, etiam a primis penitus arcemus, exorcistas dumtaxat atque subdiaconos. In Augustodunensi autem Ecclesia, vel ostiarius in imo officio constitutus, si uxorem aliam acceperit, ab officio penitus abdicatur. Subdiaconos autem ad pacem inter se in sacrario oportet accedere; in altario autem, non nisi dum porrigunt pallas diacano, aut suscipiunt quod refertur; ad pacem autem nequaquam eis permissum est. Si autem illius amentiae fuerit vel exorcista, vel subdiaconus, vel etiam, sicut supra memoratum est, ostiarius, ut secundis se nuptiis illigarit, non solum ab officio, sed etiam a communione penitus arcetur.

Hoc ergo primum ex ista epistola elicitur: Ecclesiae permissione ac tolerantia clericos minores, usque ad ostiarios inclusive, bigamos esse posse; id est, et assumi posse ad ostiarii et ad infimorum officiorum gradus qui conjugati erant vel fuerant, clericisque in huiusmodi muneribus constitutis licuisse **1604** et uxorem accipere, et ad secundas nuptias convolare, et liberis etiam procreandis operam dare. Hic est sensus verborum istorum epistolae: *De clericis vero bigamis usque ad ostiarios Ecclesia permittit et patitur.*

2º Exorcistis et subdiaconis eadem omnino permissa esse, uno excepto, ne videlicet ad secundas nuptias transirent. Sic enim ait: *Exorcistas vero aut subdiaconos a secundis nuptiis penitus excludit.*

3° Hanc Ecclesiae permissionem ita sequi liberum fuisse episcopis, ut tamen arctiorem disciplinam in suam quisque Ecclesiam posset pro arbitrio suo inducere: *Et quam quis sacerdotum regulam, inquit, pro distractione sua assumpserit, jure custodiet.*

4° Optassent sancti episcopi numquam conjugatos assumi ad exorcistarum et subdiaconorum officium: quoniam difficillimum erat quin inde multae disputationes orirentur in Ecclesia, dum vix intra certos limites coerceri posset matrimonii usus in his qui matrimonio juncti ad Ecclesiae officia assumebantur.

5°. Saltem vero generationem liberorum, si fieri possit, arceri cupiunt ab iis qui conjugati assumuntur. Utriusque hujus partis sensus his verbis continetur: *Generationem vero filiorum ab his quos conjugatos assumimus, melius esset, si fieri possit, arceri; quos melius est non assumi quam de his postea sub diversa censuum varietate certari: cum melius sit omnes disceptationum causas excludi; ut qui non vult in clericatu generari, non constituat in altario conjugatos.*

6° Haec, quae prius observari docuere, usu recepta fuisse asserunt in utraque sua Ecclesia Augustodunensi, in Lugdunensi I, et Trecensi in Senonia seu Lugdunensi IV. *Haec, inquit, pro consuetudine Ecclesiarum nostrarum, quarum una est regula, paginae hujus sermone texuimus.* Sed pro jure, quod supra unicuique episcopo in sua Ecclesia competere agnovit, quam voluerit regulam pro distractione sua assumendi, testatur uterque ille episcopus strictiorem purioremque disciplinam in suas Ecclesias a se

fuisse invectam, cum aliquo etiam unius ab altera discrimine, saltem quantum ad poenam iis qui contra irent infligendam.

7° In Ecclesia enim Trecensi hoc S. Lupus sanciverat, ne quisquam aliquo in ea ministerio initiatus secundis se nuptiis implicare sineretur: *Nam jam, inquit, Ecclesiae obsequiis aggregatos ad secundas nuptias transire non patimur*; quod de ultimis etiam gradibus intelligendum est; ita ut primo eisdem uxorem accipere liceret; quoad exorcistas vero et subdiaconos, si qui ante omne conjugium in iis gradibus collocarentur, iis ne semel quidem nubere permisit: *Quos postquam assumpti fuerint, etiam a primis penitus arcemus, exorcistas dumtaxat atque subdiaconos.*

8° In Augustodunensi autem Ecclesia in hoc severior ab Euphronio sancita erat disciplina, ut depositionis poena multaretur etiam **1605** ostiarius, qui omnium ordinum ultimus, si secundam uxorem accepisset, exorcistam vero et subdiaconum, qui idem fecissent, non solum a suo officio, sed etiam a communione arcerent. *In Augustodunensi, inquit, Ecclesia vel Ostiarius in imo officio constitutus, si aliam uxorem acceperit, ab officio penitus abdicatur; si autem illius amentiae fuerit, vel exorcista, vel subdiaconus, vel etiam, sicut supra memoratum est, ostiarius, ut secundis se nuptiis alligarit, non solum ab officio, sed etiam a communione penitus arcetur.*

An vero illis quos hic vel a primis vel a secundis nuptiis prohibet, uxoribus quas ante ordinationem acceperant uti facultas erat relicta? Ita fuisse existimo, quemadmodum etiam ex Venetico et Agathensi canonibus supra laudatis habetur: quorum conciliorum Patres, exemplo proculdubio sanctorum

Lupi et Euphronii accensi, arctiores continentiae leges altaris ministris praescripserunt, et ad eam disciplinam propius accedere coeperunt quam in Ecclesia Romana Leonis nostri temporibus viguisse videmus; a qua tamen adhuc in multis discrepabant, ut vel ex hac sancti Lupi epistola intelligere licet, si cum ista ad Rusticum, et aliis ad Anastasium Thessalonic., ad Italiae episcopos, et ad Viennenses, conferatur. In quarum ultima, cap. 3, clericos etiam in minoribus officiis residere non patitur, qui fuerint plusquam unius uxoris viri.

Laxiorem porro disciplinam illam, qua, ut memoravimus, subdiaconi mittebantur uxoribus propriis commisceri, et corruptelam quae ante Arausicanae synodi primae et Arelatensis II canones Ecclesias Gallicanas pervasisse videtur, ut diacones aliquando ordinarentur non ante professi conversionis seu continentiae propositum, non ex morum solummodo corruptione, aut episcoporum negligentia descendisse putaverim, sed ex synodorum Orientalium canonibus, quibus Gallicanus canonum codex ex parte compositus erat, quos inter Ancyranus 10 diaconum qui ordinationis tempore continentiam promittere noluerat ad nuptias sinebat transire, nec propterea gradum auferebat. Romana disciplina longe purior ac traditioni magis conformis, continentiae legem diaconis semper indixerat; nec receperat Ancyranum canonem 10, nisi eum corrigendo et ad suum usum accommodando, ut in dissertatione ad antiquum nostrum Romanae Ecclesiae codicem diximus.

9. Nec dimittere uxores. Canon apostol. hoc vetat: Episcopus aut presbyter uxorem propriam nequaquam sub obtentu religionis abjiciat; si vero rejecerit excommunicetur; sed et si

perseveraverit, dejiciatur. Huic Orientalis Ecclesiae decreto concinunt plures Latinae constitutiones, quibus tamen **1606** cautiori consilio provisum est ne clericus majoris ordinis conjugatus cum uxore in eadem domo habitet, nisi *sequestrato mansionis cubiculo, religione praemissa* (vel *promissa*), ut habet conc. Agathensis can. 16, postea quam pariter conversi fuerint.

10. *Christi et Ecclesiae sacramentum.* Cur irritum sit matrimonium ingenui cum serva seu ancilla, non una afferri solet ratio, ea vero, quam ex ipsius sacramenti significatione repetit sanctus Leo, nescio an satis attendi soleat. Quod scilicet, praeter voluntariam sexuum conjunctionem, necesse sit ut habeant matrimonia Christi et Ecclesiae sacramentum; ut enim Christus liberam duxit Ecclesiam, seu ducendo et redimendo liberam fecit, ejusque filii haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi facti sunt in hujus divinae personae societatem, et aliqua unigeniti jura asciti; ita necesse est ut mulier libera sit dum assumitur in uxorem, vel libera reddatur dum a sciente assumitur et redimitur: *Ingenua facta et dotata legitime, et publicis nuptiis honestata*, ut alias Leo. Quantum ad hanc *publicarum nuptiarum* conditionem, videtur eam necessarie requirere S. pontifex, ut rata sint et valida matrimonia: quod maxime favet nonnullorum doctissimorum juris canonici peritorum, qui clandestina matrimonia semper invalida irritaque fuisse autumant. Verum cum sacrosancta Tridentina synodus ea rata et vera fuisse censuerit, quamdiu ea Ecclesia irrita non fecit, satius est Leonis verba intelligere de solis ancillarum matrimoniis quae non nisi publicarum nuptiarum solemnitate possint honestari et in libertatem vindicari. Vide sanctum Augustinum, de Bono Conjugali cap.

5, multo pauciora ad veras nuptias requirentem, tametsi dubitans loquatur. Porro quod de concubinis hoc capite dicitur, in malam partem accipiendum non est, sed de iis concubinis quarum usus tunc temporis licitus erat; quaeque velut uxores erant, quamquam nec dotalibus instrumentis, nec solemniter ductae, nec ingenuae factae, sed adhibitae ad tempus maritali affectu, procreandorum liberorum causa. Ne materiem multorum tractatibus versatam inutiliter retractem, adeundi commentarii novi Emanuelis Gonzalez JC. in concilium Illiberitanum, cap. 8, subjecti antiquioribus Mendozae Commentariis, ubi contrariam hujus sententiam refutat ille, expenditque fusius in quibus concubinatus hujusmodi et matrimonium vel conveniant vel discrepent.

11. *Paterno arbitrio*, etc. Membrum hoc cum praecedenti connectitur, non solum in collectionibus Dionysii Exigui, cap. 18, Isidori, Gratiani, 32, q. 2, *Non omnis mulier*, Burchardi et Yvonis; sed etiam in mss. codd. Corb., Grim., Victor. et quatuor 1607 Thuaneis. Unicum Thuaneum cum Barberiniano, Trecopithoeano et Cantabrigensi secuti sumus, ut cum Sirmondo ejusque codicibus mss. distinctum caput faceremus, quoniam id res ipsa exigit: praecedenti enim capite de solis clericis filias tradentibus ad nuptias agitur; isto, de quavis fidei puella paterno arbitrio viro concubinae prius conjuncto tradita. Haec verba: *Quia aliud est nupta, aliud concubina*, quae claudunt responsum ad inquisitionem 5, inchoant in Barber. inquisitionem 6, non malo sensu.

12. *Culpanda est sane*, etc. Apud eosdem collectores mox laudatos hoc caput cum superiori conjungitur: quibus et iidem mss. concinunt, exceptis Thuan. 1, Trecopith., Barber. et Cantabr. Latum materiae discrimen distinguenda esse capita

satis eloquitur. Immo sine distincto inquisitionis titulo hoc caput intelligi nequaquam potest.

13. *Horum causa*, etc. Jam indicavimus supra hunc Ecclesiae Romanae morem ab aliis plerumque Ecclesiis servatum non fuisse. De Carthaginensi testis concil. IV, si genuinum est, can. 74: *Poenitentes vero qui leges poenitentiae attente exsequuntur, si casu in itinere vel in mari mortui fuerint, ubi eis subveniri non potest, memoria eorum et oblationibus et orationibus commendetur.* De Gallicana testatur Vasensis I canon. 2, supra descriptus. De Hispanica, Toletana synodus, quae dicitur undecima, an. 675 congregata, quamque authenticam vocat Innocentius, PP. in epistola ad Petrum Compostellanum. *De his autem*, inquit canon 12, *qui accepta poenitentia, antequam reconcilientur ab hac vita recesserint, quamquam diversitas praeceptorum de hoc capitulo habeatur, illorum tamen nos sententias placuit sequi, qui multiplices numero de hujusmodi humanius decreverunt; ut et memoria talium in Ecclesiis commendetur, et oblatio pro eorum dedicata spiritibus accipiatur.* Ubi synodus 16 authentica Carthaginenses Gallicanosque antistites Leoni praeferendos censet, quia multiplices numero: quemque in eodem canone secuta est definientem in epist. ad. Theodorum Forojul. non denegandam reconciliationem in periculo mortis, ab eo discedit cum in eadem epistola edicit mortuis in poenitentiae decursu communicandum non esse.

14. *Melius expetit ecclesiasticum quam forense iudicium.* Quandoquidem hanc Leo ita optionem dat poenitentibus, **1608** ut etiam magis approbet, si relicto saeculari iudicio ad ecclesiasticum confugiant qualibet de causa, argumentum est etiam tum viguisse leges, quibus ab

imperatoribus Constantino, ut testatur Sozomenus, lib. I, cap. 9, et ab Honorio data est episcopis potestas iudicandi inter litigantes christianos etiam laicos vel pro rebus temporalibus.

15. Inquisit. 13. *De his qui post poenitentiam uxores accipiunt, vel concubinas sibi conjungunt.* Videtur haec Inquisitio ex can. 21 concil. Arelat. II nata; nisi quod hic de secundis tantum nuptiis et illicita commixtione est, sanctus autem Leo etiam a primis nuptiis excludit poenitentes, in eo, ut in caeteris, minus quam Galli nostri indulgens.

16. *Virginitatis propositum.* Manifeste duo distinguit S. Leo, *propositum* cum habitu conjunctum, et *consecrationem*. *Propositum* erat vel solemne, per ingressum monasterii; vel privatum, per susceptionem virginalis habitus in propria domo, quod a puella duodenni praestari poterat: consecratio vero ante annum aetatis quadragesimum ne fieret sancivit Leo. *Hic quoque constituit*, inquit liber de Romanis Pontificibus, *ut monacha non acciperet velaminis capitis benedictionem, nisi probata fuerit in virginitate annis quadraginta.* Idem edixit Majorianus imperator an. Ch. 458, hortatu, ut par est credere, sancti Leonis: eodem edicto vetans ne quis filias invitas ad sacrum velum accipiendum cogeret. Idem tempus annorum 40 virginibus ante consecrationem probandis praescripsit Agathense concil. can. 19, cui praeiverat Chalcedonense can. 15, idem de diaconissis statuens. Quam poenam virgines a proposito resilientes sustinerent, non dicit sanctus Leo. Innocentius I eas aliquanto tempore debere poenitentiam agere scribit in epistola ad Victricium Rothomagensem; eam autem, quae et consecrationem nubendo violasset, poenitentiae post mortem mariti esse subjiciendam. Vide

Ancyranum, can. 19. Consecratio vero ista sollemnis nec ab alio quam ab episcopo, nec nisi majoribus solemnitatibus fieri debebat. Solis diebus Epiphaniarum, vel in Albis paschalibus, vel in natalitiis apostolorum dari sacrum velamen praecipit Gelasius papa epist. ad episcopos Siciliae, Lucaniae et Brutiorum. Liberius PP. Marcellinam sancti Ambrosii sororem, aliasque virgines Deo consecravit **1609** in ipso Domini Natalitio, ad easque sermonem habuit, quem sanctus Ambrosius exscribit lib. III de Virginibus.

17. In omnibus editis exemplaribus sequitur hoc capitulum, quod etiam apud Gratianum 20, q. 1, reperitur.

Ambigi vero non potest crimen magnum admitti, ubi et propositum deseritur et consecratio violatur: nam si humana pacta non possunt impune calcari, quid eis (eos) manebit qui corruerint foedera divini sacramenti?

Verum desideratur pars haec integra in mss. codd. Griman., Barb., Victor., Trecopith., Navarrico et tribus Thuaneis, nec non apud Dionysium Exiguum, Burchardum et in Isidori collectione edita Parisiis an. 1524 et 1535, cura Margarini de la Bigne: ut dubium non sit haec vel Gratiani verba esse, vel alicujus studiosi, qui cum animadverteret in Leonis decreto de solis puellis agi, quae propositum virginitatis emisissent, ex inductione quid de consecratis statuendum esset, ad marginem annotavit, quod postea irrepsit in textum per scribarum imperitiam. Et certe hominem arguit ratiocinantem potius quam definientem pannus iste, nec a pontifice cum potestate loquente descendere videtur. In aliquibus exemplaribus unicum cum praecedenti caput componit, ut apud Gratianum et Sirmondum, qui inquisitionem huic

respondentem nullam invenit: in aliis pro distincto capitulo habetur, ut in vulg. edit. et in mss. Thuan. duobus, et Cantabr. Caeterum ratio illa ex divini pacti sacramento petita, desumpta videtur ab auctore ex epistola Innocentii I, ad Victricium Rothomagens. cap. 13.

18. *Cujus fidei fuerint qui eos baptizaverunt*, etc. Eamdem definitionem habet Leo noster epist. 135 (**nunc 166**), cap. 2, et epist. 129 (**nunc 159**), cap. 7, ubi cum a quocumque haeretico baptizatum denuo baptizari vetet, cave ne Paulianistas, quorum baptismum irritum proclamavit Nicaena synodus, idoneis ab eo baptizatoribus accenseri putes. Paulianistae enim, ut dicit Innocentius I, *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti minime baptizabant*: ac proinde eorum baptismum (et si qui alii in nomine Trinitatis non tingeabant) baptismum non erat: quia *formam baptismatis*, quam hic, *quolibet modo*, acceptam Leo supponit, non usurpabant. *Quis enim nesciat*, inquit Augustinus, lib. VI de Bapt. contra Donat., *non esse baptismum Christi, si verba evangelica, quibus symbolum constat, illic defuerint?* Indiscrete tamen loquitur sanctus Leo, quoniam indiscrete plerumque locuti sunt alii sancti Patres: et quia *facilius inveniuntur 1610 haeretici, qui omnino non baptizent* (quod loco mox laudato ait Augustinus) *quam qui non illis verbis baptizent*.

19. *Possunt jejuniis et manus impositione purgari*. Vides hic aliquid medium inter poenitentiam publicam et solam manuum impositionem seu confirmationem. Per hanc solam catholicis copulabantur, qui ab haeticis infantes baptizati erant, ut cap. praecedenti decernitur. Poenitentiae publicae laboribus subiciebantur, et ita ad communionem

admittebantur ii qui, cum a catholicis baptizati et a gentilibus adhuc parvuli capti essent, idololatria, vel homicidiis, vel fornicationibus sese apud illos polluerant. Si vero iidem convivio gentilium solummodo et escis immolatitiis usi fuerant, nec poenitentia publica multabantur, quoniam hoc ab eis adhuc juvenibus, in infantia raptis, quid agerent ignorantibus, et fame coactis admissum fuerat: nec item per manus impositionem, invocata virtute Spiritus sancti, seu per confirmationem: quia a catholicis baptizati, ab iisdem pariter Spiritus sanctificationem acceperant: sed *jejuniis et manus impositione* purgabantur. Hanc enim impositionem manus, nec de poenitentia publica, nec de confirmationis sacramento intelligendam esse, planum mihi esse videtur ex contextu capitis et ex ipsa Inquisitione.

Aliquid severioris disciplinae habere videtur idem Leo noster in epistola 129 (**nunc 159**), ad Nicetam Aquileiensem cap. 5, ubi huiusmodi cibis immolatitiis pollutos poenitentiae satisfactione purgari praecipit, sive hoc terror extorserit, sive fames suaserit: sed discrimen in poena est, quoniam et in peccantibus erat: ibi enim de adultis et grandaevis agitur. Adde quod non tamquam ex canonum auctoritate loquitur sanctus Leo, sed quasi ex proprio sensu: *Credidimus*, inquit (unde vel de publicae poenitentiae satisfactione non loquitur, vel eam ex episcopi prudentia et arbitrio moderationem adhiberi vult), ut *non tam temporis longitudine, quam cordis compunctione pensetur: cum huiusmodi cibus pro metu, aut indigentia, non pro religionis veneratione sit sumptus*.

Quod vero juniores illos *jejuniis et manus impositione* purgari mandat, etiamsi vix inter minima peccata numeranda videantur quae admiserant, non mirabitur qui apud

Augustinum (**Hom. 50, de Poenit.**) legerit, quod *pro quotidianis peccatis etiam sacrificia eleemosynarum, jejuniorum, et ipsarum orationum ac supplicationum quisque pro suis viribus offerre non cessat*. Nec difficultatem debet facere, quod de manus impositione mentionem facit, eo ipso enim confirmatur quod diximus: quia cum **1611** manus impositio solitarie ponitur, nullum significat sacramentum, multoque minus confirmationem; sed solummodo orationes et supplicationes manuum impositioni conjunctas, juxta illud ejusdem Augustini (**Lib. I de Bapt. con. Donat. c. 10**): *Manus impositio, non sicut baptismus repeti potest. Quid enim est aliud, nisi oratio super hominem?* Unde in hac ipsa epistola Leonis ad Rusticum inquis. 2, cum probare vellet clericos non debere poenitentiam publicam accipere *per manus impositionem*, per quam luctuosum illud stadium dedicari solebat, adducit haec Scripturae verba: *Sacerdos si peccaverit, quis orabit pro illo?* I Reg. II, 25.

Postremo monebo per mediam illam poenitentiam seu poenitentiae umbram, quam hic commemorat sanctus Leo, lucem afferri illis Innocentii I PP. verbis, quae video a multis in alienos sensus detorqueri. ARIANOS, inquit, *laicos conversos ad Dominum SUB IMAGINE POENITENTIAE ac sancti Spiritus sanctificatione per manus impositionem suscipimus*. Quod enim hic imaginem poenitentiae appellat, idipsum esse arbitror quod sanctus Leo jejuniis et manus impositione comprehendit: quae poenitentia, si cum illis omnibus laboriosis poenitentiae gradibus conferatur, qui passim in usu erant in reconciliatione peccatorum, imago potius et umbra poenitentiae merito dicitur, quam poenitentia. Etsi enim in illa publice credendum

est impositam esse manum a supplicantibus sacerdotibus, publicae tamen poenitentiae nomine non decorabatur, quia ab omni **1612** illa publice humilificandi disciplina immunis erat. Hujusmodi tenuem et mediam poenitentiam susceptam esse videmus 1° ab iis adultis qui ad baptismi sacramentum et consecrationem sese accingebant, de qua sanctus Augustinus homil. 50 citata, ubi tres actiones poenitentiae recenset, quarum haec prima est, *quae, inquit, novum hominem parturit, donec per baptismum salutare omnium praeteritorum fiat remissio peccatorum*; 2° ab iis de quibus Innocentius I, qui ab Arianis conversi per confirmationis sacramentum in catholica suscipiebantur: ad hanc enim sanctificationem spiritus sese per jejunia et orationes disponebant; 3° ab iis qui e captivitate regressi, in qua immolatiis se cibis contaminarant, sacramentorum Christi cupiebant esse participes, quorum illis prius communio non concedebatur, quin jejuniis, orationibus sacerdotalibus et manuum impositione purgati essent. Porro cum manuum impositionem hic lego, vix mihi tempero quin ad secretae confessionis et sacramentalis absolutionis, ut hodie fit, ritum oculos mentis conjiciam: prodo suspicionem, sed nihil assero.

Antequam his observationibus finem imponam, operae pretium est indicare nonnulla ex hujus epistolae praefatione translata esse ad prologum fictitii rescripti Marci papae ad Athanasium: aliqua etiam ex inquis. 13 in epistolam Julii papae ad Orientales in causa ejusdem Athanasii. Alia sunt forsan in aliis Isidori pseudo-epistolis.

MONITUM.

Quesnelli observationem in epistolam apud ipsum 9, ad episcopos Gallicanos Viennensis provinciae, quam inter supposititias rejecimus, insertam invenies in admonitione eidem epistolae praemissa. tom. I, col. 1465 (Supra. col. 1235), ubi nostras animadversiones adjecimus.